

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 09965

BRIV FUN SHOLEM ASH

Sholem Asch

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

בריוו פון שלום אש

אַרויסגעגעבן מיט דער מיטהילף פון:

קרן תל-אביב לספרות ולאמנות

הנהלת עיריית בת-ים

פאַראייז פון יידישע שרייבערס און זשורנאַליסטן אין ישראל

בריון

פון

שלום אש

רעדאקציע און הערות
מ. צאנין

ארויסגעגעבן פון „בית שלום אש“ און עירית בת-ים
תש"ם 1980

LETTERS FROM SHALOM ASCH

מכתבים מאת שלום אש

בהוצאת „בית שלום אש“ ועיריית בת-ים

אלע רעכט געהערן צו „בית שלום אש“, בת-ים, ישראל
כל הזכויות שמורות ל„בית שלום אש“, בת-ים, ישראל

Printed in Israel 1980

נדפס בישראל תש"ם

סודר והודפס ע"י משה חמיאל

תל-אביב, טל. 336564 (03)

פון די צוויי הונדערט און אַכט און פופציק בריוו אין דער זאַמלונג זענען צוויי הונדערט און איין און צוואַנציק געשריבן פון שלום אַש — הונדערט אַכט און זיבעציק צו זיין פרוי מאַטלימאַדזשיע, זיין און דרייסיק בריוו צו דוד בן־ארי, דעם ראשהיער פון בת־ים אין דער תקופה ווען די בריוו זענען געשריבן געוואָרן, איין בריוו צו אייב קאַהאַן, דעם ערשטן רעדאַקטאָר פון „פאַרווערטס“ אין ניו־יאָרק, איין בריוו צו שמואל יעקב יאַצקאַן, דעם ערשטן רעדאַקטאָר פון „היינט“ אין וואַרשע, איין בריוו צו מאיר ווייסגאַל און איין בריוו צו אביה, דער טאַכטער פון דוד בן־ארי.

די בריוו נעמען אַרום צוויי תקופות: פון 1905 — 1919 און פון 1939 — 1957. די בריוו פון מאַטל אַש זענען געשריבן זייט די צוואַנציקער יאָרן ביז 1955.

די זאַמלונג נעמט אַרום בלויז אַ טייל פון דער פאַרצווייגטער קאַרעספּאָנדענץ פון שלום אַש צו זיין פרוי, צו זיינע קינדער, צו פאַרלעגערס און רעדאַקטאָרן, צו שרייבערס, פריינד און אינסטיטוציעס. אַן אַרומנעמענדיקע און אויסשעפּנדיקע זאַמלונג פון די בריוו פון שלום אַש וואָלט געפּאָדערט די אַרבעט פון אַן אַקאַדעמיע. דער ציל פון דעם רעדאַקטאָר פון אַש דער זאַמלונג איז געווען גאַר פון אַן אַנדער כאַראַקטער. נעמעלעך, צוזאַמעננעמען און אַרויסגעבן אַ צאָל בריוו פון שלום אַש פון וועלכע עס זאָל זיך באַקומען דער נשמה־פאַרטערע פון דעם מענטש שלום אַש. דעם קינסטלער און מינסטער שלום אַש און זיין אַרומנעמענדיקן מאַטיוו־אוצר אין דער ייִדישער ליטעראַטור זייט „דאָס שטעטל“ ביז „משה“ און „דער מאַן פון נצרת“ קענען מיר.

זייט שלום אַש איז אַריין אין דער ייִדישער ליטעראַטור — און ער איז אַריין אין דער ייִדישער ליטעראַטור מיט אַ געוואָלדיקן אויסגעבענקטן כוח — זענען זיינע האַנדי־לונגען און פאַרעפּנטלעכונגען אַפט געווען קאַנטראַווערסיווע, נישט געקוקט דערויף וואָס ווי אַ קינסטלער איז ער געווען דער ראַמאַנטיקער און דער אַפּאָלאָגעטיקער אין דער ייִדישער ליטעראַטור. וואָס פאַר אַ סגאַל כוחות זענען געווען אין אים און אים באַווויגן צו די אַנדערע האַנדלונגען און מאַטיוון? צי האָט שלום אַש באַטראַכט זיין שרייבן ווי אַ נאַציאָנאַלע שליחות, אָדער ווי אַ שרייבערישע פּראַפעסיע אָן וועלכער עס איז אידעע? צי האָט שלום אַש געפירט זיינע מלחמות לשם שמים, אָדער פאַר צילן וואָס זיינע קעגנערס האָבן אים צוגעשריבן?

איך האָף, אַז דעם ענטפער אויף די אויבנדיקע פּראַגעס — אויב אַפילו נישט דעם גאַנצן ענטפער — באַקומען מיר פון זיינע בריוו אין אַש דער זאַמלונג. נישטאָ קיין מער אינטימער אויסדרוק ווי בריוו פון אַ מאַן צו זיין פרוי, וואָס ער האָט ליב ווי אַ טייל פון אים אַליין, און וואָס זיין גאַנץ לעבן איז אַפּהענגיק פון איר, פון איר ליבע, פון איר וואָרט און עצה. מאַטלימאַדזשיע אַש איז געווען געבענטשט מיט אַן אויסערגעוויינט־לעכער אינטעליגענץ און אינטוויזיע. זי האָט אין שלום אַש געזען אַ הימל־באַשערטן געליבטן און אַ קינד, אַ גרויס קינד, וואָס מען דאַרף עס באַשרעמען פון שטרויכלונגען. פאַר איר איז שלום אַש געווען אַפּן און ער האָט פאַר איר גאַרנישט געקאַנט אויסבאַ־האַלטן. זענען זיינע בריוו צו איר געווען ווידויס פון זיינע האַנדלונגען און מחשבות.

די צווייטע גרויסע ליבע פון שלום אָש איז געווען ארץ־ישראל. איך האָב דעריבער געהאַלטן פֿאַר נויטיק אַרײַנצונעמען אין דער זאַמלונג אַ פיר צענדליק בריוו פון מאַטל־מאַדזשיע אָש, פֿדי צו באַקומען די נשמה־פֿאַרבינדונג צווישן ביידע און פֿאַר קאַנ־פֿראַנטאַציע.

וועגן דעם חלום פון שלום און מאַטל אָש צו באַזעצן זיך אין ישראל און זײַנע ספּקות בשייכות מיט דעם קאַמף קעגן אים פֿאַר זײַנע אַווי גערופּענע „קריסטלעכע ראַמאַנען“ דערציילן זײַנע בריוו צו דוד בן־ארי, דעם ראש־העיר פון בת־ים, וואָס איז געווען אַ חסיד פון שלום אָש, אַ וואַרעמער ייד, וואָס האָט געוואַלט, אַז דער ראַמאַנטיקער און אַפֿאַלאַגעטיקער שלום אָש זאָל ווערן אַ סטאַבילער תּושב אין בת־ים.

פון די צוויי טיילן בריוו, צו זײַן פֿרוי און צו דוד בן־ארי, באַקומט זיך אַרויס, אַז שלום אָש איז געווען אַ מאַן פון נאַציאָנאַלער שליחות, אַ שרײַבער וואָס האָט געזוכט אַ תּיקון פֿאַר זײַן געפרוּווט פֿאַלק, אַ מיסטער וואָס האָט געהאַט דאָס געפּיל פון נביאות און אַן אויסדריקער פון אידעישע לעכצונגען, וואָס ער האָט נישט געוואַלט און אויך נישט געקאַנט גובר זײַן; וואָס זענען שטאַרקער געווען פון זײַן מענטשלעכן ווילקאַנישן טעמפּעראַמענט.

די בריוו ווערן פֿאַרעפּנטלעכט ווי זיי זענען געשריבן געוואָרן. בלויז די אַרטאָגראַפֿיע איז טיילווייז מאַדערניזירט. געוויסע גראַמאַטיקאַלישע פעלערן און סטיליסטישע אומ־פּינקטלעכקייטן זענען בפּיוון איבערגעלאָזט געוואָרן, ווייל אויך זיי זענען כאַראַקטע־ריסטיש פֿאַר דעם אומרו און שרײַבערישן אימפעט פון שלום אָש דעם מענטש. דאָ און דאָרט זענען אויסגעמיטן געוואָרן איינצלנע אויסדרוקן פון אינטימיטעט צווישן מאַן און פֿרוי, וואָס זענען ווירקלעך רייך פֿערזענלעכע און זיי זענען נישט געווען נויטיק פֿאַר דעם ציל, פֿאַר וועלכן די זאַמלונג ווערט אַרויסגעגעבן פֿאַר דער עפּנטלעכקייט.

דער גרעסטער טייל פון די בריוו איז צוגעגרייט געוואָרן פון די אַריגינאַלן דורך דעם פֿאַרשטאַרבענעם מיכאל זילבערבערג ז"ל, וואָס איז געווען דירעקטאָר פון יוון־אַ אין לאַנדאָן און מחבר פון „דער וואַרשעווער טאַגבוך“ אויך אין ענגליש און אין העברעיִש. מיט יראת הכבוד דערמאַנען מיר אים.

צום סוף דריקן מיר אויס אַ דאַנק די אינסטיטוציעס, וועלכע האָבן דורך זייער מיט־הילף מעגלעך געמאַכט די זאַמלונג זאָל דערשיינען.

מ. צאַנין

1905-1919

1

צו אב. קאהאן¹

[דער אנהייב פעלט] איך גלייב מיט מיין גאנץ הארץ, אז איך דערפיל מינע פליכטן צום „פארווערטס“² לויט מיין געוויסן און מעגלעכקייטן. און איך וויל אייך נאך א מאָל אויסדריקלעך דערקלערן, דאָס וואָס איך האָב שוין גערעדט מיט אייך אזוי פיל מאָל, אז איך קאָן נישט נעמען אויף זיך קיין התחייבות צוצושטעלן יעדע וואָך אַ דערציילונג. איך גלייב נאָך, אז אַ שרייבער באַדאַרף האָבן צו זײַן אַרבעט באַגניסטערונג און רוּח־הקודש. די שכינה פון הימל קען איך נישט אַראָפּרייסן, און איר אַלס שרייבער ווייסט דאָס בעסער ווי יעדער איינער. די איינציקע פאַרפליכטונג, וואָס איך קאָן נאָך נעמען אויף זיך, איז אַוועקצוגעבן דעם „פאַרווערטס“ אַלצדינג, וואָס מיין פעדער פּראָדוצירט, אַ מאָל מער, אַ מאָל ווייניקער, אזוי ווי עס איז געווען ביז איצט.

מיט מינע בעסטע גרוסן פאַר מאַדאַם קאהאן און אייך,

פאַרבלייב איך
איינער
שלום אַש

2

צו שמואל יעקב יאַצקאָן¹

בעסטער פּריינד יאַצקאָן,
איך שיק אייך צו גאַלדענבערגס² ענטפער און זעט, וואָס איר האָט אָנגע-
מאַכט.
איך ווייס, איך האָב זיך יעצט אין גאַלדענבערגן געקויפט אַ שונא — נאָר
וואָס קאָן מען העלפן, וועט מען מוזן לעבן מיט איין שונא מער.
איך האָב נאָך אַ מאָל אַדורכגעלייענט מנחמס³ בוך און בין דאָך איבער-

צייגט, אז מנחם האָט נישט קיין טאַלאַנט, פאַר קיין געלט נישט. וועל איך
צום ווינציקסטן לייַדן פאַר אַן אמת, אויך אַ סאַטיספאַקציע.
מיין פרוי פילט זיך אַ ביסל בעסער.
איך גרייס אייַך האַרציק, און ווען נח פינקעלשטיין⁴ איז נאָך דאָ (וואָס איך
האָף אַז ער איז שוין אין באַד), ווייַזט אים דעם בריוו, און גיט אים איבער
מיין האַרציקסטן גרוס.

אייַער
שלום אַש

גאַלדענבערגן ענטפער איך גאַר נישט. וואָס זאָל איך אים ענטפערן?
שרייַבט!

3

שלום אַש צו זיין פרוי

קוטנע, 1905

איינציקע מאַדזשע,
איך זיך אַנגעטאָן ווי אַ חתן און וואַרט ביז מען וועט קומען נאָך מיר און
פירן מיר צום אָוונט, וואָס מען מאַכט פאַר מיר אין איינעם פון די גרעסטע
טעאַטערס. די בילעטן זענען שוין אויספאַרקויפט פון נעכטן און די גאַנצע
שטאָט קאַכט. מיין מאַמע גייט אַרום און ציטערט איבער מיר. קיין מאָל
האָט זי מיר נישט אַרויסגעוויזן אַזאַ צערטלעכקייט ווי איצט, אַ כיבע, אַז
איך בין געווען אַ קליין קינד, נאָר איך געדענק עס שוין נישט. איך וויל
איר זאָגן „נו, זעסטו, דו האָסט פון מיר אַ שטיקל נחת דערלעבט“. און אַלץ
בייַ אונדז אין שטוב איז יום-טובדיק, נאָר דו ביסט נישטאַ אויף מיין שְׂמחה.
[המשך פעלט]

4

איינציקע מאַדזשע-לעבן,
הייַנט האָב איך דערהאַלטן דיין בריוו, איך דאַנק דיר פאַר די פאַר
ווערטער.

דעם קוויט האָב איך נאָך נישט, דערפאַר וויל דער טאַטע ¹ האָט אים איבערגעלאָזט אין לאַדזש. ער שיקט איצט נאָך די שליסלען און אַזוי ווי איך וועל זיי האָבן, וועל איך די זאַכן אַרויסנעמען.

וועגן די זאַכן, וואָס דו האָסט אין דער היים ביים טאַטן, וואָלט גוט געווען, אַז דו זאָלסט שרייבן צו דער מומע רחל, וויל מיטן טאַטן איז זייער שווער צו רעדן דערפון, ער ווייסט גאַרנישט. שרייב די מומע אַן אויספירלעכן בריוו וועגן דעם אַלעם, וואָס דו האָסט ביי איר.

נתן ² זעט אויס זייער גוט און לייענט אַ סך. וועל איך וועמען האָבן אים מיטצושיקן, וועל איך אים מיטשיקן, אויב נישט, וועט ער מוזן וואַרטן אויף מיר.

מיט דעם יד פאַר „גאַט פון נקמה“ קאָן איך פאַרלויפיק גאַרנישט מאַכן. טעלעגראַפיר אויב דו האָסט געקריגן געלט פון רובינשטיינען.

באַרויק דיר, מאַדזשע-קרוין, באַרויק דיר, געדענק אַז דו האָסט קינדער און אַ מאַן. דו מוזט געזונט זײַן פאַר אונדז, אַז נישט, וועלן מיר אַלע פאַרלוירן זײַן.

איך בין אַ פאַר טעג ביי פּרען ³, ענדע וואָך פאַר איך צוריק קיין גאַמבין צום טאַטן און אויף דער צווייטער וואָך צו קלעצקינען ⁴.

איך קוש דיר און בענק נאָך דיר, מיין איידעלע מאַדזשע.

דיין
שלום

5

זונטיק דעם ערשטן מײַ, [1905 ?]

[פּראַגמענט]

שטעל דיר פאַר, איך בין אין דער אַנאַרכיסטישער היים, וווּ מענטשן לעבן צוזאַמען און אַרבעטן צוזאַמען, מענער און ווייבער. עס איז נישטאָ קיין אייגנטום, נאָר אַלץ גייט צו אַלע, אַלע אַרבעטן און די ווייבער קאָכן. עס זענען דאָ צוויי בשותפותדיקע קינדער, וועלכע געהערן צו אַלע, מען ווייסט ווער עס איז די מוטער, אַבער מען ווייסט נישט ווער עס איז דער פאַטער.

מיינסטו דאָך, אַז עס איז אינטערעסאַנט — אינטערעסאַנט נאָר אויף איין

טאָג, אָבער מער נישט. יאָ, אינטערעסאַנט פאַר מיר דאָס צו זען, אָבער
איך וואָלט דאָ נישט געוואָלט איבערבלייבן קיין צוויי טעג, ווען מען באַ-
גאַלדעט מיך. די ווייבער זענען אַלט און מיאוס, די מענער זענען נישט
אינטערעסאַנט — דאָס איז אַמעריקע.

בלייב מיר געזונט
דיין שלום

6

אויפן וועג קיין ארץ-ישראל, 6/1905 *
מיין איינציקע מאַדזשע,

אַזוי, איך פאַר שוין אויפן ים. היינט ביי נאַכט קומען מיר אָן נאָך קאַנסטאַנ-
טינאַפּאָל און מאַרגן אַ גאַנצן טאָג וועל איך זיין אין שטאָט.
דער גורל האָט געוואָלט, אַז אַנשטאָט מיט רוסישע שרייבער, פאַר איך
מיט יידישע. איך פאַר צוזאַמען מיט אַחד-העם¹ און ד"ר פּהן בערענ-
שטיין² און מיט איינעם אַ יונגן יידישן, רוסישן שריפטלשטעלער קאַרמאַן³.
היינט אין דער פרי האָב איך זיך זייער שלעכט געפילט, שפעטער זייער
גוט און איצט ווייטער נישט גוט.
אין אַדעס האָט מען מיך מיט גרויס פּבוד אויפגענומען, בלומען, באַנקעטן,
אינטערוויען אדג"ל. איך האָף, אַז פון דער ריזע וועל איך זייער פיל
געניסן.

איך קוש דיר פון גאַנצן האַרצן און בענק נאָך דיר מיט די קינדער זאָלן
לעבן. שרייב מיר יעדן טאָג נאָך ירושלים.

דיין בענקענדער שלום

---

* שלום אַש באַזוכט ארץ-ישראל צום ערשטן מאל אין יאָר 1908. די אַנגעמערקטע לפי-
ערכדיקע דאָטע אין אַנהייב פונעם בריוו-אַריגינאַל איז מסתמא שפעטער צוגעשריבן
געוואָרן.

[(?) / 7 / 1906]

איינציקע מאַדזשע, איך שיק דיר איין אַ פעליעטאַן „קינדער“, וועלכן דו זאָלסט אַזוי פּריינד-
לעך זיין איבערגעבן דעם „פּריינד“¹ אַפּצודרוקן. וואָס האָבן זיי געמאַכט
מיט מינע פּרזערדיקע זאַכן ? זאָג זיי, איך וועל זיי יעצט יעדע וואָך עפעס
איינשיקן. דעם פעליעטאַן גיב זיי גלייך איבער.

איך קוש דיר
דיין שלום

גריס די קינדער, גריס אסתרן, פאַר וואָס שרייבט זי נישט ?
פרעג נאָמבערגן² פאַר וואָס שרייבט ער נישט ?

[(?) / 1907]

איינציקע, איינציקע מאַדזשע,
איך האָב דיר געשריבן אַ פאַר מאָל, אויב דו ווילסט נישט אַהערקומען
אין פינלאַנד. איך האָב דאָ געזען אַ ווינונג, פיר גרויסע צימערן מיט
אַ קיר, פינף מינוט פון ים, וויל מען פאַרן זומער 250 רובל. די דאַטשע
ליגט ביים וואַלד. איך וואַלט זייער גערן געוואַלט, אַז דו זאָלסט אַהער-
קומען, וועט מען דאָ זיין אַ קורצע צייט, דערנאָך וועט מען פאַרן נאָך די
קינדער. אַז דו פילסט דיר געזונט קום צו פאַרן. דאָ איז זייער, זייער קאַלט
און פיל, פיל שניי.
דורך דער גאַנצער צייט בין איך נישט געווען אין שטאָט, ווייל איך האָב
נישט געהאַט קיין פאַס.
יעדנפאַלס דאַכט זיך מיר, אַז פאַר אונדז איז בעסער, אַז מיר זאָלן דעם
זומער וווינען אין פינלאַנד.
טעלעגראַפיר ווען דו קומסט, וועל איך דיר אַפּוואַרטן.
דאָ איז דאָ אַ קליין מיידעלע, שטעל דיר פאַר, אַ רוסיש-יידישע קור-

סיסטקע, א מיידל מיט לידער און מיט א שיינער נשמה, זי וויל אויך, אַז דו זאָלסט קומען צו פאַרן. אַלע, אַלע ווילן אַז דו זאָלסט קומען. נעם אָפּ פון פּרצן די זאַך : „קאַרנאַוואַל אין רוים“. איך קוש דיר און בענק נאָך דיר.

דיין שלום

9

ווילנע, 1907

אייניקע מאַטל-לעבן,
איך דאַנק דיר טויזנט מאל פאַר דיניע בריוו. כ'האַב געלייענט די אויס-
שניטן. וואָס ווילסטו האָבן ? עס איז דאָך גאַנץ גוט געווען. אין אמתן
איז גוט וואָס איך בין נישט געווען אין בערלין ביי דער אויפפירונג *. איך
גלייב, אַז ריינהאַרדט ¹ וועט איצט אויפפירן „יחוס“, עס איז גוט.
נעכטן געקומען קיין ווילנע, כ'האַב זייער אַן אינטערעסאַנטע ריזע הינטער
מיר, געווינען פיל מענטשן און פיל פריינדשאַפט. איך וועל זיין אַ צוויי
טעג אין ווילנע, דאָן פאַר איך צו קלעצקין ² און רעכנן דאָרט צו פאַר-
בלייבן אייניקע טעג. אַז מיר וועלן האָבן געלט, וואָלט זייער גוט געווען,
אַז מיר זאָלן פאַרן צום ים. דערווייל קאָן איך דיר נישט שיקן קיין געלט,
איך האָב נישט. שרייב מיר, צי דו האָסט געקריגן געלט פון אַמעריקע.
איך קוש דיר און בענק נאָך דיר.

דיין שלום

---

* פון „גאט פון נקמה“.

דעם 10טן יאָנואַר פֿאַרן מיר קיין ווילנע, אויף אַ פֿאַר טעג קיין קיטנע צו דער מאַמע, און דערנאָך צוריקקומען קיין פעטערבורג. די זאך וועט געוויס ווערן אויסגעפירט און אַז זי וועט אויסגעפירט ווערן זענען מיר פֿאַרזיכערט מיט פרנסה. צו דעם מוזן מיר איין מאָל פֿאַר אַלע מאָל שטרעבן, איך זאָל קאַנען רויק אַרבעטן און דו זאָלסט קאַנען רויק לעבן, און דאָס, דאָכט זיך, לוינט זיך צו ליידן, וואָס מיר האָבן צוליב אונדזער צעשיידונג. איך וואָלט געוואָלט, אַז דו זאָלסט קומען צו פֿאַרן קיין רוסלאַנד, אויב דו קאַנסט. אַז נישט, האָף איך אויף פּסח־צייט מיט דיר צו פֿאַרן קיין ארץ־ישׂראל.
[דער אָנהייב און המשך פּעלן]

איך האָב ליב אָנצורירן דאָס ליילעך, אויף וועלכן דו ביסט געלעגן, אָדער אָנצורירן דיין קליידל אין דער קליידער־שאַנק. מאַדזשוכנע, איך שעם מיך פֿאַר דיר אַרויסצושרייבן אַלץ, וואָס איך פּיל צו דיר. מיין בענקשאַפט נאָך דיר גיט מיר הימלישע און ערדישע לוסט.
[אָנהייב און המשך פּעלן. אַן אַ דאַטע.]

פון רוסלאַנד, [1908 (?)]

איינציקע, ליבע מאַדזשע, בין איך שוין אין פֿאַדאָליע. האָב איך אַ פֿאַדאָליע געדאַרפט? צו אַלדע שוואַרצע יאָר. נאָר גאַרנישט, איך באַדויער נישט, ווייל דאָ איז שוין זייער שיין און דערמאַנט אין גאַנצן איטאַליע. אָבער גאָר אין גאַנצן, וואָס מאַכסטו? פֿאַר וואָס האָסטו מיר די גאַנצע צייט קיין ברייזל נישט געשריבן. איך פֿאַר אַרויס זונטיק און האָף אַרום מיטוואַך צו זיין אין דער היים. האָסט דאָך שוין אַוודאי נישט קיין געלט, איך שיק דיר אַרויס 25 רובל. איך וויל דיר זייער פּיל שרייבן, וואָרט אויף מיר, מיין איינציקע, ליבע מאַדזשע.

דאָ איז דער ים זייער טרויעריק און האָט מיך אויך זייער טרויעריק געמאַכט.

יעדנפאלס בין איך זייער צופרידן פון מיין ריזע. די ריזע האָט מיר געגעבן פיל מאַטעריאַל. איך האָף דאָס צו באַנוצן דעם זומער, צוזאַמען מיט אַ ביסל פון מיין אייגענעם קאַפּ. די אַלע נאַרישקייטן מיט פעטער-בורג-וואַרשע אַרויסגעשלאָגן פון קאַפּ.

דיין שלום

12

לעמבערג, [סוף 1908]

אייניציקע טייערע מאַדזשע,

מיר זענען אין לעמבערג, דאָס הייסט: איך, זיי זענען שוין געפאַרן קיין טשערנאָוויץ¹. לאַנגווייליק און נודנע אַז דו האָסט נישט קיין באַגריף. פּרץ יאָק פּרץ, נאָר די גאַליציאַנער יונגעלייט און די גאַליציאַנער ייִדישע שרייבערס!

עפעס האָב איך יאָ דאָ געטראָפּן אַ לעבעדיקן יונג, ד"ר רינך², דעם רעדאַקטאָר פון „וואַסכאָד“. צוליב אים בין איך איבערגעבליבן אַ פּאַר טעג אין לעמבערג. מאַרגן זאָלן מיר פאַרן אין איינעם צו זיין פּלה, וואָס וויינט דאָ נאָענט אויפן דאָרף.

פאַר וואָס ביזטו נישטאַ מיט אונדז און פאַר וואָס שרייבסטו מיר נישט? שרייב קיין טשערנאָוויץ, „ייִדישע שפּראַך-קאַנפּערענץ“, שרייב יעדן טאָג, יעדן טאָג. עפעס וויכטיקס טעלעגראַפיר.

און וואָס מאַכסטו? ווי בענק איך נאָך דיר! אַז דו זאָלסט וויסן ווי איך ליב דיר מיט דער גאַנצער נשמה, וואָלסטו זייער, זייער גליקלעך געווען. דו ביזט פאַר מיר אַ גליק, און איך פאַר דיר?

די קאַנפּערענץ זעט זיך אויס צו ווערן נישט אינטערעסאַנט, קיינער קומט נישט. וואָס וועט זיין — ווייס איך נישט. יעדנפאלס קום איך באַלד נאָך דער קאַנפּערענץ אַהיים צו דיר, און דאָ אויך, קלער איך נאָר וועגן דיר, וועגן נייער אַרבעט — איך פיל זיך צווישן זיי איינער אַליין.

נאָך אַ מאָל — שרײַב מיר, קינד־לעבן, שיק מיר אַלע בריוו קיין טשערנאָ-
וויץ, „ידישע שפראַך-קאָנפערענץ, אַש“.
איר נעם דיר צו מיר, איר קוש דיר מיט מיין גאַנצער נשמה, קוש די
קינדער.

דיין שלום

13

בערלין, 1909

איינציקע, טייערע נשמה מינע,
בלײַב געזונט. הינט פרי פאַר איר אָפּ נאָך האַמבורג, מאַרגן שבת פאַר
איר קיין אַמעריקע. צוועלף טעג וועל איר זײַן אויף דער שיף. פון האַמ-
בורג שרײַב איר דיר אויספירלעכער. ביז טויט מיד און טרויעריק. מאַרגן
שיקט דיר פרייליך ¹ 1000 מאַרק, אַליין אָן געלט, און מיט גרויסע יסורים
עס געבאַרגט. עס איז מיר טרויעריק און איר בענק אַהיים.

דיין שלום

14

האַמבורג, 1909

איינציקע, טייערע מאַדזשע-לעבן,
ווען דו וועסט דעם בריוו דערהאַלטן, וועל איר שוין לאַנג זײַן אין ווייטן,
ווייטן אַקעאַן. מאַרגן אַכט אַ זייגער פאַר איר אָפּ. פון דער שיף וועל
איר דיר אַלץ אויסשרײַבן וואָס איר האָב געטאַן אין בערלין.
איר האָב געמיינט, אַז איר וועל קאַנען אַדורכקומען אָן אַמעריקע. ערשט
אין בערלין האָב איר געזען, אַז איר מוז האָבן געלט, אַז מיר מוזן קומען
צו אַ צוועק, אַז אַזאַ לעבן ווי מיר האָבן געפירט ביז איצט איז ווייטער
אוממעגלעך. מיר האָבן קינדער. צווייטנס, בײַ אַזאַ לעבן וועל איר פאַר-
לירן גיין. מיר מוזן זען צו ווערן אומאַפהענגיק, נישט זײַן אין די הענט

17

פון דײַטשישן טעאָטער אָדער אין אַנדערע הענט. דאָס האָט מיר געלערנט דאָס באַגײן זײַך פון דוד פּינסקי¹. ער איז אין בערלין, זײַן שטיק האָט מען אַנגענומען אין דײַטשישן טעאָטער. דאָס טעאָטער האָט אים פאַרגעלייגט אַ פאַרשוס, ער האָט עס אָפּגעזאָגט. ער מאַכט דאָרט דעם אײַנדרוק ווי ער וואָלט פּיל טויזנטערס פאַרדינט פון דער יודישער ליטעראַטור. דאָרטן ווייסן זײ נישט, אַז זײַן ווייב אַרבעט פאַר אים... זעלבסטפאַרשטענדלעך מאַכט ער אַ בעסערן אײַנדרוק פון מיר, וועלכער באַדאַרף שטענדיק געלט. איך וויל, אַז איך וועל צוריקקומען פון אַמעריקע, קויפן זײַך אַ קליין הויז אויף דער פּראָווינץ, אין אַלעקסאַנדראָווע אָדער אין סקערניעוויץ, און דאָרטן רויק זיצן, באַגעניגענען זײַך מיט דעם וואָס עס וועט זײַן אַז איך זאָל קאַנען רויק אַרבעטן.

איך קען דיר, מאַדזשע, גאַרנישט אַרויסשרײַבן מיין צער אַז איך האָב געזען אַז איך קען נישט קריגן קיין געלט אין בערלין. וווּ בין איך נישט געווען, בײַ וועמען האָב איך מיר נישט מיאוס געמאַכט? פּישער² האָט מיר נישט געוואָלט געבן קיין גראַשן. דאָס דײַטשישע טעאָטער האָט מיר קוים 100 מאַרק געגעבן. איך האָב מיר נישט געקאַנט קיין עצה געבן. אַלזאָ, איך האָב קוים פון פּרייליכן³ געשאַפן 100 מאַרק און דאָס שיק איך דיר. איך האָב 50 מאַרק און מיט דעם פאַר איך קיין אַמעריקע. פאַרן — פאַר איך גוט, איך האָב געקריגן אַ שיפּסקאַרט ערשטע קלאַס אַן געלט פון האַמבורג-אַמעריקאַנער ליניע, דעם בעסטן פּלאַץ. עס איז זייער מעגלעך, אַז איך זאָל אויך קריגן אויף צוריק. מיט מיר פאַרן 2600 עמיגראַנטן, מען פאַרט 12 טעג.

איך רעכן צו בלייבן אין ניו-יאָרק 6 וואָכן און סוף יאַנואַר זײַן צוריק אין בערלין, מען שטעלט דאָרט אין קאַמערשפּיל „יחוס“ אויף. געקויפט האָב איך מיר אַ פּלאַש קאַניאַק, אַ פּלאַש שעריברענדי און נאָז-טיכלעך.

ליב, ליב ווייב, איך קוש דײַך און בעט דײַך, זײַ מיר מוחל פאַר אַלעם, וואָס איך האָב דיר... איך ווייס, דו האָסט מיר שוין לאַנג מוחל געווען. קוש די קינדער, יעדעס באַזונדער, און דערצייל זײ פון זייער פּאָטער. ווייז נתנען⁴ אויף דער קאַרטע וווּ איך בין יעצט און זײַ אַ שוועסטער צו אַסתרן און ליב זי.

דײַן שלעכטער מאַן שלום

לאַנדאָן, 1909

טייערע מאַטל לעבן,
אַלזאָ, עס איז געשען, איך פאַר דעם שבת אַרויס פון ליווערפּול מיט דער
שיף קיין אַמעריקע. קיין גרויס האַרץ האָב איך אַפילו נישט. היינט האָב
איך געקריגן פון רייזינען¹ אַ קאַרטל, אין וועלכן ער שרייבט מיר: „אין
אַמעריקע צו זײַן אַ רוס', קען מען קריגן קלעפּ“, נאָר עס מאַכט נישט
אויס, איך ווייס צו וואָס איך פאַר, און איך קלער איצט נישט מער ווי
וועגן אײך.

איידער איך וועל אַרויספאַרן, וועל איך זען דיר אַרויסצושיקן עפעס געלט,
ווייל איך וויל אַז איך זאָל נישט באַלד, ווען איך וועל אַראָפּקומען, דאַרפן
דיר שיקן געלט. דאָס וועט מיר מאַכן פיל פרייער, און איך וועל זיך נישט
באַדאַרפן פאַרקויפן. און אַז די אַמעריקאַנער וועלן זען, אַז איך בין נישט
אין אַזאַ נויט, וועלן זיי מער דרײַ-אַרץ האָבן פאַר מיר.

איך וועל מיר באַרגן עפעס געלט פון טייטל² און איך וועל דיר שיקן. איך
ווייס, אַז איך קאָן זיך פאַרלאָזן אויף דיר, און דו וועסט דיר אַן עצה געבן,
נאָר זע, אַז דו זאָלט דיר נישט קיין עוולה טון. קויף דיר אַ הוט מיט אַ
מאַנטל, וואָרום עס ווערט קאַלט. זע דו זאָלט דיר נישט דערקילן, דיין
געזונט איז אונדז אַלע נייטיק.

איך בענק איצט שרעקלעך נאָך דיר, נאָר איך וועל זיך שטאַרקן. שרייב
מיר יעדן טאָג, שרייב שוין קיין ניו-יאָרק, יעדן טאָג. דאָס וועט מיר דער-
האַלטן. אַ וואָרט, צוויי, נאָר יעדן טאָג. וואָרום דו ביזט דאָס איינציקע
גליק, וואָס איך האָב אין מיין לעבן.

איך קוש דיר
דיין שלום

אויף דער שיף קיין ניו-יאָרק, 1909

איינציקע, טיערע מאַדזשע,
אויף דער נאַכט פון דערווייטנס זעט מען שוין די ערשטע ליכטער פון

ניו-יאָרק. נאָך צוועלף טעג פאָרן אין גרויסן, שוואַרצן, אומהיימלעכן ים, דערפילט מען, אַז עס זענען דאָ אין דער נאָענט מענטשן — איז גוט. היינט קומען מיר שוין נישט אַרײַן.

דאָ אויף דער שיף האָב איך געהאַט אַ גרויסאַרטיקע געזעלשאַפט, אונ-דזערע מענטשן. אַן אַמעריקאַנער מאַלער מיט זײַן פרוי, לעבן אין פאַרײַן, און אַ יונג מיידל מיט אַ מוטער, דאָר ווי אַ שטרוי און וויזט די צײַן אַ גאַנצן טאָג, איז ליכט ווי דער ווינט. מיר פאַרשטענדיקן זיך מיט די הענט און דאָך שמועסן מיר פון אַלעם און פאַרשטייען זיך זייער גוט.

דעם אמת זאָגן, האָב איך גרויס מורא פאַר אַמעריקע, נאָך דערצו געפינען זיך דאָרט מענטשן נישט פריינדלעכע צו מיר, נאָר דאָך האָב איך אַ זאָרג. בײַ מיר האָב איך 7 דאָלאַר, און וואָס מאַכט מיר אַ זאָרג איז דאָס וואָס איך וואָלט דיר געוואָלט ווי אַמשנעלסטן געלט אַרויסשיקן. איך ווייס נישט וואָס צו מאַכן, נאָר דאָך וויל איך האָפֿן, אַז אַלץ וועט גוט זײַן.

ווען די ערשטע ליכטער ווייזן זיך, איז אַלץ ליגט אויפן דעק און שרייט פאַר גרויס גליק „ערד!“ אַלע פאַרן זיי אַהיים צו זייעריקע קײַן אַמעריקע. נאָר איך זײַך דאָ און שרייב צו דיר דעם בריוו. איך וואָלט אויך געוואָלט אַהיים פאַרן צו דיר און צו מײַנע קינדער, איך וואָלט געוואָלט דיר מיט די קינדער טרעפן מאַרגן בײַם פאַרט. איך בין אַזוי ווייט פון דיר, איך האָב דאָך קײנעם נישט נאָר דיר, דיר, דיר.

דיין שלום

ניו-יאָרק, 1909

איינציקע מאַדזשע,

בין איך שוין אין אַמעריקע. בײַ דער שיף האָב איך געהאַט אַ זייער וואַרע-מען עמפאַנג, ד"ר זשיטלאָווסקי¹, אב. קאהאַן² און די אַקטיאָרן מיט ד"ר טאַמאַשעווסקי³ אין שפיץ. זיי האָבן געמאַכט פאַר מיר אַ פײַנעם אויפ-נאַם. עס האָט זיך אויך געגרינדעט אַ גרויסער קאַמיטעט אײַנצואַרדענען פאַר מיר אַן אַוונט. די צײַטונגען האַלטן זיך פאַרלויפיק גוט צו מיר. איך האָף עס וועט זײַן „אַל-רײַטה“.

איך ווײַן פאַרלויפיק אין אַ האַטעל, ווײַל איך מוז אויפנעמען געסט און אַנשטענדיק ווײַנען. נאָך אַכט טעג וועל איך ווײַנען פּריוואַט.

געלט האָב איך נישט, אָבער איך האָף צו קריגן. אַזוי ווי איך וועל נאָר קריגן, וועל איך דיר באַלד שיקן.
איך מיין, אַז איך האָב גוט געטון וואָס איך בין אַריבערגעקומען, ווייל דאָס לעבן איז דאָ פאַר מיר אומגעהויער אינטערעסאַנט, צו שרייבן וועל איך האָבן אַ ים.
מיין מאַמע מיט אַלע אונדזעריקע גריסן דיר הערצלעך.
שיק באַלד די פּאָטאָגראַפיעס פון דיר און די קינדער, זעקס פּאָטאָגראַפיעס פאַר דער משפּחה. פּרעג אַסתרן⁴, אויף וועלכן אַדרעס איך קען איר שרייבן. איך גיי היינט אַהין צו איריקע.
איך קוש דיר מיטן גאַנצן האַרץ.

דיין שלום

18

ניו-יאָרק, 1909

[פּראָגמענטן]

עס איז אַ גרויסער יום-טוב אין דער שטאָט. עס טוט מיר אמת פרייד וואָס איך בין אַהערגעקומען. ניו-יאָרק זאָל ברענען, די פּראָווינץ איז, ווי בני אונדז, פול מיט באַגייסטערונג און ליבע.

איך שיק דיר אַן אויסשניט פון דער צייטונג וועגן מיין אַוונט. ווען דו וועסט טרעפן רייזין¹ אַדער נאָמבערג², גיב זיי דאָס איבער, זיי זאָלן עס ברענגען אין „פּריינד“³ און אין אַן אַנדערער צייטונג.

19

מאָנטרעאַל, 1910

איינציקע מאַדזשע, מען האָט מיר צוגעשיקט היינט דיין בריוו פון וואַרשע. געוואַלד, איך קאָן דאָך משוגע ווערן. וואָס זאָל איך טון, אַז איך אַליין קאָן זיך נאָך נישט דעצידירן. דינג אַ וויינונג, אַזוי ווי איך האָב דיר שוין

געשריבן, אויף דער פראָווינג, דורך דער צייט וועל איך זען וואָס איך האָב צו טון. אפשר וועל איך טאַקע גאַר פּרײַער קומען צו פּאַרן. אַזאַ זאַך מוז מען זיך דאָך גוט איבערלייגן. סײַ-ווי-סײַ האָסטו גוט געטון וואָס דו האָסט זיך אַרויסגעצויגן פון דער וווינונג, אַ פּפּרה די וווינונג. עס דיר נישט אַפּ דאָס האַרץ, אַז דו האָסט די זאַכן פּאַרקויפּט, אַ פּפּרה פּאַר פּל ישראָל.

דו האָסט רעכט, פּאַר וואָס שרײַב איך הײַנט אַזוי און מאַרגן שרײַב איך אַזוי? איך שלאָג מיר אַליין מיט דער דעה. אַזוי ווי איך האָב דיר שוין געהאַט געשריבן, איז אַמעריקע אַ גרויסע צוקונפּט פּאַר אונדזערע קינדער — דאָס איז די איינציקע זאַך וואָס ציט מיר דאָ אַהער. ווען איך זע ווי די קינדער זענען דאָ פּרײַ, ווי זיי לויפן אַרום אין די גאַסן, אין די אַמערי- קאַנער סקולס, און איך דערמאַן זיך אונדזערע קינדער אין דער היים, נעמט מיר אַ שרעק אָן.

איצט וועגן מיר: אַז איך וועל רעדן וועגן מיין צוקונפּט אין אַמעריקע, מוז איך פּרײַער — — זען, אַז איך קאָן דאָ מאַכן אַ לעבן און ווייטער זיך אויך קאָנען אַנטוויקלען און שרײַבן וואָס איך וויל. אַז נישט, וועל איך זען קומען צו עפעס געלט, איך וועל פּאַרקויפּן „יחוס“ פּאַר וויפל עס וועט זיך לאָזן, און וועל אַהיים קומען צו פּאַרן. אפשר וועל איך דאַן קאָנען צוזאַמענקראַצן אַזאַ סומע אַז מיר זאָלן קאָנען אין דער היים, אויפן דאָרף, קויפן אַ קליין הײַזל. איך בין מיד.

דער „פּאַרווערטס“⁴ דרוקט בלויז מיין „שטעטל“ און אייניקע נייע זאַכן, אין איינעם מיט אב. קאַהאַנס⁵ אַ בוך און ליעסינס⁶ פּאַעזיע. די דריי ביכער וועט ער צוגעבן אַלס פּרעמיע פּאַר די ליענער.

זאָג דינעזאַנען⁷, אַז איך בין חושד שימינען⁸ אַז ער דרוקט מער מינע ביכער ווי ער קויפט. דאָ איז אַמעריקע אַליין האָט ער פּמעט אַלע ביכער אַרויסגעשיקט וואָס ער האָט געקויפט בײַ אונדז דאָס לעצטע מאָל. און הײַנט וווּ איז רוסלאַנד, גאַליציע?

און פּאַר וואָס שיקסטו מיר נישט אינען מיין דערציילונג „ערד“? איך דאָרף עס נייטיק האָבן.

יעס, וואָס אַנבאַטרעפט אַ זומער-וווינונג פּאַר דיר, זאָלסטו דורכויס נעמען אַ וווינונג אין אַ קליין שטעטל נעבן וואַרשע, אין אַ סקערניעוויץ, למשל, אַדער בײַ ליווויטש צו. ווען איך וועל צוריקקומען, וועל איך שוין מער נישט וווינען אין וואַרשע. דאָס איז בײַ מיר אַפּגעמאַכט ווי טאַג, נאָר אין אַ קליין שטעטל. זאָג דעריבער באַלד אַפּ די וווינונג אין וואַרשע, און צי דיר אַרויס אין אַ שטעטל אַריין מיט דער גאַנצער ווירטשאַפּט.

[המשך פעלט]

נאָר מיט אַן אמת זאָג איך דיר, [צו זײַן פרוי] אַזוי ווי איך וויל צו דיר
געשווינד אַהיים קומען, וויל איך אָבער נישט צו די וואַרשעווער לײַט
אַהיים פאַרן.
[דער אָנהייב און המשך פעלן]

20

[ניו־יאָרק]

[אַנהייב און המשך פעלן]
איך האָב באַשטימט דײַך מיט די קינדער אַהער צו נעמען. נאָך אַ לאַנג
איבערקלערן קומט מיר אויס, אַז דאָס איז פאַר אונדז דער בעסטער פּלאַץ
ווי מיר קאַנען אויפצײען אונדזערע קינדער פאַר יײַדן און פאַר מענטשן.
עס איז דאָ אַ גרויסע צאָל יײַדן און פאַרשידנאַרטיקע, זײ ווערן דאָ בעסער,
קולטורעלער, עס איז אויך דאָ אַ גרויסע אינטעליגענץ.
און אַז נישט, לאַזן מיר דאָ איבער די דרײַ יונגען אין דער שול, און איך
נעם דײַך מיט דער טאָכטער און מיר פאַרן צוריק נאָך יוראָפּ אויף אַ צוויי
יאָר. איך וועל איצט סײַ־ווי־סײַ דאַרפן זײַן אַ העלפט דאָ און אַ העלפט
דאַרט.
אַלזאָ, מײַן ווייב, איך שיק דיר מאַרגן אַרויס 2500 פּראַנק, און פאַר אַרײַ-
בער קײן לאַנדאָן, און פון לאַנדאָן מיט אַ ענגלישער שיף קײן אַמעריקע
צו מיר. דאָ וועסטו שוין געפֿינען אַלץ אײַנגעאַרדנט פאַר דיר. די אַדרעסן
פון פּיליכאַווסקי¹ און מײַן שוועסטערקינד האָב איך דיר שוין געשריבן.
מיט דיר נעם גאַרנישט מיט, ווײַל אויף דער שיף האַסטו אַלץ, אַלץ.

21

ניו־יאָרק, 1909

אײַנציקע מאַדזשע,
איך שרײַב דיר נישט איצט אַפט דערפאַר, ווײַל איך בין זײער באַשעפּטיקט
מיט דעם אײַנאַרדענען אַ קאַמיטע פאַר דעם צוועק צו בויען אַ פּאַלקס-

23

טעאטער. די זאך האלט אויפן בעסטן וועג. די קאמיטע איז שוין דא און
איך האלט אין אויסארבעטן מעמאריאלן און ארטיקלען פאר דער
ציטונג.

מיר האט געוונדערט דיין לעצטע טעלעגראמע „שיק מעגלעכס א גרע-
סערע סומע טעלעגראפיש“. נישט איך האב א גרעסערע סומע צו שיקן
און איך ווייס נישט צו וואס דו דארפט א גרעסערע סומע. איך האב דיר
דורך דער צייט וואס איך בין דא אינגעשיקט 6-7 הונדערט רובל. דאכט
זיך, אז דאס דארף דיר געניגן, און אז עס פעלט דיר אויס, קאנסטו דאך
דערווייל קריגן ביז איך וועל דיר שיקן. וואס איז עפעס — טעלעגראפיש?
א טעלעגראמע פון דיר און א טעלעגראמע צוריק, דאס איז א מעשה פון
צוואנציק רובל. וואס מיינסטו אז איך פארדין יעדע מינוט צוואנציק רובל?
מיט צוואנציק רובל קאן מען דאך שוין לעבן א גוטע וואך. איך וויל מיר
נישט בייזערן אויף דיר, נאר מיין נישט, אז איך פארדין דא שטיקער גאלד,
איך האב נאך אין אמעריקע קיין איין גראשן נישט פארדינט. דאס וואס
איך האב געקריגן פאר מינע ביכער, מוז איך שימינען¹ א העלפט אפ-
געבן און מיין נישט, אז איך לעב דא אזוי רייך. איך וויל מיר נישט בייזערן
אויף דיר, נאר איך וויל דיר דערמאנען ווו מיר האלטן אין דער וועלט.
מיר פארגעסן זיך טיילמאל, מיין מאדזשע, אמאל איך, אמאל דו, דו
אויך.

איך ווין דא פריוואט און, ווי שוין דיר געזאגט, בין איך אינגעטונקט
אין ארבעט.

פון מיין היים האב איך אויך פארדרוס. מיין ברודער דרייט זיך ארום
ליידיק און איך דארף מיין מוטער יעדע וואך געבן א פאר דאלאר.
בלויב מיר געזונט און שרייב מיר וואס מען הערט אין דער היים. און זי
מיר מוחל וואס איך האב דיר אזא בריוו געשריבן.
איך קוש דיר און קוש די קינדער.

דיין שלום

וואס דענקט נאר תמיד פון איך

איינציקע, טייערע מאַדזשע, זיי מיר מוחל וואָס איך האָב דיר אַ פּאַר טעג נישט געשריבן. דער ערשטער ברוך-הבא האָט מיך אַרומגעכאַפט אַז איך האָב אַפילו נישט געוויסט אויף וועלכער וועלט איך בין. איצט האָב איך זיך שוין אַ ביסל באַרוקט. איך האָב דיר אַהיימגעשיקט טעלעגראַפיש 100 רובל און 100 פּער פּאַסט. איצט וועגן אַמעריקע. איך וווינן באַזונדער, ביי מיין מוטער עס איך און די חברה אַרום שלאָגן זיך איבער מיר. זעלבסטפאַרשטענדלעך זענען דאָ שונאים און גוטע פּריינד, אָבער דאָך האַלט איך זיך ביי, „פּאַרווערטס“¹, ווייל זיי זענען די טיכטיקסטע מענטשן פון אַלע. זיי מאַכן מיר שוין אַן אַוונט, פון וועלכן עס וועט איבערבלייבן אַ פּאַר שיינע הונדערט דאָלאַר. און מיטן טעאַטער רעכנן איך אויך צו מאַכן געשעפט, מיט „יפתח'ס טאַב-טער“. אָבער דאָס איז גאַרנישט. איך וויל מיר אַרײַנקריגן צווישן די אַמע-ריקאַנער און דאָס דאַרף זײַן דער עיקר. איך האָב געוויסע אויסזיכטן. איך בענק אַהיים נאָך דיר, נאָך די קינדער. זיי מיר מוחל, מאַדזשע, וואָס איך האָב דיר געלאָזט אַליין. דו ווייסט ווי וויכטיק מיין ריזע איז געווען. איצט ערשט ווי רוסלאַנד שווייגט אַזוי און אין בערלין האָב איך קיין גראַשן נישט געקאַנט קריגן. וואָס וואַלטן מיר געטון אָן געלט? דאָ האָף איך דאָך געלט צו פאַרדינען און אַזוי ווי איך וועל נאָר באַקומען אַ גרע-סערע סומע, וועל איך גלייך אַהיימשיקן. פּאַר וואָס שרייבסטו מיר נישט? מאַדזשע-לעבן, איך גיי אויס אַז עס נישטאָ קיין בריוו פון דיר. איך בעט דיר, איינציקע מאַדזשע, שרייב מיר יעדן טאָג. ביי מיין מאַמען איז מיר גוט. זיי באַהאַנדלען מיך גרויסאַרטיק. די ברידער און די שוועסטער פרייען זיך מיט מיר. דאָ קען מען מאַכן, מאַדזשע-לעבן, אַ גוט לעבן. דאָס לאַנד איז רייך און וואָס דער עיקר — ברייטלעך. עס פאַלט מיר אין טיילמאַל דאָ איבער-צובלייבן. פאַרלויפיק. צו אַסתרס שוועסטער און ברודער קום איך יעדן צווייטן טאָג, זיי וווינען נאָענט פון מיין מוטער. שרייב מיר באלד ווי האַלט עס מיט דיר, ווען דו רעכנסט דיר אין דער קימפעט אַרײַן. איך בין וועגן דעם זייער באַזאָרגט און קלער פיל. שרייב באלד ווי האַלט עס מיט דיר. דאַכט זיך עס איז דאָך שוין צײַט.

שרייב יעדן טאָג און קוש מיר די קינדערלעך. פאַר וואָס שרייבט מיר גאַר-
נישט נתן? ²
איך קוש דיר און נעם דיר פּעסט צו מיר.

דיין שלום

23

צו פרוי מאטילדא אש

ניו-יאָרק, 4טער אַפּריל 1910

[אַנהייב פעלט] טאַמאַשעווסקי ¹ וויל קויפן ביי מיר „יחוס“ און ליפּציץ-
טעאַטער — „יפתחיס טאַכטער“, נאָר איך קאָן זיי נישט פאַרקויפן דערפאַר
וויל מיין גאַנצע עקזיסטענץ הענגט אָפּ פון דער ערשטער דראַמע, ווי
אַזוי איך וועל זי פאַרקויפן. גאַרדין ² האָט געקריגן פאַר אַ דראַמע צוויי
און דריי טויזנט דאָלאַר און איך מוז מיך אַוועקשטעלן דאָ אויף אַזאַ פּוס
ווי גאַרדין — איך זאָל צום ווינציקסטנס קריגן צוויי טויזנט דאָלאַר פאַר
אַ דראַמע. קוים פאַרקויף איך זיי די דראַמע פאַר ווינציקער, פאַרליר איך
מיין נאַמען און מיין שטעלונג, און איך ווער אַזאַ שרייבער ווי ליבין ³, ווי
קאַברין ⁴. און כאָטש זיי ווילן מיר געבן שיינע סומעס (ליפּציץ ⁵ וויל מיר
געבן 500 דאָלאַר און פינף דאָלאַר פאַר יעדעס מאָל שפּילן), דאָך קאָן
איך איר נישט פאַרקויפן מיין דראַמע. ערשטנס געפעלט זי מיר נישט אַלס
שווישפּילעריין, איך גלייב נישט אַז זי זאָל האָבן דערפאַלג אין מיין שטיק,
און ווען זי וועט נישט האָבן דערפאַלג, וועט די דראַמע אַדורכפאַלן. איך
מוז זיין איבערצייגט, אַז מיין ערשט שטיק וועט האָבן דערפאַלג, טאַמער
נישט — ביז איך אַ פאַרפאַלענער אויף שפּעטער.

מיט טאַמאַשעווסקיין איז שוין פיל בעסער. ערשטנס קען „יחוס“ האָבן ביי
אים דערפאַלג, צווייטנס וויל ער געבן אַ גרעסערע סומע. נאָר אַז די
דראַמע זאָל געהערן צו אים פאַרלאַנג איך 2000 דאָלאַר און צען דאָלאַר
פאַר יעדעס מאָל שפּילן. און ווען דאָס שטיק זאָל נאָר געהערן צו אים
איין יאָר, וויל איך טויזנט דאָלאַר און צען דאָלאַר פאַר יעדן אַוונט. און
איך מוז דאָס דורכויס דורכפירן, אַפילו איך זאָל וויסן צו הונגערן. קוים
גיב איך נאָך אין דער ערשטער פּיעסע, ביז איך אַ פאַרפאַלענער אויף
שפּעטער (אַזוי זאָגן אַלע, אב. קאַהאַן ⁶, גאַלדבערג ⁷, קיינער לאָזט מיר
נישט אַנדערש פאַרקויפן).

איצט האָב איך אָנגעשריבן אַ נייע דראַמע „דער אַמעריקאַנער“, דריי אַקטן האָב איך שוין פאַרטיק. דעם לעצטן אַקט שרייב איך איצט. איך האָף, אַז דאָס וועט זײַן מיין בעסטע דראַמע פאַר אַמעריקע. לאַז מיר זי נאָר האָבן גרייט.

אַזוי ווי דו זעסט קען מען דאָ עפעס מאַכן און אַז איך וואָלט נישט גע- וואָלט קוקן אויף תכלית, וואָלט איך שוין לאַנג געהאַט געלט דיר אַראָפּ- צוברענגען, אָדער אַהיימצופאַרן.

און מיט אַן אמת גערעדט וואָלט איך שוין געווען פאַרקויפט די דראַמע פאַר וויפל עס מאַכט זיך. נאָר אַזוי ווי געזאָגט, לאַזן מיר מײַנע פריינד נישט און איך זע טאַקע איין, אַז נישט נאָר איך וועל רוינירן מיין מאַטע- ריעלע לאַגע אין דער צוקונפט, נאָר איך ווער אויך געפאַלן בײַ די אַקטיאָרן און דירעקטאָרן. וואָס מער זיי באַצאָלן פאַר אַ דראַמע, אַלץ מער פּבור האָבן זיי פאַרן שרייבער און אַלץ מער רײַסן זיי זיך איבער אים.

זעסטו, מיין קינד, מען מוז קאָנען לינדן און אויסהאַלטן די שלעכטע צײַט, נאָר די שלעכטע צײַט האַלט שוין אין איבערגיין, ווייל נאָר אין אַ פאַר וואַכן וועלן זיי מוזן קויפן פּיעסן פאַרן נײַעם סעזאָן.

קוים פאַרקויף איך נאָר אַ דראַמע, גיב איך האַנטגעלט אויף אַ הויז בײַ ניו-יאָרק. דאָ איז אַ מינהאָ אַז מען קויפט אַ הויז פאַר 5000 דאָלאַר, גיט מען ביז 1000 דאָלאַר און דאָס איבעריקע צאָלט מען אויס אויף פּראַצענט. איך האָב שוין אָנגעגרייט אַזאַ הויז פון 5-6 צימערן און טאַמער וועט זיך מאַכן אַז איך וועט קאָנען קומען נאָר אויף דעם זומער, זאָלט איר האָבן וווּ צו וווינען.

דערווייל פאַר איך דאָנערשטיק אַוועק אויף מיין טור, מאַנטרעאַל, קליעוו- לענד, פיטסבורג, מילוואַקי, שיקאַגאָ און סט. לויס. איך וואָלט איצט נישט געפאַרן, ווייל איך וואָלט געדאַרפט זײַן די דריי וואַכן אין ניו-יאָרק, נאָר איך מוז פאַרן. אין די שטעט זענען שוין אַראַנזשירט מײַנע פאַרלעזונגען, אַפּזאָגן קען מען נישט.

צווייטנס, אפשר איז דאָס בעסער אַז איך פאַר אַוועק. די „מענעדזשערס“ וועלן זען אַז איך דאַרף זיי נישט, וועלן זיי אפשר בעסער און ווייכער ווערן. איך וויל אויך זען אַמעריקע, דאָ דאַרף זײַן זייער אינטערעסאַנט.

מיין מיינונג איז, אַז דו זאָלסט דיר שוין אַרויסצײַען פון וואַרשע. זע מיט אַלע מעגלעכקייטן דאָס צו טון. אַז איך בין איצט דאָ אויפן לאַנד, עס איז שוין וואַרעם, דאַכט זיך מיר, אַז בײַ אונדז איז אויך שוין אַזוי וואַרעם — און דו מיט די קינדער זענט נאָר אַלץ אין שטאַט, פאַלט מיר דאָס פלייש פון מיין לײַב און איך ווייז אַ גאַנצע נאַכט און האַלט מיר פאַרן ערגסטן פאַרלעץ.

פאַר מיט די קינדער אין אַ קליין שטעטל, אפשר קיין סקערניעוויץ, און זאָלסט דאָרט דערווייל וווינען, און אז איך וועל קאָנען, וועל איך אַהיימ-קומען. איך האָב שטאַרק מורא פאַר די זומערדיקע היצן.

איך וועל אַלע דראַמען פאַרקויפֿן און דאָן וועט מען זען ווי אַזוי דו זאָלסט אַהער קומען, דאָס אַלץ וועט זיך ווענדן לויטן געלט, וואָס איך וועל האָבן.

די מאַמע איז נעכטן דעם 5טן אַפּריל אַרויסגעפאַרן מיט דער שיף. איך גלייב, אין אַן אַכט טאָג אַרום וועט זי שוין זײַן אין קוטנע. איך האָב דיר מיטגעשיקט אַ לאַנגן, געשטריקטן קאַפּטאַן און די קינדער שפּילוואַרג.

איך דאַנק דיר האַרציק פאַר נתנס * צענוורקע *, איך בין דאָך שיעור נישט משוגע געוואָרן פאַר נחת אַז איך האָב עס דערזען. און נאָר צוליב אים וויל איך, מאַדזשע לעבן, אַז מיר זאָלן אַהער קומען. וואָס וועט אויס אים ווערן בײַ אונדז אין דערהיים? ער וועט דאָך צו גאַרנישט קאָנען קומען. אָבער דאָ, מאַטל-לעבן, מיר וועלן זיך אפשר אַ שוואַרץ יאָר אויס-ריכטן, אָבער אונדזערע קינדער וועלן דאָך זײַן גליקלעכע מענטשן. יזדן זענען דאָ די גרעסטע מענטשן און אַ פעיק קינד קאָן דאָ צו אַלעם קומען. בילדונג קאַסט גאַרנישט, אַלץ איז פּרײַ.

און איצט דערמאָן דיר אין דערהיים, מיטן גימנאַזיום, אוניווערסיטעט — וואָס פאַר אַ שוועריקייטן עס וועט זײַן ביז מען וועט אים אַרײַנגעבן. און איך זאָל נאָר האָבן געלט דערצו.

דאָ דאַרף ער נאָר עסן אין דער היים און דאָס איז אַלץ. און איצט די פּרײַ-הייט פון די קינדער! זאָלסט זען ווי די קינדער לויפֿן דאָ אַרום, ווי זיי שפּילן באַלעם (איך האָב אַ פּוס-באַלעם אַהיימגעשיקט), געזונטע, שטאַרקע מענטשן וואַקסן זיי דאָ אויף. אַז איך זע דאָ די קינדער, נעמט מיר אַזאַ צער אָן, איך האָב אַזאַ ווייטיק, ווען איך דערמאָן זיך אין די קינדער פון דערהיים.

איך שרייב דיר, מאַדזשע, פאַרקויף אַלץ, צופּוס קום, אונדזערע קינדער ברענג דאָ אַהער און וואָס שנעלער אַלץ בעסער — ווייל דאָ איז זייער צוקונפט פאַר פּרײַע, געזונטע מענטשן, וועלכע וועלן אַרבעטן פאַר זיך. אין אַ פאַר וואַכן רעדן זיי ענגליש און לערנען אפּילו אויס די עלטערן רעדן ענגליש. נאָר צוליב אונדזערע קינדער דאַרפֿן מיר אַהער קומען.

איצט בלייב מיר געזונט, מיין געטריי, גוט ווייב, איך טראַכט פון דיר תמיד. און דאָס וואָס איך בין אַזוי משוגע און טעלעגראַפיר דיר כּסדר, איז דאָך דערפאַר, ווייל איך בענק אַזוי נאָך דיר. אַז איך דערמאָן זיך, אַז דו ביסט

* צענוורקע — שול-צײַגעניש.

דאָרט און איך בין דאָ, ווערט מיר דאָס האַרץ צעשניטן. אָבער באַלד, מאַדזשע לעבן, עס וועט באַלד אַ סוף נעמען, און איך האָף, מען וועט נאָך אַלץ איז פריידן דערציילן, דאָ איז אַמעריקע, ווען אונדזערע קינדער וועלן זיין מענטשן. דער קליינער יונג יאַנעק⁹ — אַ פּרעזידענט, נאָר משה¹⁰, משה איז נישט פאַר אַמעריקע, ער איז מיר צו ווייבעריש און דאָ דאַרפן זיי שטאַרקע יונגען. און יעס, אונדזער טאַכטער, די ליידִי אַש — האָסט אַ זאָרג איר אַ נאָמען צו געבן? בערעניקע, נישט אַנדערש נאָר בערעניקע. אַזוי וויל איך, איר פאַטער. הער נאָר — מילא די יונגען זענען דיִינע, אָבער די טאַכטער, די טאַכטער איז מיִינע. און איך קאָן איר אַ נאָמען געבן ווי איך וויל, איך בין דער פאַטער. דו הערסט?! און נעם נתנען און ווייז אים אויף דער מאַפע ווי איך בין איצט, צווישן פּיטסבורג און מילוואַקי, דאָס איז די גרויסע אַמעריקאַנער וויסטעניש ווי די אינדיאַנער האָבן געוויינט. איך קוש דיך און נעם דיך פּעסט צו מיין האַרץ, דו מיין איינציקער, איינ־ציקער מענטש — מיין ווייב.

דיין מאַן שלום

ניו־יאָרק, [1910 (?)]

טײַערע מאַטל־לעבן,
איך בין געווען זייער באַשעפּטיקט די פאַר טעג. איך האָב פאַרקויפט מיין פּיעסע טאַמאַשעווסקיין¹. טויזנט דאָלאַר באַלד, אחוץ פּראָצענטער. מיין פּיעסע האָט אויף זיי געמאַכט אַ געוואַלדיקן אַינדרוק און מען וויל מיך דווקא דאָ האַלטן. אַלע רעדן מיך צו. מיך גליסט נאָך נישט, און עס האַרצט מיך נישט.
איך וואַלט דיך באַדאַרפט דאָ האָבן. איידער מיין בריוו וועט אַנקומען צו דיר, וועסטו וואַרשיינלעך באַקומען פון מיר טעלעגראַמעס מיט שיפּסקאַרטן אַז דו זאָלסט קומען. איך האָב אָבער אַפּגעלייגט די זאַך, ביז נאָך דער אויפּפירונג פון מיין שטיק. איך וויל זען, ווי עס וועט אויספאַלן. נאָר איין זאַך ווייס איך, אַז קוים וועל איך דיר טעלעגראַפירן צו קומען, זאָלסטו זיין זיכער, אַז איך וועל מיין מיינונג נישט ענדערן, ווייל אַ לעבן, זע איך, וועל איך דאָ קאָנען מאַכן גיכער ווי אומעטום. וויינען וועלן מיר ביים ים, נישט

ווייט פון ניו-יאָרק. איך בין דאָרט געווען פאַר אייניקע טעג — דו קאָנסט דיר נישט פאַרשטעלן ווי שייך דאָרט איז, פיין ווי אין — — — אַלזאָ, מיין ליב ווייב, זיי פריילעך, מיר דאַכט זיך, אַז גאָט גייט אונדז באַצאָלן פאַר די אַלע צרות, וואָס מיר האָבן געהאַט ביז איצט. איך ווייס נאָר נישט, ווען מיין בריוו וועט אַנקומען צו דיר. איך גיי אויס נאָך דיר און וואָלט דיר געוואָלט האָבן דאָ ווי אַמשנעלסטן. אַלזאָ, מיין ווייב, וואָרשיינלעך, וואָרשיינלעך וועלן מיר בלייבן אַמעריקאַ-נער ביז די קינדער וועלן זיך אונדז דערציען און דערנאָך אין אַרץ-ישׂראל — דיין אידעאַל.

איך קוש דיר די פיס און די הענט, איך קוש דיר אויף דיניע ליפן און דיניע בריסטן, בענק נאָך מיר ווי איך נאָך דיר.

דיין שלום

אייניקע, טייערע מאַדזשע-לעבן, דו ווונדערסט זיך פאַר וואָס איך שרייב דיר נישט. און איך האָב דיר שוין אייניקע מאָל געוואָלט טעלעגראַפירן וואָס מען הערט אין דערהיים, אַזוי אומרוק ביז איך.

איצט וועגן מיר: איך האָב דיר גאַרנישט געוואָלט שרייבן דערפאַר ווייל איך בין נאָך אַליין נישט געווען איבערצייגט אין אַמעריקע. איצט בין איך געקומען צו דער איבערצייגונג, אַז מיין צוקונפט איז אין אַמעריקע. אין איין שטאָט אַ מיליאָן יידן מיט אַ גרויסער צאָל אינטעליגענץ, וויילע יונגען, דאָקטוירים, אַדוואָקאַטן, פּלל-טוערס, און גלאַט גוטע יונגען. און דאָן די באַפעלקערונג! דו קאָנסט דיר גאַרנישט פאַרשטעלן וואָס מען קען מיט די מענטשן מאַכן.

עס איז דאָ אַבער אַ שטיקנדיקע לופט, קליינע אינטריגעלעך, איינער רעדט אויס אויפן צווייטן, און מענטשן מיט זייער קליינע פעיקייטן האָבן זיך אַרויפגעכאַפט אויפן סאַמע שפיץ. דאָס פאַלק האָט זיי אַלעמען פּיינט, דאָס פאַלק וואָרט אויף אונדזערס אַ מענטש וואָס זאָל קומען מיט אַ געזונטן און גוטן ווילן. איך פיל, ווען איך בלייב דאָ און הייב אָן צו אַרבעטן, קאָן איך אַלע האָבן אויף מיין זייט אין פאַרלויף פון איין יאָר.

די אינטעליגענץ האָט מיר שטאַרק ליב און דאָס גאַנצע פּאַלק האָפט, אַז מיט מיין קומען קאָן איר אומגעהויער פיל מאַכן.

אַלע טעאַטערס ווילן מיר האָבן. זיי ווילן קויפן פון מיר פיעסן. אָבער איר בין נישט צופרידן מיט זיי, און האַלט זיך פון דערווייטנס פון זיי.

איר פּראַיעקטיר דאָ אַליין צו גרינדן אַ ייִדיש פּאַלקס-טעאַטער, אַ טעאַטער וואָס זאָל געהערן צום פּאַלק. איר האָב אַרום מיר אַ גרויסע צאָל אינטע-ליגענץ, וועלכע האָט זיך אָנגעכאַפט אין דער אידעע און אַלע זענען מיר גרייט צו העלפן. איר בין אָבער זייער פּאַרזיכטיק און אַלע ווונדערן זיך אויף מיר: „ער איז דאָך גאַרנישט קיין גרינער“, זאָגן זיי, זיי זענען גע-וווינט, אַז עס קומט ווער אַהער, מוז ער זיין אָפּגעריסן און מורא האָבן פאַר זיי.

איר האָב זיך באַלד געשטעלט אויף אַ הויכן פּוס: איר בין שלום אַש און זיי האָבן דרר-אַרץ. איר גלייב (איר האָב פיל האָפענונגען). אַז דער גע-דאַנק מיטן טעאַטער זאָל ווערן אויסגעפירט און דאָן בליב איר אין ניו-יאָרק.

עס פּראַיעקטירט זיך אויך אַ טורנע איבערן גאַנצן לאַנד. איר וויל זען אַמעריקע. ווי עס זאָל נישט זיין וועט דאָס מיר זייער צו נוץ קומען. עס זאָל זיין זייער שיין.

אויף פּסח האָף איר צו זיין אין דערהיים. אַ שיפּסקאַרטע האָב איר שוין. איר האָב זי געקריגן בחינם פון דער זעלבער געזעלשאַפט וואָס האָט מיר געגעבן אַהער.

שרייב וואָס הערט זיך אין וואַרשע. וואָס איז מיטן „פּריינד“? ¹ זעסטו נאָמבערגן? ² אַדער רייזינען? ³ פאַר וואָס שרייבן זיי מיר נישט, גריס זיי. יא, אַ חורבן נאָך מיר, אין דעם עיקר האָב איר גאַר פאַרגעסן. וואָס הערט זיך מיט דיר? יעדן אין דער פּרי שטיי איר אויף מיט דעם געדאַנק, אַז דו ביזט אין דער היים געלעגן געוואָרן און אַז דו האָסט געהאַט אַ מיידל. איר בין אַ פּאַטער פון אַ מיידל. וועסט זען אויב איר וועל ליגנט זאָגן, און אַז דו וועסט האָבן אַ זון, האָסטו אויך זיך נישט וואָס צו שעמען. איז עס מיין און דיין זון, אונדזער זון, און דו ווייסט דאָך ווי אונדזערע זין זעען אויס — יונגען וואָס די וועלט פאַרמאַגט נישט.

מיין ברודער האָט אַ מיידל, זעט זי אויס פונקט ווי יאַנעק ⁴, דו וואַלטט איר אויסגעקושט יעדעס אַבריל.

איבערהויפּט ווייס איר נישט וואָס מיר טוען אין רוסלאַנד. מיין גאַנצע משפּחה, אַלע מינע פּריינד זענען דאָ. דאָ, מאַדושע, איז אונדזער צוקונפּט און די צוקונפּט פון אונדזערע קינדער.

זאָג דינעזאָנען ⁵, אַז איבערשיקן די מאַטריצען קיין אַמעריקע דאַרף מען נישט.

מינע ביכער ווערן דאָ ווידער אָפּגעדרוקט פאַרן „פאַרווערטס“⁸ 100.000 עקזעמפּלאַרן. איך וועל קריגן פאַר זיי 2500 רובל. זאָג קיינעם נישט וועגן דעם.

יענע וואָך האָב איך דיר אַרויסגעשיקט 1200 אויף דיר-געלט, אויף דער צווייטער וואָך וועל איך ווידער שיקן געלט. לעב רוזק און קלער וועגן מיר. פאַטאַגראַפיר דיר און שיק מיר די פאַטאַגראַפיעס, פון דיר און די קינדער.

דיין מאַן שלום

26

ניו-יאָרק, 1910

אייניקע מאַדזשע,

איך קוש דיר און דאַנק דיר פאַר דער טאַכטער, וואָס דו האָסט מיר גע-
בוירן. קענסט גאַרנישט וויסן ווי גליקלעך איך בין און ווי שטאַלץ איך בין,
אַז איך האָב אַ טאַכטער. דו וויסט אַז דאָס איז געווען מיין ווונטש.
איצט מוז מען פאַר איר אַ שיינעם נאַמען אויסזוכן, איך פאַרלאָז מיר אויף
דיר. איך שלאָג פאַר — בערעניקאַ, אַדער שולמית.
איך האָפּ אַז איך וועל איצט ווערן אַ נייער מענטש, אַן אַרנטלעכער מענטש
אַז איך בין שוין אַ טאַטע פון אַ טאַכטער.
נעכטן האָב איך דיר אַרויסגעשיקט 200 רובל טעלעגראַפיש.
איך קוש דיר און קוש מיין טאַכטער, וואָס זי יעדן טאָג.

דיין מאַן שלום

27

ניו-יאָרק, 1910

אייניקע מאַדזשע,

זיי מיר מוחל, וואָס איך האָב דיר נישט געשריבן אייניקע טעג. אזוי ווי
איך האָב דיר שוין געשריבן איז דאָ פיל מעגלעכקייטן אַז איך זאָל דאָ

פארבלייבן, און גיי אלץ אַרום און שלאָג מיך מיט דער דעה וואָס צו טון.
 דאָ איז אַמעריקע זענען פאַראַן זייער פיל זאַכן צו טון און איך האָף דאָ
 צו האָבן מיין שטיקל ברויט. אָבער פון דער צווייטער זייט קען איך מיך
 נישט דעצידירן, דאָס שטענדיקע קלערן נעמט מיך אַרויס פון געדולד.
 דורך דעם פאַרנאַכלעסיק איך דאָס שרייבן צו דיר.
 איך לייג בײַ אַ זייער וויכטיקן בריוו צו דינעזאָן¹. דו וועסט אַזוי גוט זײַן
 אליין אַהיין גיין צו דינעזאָן און מיט אים איבעררעדן וועגן דער אָנגע-
 לעגנהייט.
 איך קוש דיר און בענק שרעקלעך צו זען די טאַכטער. איך דריק דיר
 פעסט צו צו מיין האַרץ.

דיין שלום

28

ניו-יאָרק, 1910

איינציקע מאַדזשע,
 נאָך דריי וואָכן אויסגיין האָב איך קוים דערלעבט צו זען פון דיר אַ בריוו.
 אַ דאַנק דיר. איך שיק דיר איין הונדערט רובל. עס איז ווירקלעך מיר אַ
 ווינדער וואָס איז מיטן געלט. נאָר מן-הסתם דאַרפסטו עס האָבן. דו
 שרייבסט איך זאָל שיקן געלט. איך האָב שוין נישט קיין געלט. איך וועל
 נאָר מאַכן די „טור“ איבער אַמעריקע, האָבן עפעס דערפון, און איך קום
 געוויס אויף פסח אַהיים.
 עס זעט זיך אויס, אַז אין וואַרשע קאַכט זיך, טעאַטער, פאַראיינען, לעק-
 ציעס. און אפשר פון דערווייטנס זעט זיך נאָר אַזוי אויס?
 דינע בריוו פאַרשטיי איך זייער גוט אין יידיש.
 רות געפעלט מיר זייער, גיב איר טאַקע אַ נאַמען רות. און אפשר בעסער
 בערעניקע. איך לאָז עס דיר איבער, טו ווי דו פאַרשטייסט און שרייב מיר
 ווי זי הייסט.
 פאַר וואָס שרייבט מיר גאַרנישט נאַמבערג?¹
 איך האָב געשריבן אַ הערלעכע דערציילונג דאָ.

איז א טאָג אַרום וועל איך דיר ווידער געלט שיקן, אָבער נישט מער ווי 200 רובל אַ חודש. איך קוש דיר מיט מיין גאַנצן האַרצן.

דיין שלום

29

ניו-יאָרק, 1910

איינציקע מאַדזשע לעבן, איך דאַנק דיר און קוש דיר פאַר דער פּאַטאָגראַפיע וואָס דו האָסט מיר געשיקט. איך בין גליקלעך אַז דו זעסט אַזוי גוט אויס און די קינדערלעך. צו מערסטן האָב איך זיך געפרייט אויף יאַנעקן¹. ער איז דאָך מער מענטש פאַר אַלע. און נאָר פאַר זיי וואָלט איך געוואָלט אין אַמעריקע פאַרבלייבן. דאָ וואָלט דאָך אויס זיי מענטשן געוואָרן. איך בין יעצט גאַנצע טעג פאַרנומען מיטן „פּאַלקס-טעאַטער“. ווער ווייס? אפשר וועט עפעס דערפון אַרויסקומען. איך וואָלט גערן דאָ פאַרבלייבן, כאָטש אַזוי ווי איך הער, מאַכט זיך יעצט אין וואַרשע אַ ניי לעבן. שרייב מיר וואָס הערט זיך אין וואַרשע. זאָג נאָמבערגן², ער זאל מיר שרייבן וואָס עס טוט זיך דאָרט בני אַינך אין וואַרשע. אפשר האָבן זיך די צייטן געבעסערט. איך קוש דיר און קוש די נייע טאַכטער. איך בין גליקלעך און שטאַלץ אַז איך האָב יעצט אַ טאַכטער. איך גיי איבעראַל אַרום און ווייז די פּאַטאָגראַפיעס פון דיר און די קינדער.

דיין מאַן שלום

איינציקע, טייערע מאַדזשע,

איך שרייב דיר אַן אויספירלעכן בריוו, כדי דו זאלסט האָבן אַ באַגריף וואָס דאָ, אין ניו-יאָרק, איז. דאָ איז פאַראַן אַ פיל גרעסערע אינטעליגענץ ווי בני אונדז אין וואַרשע, און גלאַט פּינע מענטשן וועלכע אינטערעסירן זיך מיט ייִדישער ליטעראַטור. נאָר די אינטעליגענץ איז אַזוי צעקריגט! איינער האָט דעם צווייטן פּינע, און האַלטסטו מיט איינעם, האַסטו אין צווייטן אַ שונא, אַ שונא אויפס טויט און לעבן; ווען נישט די אינטעליגענץ וואַלט מען דאָ געקענט זייער, זייער פיל אויפטון.

אַבער אַ חוץ ליטעראַטן זענען דאָ פאַראַן גלאַט מענטשן, זייער פּינע. איך ווייס אַבער נישט, צי דו וואַלט געקאַנט מיט זיי זיך אַינלעבן. מיר דאַכט זיך, אַז יא. אַז איך דערמאָן זיך אין וואַרשע און וואָס מיר האָבן אין וואַרשע, מיט וועמען מיר לעבן אין וואַרשע — ווער איך דערשראָקן פון דעם וואָס מיר האָבן אָפּגעלעבט אונדזערע פּאַר יאָר. יעצט קומט נאָמ-בערג,¹ דער איינציקער נאָמבערג, וואָס איז אונדז איבערגעבליבן. פון רייזן² און די איבעריקע ווייס איך נישט. און וואָס דער עיקר — אין וואַרשע האָב איך נישט קיין פּרנסה, און איך זע נישט אַיין וואָס וועט אויס אונדזערע קינדער ווערן, כאַטש מיר דאַכט זיך, אַז וואַרשע האָט זיך יעצט איבערגעבויטן; אַז מען איז ווייט פון אַ שטאָט דאַכט זיך שטענדיק אַזוי. עפעס האָט פּרץ³ געמאַכט אַ פאַראַיין און יעצט איז „דער פּרזנר“⁴ דאָ אין וואַרשע. איך ווייס נישט וואָס פאַר אַ געשעפטן ער מאַכט, צי מען וואַלט יעצט געקענט לעבן אין וואַרשע אָנשטענדיקער.

איך גיי אַרום ווי אין עולם-התוהו און ווייס נישט וואָס צו טון. אין אַמע-ריקע גלוסט מיר נישט צו פאַרבלייבן, נאָר נאָך וואַרשע, אין דער פאַרפּויל-טער שטאָט, וווּ אינטריגעס, אינטריגעס איבערן קאַפּ, גלוסט מיר אויך נישט צו פאַרבלייבן. בלייבט איבער דער אַלטער פּלאַן, אַז מיר זאָלן זיך באַזעצן אין קראַקע — נאָר דאָס לאָז איך איבער אויף שפּעטער. איך בלייב נאָך דאָ, ווייל איך פאַר אויף דער צווייטער וואַך אַרויס לעזן אין די שטעט, אַ פאַר גילדן מאַכן.

פון דעם פּראַיעקט פון מיין טעאַטער, האָב איך מורא, וועט גאַרנישט ווערן. דאָס איז אַלץ דערפאַר, ווייל די אינטעליגענץ איז צעקריגט און איינער האָט נישט קיין צוטרוי צום צווייטן. איז דער „פאַרווערטס“⁵ דעראַינען, געפעלט עס נישט אַנדערע, און ווייטער אַן „פאַרווערטס“ קאָן מען גאַר-נישט מאַכן.

איך טראָג מיך אַרום מיט זייער אַן ערנסטן פּראַיעקט צו גרינדן אַ ביכער-פּאַרלאַג, אַ קונסט-פּאַרלאַג, און אויך אַרויסגעבן אַ מאָנאַטלעכע שריפט פאַר קונסט און ליטעראַטור. די טעג גייט אַרויס דאָס ערשטע ביכל, אַ ליבע-לוסט צו קוקן דערויף.

פאַר וואָס שרייבסטו נישט וואָס מען הערט אין דער היים? איך ווער דאָך משוגע קלערנדיק. שרייב מיר באַלד. פאַר וואָס שרייבסטו מיר נישט פון דער טאַכטער. געוואַלד, וואָס איז? איך האָב עפעס מורא. ווי האַסטו איר אַ נאַמען געגעבן? איך בעט דיך, שרייב מיר יעדן טאַג.

איך קוש דיך
דיין שלום

31

ניאַגאַראַ, 1910

טייערע מאַטל-לעבן,

איך בין היינט צוגעקומען צו דעם ניאַגאַראַ-פּאַל — אין ווינטער-צייט. ביי דער קעלט מאַכט דער וואַסערפּאַל זייער אַ שטאַרקן איינדרוק. די גאַנצע וועלט איז ווייט געפרוירן, אַ שאַד וואָס דו ביזט נישט דאָ.

איך האָב דיר היינט אַהיימגעשיקט דורך ערענרייכן, דעם סעקרעטאַר פון די פּועלי-ציון, אַ בריוו מיט אַ טשעק אויף 60 דאָלאַר אַז דו זאָלסט דער-ווייל האָבן פאַרן געוועלב און זע, מיין קינד, אַרויסצוקומען פון די ביזנעס.

אויך האָב איך דיר פון דאַנען אַרויסגעשיקט מיט דער פּאַסט אַ פאַר אינדישע, וואַרעמע פּאַנטאַפּל אַז דו זאָלסט נישט פרימאַרגנס אַרומקרייכן באַרוועס, דו הערסט? ! אויך אַ שנירל קרעלן, זייער שיינע שטיינער.

פאַר רותן¹ האָב איך אויך געשיקט אַ שנירל קרעלן און זע דאָס קינד זאָל מיר זיין געזונט.

יאַנעקן² האָב איך געשיקט אַ לעדערן בייטעלע מיט 25 סענט אינעווייניק. פאַר משהן³ אַ נאַטיץ-ביכל און פאַר נתן⁴ אַ טאַשן-בייטל פון ניאַגאַראַ. איך גלייב, אַז די גאַנצע משפּחה האָב איך פאַרזאָרגט.

זיך האָב איך אויך געקויפט אַ פאַר שקאַרפעטקעס, וואָרום די וואָס איך גיי זענען צעריסן.

דאָ וועל איך בלייבן אַ טאָג און איך פאַר פון דאַנען נאָך טראָ. פאַר וואָס
שרייבסטו מיר נישט ?
איך קוש דיר און בענק נאָך דיר.

דיין שלום

32

מאַנטרעאַל, [1910 (?)]

מאַדזשע מיינע,
איך בין אין מאַנטרעאַל שוין אייניקע טעג. איך ווייס נישט אויב איך האָב
בריוו אין דער היים, וואָרום איך האָב נישט געקריגן צוגעשיקט. געדענק
אין גאָט, פאַר וואָס שרייבסטו מיר נישט ? איך קאָן דאָך אויסגיין פון
בענקעניש. איך בין דאָ אַליין און אַזוי ווייט, און אַזוי לאַנג פון דער היים.
איך וויל שרעקלעך אַהיימקומען, נאָר איך טראַכט — מיט וואָס ? גאָט,
מען הערט דאָ אַזעלכע שלעכטע זאַכן פון רוסלאַנד. איז ווירקלעך אין
דער היים אַזוי שלעכט ? איך בענק נאָך די קינדער און נאָך דיר. ווי זעסטו
אויס און ווי פילסטו זיך ? פאַר וואָס שרייבסטו מיר אַזוי ווייניק, איינציקע
מאַדזשע ?

דאָ וווּ איך בין, איז זייער אינטערעסאַנט, גאַנצע וויסטענישן אַרום. היינט
בין איך געווען אויפן שענסטן באַרג.
דאָס לעבן פון די יידן דאָ איז זייער אינטערעסאַנט. אַז איך וועל אַהיימ-
קומען וועל איך האָבן גאַנצע פעק צו דערציילן.
וועסט אַוודאי איבער פסח זיין ביים טאַטן און דערנאָך ציען זיך אויפן
לאַנד.
קוש מיר די קינדער, גריס דעם טאַטן און די מאַמע. דאָס געלט האַסטו
שוין אַוודאי דערהאַלטן.

דיין שלום

37

פעטערבורג, 1910

איינציקע, איינציקע מאדזשע,

דיין בריוו האב איך ערשט היינט דערהאלטן. איך קאָן דיר גאַרנישט זאָגן וואָס פאַר אַ טרויעריקן איינדרוק דיין בריוו האָט אויף מיר געמאַכט. און דאָס זאָגסטו מיר, ווען איך בענק נאָך דיר, ווען איך גיי אויס און וויין יעדן מאָרגן פאַר וואָס איך מוז די בעסטע טעג פון אונדזער לעבן פאַרברענגען ווייט פון דיר. נאָר וואָס זאָלן מיר טון? אין דער היים קען מען קיין גראַשן נישט פאַרדינען, און איצט אין פעטערבורג קען איך אויך נישט באַקומען קיין געלט. און מען מוז דאָך זען דעם זומער אַדורכצולעבן. איך וועל דאָך נישט גיין אַרבעטן אין די וואַרשעווער ייִדישע צייטונגען. עס איז דאָך גלייכער אַז איך זאָל זען איצט געלט צו קריגן, ווי צו ליידן אַ גאַנצן זומער. צוליב דעם ביזן איך דאָך געפאַרן קיין פעטערבורג און צו דעם זיץ איך דאָך דאָ.

דו שרייבסט מיר, אַז מיר איז דאָ פריילעך. ניין, ניין מאדזשע, אַן דיר קאָן איך נישט זיין פריילעך. און אַז איך האָב געוואָלט אַז דו זאָלט אַהער-קומען, איז נאָר דערפאַר ווייל איך האָב גערעכנט אַז דאָ וועט דיר גוט זיין, אַז דו וועסט דאָ קומען צו זיך. איצט פאַרשטיי איך, אַז דו קאָנסט נישט קומען. וועל איך באַלד אַהיימפאַרן. נאָר איך מוז דאָך זען ערגעץ-ווי צו קריגן געלט. פּרוּג¹ האָט אַזוי איבערגעזעצט „אמנון און תמר“ אַז עס איז אוממעגלעך וועמען דאָס צו געבן. דאָרף איך זען אַז עס זאָל ווערן גוט איבערגעזעצט. און גראַד מאַכט זיך איצט אין פעטערבורג אַ ניי טעאָ-טער מיט אַנדרעיעוו², מוז איך דאָך זען, אַז די קאָמעדיע זאָל ווערן איבערגעזעצט און אַז איך זאָל קאָנען קריגן עפעס געלט.

נעכטן האָב איך פאַרגעלייענט מיין קאָמעדיע אין אַ פּריוואַטער געזעל-שאַפט און זי האָט געמאַכט אַ שטאַרקן, שטאַרקן איינדרוק. מען זאָגט אַז עס איז אַ קלאַסישע זאַך. איך האָב געוואַרט אויף דימאָוון³. איך האָף ער וועט איבערזעצן מיין דראַמע.

ווי געפעלט דיר רייזינס⁴ בריוו? איך טראַכט פיל וועגן דעם. איך גריס דיך און קוש דיר און בענק נאָך דיר, מיין איינציקע, מיין אייני-ציקע, וואָס וואָלט איך געטון אַן דיר?

דיין שלום

פעטערבורג, 1910

ליבע, איינציקע מאַדזשע, איך מוז נאָך אייניקע טעג זײַן אין פעטערבורג בײַ דער איבערזעצונג פֿון מיין דראַמע. די איבערזעצונג מאַכט דימאָוו¹, די ערשטע וואָס פֿרוג² האָט געמאַכט איז אוממעגלעך. דו ווייסט אַליין ווי איך אײל מיך אַהיים און ווי שלעכט, שלעכט און טרויער-ריק עס איז מיר דאָ אַן דיר — קיין מאָל איז נאָך נישט מיר אַזוי שלעכט געווען און קיין מאָל האָב איך נאָך דיר אַזוי נישט געבענקט ווי דאָס מאָל. איך מוז אָבער זען פֿון וואַנען צו קריגן געלט אַז מיר זאָלן קאַנען אַ פֿאַר חדשים לעבן רוּיק און איך זאָל קאַנען אַרבעטן אויף מיין „כריסטוס“. איך קוש דיר און בענק נאָך דיר.

דיין שלום

קוטנע, 1911

טייערע מאַטל-לעבן, איך בין אין קוטנע, בײַ דער מאַמע. עס איז דאָ זייער אינטערעסאַנט, פֿיל דעראינערונגען. הײַנט געווען אויפֿן גוטן אָרט, פֿיל מאַטעריאַל. זײַ מוחל וואָס איך האָב דיר נישט געשריבן. כײַבין געווען זייער פֿאַריאַגט, און צו דיר שרײַבן מוז איך האָבן אַ רוּיקן קאַפּ און אַ גאַנץ האַרץ. איך לאָז זיך מאַכן אין וואַרשע אַן אַנצוג. מאַרגן פֿאַר איך צוריק קיין וואַרשע. איך האָב מורא איך זאָל נישט האָבן קיין שוועריקייטן בײַם אַרויסנעמען אַ פֿאַס. אַרום שבת-זונטיק פֿאַר איך צוריק קיין ווילנע און פֿון דאָרט פֿאַר איך צוריק קיין פעטערבורג, און פֿון פעטערבורג גלייך אַהיים. זײַ רוּיק. אַז איך דערמאַן זיך אַז דו ביזט נישט רוּיק אין דער היים, ווער איך אומגליקלעך. שרײַב מיר יעדן טאָג. שרײַב קיין ווילנע. פֿון דאָרט שיקט מען מיר איבער די בריוו איבעראַל וווּ איך בין.

יעקב-יהושע¹ האָט זייער שיינע צוויי מיידלעך. די עלטסטע איז אַזוי אַלט און זעט אויס ווי אונדזער רות. איך האָב זיך מיט איר זייער געפרייט. פון ווילנע האָט מען דיר געוויס שוין געשיקט די 150 רובל.

דיין מיט גאַנצן האַרץ

שלום

די מאַמע לאַזט דיר הערצלעך גריסן.

איך עט מײַנע פרוי עט קינדער גריסן דיר מיט די קינדערלעך,

יעקב-יהושע אַש.

36

זשעליכאָוו, 1911

איינציקע, איינציקע מאַטל-לעבן,

די ערשטע רײַזע, היינט דאָנערשטיק, 6 אַ זייגער אַרויס פון זשעליכאָוו נאָך סטאַצק, 18 וויאַרסט. אַנגעקומען זענען מיר האַלב צען אַ זייגער. יעצט זיך איך אין אַ פאַרהאַקטן רעסטאָראַן און טרינק ביר. איך מעג היינט טרינקען ביר, ווייל איך האָב זיך אַ סך אַנגעאַרבעט. און איך בענק, בענק זייער נאָך דיר. אַ גאַנצן וועג גערעדט מיט ווייסענבערגן¹ וועגן דיר. קוש די קינדער.

דיין שלום

ווערטע מאַדזשע,

אַ האַרצלעכסטן גערוס פון אייער פריינד ווייסענבערג. איך און אייער מאַן פינדען זיך אין בעסטן געזונט.

מאָנאַטלעכער זשורנאַל
 „די יודישע וועלט“
 רעדאַקציע

ווילנע, 1911

טייערע מאַטל-לעבן,

איך האָב דיר נישט געשריבן קיין בריוו ווייל איך האָב געאַרבעט. איך האָב דאָך דיר שוין געשריבן, אַז איך הייב אָן צו אַרבעטן אין „הינט“¹ פאַר 150 רובל אַ חודש. איך בין נאָר טרויעריק וואָס דו האָסט וועגן מיר אַזאַ שלעכטע מיינונג. איך האָב דאָך דיר קיין מאָל נישט אַזוי טיף געליבט ווי איצט. פאַר וואָס שרייבסטו מיר נישט?

דעם 23סטן פאַר איך קיין פעטערבורג, און אַרום סוף חודש וועל איך זיין אין מאַסקווע. איך רעכן אפשר פּרזער אַהיים צו קומען און דיר מיטצו-נעמען דאָ אַהער.

טייערע מאַטל, איך בעט דיר, שרייב מיר יעדן טאָג, איך בין זייער אומ-גליקלעך. איך מוז דאָך דאָ זיין איין מאָל פאַר אַלע מאָל און אונדזערע געשעפטן איינצואַרדענען. מיר האָבן דאָך ביז איצט אַזוי פיל געליטן און איך וויל זען אַז מיר זאָלן קאָנען אין דער צוקונפט זיין צוזאַמען און נישט ליידן נויט.

איך האַלדז דיר און קוש דיר, איך בין אין גאַנצן דינער.

דיין שלום

ווילנע, 1911

טייערע, שיינע מאַדזשע-לעבן,

איך בין אין ווילנע. הינט זונטיק אַוונט פאַר איך צו קלעצקין¹ און וועל דאָרט זיין די ערשטע טעג יום-טוב. באַשטימט האָב איך צו וווינען אין בערלין, דערפאַר וויל איך דאָס שענקל,

דעם טיש און די ביכער איבערשיקן קיין בערלין. אז דו וואָלסט געקאָנט
וואָלטן מיר זיך נאָך דאָס יאָר איבערגעצויגן.
איך האָב גאָר אַ פּראַיעקט: אין אַ דרייַ וואָכן אַרום אַהיים צו קומען, און
מיר זאָלן אין איינעם נאָך איטאַליע אַריבערפּאַרן. אוי, וואָלט איך געוואָלט
זיין מיט דיר אין אַ שיינעם, הערלעכן זומער-אַרט, ווייל איך ליב דיך זייער
און בענק נאָך דיר זייער. קיין מאָל האָט קיינער נאָך קיינעם נישט אַזוי
געליבט ווי איך דיך איצט. איך בענק נאָך דיר און זאָג אַלעמען, אַז דו
ביזט די שענסטע פּרוי וואָס איז דאָ אויף דער וועלט.
מיר האָבן מורא פאַר „מערי“, מען זאָל עס נישט קאָנפּיסקירן, נאָר דאַכט
זיך, עס וועט אַדורכגיין.
איך קוש דינע הענט, דינע פּיס — — — און טיף אין דיין נשמה אַרײַן.
דיין בענקענדער, משוגענער, שלעכטער,

שלום

וואָס שיקט דיר נישט קיין געלט.

פאַריז, [1911 (?)]

איינציקע מאַדזשע,
דינע בריוו וואַרפן אויף מיר אַן שטענדיק אַזאַ מרה-שחורה אַז איך וויל זיך
דערנאָך דאָס לעבן נעמען. גאָט, זאָל אַלץ אונטערגיין, אַלץ, און הער דיך
אויף צו פּיניקן.
איך בין אין פאַריז. איך וועל דאָ האָבן אַן אַוונט. פון דאַנען וויל איך פאַרן
אין לאַנדאָן.
אסתר איז ביי העלע סאָקאָלאָוו¹ און זוכט זיך אַרבעט.
אָודאי וואָלט גוט געווען אַז דו זאָלסט קומען נאָך פאַריז צו פאַרן, נאָר
איך ווייס נישט, אויב עס איז גוט אַז דו זאָלסט קומען מיט צוויי קינדער
און אַ דינסט. פאַרגעס נישט וויפּל דאָס פאַרגרעסערט די הוצאות און מיר
האָבן נישט קיין געלט.
מיט אַן אמת געזאָגט וואָלט איך שוין געוואָלט אַז מען זאָל איין מאָל פאַר
אַלע מאָל אַוועקנעמען די זאַכן, וואָלט זיך אויסגעזאָרגט די זאָרג וועגן די
זאַכן. דו מאַכסט דאָך מיך משוגע די גאַנצע צייט וואָס איך בין אין אויס-
לאַנד. איך קאָן מיך צו גאַרנישט נעמען. איך קאָן גאַרנישט אָנהייבן צו טון.

יעדעס מאָל די זאַכן און די זאַכן. צי לוינט זיך אַזויפיל צו ליידן דעריבער. מיר לעבן דאָך נישט, אונדזער גאַנץ לעבן איז אַ לאַנגע שנור פון זאַרגן וועגן קלייניקייטן. גוט, מיר האָבן קינדער, הכלל, וואָס זאָל מען טון? איז דאָך בעסער דער טויט, איידער אַזאָ לעבן! לאַז, מאַדזשע, די זאַכן אַוועקנעמען, ווער עס וויל, און זאָל נעמען אַ סוף. זאָלסט קיינעם קיין גראַשן נישט באַצאָלן, איך וויל אַז מען זאָל אונדז מאַכן אַן אויספאַרקויף און די זאַכן אַוועקנעמען. גוט וואָלט געווען מיין ערשטער פּלאַן, אַז דו זאָלסט איבערלאָזן די דריי יונגען ביים טאַטן און אַליין אַהערקומען קיין פאַריז מיט רותקען². שרייב מיר באַלד וואָס דו האָסט באַשטימט, וויל איך גיי אַרום ווי משוגע, דו נעמסט מיר דעם גאַנצן געדאַנק אַוועק מיט די קלייניקייטן. איך קוש דיר און בעט דיר איבער, איך קען דיר איצט נישט מער שרייבן.

דיין שלום

40

בערלין, [1912 (?)]

טייערע מאַדזשע-לעבן,

איך האָב שוין געהאַט די זאַכן ביי דער באַן און בין שוין געווען גרייט צו פאַרן קיין וואַרשע. האָב איך זיך מישב געווען. אפשר האָסטו רעכט און איך בין געבליבן צו דער פרעמיערע. איך האָב אַוועקגעשריבן צו קלעצ-קיין¹ אַ בריוו, שרייב זיי אויך, בעט איבער אים און דאָס ווייב אַז דו קענסט נישט קומען, וויל די קינדער זענען קראַנק. די פרעמיערע וועט זיין אַרום פרייטיק און אַז איך בין געבליבן, בין איך נאָר געבליבן צוליב דעם אַז דו זאָלסט קומען, וויל אַן דיר וועל איך דאָ אונטערגיין. איך פאַרליר זיך אַליין, דו מוזסט זיין מיט מיר. איך האָב דיר געוואָלט באַשען² אַריבערשיקן, האָב איך אָבער איצט נישט קיין געלט. שרייב מיר באַלד. איך בין מיד און אויסגעשעפט.

דיין שלום

43

לידע, 1912

איינציקע, טייערע מאדזשע-לעבן, בין אין לידע וווּ איך האָב געלעזן. היינט איז זונטיק, מאַרגן שיק איך דיר אַרויס הונדערט רובל. איך בעט דיר, שרייב מיר יעדן טאָג. אין צוויי וואָכן אַרום, רעכנ איך, זאָלטו אַהין נעמען באַשען¹ און זי איבערלאָזן מיט די קינדער, און דו זאָלט קומען צו פאַרן קיין ווילנע, וועלן מיר שוין פון דאַנען פאַרן אין איינעם. עס האַנדלט זיך אין דעם אַז איך פאַר מיט קלעצקין² קיין פעטערבורג, מאַסקווע, קיעוו — זאַמלען אַקציעס פאַר זײַן פאַרלאַג. ווען דאָס וועט זיך אונדז אַינגעבן, וועל איך מוזן זיך באַזעצן אין ווילנע. עס וועט זײַן אַ גרויס געשעפט. איך שרייב דיר יעדן טאָג און דו מיר — נישט. מאַרגן וועל איך דיר שרייבן אויספירלעך. איך קוש דיר, מיין טייערע.

דיין שלום

קיעוו, [1912 (?)]

טייערע מאַטל-לעבן, איך האָב דיר פון וועג נישט געקאַנט שרייבן. צוויי טעג בין איך געפאַרן מיטן דניעפער קיין קיעוו. זייער אינטערעסאַנט. איצט בין איך אין קיעוו. היינט בין איך געווען אין אַ ייִדישער שקאַלע וווּ מען לערנט מיידלעך אויף ייִדיש. די שקאַלע איז אין געהיים. זאָלט זען בחורים און מיידלעך — לערערס אידעאָליסטן. אַז איך האָב געהערט די קינדער רעדן און לייענען ייִדיש זענען מיר טרערן געשטאַנען אין די אויגן. פאַר וואָס רעדן אונדזערע קינדער נישט קיין ייִדיש? לערן זיי ייִדיש, מאַטל-לעבן, מאַטל-קרוין!
מאַנטיק דעם 26סטן פאַר איך קיין ווילנע. פון ווילנע קיין סטאַרעוואַ. שרייב מיר באַלד.
איך מוז איצט זײַן אַ געוויסע צייט אין רוסלאַנד צוליב פאַרשיידענע גע-

שעפטן, כאַטש איך וואָלט געוואָלט ווי אַמשנעלסטן קומען. איך בענק זייער. שרייב מיר יעדן טאָג. איך קוש דיר און בענק נאָך דיר און נאָך די קינדער.

43

ווילנער פאַרלאַג פון ב. א. קלעצקין

ווילנע, 1912

איינציקע מאַטל-לעבן,

איך האָב נעכטן נישט געהאַט קיין צניט דיר לענגער צו שרייבן, ווייל דער גוי האָט געוואַרט אויף דער פּאַסט. דו וועסט מוזן, מאַטל-לעבן, אַהער קומען. איך מוז נאָך דאָ בלייבן אַ חודש, און איך וועל דאָס נישט אויס-האַלטן אַז דיר. איך בין שוין משוגע. צווייטנס, לייגט מען מיר פאַר פון פאַרשיידענע שטעט פאַרלעזונגען, אַ טור אין אַדעס, קעשעניעוו און אַנ-דערע פּלעצער, פאַר 800 רובל. ווען דו וואָלסט געווען, וואָלט איך געקאַנט די פאַרלעזונגען אַננעמען און מיר וואָלטן געהאַט דערפון אַרום 1000 רובל. אַז דיר קאַז איך אַפילו נישט קלערן וועגן דעם. ווען איך וועל נאָך דאָ בלייבן איינער אַליין צוויי וואָכן, וועל איך אויסגיין. פון פאַרלעזונגען קאַז איך האָבן 300 רובל אַ וואָך. מיר וואָלטן אַלע חובות אויסגעצאַלט און עס וואָלט אונדז געבליבן אַ שיינער גראַשן. באַדענק דיר דאָס און טעלעגראַפיר.

נעכטן האָט דיר קלעצקין¹ אַרויסגעשיקט די 150 רובל, זיי מוחל וואָס אַזוי שפּעט.

איך קוש דיר.

דיין שלום

ווילנע, גראַנד-האַטעל, 1912

טייערע מאַטל-לעבן,

פאַר וואָס שרײַבסטו נישט. איך הייב זיך אויף אין דער פרי, קוק איך אויס אויף דיין בריוו. איך מוז דאָ בלייבן נאָך אַ פאַר טעג צוליב דעם פאַס. אויך וועט מען דאָ שטעלן מיין פיעסע אין ייִדישן טעאַטער, וועל איך האָבן אויף אַהיים צו פאַרן.

איך האָב, דאַכט זיך, אַ געניאַלע אידעע אויף אַ דראַמע, בין איך גליקלעך צוליב דעם.

פאַרגעס, מאַטל-לעבן, דעם שלעכטן בריוו, וואָס איך האָב דיר געשריבן. איך בין געווען אין אַ שלעכטער שטימונג. איך וועל נישט פּרזער פון דאַנען אַוועקפאַרן ביז איך וועל נישט אינאַרדענען אַז דו זאַלסט יעדן ערשטן באַקומען דינע 200-250 רובל אַ חודש. דו ווייסט נישט ווי איך בענק איצט צוריק נאָך פּוילן. עס האָט זיך אין מיין האַרץ דערוועקט ווידער אַזאַ ליבע צו אַלעם וואָס איז פּויליש און דאָס האָט אויף מיר געמאַכט די אומגעבונג פון ווילנע — ווילנע איז אַזוי שייַן, די אומגעבונג האָט אַזוי פּיל טונקל גרינס אַז דו קאַנסט דיר גאַרנישט פאַרשטעלן.

איך בעט דיר, מאַטל-לעבן, באַרוק דיר און זע צו קומען צו דיר. וואַרף אַוועק אַלע זאַרגן — וואָס קאַן אונדז שלעכט זיין, אַז מיר האָבן זיך? ווי וואָלט איך געוואָלט איצט זיין מיט דיר און מיט די קינדער אין אַ שייַן פּויליש אַרט, ווי אין קאַזשימיערוזש, דאָרטן זיצן צווישן די סעדער מיט די פּלוימען און שרײַבן פון אַלטע פּוילישע ייִדן און פון פּויליש-ייִדישע מיידלעך. אַז די דראַמע זאַל זיך מיר אינגעבן וועט עס זיין אַ מיסטער-ווערק.

איך קוש דיר, מיין ליב ווייב, זע צו קומען צו זיך, גיי שפּאַצירן און בענק נאָך מיר, בענק, בענק, מיין גאַנץ האַרץ איז מיר דיר. איך קוש דיר אויף דיין מויל און דיין קלאָר האַרץ.

דיין שלום

גריס און קוש נתן¹, איך בענק נאָך אים. זאָג אים אַז איך שרײַב אים נישט דערפאַר, וויל ער פאַרשטייט נישט קיין ייִדיש און אַז ער וועט פאַרשטיין וועל איך אים אַ סך שרײַבן.

קוש משה², מיין ליבסטן זון, און יוחנן³, מיין גרעסטע האַפענונג. אויך מיין איינציקע, שיינע טאַכטער — קוש און גריס אַלעמען.

מאָנאַטליכער זשורנאַל
 „די יודישע וועלט“
 רעדאַקציע

ווילנע, 1912

מאַטל גאַלדענע,

דו מוזסט דאָך זײַן אומרוק וואָס איך שרײַב דיר נישט און דאָ בין איך
 אַזוי פאַריאַגט אַז איך קום נישט צו דער פּעדער. פיר, פינף טעג האָט זיך
 געהאַנדלט אַרום דעם „פּריינד“¹, וועגן איבערנעמען אים קיין ווילנע. און
 פון דעם אַלעם האָב איך אַזאַ קאַפּ-פאַרדרייעניש באַקומען אַז איך האָב
 נישט געוווּסט אויף וואָס פאַר אַ וועלט איך בין. האָב איך שוין געוואָלט
 אַהיים פאַרן, קאָן איך נישט צוליב דעם פּאַס. קלעצקין² מאַכט מיר אַ
 יאַר-פּאַס, דאַרף ער אונטערשרײַבן בײַם רײענט, איז ער דערווייל נישטאַ
 אין ווילנע. מוז איך וואַרטן ביז ער וועט קומען. און פון דעם אַלעם האָב
 איך אַזאַ קאַפּ-דרייעניש אַז איך האָב נישט קיין צײַט דיר אַ בריוול צו
 שרײַבן.

נעכטן האָב איך דערהאַלטן פון דיר די טעלעגראַמע. איך ווייס נישט וואָס
 איז די מעשׂה וואָס ס'קומט נישט קיין געלט פון אַמעריקע און נישט פון
 וואַרשע. דו מוזסט מיר מוחל זײַן, מאַטל-לעבן. אונדזער זאַרג וועגן געלט
 וועט אונדז ביידע פאַרטרייבן אין קבר אַרײַן. מיר מוזן זען עפּעס צו טון
 אַזעלכס אַז מ'זאַל אויפהערן זאַרגן וועגן געלט. איך רעכן אַז איך וועל
 יעצט באַקומען פון קלעצקין 150 רובל אַ חודש און פון „צענטראַל“³ 75.
 מוזן מיר פון דעם געלט אויסקומען — 225 רובל אַ חודש! וואָרום איך וויל
 זיך יעצט נעמען צו „מערי“, און איך האָב מורא אַהיים צו קומען, איך
 האָב מורא, אַז איך וועל אונטערגיין בײַ דער געלטזאַרג. דערווייל דאַס
 אַרומדרייען זיך אין ווילנע מאַכט פון מיר אַ תּל. איך וואַרט נאָך דאָ אויף
 קלעצקין און אַזוי ווי איך וועל נאָר האָבן דעם פּאַס, קום איך אַהיים.
 וואָס דו שרײַבסט מיר נישט, טוסטו אַ גרויסע זינד. זאַלסט וויסן ווי איך
 בענק נאָך דיר, איך וויין יעדע נאַכט.

דיין שלום

מאָנאַטליכער זשורנאַל
 „די יודישע וועלט“
 קאַנטאַר

ווילנע, [1912 (?)]

טייערע מאַטל-לעבן,

מאַכסטו מיך משוגע? מיינסט אַז איך קען יאָ אויסהאַלטן, איך שלאָף דאָך שוין צוויי חדשים קיין איין נאַכט נישט. אָבער וואָס זאָל איך טון? דו ווייסט ווי איך וויל נישט אַוועקפאַרן פון דער היים, און איך בין דאָך דער אומגליקלעכסטער מענטש ווען איך בין נישט אין דער היים. איך לעב דאָך נישט די גאַנצע צייט ווען איך בין נישט אין דער היים, ווען איך בין אַליין. עס וואָלט שוין צייט געווען אַז דו זאָלסט פאַרשטיין און מיך פילן. איך האָב געמוזט פון דער היים אַרויספאַרן, פון שאַטילאָן לעבן מיר נישט. די חובות וואָלטן דאָך אונדז אויפגעפרעסן ווען איך בין נאָך צוויי וואָכן אין דער היים. און דאָ איז מיין אַרט, דאָ פאַרדין איך געלט, און פון דאַנען לעב איך.

מיר דאַכט זיך, אַז מיר וועלן מוזן טון אַזוי ווי מיר האָבן אָפּגערעדט, די יונגען איבערלאָזן אין אַ פענסיאָנאַט און דו מיטן מיידל וועט עטץ מוזן אַהער קומען.

איך האָב שוין געהאַט אַנגענומען אַ ריי פאַרלעזונגען פאַר 800 רובל. היינט, אַז איך האָב דערהאַלטן דיין בריוו, האָב איך אַלץ אָפּגערופן און קום אַהיים. נאָר נאָך פעטערבורג און מאַסקווע מוז איך פאַרן דערפאַר וויל אַלץ איז דאָרט צוגעגרייט און קאָן נישט מענטשן מאַכן צו נאָר, אַלץ איבערלאָזן און אַנטלויפן. מענטשן וואַרטן דאָרט אויף מיר.

דו מאַכסט מיך קראַנק. איך בין קיין איין טאָג נישט איבערגעבליבן אין וואַרשע בחינם. איך בין געזעסן אַ פאַר טעג אין וואַרשע, וויל איך האָב מיר געמוזט אַרויסנעמען אַ פאַס. און איך האָב געוואָלט אָפּמאַכן מיט יאַצקאַנען.¹ טאַמער ווערט נישט פון געשעפט וואָס אין פעטערבורג מיט די אַקציעס, מוז איך דאָך איין מאָל פאַר אַלע מאָל האָבן פרנסה. צוליב דעם בין איך געזעסן אייניקע טעג אין וואַרשע. דורך דער צייט האָב איך אַזעלכע געשעפטן אָפּגעמאַכט: אַ פאַס אַרויסגענומען, וואָס האָט מיר 25 רובל געקאָסט; מיט „צענטראַל“² וועגן מיניע ביכער אַדורכגעקומען. אַן אַנצוג זיך געלאָזט מאַכן און יעדן אַוונט געווען צוזאַמען מיט יאַצקאַן,³ פינקעלשטיין⁴ און דינעזאָן.⁵ איך בין פאַריאָגט און קלער וואָס בעסער

איינצוארדענען אונדזערע געשעפטן אז מיר מיט די קינדער זאלן נישט
ליידן הונגער.

גלייב מיר, מאדזשע, מיר דארפן שוין שטיין העכער פון דעם אלעם און
מיר דארפן שוין האבן איינער צום צווייטן צוטרוי, נישט צו קרענקן זיך
מיט אזעלכע נארישקייטן. מיר וועלן שוין, מיין קינד, אונדזערע יארן אין
איינעם אויסלעבן און נחת האבן פון די קינדער.

שוין פינף טעג בין איך אין ווילנע. לאנגווייליק ווי דער טויט. פון ווילנע
פאר איך קיין פעטערבורג און שפעטער קיין מאסקווע. דעם 25סטן האב
איך א לעזונג אין מאסקווע. פון מאסקווע פאר איך דירעקט קיין פאריז.
איך וואלט שוין מאסקווע געווען איבערגעלאזט, נאר פאר דער פארלעזונג
קאן איך האבן 500 רובל און איך וויל אהיימקומען מיט א פאר הונדערט
רובל. יעצט האב איך גארנישט קיין געלט. איך וויל אז מיר זאלן קאנען
אויפן פרילינג אין איינעם פארן קיין ארץ-ישראל. דאס געלט וויל איך מיר
יעצט שאפן. דורך דעם בעט איך דיר, מאדזשע, בארוק דיר. אז עס איז
קאלט אין שאטאלאן, צי דיר איבער קיין פאריז. און בארוק מיר, איך ווער
משוגע, איך בענק נאך דיר און גיי אויס נאך דיר.

איך לעב מיט דער פאנטאזיע אז איך וועל מיר באהעפטן מיט דיר און דיר
פעסט, פעסט צו מיין הארץ צודריקן.

איך קוש דיר — — —

דיין שלום

47

מאנאטליכער זשורנאל
„די יודישע וועלט“
רעדאקציע

ווילנע, [1912 (?)]

טייערע מאטל-לעבן,

פאר דייןע בריוולעך מיין טייערסטן קוש און מיין גאנץ הארץ. איך האב
דאך דיר קיין מאל נאך נישט אזוי ליב געהאט ווי יעצט. און איך דאנק
גאט וואס ער האט מיר דאס הארץ געעפנט צו זען ווי שיין דו ביזט און
דו ביזט מיין איינציק גליק. איך בעט דיר, מיין טייערע, ארבעט נישט, איך

האָב מורא פאַר דיר. גאָט וועט אונדז העלפן און איך וועל זען געלט צו פאַרדינען, אַז דו זאָלסט קאָנען אַ גוטע דינסט צונעמען.

איך האָב די גאַנצע וואָך שווער געאַרבעט, צוגעגרייט זיך צו מיין רעפּע-ראַט איבער דער ביבל. איך האָב געמוזט פיל ביכער לעזן און אַ סך מאַטע-ריאַל זאַמלען. היינט אין אַוונט לעז איך אים. גאָט זאָל מיר העלפן אַז עס זאָל דורכגיין מיט פּבור, וואָרום עס וועלן קומען אַ סך פּינע מענטשן מיר הערן, און איך זאָל נישט פאַרשעמט ווערן.

דעם דאַנערשטיק פאַר איך קיין פעטערבורג. וועל איך אין פעטערבורג און אין מאַסקווע עפעס קאָנען מאַכן מיט מיין פּיעסע, וועל איך שרייבן נאָך דיר און שיקן דיר געלט דו זאָלסט אַהער קומען אויף אַ פאַר וואַכן. וועל איך נישט קאָנען מאַכן מיט דער פּיעסע, וועל איך זען אַ ביסל געלט צו פאַרדינען און אַהיימקומען צו דיר ווי אַמשנעלסטן, וואָרום איך גיי אויס נאָך בענקשאַפט צו דיר.

איך האָב זיך דערמאַנט, אַז דו האַסט נישט קיין מאַנטל. איך וועל דיר מאַרגן עפעס געלט אַרויסשיקן אויף אַ מאַנטל. זע דיר צו דערהאַלטן, שטאַרק צו זיין און שייין צו זיין פאַר מיר און פאַר אונדזערע קינדערלעך.

איך שיק דיר דאָ איין אַ טשעק אויף הונדערט רובל. הייך די אויוונס, געדענק אין גאָט — און דערקילט איך נישט.

איך קוש דיר — — —

דיין מאַן

48

ב. א. קלעצקין-פאַרלאַג, ווילנע.

ווילנע, 1912

איינציקע, טייערע מאַדזשע-לעבן,

איך דאַנק דיר טויזנט מאל פאַר דיין בריוו. דו ווייסט גאַרנישט ווי טרויעריק איך בין געווען צוליב דיין שווייגן. געוויס האַסטו שוין דערהאַלטן די 150 רובל, וואָס איך האָב אַרויסגעשיקט דורך דינעזאָן.¹

מיט די זאַכן האָב איך נאָך גאַרנישט געמאַכט. איצט וועל איך זיין אין וואַרשע, וועל איך אַלץ איינאַרדענען.

מיט נתן² דענק איך טאַקע אַזוי צו מאַכן, ווי דו שרייבסט מיר, איבערלאָזן

אים איבערן ווינטער ביים טאטן אין שולע און אויף זומער נעמען אים צו אונדז. איך רעכנ שוין געוויס אויפס יאָר ווינטער צו וווינען אין בערלין. דער יונג זעט אויס גאַנץ גוט, ער האָט ליב די שולע — און דער טאַטע האַלט אים זייער שטרענג, דאָס איז זייער גוט. דער עיקר, מען דאַרף אים נישט געבן קיין געלט. מיר דאַכט זיך פאַר דעם טאַטן וועט דאָס אויך בעסער זײַן, ווייל ער באַדאַרף איצט די 30 רובל אַ חודש וואָס מיר צאָלן אים.

פאַר „גאַט פון נקמה“ האָב איך אַרויסגעקריגן אַ ביסל געלט, דאָס געלט שיק איך דיר.

דאָ איז זייער לאַנגווייליק. פאַר דעם אַרבעט איך. איך האָב שוין באַלד אָנגעשריבן דאָס בוך „מעשהלעך פאַר קינדער“ וואָס איך האָב אָנגעהויבן צו שרייבן אין דער היים. איך רעכנ עס צו פאַרקויפן אין וואַרשע. זײַ פריילעך, מײַן קינד. אַז דו וואַלסט געוויסט ווי איך ליב דיר, ווי איך בענק נאָך דיר — יאָ, מאַדזשע, איך געהער אין גאַנצן, אין גאַנצן צו דיר. איך קוש דיר, מײַן איידעלע, טייערע מאַדזשע.

דיין שלום

49

ווילנער פאַרלאַג פון ב. א. קלעצקין

ווילנע, 1912

איינציקע, טייערע מאַדזשע-לעבן,

איך בין אין ווילנע. זײַ מיר מוחל וואָס איך האָב דיר נישט געשריבן פון מאַסקווע. איך בין אין מאַסקווע געווען אַזוי פאַרנומען, אַזוי פאַריאַגט מיט זיצונגען, אַז איך האָב קיין צייט נישט געהאַט דיר אַ וואָרט צו שרייבן. דערפאַר האָב איך דיר געקויפט שיינע זאַכן. אין לעצטן טאַג האָב איך צופעליק אַנטדעקט אַן אַלט געשעפט. איך האָב דיר געקויפט שיינע שפיצן, ווייסע און שוואַרצע, אַ טערקישן שאַל און אַלט מאַסקווער זייד. וועסט דיר זייער פרייען מיט דעם אַלעם. איך האָב אויך געקויפט אַ פאַר קמיעות. אין ווילנע וועל איך פאַרבלעײַבן ביז מיטוואָך, איך וואָרט נאָך דאָ אויף קלעצקיןען¹. דערנאָך נעם איך נתנען² און צו דיר אַהיים, מײַן האַרציק,

שיין ווייב, וואָס איך בענק נאָך דיר בײַטאָג און בײַנאַכט. איך קאָן שוין
נישט, מאַדזשע-לעבן, אַליין פאַרן, ווייל איך בענק זייער נאָך דיר.
איך קוש דיר אין דיין מויל אַרײַן — — —

דיין איינציקער שלום

50

ווילנער פאַרלאַג פון ב. א. קלעצקין

ווילנע, 1912

איך בין בײַ קלעצקין.¹ איך האָב געמוזט אַהערקומען דערפאַר, ווייל מען
האַט מורא אַז מען זאָל נישט קאַנפּיסקירן „מערי“. די דײַטשע אויסגאַבע
האַט מען קאַנפּיסקירט. און איך מוז אויך איבעראַרבעטן דעם דריטן אַקט
פון „ — — — “ — איך ווייס נישט, אויב עס וועט זיך מיר דאָס אײַנ-
געבן. יעדנפאַלס בין איך דאָ נישט לענגער ווי די ערשטע טעג יום-טוב.
זונטיק פאַר איך קיין וואַרשע, באַצאָל פאַר די מעבל, שיק די ביכער מיט
די קליינע זאַכן איבער אין פאַריז. פאַר שפּעטער נאָך לאַדזש צו נתן²,
נעם אים אויף די אַנדערע טעג יום-טוב קיין וואַרשע צו די סאַקאָלאָוס³,
און קום באַלד צו דיר צו פאַרן. איך בענק איצט זייער אַהיים, איך קאָן
נישט מער זײַן אָן דיר. שטענדיק ווען איך בין אָן דיר, פיל איך זיך שלעכט.
איך בעט דיר, לאָז מיך נישט פון דער היים אַוועק. איך וואַלט צוויי מאָל
אַזוי פיל געווען געאַרבעט אַז איך וואַלט מיט דיר שטענדיק געווען. לאָז
מיך נישט אַוועק פון דער היים, זאָל אַלץ פאַרברענט ווערן, הונגערן זאָלן
מיר, נאָר אין איינעם זײַן.

איך קוש דיר, געטרייע און איינציקע מאַדזשע, איך קוש דיר אויף דיין
מויל, טיף אין דיין נשמה אַרײַן, קוש רותן, מיין איינציקע טאַכטער.

דיין שלום

טייערע מאטל-לעבן,

איך דאנק דיר פאר דיין בריוו. דו מוזסט מיר מוחל זיין וואס איך שרייב דיר נישט רעגלמעסיק. ווען דו וואלטסט מיר געזען און וואלטסט געוויסט אין וואס פאר א צושטאנד איך געפיין זיך, וואלטסטו מיר פארשטאנען. און דאס אלץ איז נאר צוליב אונדזערע געלט-זארגן. איך האב מורא, אז די געלט-זארגן אונדזערע וועלן מיר טרייבן אין גרוב אריין. זיי נעמען אוועק פון מיר יעדן חשק צו לעבן און צו ארבעטן. למשל: איך דריי זיך איצט ארום אין ווילנע, פדי איך זאל אויספועלן ביי קלעצקין¹ ער זאל מיר געבן 150 רובל א חודש, און 150 רובל, ווייס איך, קאן ער מיר נישט צאלן. וועל איך אים דאך דארפן שולדיק זיין, שטענדיק שולדיק זיין. און דו ווייסט ווי עס זענען מיניע געפילן צו א מענטשן וועלכן מען איז תמיד שולדיק געלט.

איך זיך אין ווילנע און ווארט, איך זאל האבן געלט מיט וואס אהיים צו קומען, ווייל פון דיין געלט וויל איך דאך נישט רירן. קענסטו דיר פאר-שטעלן ווי דאס אלץ ווירקט אויף מיין שטימונג.

און דאס אלץ איז נאר צוליב דעם וואס מיר קאנען זיך נישט איינארדענען, נישט איך און נישט דו. מיינסט אז דו האסט א מאן א גרויסן ליטעראט, מוז ער פארדינען אזוי פיל און אזוי פיל. און אז איך קאן נישט פארדינען, וואס טוט מען? ווייסטו פאר וואס איך איינל זיך נישט אהיים צו קומען? דערפאר וויל איך האב מורא, אז איך וועל אהיימקומען וועלן מיר די געלט-זארגן אזוי באפאלן אז איך וועל אריינפאלן אין א מרה-שחורה און איך וועל נישט קאנען נעמען די פעדער אין האנט אריין.

און צו וואס טויגן מיר די שיינע פאנטאזיעס וואס איך האב איצט פאר דעם צווייטן טייל „מערי“ אז איך ווייס, אז די זארג וועט פון אלעם מאכן א תל. אונדזער גאנץ לעבן ווערט נאר מיאוס צוליב דעם וואס מיר פלאגן זיך תמיד וועגן געלט. אז איך דערמאן זיך אונדזער פארגאנגענהייט וואס מיר זענען אויסגעשטאנען צוליב דעם געלט, דאכט זיך מיר, אז יעדעס שטיקל פרייד איז אונדז פארשטערט געווארן צוליב דער זארג. און איז דען אזוי שלעכט מיט אונדז? איך פארדין דאך 250 ביז 300 רובל א חודש. פאר וואס זאלן מיר זיך נישט קאנען איינארדענען? דו זאגסט אז איך בין שולדיק, אז איך ווארף מיטן געלט. אפשר איז עס אמת. נאר אז איך קוק זיך איין, זע איך, אז עס איז נישט אמת. אז איך פאר, פאר איך נאר דאן ווען איך האב א לעזונג, אדער איך בארג מיר ווו געלט. איז דער פרעמד

לעב איך נאָר פאַר פרעמד געלט, און דו ווייסט דאָך ווי דאָס מאַכט מיך שפּל און נידעריק.

ניין, מאַדזשע, מיר מוזן אָנהייבן לעבן אָן אַנדער לעבן. ביז איצט בין איך אַ קינד געווען. איך ווייס אַז איך האָב דיר פּיל שלעכטס געטון אין מיין לעבן, אָבער די משוגענע יאָרן זענען דאָך שוין פאַרביי, איך בין ביי דיר מיטן גאַנצן האַרץ. דאָס גרעסטע גליק, וואָס האָט מיך געטראָפּן איצט, אַז מיר האָבן זיך שוין ביידע געפונען, קאָן מען דען נישט שאַפּן עפעס אָן עצה? קאָן מען דען נישט פאַר ווינציקער לעבן? מוז איך דען מיין נשמה פאַרקויפּן פאַר אונדזער גליק?

איך קאָן נישט אַרבעטן אין קיין טאַג-בלעטער און האָב נישט ווי צו אַר-בעטן. איבעריקנס, גיט מיר קלעצקין¹ די 150 רובל נאָר צוליב דעם תנאי אַז איך זאָל נישט אַרבעטן אין קיין טאַג-בלאַט. (דער „הינט“² איז נישט פאַר מיר און נישט איך פאַר זיי). מיר מוזן לעבן פאַר דעם געלט וואָס מיר האָבן.

דו שרייבסט מיר, איך זאָל מיר באַרגן 300 רובל. וואָס פאַר אַ נאַרישקייטן דו רעדסט! פון וואָנען זאָל איך זיי נעמען? אפשר פאַרקויפּן דאָס „שטעטל“ פאַר 300 רובל אויף שטענדיק? קיין אַנדער עצה איז נישטאַ. נאָר דענסמאָל וועט אונדז קיין פאַרלעגער קיין גראַשן נישט געבן. אַז דו ווילסט בויען אונדזער גליק, מוזסטו זען אַזוי זיך איינצואַרדענען אַז מיר זאָלן גליקלעך זיין מיט די מיטלען וואָס מיר האָבן. אַז נישט, האָט אונדזער לעבן גאָר קיין טעם נישט. אַנדערע טוען עס פאַר פּיל ווייניקער. איך מוז נאָך דאָ אין ווילנע בלייבן איבער אַ וואָך, וויל די גאַנצע וואָך איז יום-טוב, איך מוז מיר שאַפּן געלט פאַרן האַטעל צו באַצאָלן און אַהיימקומען. פון וואָנען וועל איך עס נעמען, ווייס איך נישט. איך בענק נאָך דיר און נאָך מיין גליק.

דיין שלום

52

ווילנער פאַרלאַג פון ב. א. קלעצקין

ווילנע, 1912

איינציקע, טייערע מאַדזשע,

אין בערלין האָב איך גערעדט מיט קאַהאַנע¹ און האַלענדערן², זיי איז דער דריטער אַקט פון מיין „נאַכט“ נישט געפעלן, און מיט רעכט. מיר איז

אינגעפאלן אן אנדערע אידעע, א דריטער אַקט וועלכער גייט אַרויס פון דער דראַמע אַליין. בין איך אַוועק צו קלעצקין³ און דאָרט זיך אַוועקגע-זעצט און אַנגעשריבן דעם דריטן אַקט. מיר דאַכט זיך אַז אַזוי ווי איצט איז עס איינע פון די שטאַרקסטע זאַכן אין דער דראַמאַטישער ליטעראַטור. דיר וועט עס זייער געפּעלן.

היינט איז שבת, נעכטן האָב איך דיין בריוו געקריגן. טויזנט דאַנק. מאַרגן, זונטיק, פאַר איך קיין וואַרשע. דאָרט וועל איך פאַרקויפן דאָס מעבל, די ביבליאָטעק און די דיִוואַנען איבערשיקן קיין פאַריז.

איך וואָלט געוואָלט וויסן ווי דו פילסט זיך. דאַרפסטו פאַרן אין קאַרטיקע, האָב איך ביי מיר הונדערט רובל, קאָן איך זיי דיר שיקן. טעלעגראַפיר מיר גלייך צו דינעזאַנען⁴. קלעצקין האָט דיר שוין אַרויסגעשיקט הונדערט רובל. שרייב מיר, צי מיר וועלן קאָנען דאָרט איבערווינטערן. אויפס יאָר ווינטער, מיר זאָלן דערלעבן, מוזן מיר זיך שוין באַזעצן ערגעץ־ווי אויף שטענדיק. אַדער אין ווילנע, אַדער אין בערלין. איך האָב ערשט איצט געענדיקט מיין דראַמע און בין זייער אויפגערעגט.

איך האָב שרעקלעכע נעכט. איך חלום גאַנצענע נעכט וועגן דיר. איך בענק שוין זייער נאָך דיר. גאָט, אַזוי לאַנג האָב איך דיך נישט — — — איך קוש דיך אין דיין מויל.

דיין שלום

א האַרציקן גרוס פון מאַדאַם קלעצקין און קלעצקין.

ליבע, האַרציקע מאַדזשע, איך האָב דיר נישט באַלד געענטפּערט אויף דיין בריוו. איך בין אַ גאַנצע נאַכט געלעגן און געקלערט, וווּ זאָל מען ענדלעך שוין וווינען, געקלערט און געקלערט. אין פאַריז מוז איך זיין אַ צוויי, דריי יאָר. פאַריז האָט מיר זייער פיל געגעבן און עס וועט מיר נאָך מער געבן. אין בערלין בין איך אַבער יעצט אינגעפירט זייער גוט. עס וואָלט מיר ליכטער געווען צו פאַר-דינען, און וואָס דער עיקר, איך וואָלט אין בערלין געלערנט. איך האָב יעצט אַ נייגונג צו שטודיע, איך וויל לעזן איבער די מזרח-לענדער און

שטודירן זייער געשיכטע. עס איז מיר אומבאדינגלעך נייטיק צו מיין ווייטערדיקער אַרבעט.

וואָס זאָל איך טון? איז ביי מיר געבליבן נישט אַנדערש נאָר איך זאָל זיך פאַרלאָזן אויף דיר. איך האָב דיך שוין מורא צו שלעפּן — געדענק וויפל געלט און פּוּח דאָס האָט אונדז געקאָסט ביז מען האָט זיך שוין אַ ביסל אַינגעאַרדנט אין פאַריז — האָב איך מורא זיך צו רירן.

איך פאַרלאָז מיך אין גאַנצן אויף דיר און איך גיב דיר מיין ערן־וואָרט, איך וועל דיר דערנאָך קיין „פאַרווירפע“ נישט מאַכן.

איבערהויפט וויל איך יעצט אָנהייבן אַנדערש פירן מיין לעבן, רויקער און אַנשטענדיקער. מיט אַן אמת. איך בין געווען אַ קינד — היינט ווייס איך, אַז איך האָב דיך מיטן אמתן האַרץ ליב, און וויל שטיל און רויק לעבן.

איך בין געווען מיטן טאָטן צוויי טעג אין וואַרשע, אַ גרויסער עגאַיסט. איך האָב אים נישט ליב.

איך וואָלט געוואָלט, אַז מען זאָל נאָר איבערן ווינטער בליבן אין פאַריז און ערשט אויפן זומער פאַרן ווין. שפעטער איבער אַ יאָר זיך אַריבערציען קיין בערלין. דעצידיר.

וואָס וועט אָבער זיין מיט די קינדער? אפשר וואָלט מעגלעך געווען, אַז די קינדער זאָלן זיך אין דער היים לערנען? נאָר ווי געזאָגט, איך פאַרלאָז מיך אויף דיר אין גאַנצן, אין גאַנצן אויף דיר. און שרייב מיר באַלד צו קלעצ-קיין¹, וואָס דו האָסט באַשטימט.

איך מוז נאָר זיין אין וואַרשע, דאַנערשטיק פאַר איך צו קלעצקיין און פון דאָרט וועל איך דיר שרייבן.

און דו דורך דער צייט זע שטאַרק צו ווערן, באַרויק דיך. שלאָף גאַנצע טעג און גאַנצע נעכט און חלום נאָר פון מיר.

פאַר מיר זאָלסטו דיך נישט זאָרגן, נאָר זע אַז דו זאָלסט רויק און געזונט ווערן. און מיט קיינעם זאָלסטו קיין וואָרט נישט אויסרעדן, און קיינעם זאָלסטו נישט זען, איך ווער משוגע פאַר אייפערזוכט.

איך קוש דיך אויף דיין מויל — — —

דיין שלום

וואַרשע, 1.10.1912

טייערע מאַדזשע-לעבן,
נעכטן, מאַנטיק, בין איך געקומען קיין וואַרשע. דיין טעלעגראַמע איז טאַקע
דאָ, נאָר די זאַכן וועלן זיי ערשט אַרויסגעבן ווען עס וועט זיין פון דיר
אַ בריוו. האָב איך דיר ווידער טעלעגראַפירט. איך האָב אַזויפיל האַרץ-
ווייטיק און קרענקונג פון די זאַכן, אַז איך וואָלט געוואָלט אַז די זאַכן זאָלן
פאַרברענט ווערן.

ביי קלעצקין¹ האָב איך געשריבן דעם דריטן אַקט.
„ר' שלמה נגיד“ האָט געמאַכט אַן אומגעהויערן איינדרוק אין וואַרשע.
איך בין ווידער מיט אַ מאָל געוואָרן דער ליבלינג פון אַלע יידן. יאַצקאָן²
בעט מיר, איך זאָל אַרבעטן אין „היינט“³, איך האָב אַבער באַשטימט צו
בלייבן ביים „פריינד“⁴.

איך לאָז אַלץ איבער און פאַר היינט צו נתנען⁵ אין לאַדזש. איך וועל
אָודאי בלייבן אין לאַדזש די צווייטע טעג יום-טוב, ווייל איך בין זייער
מיד פון וואַרשע. איך וועל זיך פאַטאַגראַפירן מיט נתנען. איך וועל אים
קויפן אַ פאַלטאָ און אַלץ וואָס ער דאַרף.
איך קוש דיר און בענק שוין זייער אַהיים נאָך דיר, מיין פריינד און גע-
ליבסטע.

דיין שלום

ליבע מאַדזשע,
עס שטייען צוויי בלומען-טעפלעך אויף מיין טיש. איך האָב זיי געקויפט
געלעגנטלעך. און ווען איך קוק אויף זיי, דערמאָן איך אייך, ליבע מאַדזשע.
„נישטאַ מאַדזשע, נישטאַ קיין בלומען אין מינע טעפלעך“, זאָג איך, און
איך בענק נאָך אייך. איך גריס אייך הערצלעך און אַז שלום זאָל נישט זיין
דערביי, וואָלט איך זאָגן, אַז איך קוש אייך.

אייער י. דינעזאָן

איינציקע מאַדזשע,

פאַר באַשען¹ האָב איך געטאַן אַלץ, וואָס איך האָב געקאַנט. כ'האַב זיך
הינט געזען מיט ד"ר טאַמקין² און ד"ר קאַהאַן³ פון הילפס-פאַראיין, זיי
אַלץ דערציילט מיט די איינצלעהייטן און זיי האָבן מיר צוגעזאָגט אַלץ צו
טון און צוגעזאָגט אַז זיי וועלן באַקומען פאַר איר אַ באַשעפטיקונג.

באַשע זעט אויס גאַנץ גוט, נישט געענדערט זיך.

דער טאַטע⁴ האָט זיך אויך באַרוקט און ער האָט חתונה געהאַט מיט דער
מומע רחל. מיר דאַכט זיך, ער האָט גאַנץ גוט געטאַן.

מאַרגן וועט נתן⁵ ענדיקן די שולע, זיי האָבן געדונגען אַ וויינונג נעבן
גאַמבין. איך וועל וואַרשנינלעך בלייבן ביי זיי אַ פאַר וואָכן דערפאַר ווייל
איך וויל זיין אין פּוילן, איך פריי זיך זייער דערמיט.

אין בערלין בין איך אַ באַקאַנטער שריפטשטעלער. דער „בערלינער טאַגע-
בלאַט“ דרוקט „ערד“ און מיין ראַמאַן געפעלט זייער. נאָר וואָס קומט
אַרויס, איך אַליין פיל זיך זייער שלעכט. איך בין אַזוי ווי שיפור און בין
זייער, זייער נערוועז. איך וועל מוזן פאַרן אין אַ הייל-אַנשטאַלט.

אַלזאָ, מאַדזשע-לעבן, באַרוק זיך, זיי געזונט, געדענק אַז דו האָסט קינדער
און דו מוזסט לעבן און געזונט זיין פאַר דינע קינדער, זיי זענען אויך
מענטשן. און אַז דו וועסט קראַנק זיין, וועלן זיי אויך קראַנק זיין.

שיק מיר באַלד די בריוו צו דינעזאָן⁶.

איך קוש דיר, איך האַלדו דיר, און גלייב אין מיר ווי איך אין דיר.

דיין שלום

„דער פריינד“
וואַרשע, דלוגאָ 23

וואַרשע, 1912

איינציקע מאַדזשע-לעבן,

איך האָב דיר נישט געשריבן ביזו יעצט וויל איך בין געווען אין גאַמבין
ביים טאַטן. מיט באַשען איז אַזוי ווי איך האָב דיר געשריבן. באַשע האָט
זיך ווייניק וואָס געענדערט, זי איז אַ ביסל שענער געוואָרן און פאַרדרייט
מאַנספאַרשוינען די קעפּ.

דער טאַטע¹, אַזוי ווי איך האָב דיר געשריבן, האָט חתונה געהאַט מיט דער
מומע רחל, דאָס איז דאָס גלייכסטע, וואָס ער האָט געקאַנט טון. זי ליבט
און באַהאַנדלט די קינדער זייער פּיין. דיין טאַטע איז דער זעלבער עגאַיסט,
וואָס איז געווען. עס וואָלט גוט געווען, אַז דו זאָלסט אים שרייבן אַ בריוו
אַז ער זאָל בעסער זיין צו דער מומע רחל.

נתן² זעט זייער גוט אויס. ער איז קלוג געוואָרן, האָט זייער ליב די שולע
און פאַרט נישט מיט גרויס חשק קיין פאַריז.

איך וועל וואַרשיינלעך זיין אַ פאַר טעג אין וואַרשע און דערנאָך פאַר איך
צוריק קיין גאַמבין, וויל איך וויל זיין אין איינעם מיט נתן.

איך בין זייער אומרויק, שרייב מיר באַלד וואָס דו מאַכסט. אַז דו וועסט
קריגן געלט פון בערענשטיין³, טעלעגראַפיר מיר.

אויף דער גרענעץ האָט מען מיר אַוועקגענומען „מערי“⁴, שיק מיר איין
עקזעמפּלאַר מיט דער פּאַסט, אויף דער רעדאַקציע פון „פריינד“.

בלויב מיר געזונט, מיין שיינע, איידעלע מאַדזשע.

דיין שלום

קוש און גריס די קינדער.

בערלין, 1912

טייערע מאַדזשע-לעבן,

איך האָב דיר געוואָלט אַ גרויסן בריוו שרייבן, נאָר איך בין אויפגערעגט.
דיין בריוו האָט מיך היינט באַגליקט.

איך בין שוין מיד פון אַרומלויפן וועגן געלט און פון חרפות אויסשטיין. אויסער וואָס איך האָב נישט געקריגן קיין געלט, בין איך נאָך פאַרשעמט געוואָרן.

איך בלייב נאָר דאָ ביז מאַנטיק. איך וויל זיך זען מיט פישערן.¹ מאַנטיק אויף דער נאַכט פאַר איך קיין וואַרשע, אָן ענד מאַכן מיטן מעבל. אַז דו וועסט קריגן געלט פון בערענשטיין², זע צו קויפן טעפּיכער אויפן ווינטער און זע אַינצואַרדענען די שטוב, זאָל שוין נעמען אַן עק.

מיט באַשען³ זע איך זיך אָפט, איך האָב איר שוין געגעבן 40 מאַרק, איך וועל איר נאָך געבן.

זע געזונט צו זײַן, איך דאַרף דאָס זייער. אַז דו וועסט קראַנק זײַן וועלן מיר אונטערגיין.

איך קוש דיך און בענק נאָך דיר.

דיין שלום

בערלין, 1912

טייערע מאַדזשע-לעבן,

אַלזאָ, מיט מזל, מיר בלייבן אין בערלין. איך גיב דיר אויף דעם מיין ערנ-וואָרט. איך האָב שטענדיק געוואַלט וווינען אין בערלין, און איינגטלעך איז דאָך בערלין פאַר אונדז און פאַר די קינדער זייער גוט. און אַפילו אַז מיר וועלן ערגעצווו וועלן פאַרן, איז אונדז ליכטער פון בערלין אויס.

אַלזאָ, איינציקע מאַדזשע מינע, זאָל גאָט שוין אונדז געבן מנוחה, און זאָל אונדז און אונדזערע קינדער זײַן מיט גרויס גליק. איך האָף, מאַדזשע-לעבן, אַז מיר וועלן שוין פון היינט מאַל אָן גליקלעך זײַן, ווייל מיר האָבן געפונען דאָס וויכטיקסטע, דאָס איז די ליבע, און די ליבע איז געווען פרייער נאָך אין אונדז, אָן אונדזער וויסן.

איך פאַר מאַרגן קיין וואַרשע און שרייב מיר באַלד, וויפל געלט דו וועסט דאַרפן איבערצופאַרן קיין בערלין מיט די קינדער. זע, אַז דו זאָלסט דיך נישט צופיל אַנשטרענגען ביים פאַקן. לאָז דאָס מאַכן דורך אַ מענטש. און דער עיקר, מיין ווייב, נעם דיר נישט צום האַרץ, נאָר מיט הומאַר, מיין ווייב! און מיט ענערגיע!

נתן¹ לאז איך דערווייל איבער ביים טאטן². ער פילט זיך דאָרט זייער גוט. איך האָב אים געוואָלט מיטנעמען — כ'בין זייער צוגעבונדן צו אים — האָט זיך אַוועקגעשטעלט דער טאַטע, די מומע, און מיט טרערן אין די אויגן מיר געבעטן, אַז איך זאָל אים לאָזן. און נתן אַליין וויל אויך דאָרט בלײַבן. ער בענקט זייער נאָך דיר, איך האָב אים צוגעזאָגט, אַז דו וועסט דיר זען מיט אים אויף „באַזשע נאַראַדזעניע“³. אַ שאַד וואָס דו זעסט אים נישט איצט אין זײַן נייעם שילער-קאַסטיום, מיט די לאַנגע הויזן. אַלץ איז גוט, נאָר איך ווייס נישט, וווּ איך וועל נעמען געלט צום איבער-ציען זיך.

נאָר נישט געזאָרגט, מײַן ווייב. דער עיקר, מיר ווייסן איצט וואָס מיר ווילן, און דאָס איבעריקע וועט זיך אַליין מאַכן. אַלזאָ, מײַן ווייב, אויף ווידערזען אין בערלין, נאָר ביז דאָן וועל איך שטאַרבן פאַר בענקעניש.

דיין שלום

בערלין, [1912 (?)]

איינציקע, געטרייע מאַדזשע-לעבן, דאָ האָב איך נאָך גאָר נישט געמאַכט. עס איז מיר פאַרמיאוסט געוואָרן דאָס נאָכלויפן נאָכן טעאַטער. דאָס מאַכט מיר טרויעריק און עס מאַכט מיר קליין. איך האָב באַשטימט אַזוי איבערצולאָזן די זאַך און זאָלן זיי מאַכן וואָס זיי ווילן. איך וויל פון דאַנען פאַרן צו קלעצקין¹. ערשטנס וויל איך מײַן זאָר ענדיקן. דאָס צווייטע, וויל איך זען, אפשר וועלן מיר זיך איבערציען קיין ווילנע. איך מוז דיר זאָגן, אַז איך האָב געקריגן אַ גרויסע בענקשאַפט צו זײַן צווישן ייִדן און צו אַרבעטן צווישן ייִדן. מיר דאַכט זיך, אַז איך וועל דענסמאָל זיך פילן פיל שטאַרקער און טיפער. עס זענען שוין אַדורכגעגאַנגען מײַנע יונגע, קינדישע יאָרן, איך הייב אָן ריפּף צו ווערן אַלס מאַן, און איך פיל אַז איך דאַרף אָנהייבן צו אַרבעטן. דו האָסט דאָך דעם בעסטן באַווייזן, איך בענק נאָך דיר איצט טאַג און נאַכט. איך פאַרשטיי אַז דו ביזט געווען דאָס גליק פון מײַן לעבן, און דיר האָב איך אַלץ צו פאַרדאַנקען. און ווען איך וואָלט דיר נישט געהאַט, וואָלט איך נישט געווען דאָס, וואָס איך בין.

אין בערלין וועלן מיר נישט וויינען. עס איז זייער גוט וואָס דו ביזט גע-
בליבן אין פאַריז — נאָך פאַריז איז מיר בערלין פאַרמיאוסט געוואָרן.
באַשען² זע איך, איך וועל איר מוזן שאַפן 50 מאַרק, זי האָט נישט קיין
געלט. דעם טאַטן³ האָט זי געשריבן, אַז ער זאָל איר קיין געלט נישט
שיקן.

איר קוש דיר הערצלעך און בענק נאָך דיר זייער זייער, מיין שיינע, איידע-
לע מאַדזשע-לעבן. איר בין גליקלעך וואָס איר האָב דיר, זיי מיר געזונט.

דיין מאַן שלום

60

[דייטשלאַנד (?) 1912]

אייניציקע מאַדזשע-לעבן,

איר האָב דיר אַ פאַר טעג נישט געשריבן דערפאַר ווייל איר האָב גע-
אַרבעט. איר אַרבעט איצט זייער גוט אויף דעם צווייטן טייל פון ראַמאָן,
ער וועט, האָף איר, זייער גוט זיין.

איבערהויפט בין איר איצט פיל רוזקער און געלאַסענער געוואָרן. יא, עס
איז געווען אַ גוטע זאַך וואָס איר בין געפאַרן נאָך אויסלאַנד. איר זע
ערשט איצט וואָס איר האָב פאַרלוירן וואָס מיר וויינען נישט אין אויס-
לאַנד. איר וואָלט אפשר שוין היינט געווען אַ באַרימטער מענטש.

נון, האָב איר זייער שרעקלעך געבענקט נאָך דיר. נאָך דיין שרייבן פון
קראַקע איז מיר זייער שלעכט געווען. און מיין גאַנצן פעס האָב איר צו
דיין פאַטער אויסגעלאַזט. דו האָסט שוין אַוודאי געהערט וועגן דעם בריוו
וואָס איר האָב אים געשריבן. איר האָב אים געשריבן גאַנץ איינפאַך אַז
ער איז שולדיק וואָס אונדזער לעבן איז נישט אַזוי גליקלעך. איר האָב אים
געשריבן, אַז איר מוז זיין אַ געוויסע צייט אין אויסלאַנד, און אַליין קאָן
איר נישט זיין, אַז מיר ליבן זיך צו פיל, אַז מיר זאָלן זיין צעשיידט. עס
איז פאַרפאַלן, מיר האָבן קינדער. איצט נעמען די קינדער נאָך אויסלאַנד
קאָנען מיר נישט. וועסטו זיין ווידער פאַרקנעכט. וויל איר, אַז ער זאָל
צונעמען די דריי יונגען און איר וועל אים געבן 300 רובל אַ חודש. טאַמער
זאָל ער אונדז דאָס מאָל נישט צו הילף קומען, ווי יעדער פאַטער, זאָל ער
וויסן זיין, אַז ער וועט זיין פאַראַנטוואָרטלעך, און נאָר ער אַליין וועט
שולדיק זיין אַז מיר ביידע וועלן זיין אומגליקלעך.

וואָרום, מאַדזשע, איך זע ערשט איצט, וואָס אויסלאַנד איז פאַר מיר, דו ווייסט דאָך ווי איך בין געווען די לעצטע צייט מוטלאַז, פאַרלוירן דעם גלויבן, מיט קיינעם נישט קיין וואָרט צו ריידן. און דאָ איז אַנדערש, איך גלייב אין מיר, איך אַרבעט גוט, און איך קלער וועגן נייע זאַכן. זעלבסטפאַרשטענדלעך מייזן איך נישט באַלד כאַפּ-לאַפּ, נעמען די זאַכן און אַינפאַקן. איך מייז, אַז דאָס וועט מוזן דויערן ביז ניי-יאָר. אָבער דיין פאַטער וועט מוזן צונעמען די דריי יונגען, און מיר מיט רותן וועלן וויינען אין אויסלאַנד. מיר מוזן דאָס טון, עס הענגט פון דעם אָפּ מייזן גאַנצע צוקונפט. איך האָב אַלץ געשריבן. אפשר אין צו אַ שטאַרקער פאַרם. [המשך פעלט]

61

מאַסקווע, [?]

טייערע מאַטל-לעבן,

איך שיק דיר אַרויס דעם פאַס. איך פאַר היינט קיין וואָרשע און אויב איך וועל קאַנען, וועל איך דיר מאַרגן אַרויסשיקן געלט טעלעגראַפיש. פון בערלין האָב איך דיר נישט געקאַנט שיקן גאַרנישט. אַרום דאַנערשטיק וועסטו קריגן די הונדערט רובל פון קלעצקין¹. זע דו זאַלסט אַזוי מאַכן אַז דו זאַלסט קאַנען קומען צו פאַרן קיין ווילנע. מוזסט אָבער נישט פאַרגעסן, אַז פון פאַריז קיין ווילנע דויערט צום ווינצטיקסטן דריי טעג, פון וואַנען וועסטו נעמען פּוּחות ?

מיין שטיק ווערט אויפגעפירט ערשט סוף צווייטע וואָך, פון די פּראַבעס האָב איך גאַרנישט געזען, און איצט פאַר איך אָפּ.

איך בערלין בין איך געווען זייער אויפגערעגט, אַזוי פון טעאָטער ווי פון דעם וואָס איך האָב נישט געקריגן קיין געלט, און צוליב דעם האָב איך נישט געשריבן. פאַר וואָס האָסטו נישט געשריבן, איך וועל דאָך משוגע ווערן.

ביי אונדז אין גאַרטן מוז שוין זײַן שײַן און איך בענק אַהיים. קום, מיין איינציקע, טייערע, אַן דיר בין איך גאַרנישט און מיט דיר בין איך —

שלום אַש

דעם פאָס האָב איך געלאָזט בײַ באַשען². ביז איצט האָב איך זי נישט געזען — זי איז געקומען. איך גיי איצט איר קויפן אַ קאַפּעלוש פאַרן לעצטן גראַשן.

מאָסקווע, 1912

טייערע, איינציקע מאַדזשע-לעבן, איך דאַנק דיר זייער פאַר דיין בריוו. איך בענק שוין אויך אַהיים צו דיר און צו די קינדער. אין מאָסקווע האָב איך געהאַט אַ זייער וואַרעמע אויפֿ-נאַמע און יִדן האָבן מיר זייער ליב. איך האָב זייער פּיל דאָ געמאַכט פאַר ייִדיש. דאַכט זיך אויך, איך וועל קאַנען ליכט קריגן געלט אויף אַ ייִדיש טעאַטער, נאָר איך האָב עס אַפּגעלייגט אויף שפּעטער. אויך האָב איך געשאַפּן פאַר דעם מאַלער, דעם ייִנגל, וואָס קומט צו אונדז, 30 רובל אַ חודש, אַ סטיפענדיום. עס איז אין מאָסקווע זייער אַ וואַרעמע שטימונג פאַר ייִדיש. די גאַנצע רייכע אינטעליגענץ איז פאַר ייִדיש. נאָר מיט גוים האָב איך גאַרנישט געמאַכט. מיין „מערי“ ווילן די גוים נישט דרוקן. אויך די דראַמע האָט מען מיר אַפּגעשיקט. לאָזן זיי זיך שלאָגן קאַפּ אין דער וואַנט. מיר מוזן זיך אַזוי איינאַרדענען, אַז איך זאָל איצט לעבן נאָר פון דער ייִדישער ליטעראַטור. און דאָס וועל איך אויספירן. די רוסישע ליטע-ראַטור וועט צו מיר שפּעטער קומען. איך ווייס נישט וואָס צו טון מיט בערענשטיינען¹, איך וועל זיך אויך מיט אים אַן עצה געבן.

זאַכן קאָן איך דאָ נישט קויפן. אַלץ איז דאָ צען מאָל טייערער ווי אין פאַריז. אפשר וועל איך קאַנען עטוואָס קריגן אין ווילנע. מען זאָגט, אויף דער פּראָווינץ קריגט מען זאַכן פּיל ביליקער און ליכטער.

איך האָב געזאָלט פון דאַנען פאַרן קיין פעטערבורג, האָב איך אַבער געהאַט שוין דאָ מיט די גוים אַזוי פּיל עגמת-נפש, אַז איך האָב עס אַפֿ-געלייגט אויף איבער אַ יאָר.

פון דאַנען פאַר איך קיין ווילנע, פון ווילנע פאַר איך קיין לאַדזש, איך בענק שוין זייער נאָך דיר.

באַשען³ וויל איך נישט, אַז זי זאָל קומען. שרייב איר, אַז זי זאָל נישט קומען.

שלאָף גוט, מיין איינציק ליב ווייב. געלט דאַרף איך נישט, אפשר דאַרפסטו, קאָן איך דיר שיקן. איך וועל עפעס מיטקויפן פון ווילנע.

שרייב מיר אויף קלעצקינס⁴ אדרעס.
איך קוש דיר, און קוש די קינדער.

דיין שלום

63

[פון רוסלאַנד] 1912

טייערע מאַטל-לעבן,

כ'בין אויף יום-טוב געפאַרן קיין סטאַרעוואָ, כ'בין שוין זייער מיד און בענק זייער, זייער אַהיים. כ'קאַן אַבער נישט, ביז איך וועל נישט האָבן דעם פּאַס, און צוליב רוסישע יום-טובים וועל איך נישט האָבן דעם פּאַס ביז אַרום מיטוואָך.

איך שרייב דיר נישט, ווייל איך בין טרויעריק און נישט צופרידן. כ'ווייס נישט פון וואַנען איך וועל נעמען געלט אויף דירה-געלט צו באַצאַלן. איך וועל זיך דאָך מוזן אָן עצה געבן. ווען איך וואַלט נאָר זיכער געווען, אָז ביי דיר אין דער היים איז אַלץ גוט. דינע בריוו מאַכן מיר זייער טרויעריק. געדענק אין גאַט, מאַטל-לעבן, קום צו דיר, זע אָז דו זאַלסט שטאַרק ווערן, ווייל אָז דו וועסט זיך שוואַך, וועלן מיר אַלע אונטערגיין.

איך האָב נעכטן אַ גאַנצע נאַכט געוויינט, וואָס איך בין קיין מאַל אויף יום-טוב נישט מיט מיניע קינדער. קוש מיר די קינדער, וויב מיניס.

דיין געטרייער שלום

64

[?] 1912

איינציקע מאַדזשע-לעבן,

איך האָב דעם בריוו געשריבן צו דיין פּאַטער, ווייל איך האָב געוואַלט איין מאַל פאַר אַלע מאַל זיין מיט דיר צוזאַמען. איך קאַן אַזוי לאַנג נישט זיין אָן דיר.

65

און איך מוז איצט בלייבן אין אויסלאַנד, איך זע עס ערשט איצט ווי וויכטיק דאָס איז פאַר מיר. איך פיל מיך איצט שטאַרק, ווידער פול מיט ענערגיע, און איך באַדאַרף דיר בני מיר. דו ביזט אַזוי יונג און אַזוי שייַן, דו קאַנסט אַזוי פיל לערנען אין אויסלאַנד.

די קינדער, מאַדזשע, עס טוט מיר זייער לינד די קינדער, נאָר די קינדער מוזן אויך עפעס אָפּפּערן פאַר זייערע עלטערנס גליק. אַז זיי וועלן עלטער ווערן וועלן זיי פאַרשטיין ווי דאָס איז נייטיק געווען פאַר אונדז, פאַר אונדזער צוקונפטיק לעבן.

אַלזאָ, מאַדזשע, מאַך דיר גרייט צו דער ריזע. און איידער דו קומסט, וויל איך אויך איינאַרדענען מנינע געשעפטן, פדי ווען דו וועסט קומען זאָלסטו מיך געפינען פריי, אין גאַנצן פריי פאַר דיר. דורך דעם איז נייטיק אָפּצולייגן די ריזע אויף אַ פיר, פינף וואָכן. דו זאָלסט דורך דער צייט לערנען פראַנצויזיש, און אויך די ציין ברענגען אין אַרדענונג. אַז מיר וועלן קומען קיין פאַריז זאָלסטו קאַנען עפעס רעדן. מאַדזשע, איך גלייב, אַז אונדזער גליק הייבט זיך ערשט אָן. גלייב אין מיר, מאַדזשע-לעבן, אַז דיר האָב איך שטענדיק געליבט און דו ביזט מיין איינציקע, איינציקע נשמה. זאָרן נישט נאָר גלייב אין מיר.

דו שרייבסט נאָך געלט און איך וויל גאָר געלט פון דיר. איך שיק דיר איין אַ קוויט און דו וועסט אָפּנעמען די 350 רובל. ווען דו וועסט קריגן דאָס געלט, זאָלסטו אַזוי טון: 100 רובל זאָלסטו נעמען פאַר דיר, 100 רובל זאָלסטו מיר אַריינשיקן, און 150 זאָלסטו אַוועקגעבן דינעזאַנען¹ צו האַלטן אויף דער ריזע.

איך קוש דיר און בענק, בענק נאָך דיר.

דיין שלום

טייערע מאַדזשע-לעבן,

איך בין אין לאַדזש. נתן¹ זעט נישט שלעכט אויס, האָט ליב די שולע. איך בין געווען אין דער שולע, כ'האָב גערעדט מיטן דירעקטאָר. די שולע גע-פעלט מיר זייער און עס וואָלט איצט געווען אַ שאַד דאָס קינד אָפּצורייסן פון דער שולע. כ'האָב אים געקויפט דעם ערשטן „אוטשינאַווסקי"-אַנצוג,

א הוט, א פאָר קאַלאַשן און וועש — און היינט גיי איך מיט אים זיך לאָזן
פאַטאָגראַפירן אין דעם ערשטן אונפפאַרם.
מיט דעם טאַטן האָב איך זיך צעקריגט און איבערגעבעטן. מיר דאַכט זיך,
אַז עס איז אויף אים אַ רחמנות — די מומע איז טאַקע זייער גוט, אָבער
פאַרט נישט קיין מוטער.
כ'האָב גערעדט מיטן טאַטן אַז איך וועל צונעמען נתנען. וויל דער טאַטע
אים נישט געבן. ער זאָגט, אַז מיר וועלן אים פאַרפירן. אויך נתן וויל נישט
פאַרן, ער האָט ליב די שולע.
דערווייל בין איך שוין מיד פון דעם אַרומוואַלגערן זיך. איך וויל זיך שוין
באַזעצן אויף אַן אָרט. מיר דאַכט זיך, איך וועל שיקן די זאַכן נאָך בערלין
און פון נע-יאָר אַן וועלן מיר וויינען אין בערלין. איך בין שוין מיד! איך
וויל אַהיימקומען, איך מוז אַרבעטן אויף „שלמה נגיד“.
איך בענק נאָך דיר.

דיין שלום

היינט גיי איך מיט נתנען אין טעאַטער, אויף „שולמית“.

66

פּעטערבורג, 1912

טייערע, איינציקע מאַטל-לעבן,
זיי מיר מוחל וואָס איך שרייב דיר נישט. איך בין זייער פאַריאָגט מיט דער
געזעלשאַפט וואָס מיר מאַכן.
כ'האָב געהאַט פיל אומאַנגענעמעלעכקייטן לעצטנס מיט די פאַרזאַמלונגען,
פיל צו דערציילן.
פיל, פיל נייע מענטשן אינטערעסאַנטע קענען געלערנט, און איך בין צו-
פרידן וואָס איך זע אַז מענטשן גלייבן אין מיר. עס קאָן זייער מעגלעך זיין,
אַז מיר וועלן קאָנען דעם פּרילינג פאַרן קיין ארץ-ישׂראל, נאָר פון דעם
אַן אַנדער מאַל.
איך זע אַז מיר וועלן דאַרפן וויינען אין רוסלאַנד, מיין פעלד און מיין
טעטיקייט איז אין רוסלאַנד, און וואַרשיינלעך וועט מען דאַרפן די קינדער
איבערלאָזן אין פּראַנקרייך, אָדער מיר וועלן זיי שיקן אין ארץ-ישׂראל
אין גימנאַזיום און אַליין וועלן מיר זיין פּרייע מענטשן מיט דער טאַכטער.

67

איך בויג מיר יעצט זייער צו צו יידן, מיר וווינען צווישן גוים, און מיר ווייסן נישט ווי שייך יידן זענען.

יעצט הייבט זיך דאָ אָן אַ ייִדישער צוזאַמענפאַר, זייער אַ גרויסער, און איך ווער אַרײַנגעצויגן אין דער אַרבעט. מיין זאָך מוז איך אויספירן. שרייב מיר באַלד.

וואַרט, וואַרט אויף מיר — — —
איך קוש דיך.

דיין שלום

67

פעטערבורג, 1912

טייערע מאַטל-לעבן,

שרייב מיר ווי דו האַלטסט מיט די חובות. איך וואַלט געוואַלט אַז דורך דער צײַט וואָס איך בין דאָ זאַלטו אויסצאָלן די חובות אַז איך זאָל קאָנען אַהיימקומען אַרבעטן. אַלץ דאָס געלט וואָס איך האָב שיק איך דיר אָפּ אַהיים.

מיט מײַנע זאַכן וועל איך אין פעטערבורג גאַרנישט מאַכן, ווייל ווי אין דער געזעלשאַפט, אַזוי אויך אין דער ליטעראַטור, הערשט אַנטיסעמיטיזם. איך וואַלט נאָר געוואַלט אײַנאַרדענען, אַז מײַנע ביכער זאָלן פּסדר אַרויס-גיין בײַ „ — — — “ און דאָס איז אויך שווער. ערשטנס מוז איך האָבן צו באַצאָלן בערענשטיינען¹ פאַר די איבערזעצונגען וואָס ער האָט געמאַכט, און אויך „ — — — “ די דרייַ ביכער שטייען מיר אין וועג.

הײַנט האָבן מיר אַ זייער אינטערעסאַנטע פאַרזאַמלונג בײַ גרוזענבערג² וועגן קלעצקינס³ פאַרלאַג. אַז דאָס וואָס מיר ווילן זאָל זיך אײַנגעבן וואַלט איך די רוסישע ליטעראַטור גאַר געדאַרפט אויף אַ פּפּרה. איך האָב איצט בײַ יידן געקריגן אַ זייער גרויסן אַנזען און מען ליבט מיר זייער.

איך רעכן צו ענדע חודש צו זײַן אין דער היים.

איך קוש דיך און קוק אויס יעדן טאָג אויף דיין בריוו.

דיין מיטן גאַנצן האַרץ
שלום

68

פעטערבורג, 1912

איינציקע מאַדזשע,

דאַנקן גאַט, די דראַמע איז שוין איבערגעזעצט און ווערט איצט איבער-געשריבן. איך רעכן נאָך צו בלייבן אין פעטערבורג 4-5 טעג און גלייך קומען אַהיים. זײַ נישט ביזו אויף מיר, איינציק קינד, דו ווייסט גאַנץ גוט ווי איך בענק נאָך דיר. איך מוז דאָך אָבער זען מיט וואָס אַהיים צו פאַרן. אַזוי איז דאָך אוממעגלעך. מיר זענען דאָך אין גאַנצן אָן מיטלען. איצט, גלייב איך, וועלן מיר האָבן מיט וואָס צו לעבן און איך וועל עס מיט איין מאָל אָפּמאַכן אַזוי, אַז איך זאָל נישט דאַרפן נאָך אַ מאָל צו פאַרן נאָך פעטערבורג ביז אויפן צווייטן ווינטער. איך וועל איצט מיין דראַמע אָפּ-געבן אין טעאַטער אַריין אַז מען זאָל זי שפּילן אויפן צווייטן טעאַטן. און אַזאַ טעאַטער מאַכט זיך איצט אין פעטערבורג בײַ קאַמיסאַרזשעווסקי¹ מיט אַנדרייעוו².

אַלזאָ, קינד מינסט, וואַרט אויף מיר נאָך איינציקע טעג, איך וועל באַלד אַהיימקומען. מיר וועלן פאַרן אויף זומער אויפן דניעפּער אין אוקראַינע. וועסט זען ווי שייך עס וועט זיין. איך קוש דיך און בענק נאָך דיר.

דיין שלום

פעטערבורג, 1912

איינציקע, ליבע מאַדזשע,

וואָס זאָל איך דאָך טון, אַז איך האָב דיך ליב. כאַטש איך האָב מיר אַ וואַרט געגעבן דיר נישט פּרִזער צו שרייבן ביז דו וועסט מיר נישט שרייבן, שרייב איך דיר דאָך.

אַלזאָ, געמאַכט געשעפט מיט צעטלין¹. 25 טויזנט רובל האָט ער נישט גע-געבן, נאָר פּראָצענטער, און אַזוי ווי מענטשן זאָגן איז עס אַ זייער גוט געשעפט, און אפשר נאָך בעסער ווי 25 טויזנט רובל. איך ווייס אַז איך וואָלט ליבער געוואָלט די 25 טויזנט רובל באַלד. אַלזאָ, ער גיט מיר 15%

און 1500 פאָרויס. 500 רובל האָט ער מיר באַלד געגעבן און 1000 אין פאָרלויף פון צוויי חדשים. מען האָט מיך זייער פּינן באַהאַנדלט אין פעטערבורג. איך הייב אָן צו גלייבן, אַז אין פעטערבורג האָט מען מיך ליב און איך בין זייער באַליבט צווישן דער רוסישער באַפעלקערונג. ביי צעטלין בין איך גאָר אַ גאַנצער מאַכער.

איך וואָלט שוין אַהיימגעקומען, נאָר איך האָלט מיך אויף, איך האָף ערגעץ-וווּ אַפּצודרוקן מיין „כריסטוס“ — דאָס וועט מאַכן אַן איינדרוק און מען וועט ווידער אָנהייבן רעדן פון מיר.

איך וויל אַהיימקומען און וויל מיט דיר פאָרן אין אויסלאַנד, מיר וועלן פאָרן אויף אַ חודש, זעקס וואָכן, קיין ווין און פאָריז.

יא, מאַדזשע, איך גלייב אַז די גוטע צייטן הייבן זיך ווידער אָן. און דאָס וויכטיקסטע וואָס איך האָב דיר זייער, זייער ליב.

דערווייל ווין איך ביי מאַדזשע שוואַרץ², וואָס וווינטער וועט זיין ווייס איך נישט. מיטוואַך פאָר איך צו ריעפּין³. עס קאָן זיין ער וועט מאַלן מיין פאָר-טרעט. איך האָב דיר געשיקט דורך דוד ראָזענבערג⁴ 50 רובל. נאָך די רוסישע יום-טובים שיק איך דיר מער. לאַז דיר מאַכן דאָס זינדענע קלייד. איך קוש דיר.

דיין שלום

פעטערבורג, 1912

ליבע, טייערע מאַטל,

האָר אויס! דעם 29סטן קום איך אַהיים צו פאָרן. מיר האָבן איצט אַ געלעגנהייט אין איינעם צו פאָרן קיין ארץ-ישׂראל. דאָ איז דאָ הער פאַלאַק¹, זייער, זייער אַ ריכער ייד, וועלכער אינטערעסירט זיך מיט אונ-דזער זאך, און ער פאָרט דעם 30סטן אָפּ פון פאָריז קיין פאַלעסטינע. ער וויל אונדז, מיך און דיר, מיטנעמען. קלעצקין² לאַזט מיך נישט פאָרן. מאַך דיר גרייט, טעלעגראַפיר נאָך באַשען³ און מאַך דיר יעדנפאַלס גרייט צו דער ריזע, ווען דו האָסט איצט חשק צו פאָרן. קוים זאָלן מיר פאָרן, מוזן מיר אַרויספאָרן דעם 30סטן, וויל דער פאַלאַק אַיילט זיך זייער און איך וועל נאָר קאַנען זיין אַ פאַר טעג אין דער היים. אַלויז וועל איך נישט פאָרן, נאָר מיט דיר. אַלאַז, מיין ווייב, ווען דו האָסט חשק צו דער ריזע, וועל איך

קומען, דרײַ טעג זײַן מיט די קינדער. דערנאָך נעם אײך דײך און מײר פּאַרן
אויף אַ חודש, זעקס וואָכן קײן ארץ-ישׂראל. אַלץ מוז זײַן פּאַרגעברײט.
אונדזערע געשעפטן גײען דאָ גוט און עס דאַכט זײך, אַז אַלץ וועט זײַן
גאָר אײן בעסטן אַרדענונג.
אײך שײק דײר אַרױס 300 פּראַנק אַז דו זאָלסט דײך צוגרײטן צו דער נסײעה.
גיב זײך אַ נעם!
אײך קוש דײך און פּרײי זײך אַז אײך וועל דײך באַלד זען.

דײַן שלום

71

פּעטערבורג, 1912

אײנציקע מאַטל-לעבן,

מײר האָבן אַ גרױס געשעפט אָפּגעמאַכט. נעכטן האָט זײך געגרינדעט אַ
גרױסע אַקציע-געזעלשאַפט אײן דער שפּײץ פון אַדוו. גרױזענבערג,¹ וועל-
כער וועט צונויפּוזאַמלען אַ קאַפּיטאַל פון 250,000 רובל פאַר קלעצקײנס²
פאַרלאַג. דער פאַרלאַג וועט אַרױסגעבן פאַרשײדענע לערן-ביכער, פאַר-
ביכער, פּאַפּולערע וויסנשאַפט, אַ וואַכנבלאַט און אַ טאַגצײטונג. אײך קאָן
זאָגן, אַז נאָר צוליב מײר האָט זײך דער קאַמײטעט געגרינדעט. אײך האָב
געהאַט אויף די הערן אַ גרױסן אײנפלוס, און אײך האָב געמאַכט אַ שטאַרקן,
שטאַרקן אײנדרוק. וואַרשיינלעך וועט אונדז אויסקומען זײך אײבערצוצײען
קײן ווילנע, דאָס וועט ערשט זײַן אײן קײנפטיקן יאָר, ווען דאָס גאַנצע געלט
וועט זײַן צונויפּגעזאַמלט. אײך וועל שטײן אײן אײנעם מיט קלעצקײן אײן
דער שפּײץ פונעם פאַרלאַג און טרעט אַרײַן אַלס אײנער פון די אָנפירערס,
וואַרשיינלעך מיט אַ געזיכערטן געהאַלט מאַנאַטלעך. דערווײל וויל אײך
אַהײמפאַרן, ווײל אײך בײן טױט מײד.

אַזוי ווי דו זעסט, גײען אונדזערע געשעפטן גאַרנישט שלעכט. אײך האָב
נאָר געדאַרפּט זײך שוין לאַנג שטעלן אײן דער שפּײץ פון אַזאַ געזעלשאַפט,
וואַרום מען האָט צו מײר גרױס צוטרויען. און אײך מוז זען, אַז דעם צוטרוי
זאָל מען נישט פאַרלירן — וועל אײך אײן אַ יאָר אַרום קאַנען צונויפּוזאַמלען
געלט אויף אַ ייִדיש טעאַטער.

ביז אײצט האָב אײך גאַרנישט געטאַן פאַר מײַן פּיעסע. אײך האָב קײן צײט
געהאַט. אײך האָב שוועריקײטן מײַטן ייִדישן צענזאָר, און וואַרט ביז עס

וועט אדורכגיין מיט דער רוסישער איבערזעצונג אין דער צענזור.
פון דאנען וועל איך גלייך פאָרן קיין פאָריז, ווייל איך מוז זיך דאָרט נאָך
זען מיט ייק"א³.

הינט האָב איך געקריגן געשענקט פון אַלטן יאַסינסקי⁴ לעוויטאַנס⁵ אַ
לאַנדשאַפט, אַ הערלעכן — אַ זונענטאָג, אין איינעם מיט סטאַניסלאָאָוסקיס,
וועלן מיר האָבן צוויי לאַנדשאַפטן.

דערפאַר האָב איך יעצט גאַרנישט קיין געלט. מיר פאַסט נישט צו נעמען
יעצט פון קלעצקין אויף דערווייל, ווייל איך וויל זיין מיט אים גלייך. אפשר
וועל איך האָבן עפעס פון לעזן, פון מיין דראַמע, נאָר וועגן דעם אַ צווייט
מאַל.

הינט האָב איך אַ גאַנצע נאַכט געחלומט פון דיר און עס איז מיר גוט
געווען. שרייב מיר ווי דו בענקסט נאָך מיר. און וואָס דיר חלומט פון מיר.
שרייב מיר יעדן טאָג, גלייך קיין פעטערבורג.
איך קוש דיר.

דיין שלום

72

פעטערבורג, 1912

טייערע מאַטל-לעבן,

איך דאַנק דיר זייער פאַר דיין בריוו. געוויס האַסטו מינעם דערהאַלטן,
און איך מאַך דיר ווידער משוגע, וואָס? אָבער עס האַנדלט זיך אין דעם,
איך וואָלט געוואָלט אַז דו זאָלסט דיר צוגרייטן צו דער ריזע קיין ארץ-
ישׂראל. אַזוי ווי איך האָב דיר שוין געשריבן, קום איך אַהיים דעם 29סטן.
אין פאַריז מוז איך זיין, ווייל איך מוז זיך דאָרט באַגעגענען מיט הער
פאַלאַק¹ פון פעטערבורג, און איינעם אַ הער פּינמאַן², וועלכער איז דער
פאַרשטייער פון ייק"א³ אין רוסלאַנד. מיר דאַרפן אין פאַריז האָבן אַ
זיצונג מיט ייק"א וועגן אונדזערע אונטערנעמונגען.

אַזוי ווי איך האָב דיר שוין געשריבן, גייט אונדזער אונטערנעמונג גאַנץ
גוט. איך האָב דאָ פאַראינטערעסירט דעם הער פאַלאַק, וועלכער גיט אַליין
10,000 רובל און 15,000 וועלן מיר האָבן פון אַנדערע. מיר ווילן נאָר פאַר-
אינטערעסירן ייק"א, זי זאָל אונדז אויך שטיצן.
הער פאַלאַק האָט מיר פאַרגעלייגט אַז מיר זאָלן מיט אים מאַכן די ריזע

72

קיינ ארץ-ישראל און איך האָב אים צוגעזאָגט. מיר גייט זייער אַז איך זאָל געווינען דעם ה' פּאַלאַק, ווײַל ער האָט אַ גרויסן, גרויסן אינפּלוס אין פעטערבורג, און דורך אים קאָן מען פּיל מאַכן. איך האָף, אַז מיט דער צײַט וועל איך דורך אים קאָנען מאַכן אַ ייִדיש טעאַטער.

דאָס וואָס דו לייגסט פאַר צו שיקן די קינדער אין אַ פענסיאָן, געפעלט מיר, נאָר אַלע קינדער יאָ, די טאַכטער נישט. די טאַכטער מוז מיט אונדז מיטפאַרן, זעלבסטפאַרשטענדלעך, נישט איצט קיין פּאַלעסטינע.

ווי שוין געזאָגט, מיר האָבן איצט אַ גוטע געלעגנהייט צו זען גאַנץ ארץ-ישראל און דער הער פּאַלאַק איז זייער אַן אַנגענעמער מענטש, אַ גוטער מענטש, אַן עלטערער הער שוין, רעדט נאָר ייִדיש.

ער וועט אונדז נישט שטערן, נאָר דורך אים וועלן מיר קאָנען האָבן די געלעגנהייט קענען צו לערנען ראַטשילדן⁴ אין פּאַלעסטינע, וואָרום דער ה' פּאַלאַק פאַרט קיין פּאַלעסטינע צו ראַטשילדן, און ער וויל מיך מיט אים באַקענען.

איך האָב דיר היינט אַרויסגעשיקט הונדערט רובל טעלעגראַפיש. ווי גע-פעלט דיר וואָס איך אַרבעט אין „היינט“? ⁵ איך האָב זיך פּריער מיט געווען מיט דינעזאָן⁶ און קלעצקין⁷, און מיר זענען אַלע געקומען צום באַשלוס אַז איך זאָל דאָס טון. אַזוי ווי דו ווייסט, באַקום איך פּון „היינט“ 150 רובל, און מיט די 150 רובל, וואָס איך האָב פּון קלעצקין, דאַכט זיך, וועלן מיר זיך שוין קאָנען אַ ביסל אינאַרדענען.

אַזאָ, מאַך דיך גרייט צו דער רײַזע, שטרענג דיך נישט אָן. יאָ, איך וויל דיך באַקענען מיט די הערן.

קלעצקין איז אַ ווילער ייד און אַ גרויסער אידעאָליסט. אונדזער זאָך גייט גוט.

איך גרייס דיך האַרציק און איך בענק שוין נאָך דיר אַז איך גיי אויס.

דיין שלום

טייערע מאַטל-לעבן,

איך בין גליקלעך אַנגעקומען, כאַטש געהאַט אַ שרעקלעכן וועג. מיר האָבן זייער גוט געטון וואָס מיר זענען נישט געפאַרן קיין לאַנדאָן. דאָ איז נישטאָ

וואָס צו טון. נישטאָ וווּ צו אַרבעטן. איך מוז באַלד אַוועקפאַרן קיין אַמע-
ריקע. אַ שאַד די צייט. און מען דאַרף געלט פאַרדינען. איך וועל מיר אַן
עצה געבן, און דו זע דיר דאָ אַן עצה צו געבן, ביז איך וועל דיר קאַנען
געלט שיקן.

איך בין זייער אומרויזק. וואָס איז מיט דיין געזונט? שרייב מיר באַלד וואָס
דו מאַכסט, אויב די קינדער לערנען? איך מיינ אַז נתן¹ זאָל גיין אין אַ
פּראַנצויזישער שולע אין איינעם מיט קינדער. און אפשר אין דער היים
לערנען רוסיש? אַז עס וועט זיך מאַכן אַ ביליקער סטודענט אויף לעקציעס
איז אַוודאי גוט. אַז נישט איז אויך נישט קיין אומגליק, וואָרום מער פון
אַלץ וועלן מיר אַוודאי אַלע פאַרן קיין אַמעריקע.

איך ווויז דאָ מיט קעניגן² בני אַ פּריינד.

קוש מיר נתנען און זאָג אים, אַז איך בעט אים ער זאָל דיר העלפן אין
דער שווערער צייט.

איך קוש דיר און בענק נאָך דיר.

דיין שלום

74

וואַרשע, 1913

טניערע מאַדזשע-לעבן,

איך האָב דיר נישט געשריבן ביז איצט — קלעצקין¹ איז קראַנק, ליגט אין
בעט. האָט אַ לונגען-אַנצינדונג. איך האָב געמוזט דאַרט זיין, ביז עס וועט
אים בעסער ווערן.

דערנאָך האָבן מיר אַפּגעמאַכט אַ געשעפט מיט „די יודישע וועלט“ אַז זי
גיט איבער צו קלעצקין אין ווילנע.

היינט בין איך געקומען קיין וואַרשע און האָב שוין אַוועקגעגעבן דעם פּאַס
צו מאַכן פאַר מיר און נתן². איך וועל דאָ נישט לאַנג פאַרברענגען, איך
בענק זייער אַהיים און איך בין זייער מיד.

איך קוש דיר הערצלעך, איך בענק נאָך דיר, איך פיר מיט שיינע זאַכן.

דיין שלום

74

אַטוואַצק, [האַרבסט] 1913

איך געפינ זיך זינט צוויי טעג אין אַטוואַצק. בין פאַרפאַרן צו עוגעניען און באַדויער זייער דערפאַר וויל דאָ, אין אַטוואַצק, איז דאָ אַ פענסיאָנאַט וואָס אַזעלכעס האָב איך נאָך נישט געזען אין רוסלאַנד. איבערהויפט האָט זיך אַטוואַצק זייער פיל געענדערט, עס ווערט אַ ווונדערבאַרער, אייראָפּעניִ שער פּלאַץ.

היינט בין איך צום ערשטן מאָל געריטן, טאַקע דאָ אין אַטוואַצק. נעכטן און היינט (דאָנערשטיק און פרייטיק) זענען געווען פראַכטפולע, זוניקע טעג. איך בין אַרויסגעקומען זייער אַ מידער און פיל זיך שוין היינט בעסער.

איך וועל דאָ זיין איבער ראש-השנה, דערנאָך וועל איך פאַרן אויף אַ פאַר טעג קיין לאַדזש צו דיין טאַטן. שפעטער וועל איך אַהיימקומען צום רעגנ-דיקן פאַריז.

איך האָב אַפט געקלערט צו שרייבן נאָך אייך, נאָר איך גלייב אַז עס איז בעסער אַז מיר זאָלן אַהערקומען צום פּרילינג.

איך אַייל זיך אַהיים צו דער אַרבעט און צו דיר.

די אַלגעמיינע לאַגע אין פּוילן האָט זיך אַ ביסל געענדערט צום גוטן. איך קוש דיר און האַלדו דיר.

שלום

אַטוואַצק, [האַרבסט] 1913

מיין האַרציקסטע מאַדזשע-לעבן,

היינט האָב איך געלעזן אין דער צייטונג, אַז אין פאַריז רעגנט שרעקלעך. און דאָ איז היינט געווען אַזאַ שיינער, געזונטער האַרבסט-טאַג. איך האָב אַרומגעריטן אין וואַלד צוויי שעה. איך האָב געהאַט שרעקלעך עגמת-נפש אויך פון דעם וואָס איך האָב דיר טעלעגראַפירט אַז דו זאָלסט נישט קומען. אפשר וואָלט גאָר געווען אַ יושר, אַז דו זאָלסט אַהערקומען. איך רעכנ דאָ צו קויפן אַ מאַרגע וואַלד און איבערצולאַזן, ביז מיר וועלן

אהערקומען. אַטוואַצק אַנטוויקלט זיך זייער און עס איז אויך זייער שיין. איך האָב היינט געריטן טיף אין וואַלד אַריין — דו קענסט דיר גאַרנישט פאַרשטעלן ווי הערלעך, ווי ווילד, ווי שיין אַלץ איז דאָ אַרום. מיר דאַכט זיך, אַז פאַר דיין געזונט איז נישטאָ קיין בעסער אַרט. נאָר וואָס טוט מען מיט רותן?

יעדנפאַלס בלייב איך איבער דאָ ביז מאַרגן, און מאַרגן פאַר איך קיין וואַרשע. מיטוואַך ערב יום-פיפור פאַר איך נאָך לאַדזש און וועל זיין ביי דיין פּאַטער.

איבעראַכטאָג דינסטיק, דעם ערשטן טאָג סופות, האָב איך אַ פאַרלעזונג אין וואַרשע. דאָן פאַר איך אַרויס קיין בערלין, און אויף שבת האָסטו מיר צו דערוואַרטן אין דער היים. איך קוש דיר זייער האַרציק.

דיין שלום

77

אַטוואַצק, [האַרבסט] 1913

מיין טייערע, איינציקע מאַדזשע-לעבן, שוין פיר טעג וואָס איך בין דאָ אין אַטוואַצק און עס געפעלט מיר זייער דאָ. היינט, זונטיק, האָב איך צום דריטן מאל געריטן — ווונדערבאַרע לאַנדשאַפט, זאַמד, וואַלד, וואַסער. אַרעמע יידן און האַפערדיקע, גויישע שקצים. איך ווויין ביי עוגעניען,¹ און אַזוי ווי זיי האָבן מורא, אַז איך זאָל זיך נישט אַריבערציען צו גורעוויטשן² (אין צווייטן ווונדערבאַרן פענסיאָ-נאַט), באַהאַנדלט מען מיר דאָ ווי אַן איין איינציק קינד, ווי אַ חשובדיק איידעמל. מען פאַשעט מיר מיט קאַטשקעלעך, גענדזלעך, פּופקעלעך, לע-בערלעך און דער בויך האַלט אין איין וואַקסן, צו מײַן גרויסן פאַרדרוס און פאַר מורא פאַר דיר.

דאָ איז אויך דאָ דער טונקעלער³, קלאַראַ סעגאַלאַוויטש⁴, און אויף יום-טוב קומען אַרויסצופאַרן אַנדערע. אַלע פּרעגן זיך נאָך דיר און בעטן דיך אַהער צו ברענגען. אויף די ערשטע טעג סופות פאַר איך קיין לאַדזש. דאָ איז פאַר די לעצטע

דריי טעג געווען שיין וועטער, און אַטוואַצק איז אַ ווירקלעכער גן-עדן
וואָס גאָט האָט באַשאַפן פאַר זײַנע יידן.
וואָס מאַכט רות? ⁵ איך קוש דיר, איך האַלדז דיר און בענק נאָך דיר.

דיין שלום

78

בערלין, 1913

טייערע מאַדזשע-לעבן,
הײַנט האָב איך געקריגן אַ טעלעגראַמע פון ווילנע אַז זיי האָבן דיר אַרויס-
געשיקט געלט טעלעגראַפיש. אויך שרײַב איך אין „צענטראַל“ ¹ אַז מען
זאָל דיר גלייך אַרויסשיקן געלט.
ווי פילסטו דיר? איך וויל ווי אַמשנעלסטן אַהיימקומען. אין דער פרעמד,
אַן דיר, פיל איך זיך שלעכט און קראַנק. איך קען שוין נישט לעבן אַן דיר
און מיר מוזן זײַן, מאַדזשוכנע, תמיד צוזאַמען. אַז אַ מענטש ווערט ענג,
פילט ער ערשט וואָס עס איז אַ נאָענטער, און דו ביזט מיר דער נאָענט-
סטער מענטש. איך דאַרף דיר, דאַרף דיר, אַן דיר לעב איך נישט.
מיט באַשען ² האָב איך זיך געזען, עס גייט איר נישט שלעכט. זי דאַרף
געלט, פון וואַנען האָבן מיר געלט? איך בין דאָ אַן אַ גראַשן און האָב
נישט די אויסזיכטן פון וואַנען געלט צו באַקומען. איך האָב איר געגעבן
וויפל איך האָב געקאָנט. יעצט מוזן מיר פאַר קיינעם נישט קלערן, נאָר
וועגן אונדז און אונדזערע קינדער, און צו קלערן האָבן מיר אַ סך. גאָט
וועט אונדז העלפן און מיר וועלן פון אַלעם שלעכטן אַרויסקומען.
איך בענק נאָך דיר צום שטאַרבן.

דיין שלום

בערלין, 1913

טייערע מאַדזשע-לעבן,

איך ווייס נישט וואָס צו טון. פון ווילנע האָבן זיי מיר טעלעגראַפירט און געשריבן אַז זיי האָבן דיר דאָס געלט טעלעגראַפיש אַרויסגעשיקט, נאָר דאָכט זיך, אַז מיט דעם „טעלעגראַפיש“ איז דאָס גרעסטע אומגליק, ווייל קיין שאַטיליאַן גייט נישט קיין געלט טעלעגראַפיש. נו, איז אַן אומגליק. איך ווייס נישט וואָס צו טון. יעדנפאַלס קום איך פּרײַטיק אַהיים. איך גריס דיר זייער.

דיין טרויעריקער שלום

איך גריס אייך האַרציק, מאַדזשע, איך האָב די גאַנצע צײַט געוואַלט קומען קיין פאַריז, נאָר איך האָב קיין געלט נישט געהאַט.

נאָמבערג

בערלין, 1913

איינציקע, טייערע מאַדזשע-לעבן,

הײַנט האָב איך געמאַכט אַן עק מיט די זאַכן. אַוועקגעשטעלט די זאַכן אין אַ שטוב, און בערענשטיין¹ וועט זיי פאַרקויפן. די דיוואַנען, פּוירעהאַנגען, בילדער און אַ ביסל קופּער פיר איך אין אַ קאַרב מיט מיר. כ׳ווייס נישט אויב איך וועל נישט האָבן קיין שוועריקייטן בײַ דער גרענעץ. די מאַשין, וויזשימאַטשקע*, וואָג, מאַשינדל צו פּלייש, דעם הענגליכטער און ביכער עקספּעדיר איך קיין פאַריז. מיר וועלן געוויס מוזן בלייבן איבער ווינטער נאָר אין פאַריז. איך זע נישט פון וואַנען איך וועל נעמען געלט זיך איבערצוציען. מאַרגן שיק איך דיר אַרויס געלט פון בערלין אויף דירה-געלט.

* וועש-אויסדרענגער.

איך מוז זיך באַלד נעמען צו „שלמה נגיד“, די זאך האָט געמאַכט אַזאָ
אַינדרוק און אַלע וואָרטן אויף דעם, אַז איך האָב נישט קיין רעכט די זאך
אַפצולאָזן. ייִדן האָבן מיר ליב געקריגן צוליב דעם.
אַלזאָ — אויף ווידערזען, מיין ווייב, ביז דאָן וועל איך שטאַרבן פאַר
בענקשאַפט.

דיין שלום

81

בערלין, 1913

אייניקע מאַדזשע,

איך ווייס נישט וואָס דו ביזט ביז אויף מיר און נאָך דער שטרענגער
שלעכטער קאַרטע, וואָס דו האָסט מיר געשריבן, האָסטו אין גאַנצן אויפֿ-
געהערט צו שרייבן. בחינם וואָרט איך שוין דריי טעג אויף אַ בריוו. איך
קען דיין אייגנשאַפט. האָסט געהערט אין בערלין אַ פאַר קאַמפּלימענטן
און דו האַלטסט זיך פאַר דער אומגליקלעכער פרוי, וואָס איז אַריינגעפאַלן
צו אַזאָ מערדער ווי איך בין. נאָר איך האָב שוין נישט קיין כוח פון דעם
אַלעם — מן־הסתם, אַז דו ביזט ביז, האָסטו רעכט.
איך שיק דיר דאָ 100 מאַרק, דאָס איבעריקע געלט האָב איך דעפּאַנירט
אין אַ באַנק. אַז דו ווילסט מיר שרייבן, שרייב מיר קיין מינכן, פאַסט־רעס-
טאַנט.

איך האָב געקריגן אַ בריוו פון די דאָבנאווע¹, זי איז גרייט איבערצוזעצן
מיין ראַמאַן, נאָר זי וויל 200 רובל באַלד. ווייס איך נישט וואָס צו טון.
יעדנפאַלס מוזסטו מיר באַלד אַרויסשיקן אַ קאַמפלעט „פריינדס“², ווי
עס איז געווען געדרוקט „מערי“³.

וועגן טובים? מאַך דיר נישט קיין שמערצן, איך שרייב איצט אַ בריוו צו
מאַרק אַרענשטיין⁴ וועגן דעם.

איך פיל זיך זייער שלעכט, זייט דו ביזט אַוועקגעפאַרן, שלאָף איך שלעכט
און זע אויס ווי דער טויט. און איצט דו נאָך מיט דיין ברוגז.
יא, איך האָב דערהאַלטן אַ טעלעגראַמע פון באַשען⁵, זי פּרעגט זיך אַן
ווי דו ביזט. איך האָב איר נישט געענטפּערט דערפאַר, ווייל אפשר וואַלט

שוין דאָך צייט געווען אַז דיין משפּחה זאָל דיך אָפּלאָזן אַ ביסל. דו האָסט דאָך אייגענע קינדער און אייגענע זאָרג.
מיט ריינהאַרדטן⁶ האָב איך זיך געזען נאָך אַ מאָל. ער לאָזט דיך גריסן און רעדט מיך שטאַרק צו אַז איך זאָל קומען נאָך לאַנדאָן. דאָרט וועל איך זען אַליין, און וועל אים לייגען „יפתח טאַכטער“. אויך זאָגט ער מיר אַז איך זאָל זיך אַריבערציען קיין בערלין. נאָר וואָס קומט אַרויס אַז דו ביזט ברוגז און איך ווייס נישט וואָס צו טון. שרייב מיר באַלד קיין מינכן. איך קוש דיך און בענק נאָך דיר.

דיין שלום

82

אויף דער שיף „אַקוויטאַניאַ“, 1913

טייערע מאַדזשוכנאַ,

היינט פאַרענדיקט דאָס דריטע קאַפיטל אויפן שיף. געמאַכט אַ האַלבע שעה גימנאַסטיק, אַ האַלבע שעה געשווומען אין קאַלטן וואַסער. דאָס קאַלטע וואַסער מאַכט מיר זייער גוט, באַרוזיקט מיניע גערוון.

גערעדט מיט אַ מאַן אויף דער שיף. שוין צוואַנציק יאָר ווי ער איז אין אַמעריקע, אַ הער קויפּמאַן. ער קומט פון מאַנהיים און קאַן זיך אַלץ נישט איינלעבן. האָט מורא חתונה צו האָבן, וויל די ווייבער אין אַמעריקע זענען די „באַסעס“ און די מענער מוזן וואַשן די „דישעס“ * (זינע ווערטער). האָט פינט אַמעריקע און וויל אַנטלויפן. אין אַמעריקע איז אַלץ „האַרי־אַפּ“ **, זאָגט ער. אין ווין, זאָגט ער, אַז איך נעם אַרויס אַ מיידל, זיך איך מיט איר דריי שעה אין קאַפּע־הויז, זי טרינקט אַ טאַסע שאַקאַלאַדע זייער לאַנגזאַם, און עסט אַ שטיק קוכן אַ גאַנצן אָונט. אין אַמעריקע, אַז איך נעם אַרויס אַ מיידל מאַכט זי אַלץ „האַרי־אַפּ“...

גלייב מיר, דער מענטש האָט מיט זינע פשוטע ווערטער געהאַט אויף מיר אַ זייער גרויסן איינפלוס. איך האָב דיר באַלד געוואַלט טעלעגראַפירן, פאַרקויף דאָס הויז און קום צו פאַרן. וואָס האָבן מיר, משטיינס געזאָגט,

* „דישעס“ — געשיר.

** „האַרי־אַפּ“ — איינל זיך.

פון אמעריקע? אכט יאָר ביסטו געווען אַ דינסט, צו מאָל נישט געקאָנט
האַבן אַן אַנשטענדיק מיידל. און איך בין געווען פאַרשקלאַפּט. „בעליוו
מי“ *** — טעלעגראַפיר איך נאָך דיר, קום צו פאַרן. מיר וועלן זיצן
ערגעץ הינטער פאַריז אָדער אין אַן אַנדער שטאָט. דערווייל אָבער האָב
מיר אַ גוטע נאַכט. אַ בראַך איז נאָך מיר וואָס איך בין אויפן ים און דו
אויף דער טריקעניש. ווי קען עפעס גוטס אַרויסקומען דערפון?

איך קוש דיר.
דיין שלום

83

ניו-יאָרק, 1913

אייניציקע, טייערע מאַטל-לעבן,
ערשט איצט קאָן איך דיר שרייבן. איך האָב דורך די צוויי וואָכן וואָס איך
בין אין אמעריקע אויפגעשטעלט מיין דראַמע. עס באַטייליקן זיך הונדערט
מענטשן. זיבן פאַרשטעלונגען שוין געגעבן און זיבן מאָל גערעדט פאַרן
עולם. קאָנסטו דיר פאַרשטעלן ווי אויפגערגט און דענערווירט איך בין
געווען? די פאַרשטעלונגען זענען אַדורך גלענצנד, די גאַנצע קריטיק האָט
עס אויפגענומען פראַכטפול, און טאַקע אַ שאַד וואָס דו ביסט נישט געווען.
האַסט אַזעלכעס אין ייִדישן טעאַטער נישט געזען. וואָלסט געמיינט, אַז דו
ביסט בני ריינהאַרדטן.¹

און נאָך דעם אַלעם האָב איך עפעס מורא פאַר די מענטשן. אַ מענטש איז
בני זיי גאַרנישט. סאַמע גאָט איז בני זיי גאַרנישט. דאַכט זיך אַז היינט
ביסטו בני זיי אַ מלאַך, אַ מלך — און צומאַרגנס, אַז זיי דאַרפן דיר נישט,
קענען זיי דיר נישט. ביסטו פאַר זיי גאַרנישט מיט גאַרנישט. דאַס זעלבע
איז מיט דימאָוון.² פאַר אַ יאָר איז ער געווען אַ גאָט. היינט איז ער אויף
גרויסע צרות און קיינער קען אים שוין נישט.
יאָ, „די יודישע וועלט“³ הייבט אַן ווידער אַרויסצוגיין אין ווילנע, קלעצ-
קין⁴ איז געווען די גאַנצע צייט אין אויסלאַנד. איצט איז ער ווידער אין
ווילנע. [נישט פאַרענדיקט]

*** „בעליוו מי“ — גלויב מיר.

טײַערע, איינציקע מאַטל-לעבן, דו מוזסט געדענקען איין פּלל אויפן גאַנצן לעבן: איך טאָר נישט מער אַליין אין ערגעץ-וווּ פאַרן אויף אַ לענגערער צײַט אָן דיר. דאָס קאַסט אונדז פיל, זייער פיל. עס נעמט אונדז אַוועק די שענסטע טעג פון אונדזער לעבן, און איך לינד דערפון זייער מאַראַליש. קאָן נישט אַרבעטן דורך דער צײַט וואָס דו ביזט נישט מיט מיר. איך פאַרליר פון מיין נאַמען, פון מיין שטעלונג, און איך קאָן נישט זײַן דאָס וואָס איך וואָלט געקאַנט פאַרנעמען אין דער געזעלשאַפט.

די גאַנצע וועלט האָט קינדער און אַלע גיבן זיך אָן עצה מיט קינדער, נאָר בײַ אונדז זענען די קינדער אַ שטערונג. פאַר וואָס? אַט איז שלום עליכם¹ אַהער געקומען אָן די קינדער, נאָר מיטן ווייב און אַ טאַכטער, און ער וועט דאָ בלייבן גאַנצע צוויי יאָר, דורך דער צײַט פון דער מלחמה. וווּ דען וועט ער זיך אַהינטון, האָט ער מיר געזאָגט, וועמען וועט איצט ליגן אין קאַפּ ליטעראַטור בײַ אונדז?

און איך האָב זיך געבעטן בײַ דיר, לאָז איבער די דריי יונגען אין דער שולע, זיי פילן זיך דאָרט גאַנץ גוט. איך האָב זיך געבעטן, קום מיט מיר מיט קיין לאַנדאָן, מיר וואָלטן אין איינעם אַראָפּגעקומען קיין אַמעריקע, ווי יעדער קינסטלער, וואָס קומט דאָ אַהער, קומט ער מיט זײַן ווייב. און אַז מען הונגערט, הונגערט מען אין איינעם. און איך בין אַזוי פאַרשאַלטן, אַז איך האָב שוין אַ ווייב מיט וועלכער איך קאָן זיך ווייזן, מוז איך שטענדיק לעבן ווי אַן אַלטער בחור, ווי אַ ציגיינער. דאָס איז דער גורל פון אַ קינסטלער פון אַ פאַלק וואָס וואַנדערט פּסדר.

דו מוזסט דאָס געדענקען אויף דיין גאַנץ לעבן אַז ווען דו ווילסט אַז מיר זאָלן גליקלעך זײַן, מוזן מיר אין איינעם זײַן, קיין מאָל זיך נישט מער צעשיידן.

אַלזאָ, מאַדזשאַ, אַרדן איין די יונגען אין דער רוסישער שולע און דו קום באַלד אַהער מיטן מיידל, באַלד, וואָרום נישט, וועל איך משוגע ווערן, וועל איך אונטערגיין ווי אַמשנעלסטן. געדענק אין גאָט, קום. אַט איז דאָ קאַטאַרוזשינסקי², דו קענסט אים פון בערלין. איז ער אַהער געקומען מיטן ווייב און די צוויי קינדער. און שלום אַש, וואָס די וועלט קלינגט מיט אים, קומט אַהער ווי אַ בחור. וואָס פאַר אַ פנים קאָן איך האָבן בײַ זיי. דו קאַנסט דיר גאַרנישט פאַרשטעלן וואָס מיר האָבן פאַרלוירן מיט דעם וואָס איך פאַר אַליין. וויפּל שיינע זאַכן וואָלט איך אַנגעשריבן ווען איך וואָלט

דיך געהאט מיט מיר. און דו האלטסט דיך אין איין ברוגזן, שפילסט דיך מיט מיר ווי צוויי קינדער. מיר זענען צוויי אלטע מענטשן און מיר האבן פיר קינדער — געדענק, מאדזשע, מאדזשע געדענק!

דיין שלום

85

ניו-יאָרק, 1913 [1914?]

איינציקע מאדזשע-לעבן,

איך האָב דיר נעכטן טעלעגראַפֿירט אַז דו זאָלט אַלץ פאַרקויפֿן און איך שיק דיר אַרויס שיפסקאַרטן. אַזוי ווי איך האָב דיר שוין געשריבן, זע איך דאָ נישט קיין גרויסע גליקן פאַר מיר. איך זע אָבער דאָ די איינציקע צוקונפט פאַר אונדזערע קינדער אַז זיי זאָלן ווערן אויפגעצויגן אין אַ פריי לאַנד.

און וואָס איז מיט מיר? מיט מיר איז אַזוי: פרנסה וועל איך אפשר דאָ האָבן אַזוי ווי אין דער היים, גיין גייט עס מיר אין דעם. דאָ איז דאָ אַ גרויס ייִדיש פעלד, אַלץ ליגט אָבער אין אייניקע הענט, און אַלץ שטייט אויף זייער אַ נידעריקער מדרגה. אַזוי איז אויך מיטן טעאַטער. דאָ זענען פאַראַן דריי, פיר טעאַטערס, זיי מאַכן מיליאָנען, אָבער צי זיי וועלן זיך נייטיקן אין מיר, ווייס איך נישט אויף געוויס. יא, אפשר אויף אַזוי פיל אויף וויפֿל איך וועל קאַנען נאָכגיין זייער געשמאַק. און זייער געשמאַק איז זייער גראַב און זייער נידעריק. אָבער ווי קאַהאַן¹ זאָגט מיר, וועלן זיי זיך יאָ נייטיקן אין מיר.

איצט מיט צייטונגען. דאָס איז דאָס איינציקע שטיקל האַפענונג. דער „פאַרווערטס“² איז אַ גוטע צייטונג און מען קאַן דאָרט דרוקן וואָס מען וויל. ער צאָלט מיר צען דאָלאַר פאַר אַן אַרטיקל, אַדער סקיצע פֿון צוויי זייטן. דאָס איז מײַן איינציקע זיכערע הכנסה, וואָס איך וועל האָבן, אַ חוץ פֿון די ביכער.

מיט לעבן איז דאָ אַזוי: פאַר אַ דאָלאַר קאַן מען דאָ קויפֿן וואָס בײַ אונדז פאַרן רובל און אפשר אַ ביסעלע מער. דירה-געלט איז זייער ביליק. מען קאַן דאָ פאַר 25 דאָלאַר אַ חודש קריגן זייער אַ שיינע דירה מיט הייס וואַסער.

איך גלייב אין דער צוקונפט. דיין בריוו וועגן דער היים האָט מיר געגעבן

מער מוט דאָ צו בליַבן. און געוויס, וואָס וועט פון אונדז ווערן אין דער היים? עס איז מיר שוין מיאוס דאָס נאָכיאַגן זיך, פדי איבערגעזעצט צו ווערן און פון דעם צו מאַכן אַ לעבן. איך דאַרף זען אַז איך זאָל קודם פל מאַכן מיין לעבן פון דער שפראַך אין וועלכער איך שרײַב, און דאָס קאָן איך דערגרייכן פון היי־אויס.

איך האָב איצט נישט קיין געלט און קאָן דיר גאַרנישט שיקן. אַזוי ווי איך האָב דיר שוין געשריבן, קאָן מיר דער „פאַרווערטס“ נישט פרייער געבן קיין געלט פאַר די ביכער ביז ער וועט זיך אויסגלייכן מיט שימינען³. איך האָף, אַז „יחוס“ וועט דאָ האָבן אַ דערפאַלג. די ערשטע דראַמע וואָס איך וועל דאָ געבן, מוז האָבן אַ זיכערן דערפאַלג. איך רעכן אויך קירצלעך אַנצושרייבן אַ נייע דראַמע.

פון בערלין האָב איך דערהאַלטן אַ בריוו, אַז אין ווין וויל מען קויפן „יחוס“.

איך האָב דיר אייניקע מאָל געשריבן וועגן „ערד“ — פאַר וואָס זעסטו נישט אַז מען זאָל מיר דאָס אַרײַנשיקן?

די עיקר צרה האָב איך מיט דער מאַמע⁴. די מאַמע מוז אַהיימפאַרן און איך דאַרף איר געבן אויף אַ שיפסקאַרטע, האָב אָבער קיין געלט נישט און ווייס נישט וואָס צו טון.

איך גריס דיך הערצלעך, איך בענק נאָך דיר, און ווי דערלעב איך דיר שוין דאָ צו זען, מען זאָל וועגן דעם אַלעם דערציילן אין פריידן.

דיין מאַן שלום

אייניקע מאַדזשע,

איך האָב ביי מיר אַפּגעמאַכט אַ מיין. לאַז אַ פּפּרה גיין גאַנץ אַמעריקע. איך קום אַהיים צו פאַרן, צוריק צו דיר, קיין פּוילן. איך זע, אַז איך וועל נישט קאָנען אַרבעטן אין אַמעריקע. געלט האָבן, אפּשר יאָ, נאָר שרײַבער — אויס. איך וויל אַהיימקומען. מיר וועלן זיך צוען אויף דער פּראַווינץ, אין אַ קליינער שטאָט, קוטנע אַדער סקערניעוויץ. איך וועל זען אַ פאַר טויזנט רובל צו ברענגען אַז איך זאָל קאָנען קויפן אַ הויז, און דאָס אַלץ. מיר וועלן וווינען אויף דער פּראַווינץ אַ גאַנץ פעליק יאָר. די מאַמע¹ איז

אויך אין דער היים, וועט מען קאָנען ביי איר די קינדער איבערלאָזן, און מיר וועלן אַ מאָל קאָנען קיין וואַרשע פאָרן.
און מיט נתנען² רעכנן איך אים צו שיקן צו דיין טאָטן נאָך לאַדזש, זאָל ער דאָרט אין דער האַנדלסשולע גיין וועט ער נישט זיין קיין דאָקטאָר, נאָר אַ סוואַר.
איך האָב צו אַרבעטן — וויל איך אַרבעטן. דעם באַשלוס האָב איך ביי מיר אָפגעמאַכט פעסט. און איצט בלייבט מיר נאָך איבער מנינע דראַמעס צו פאַרקויפן. דאָס אַלץ. איך וועל אַזוי לאַנג דאָ בלייבן ביז איך וועל די דראַמעס פאַרקויפן.

דיין איינציקער שלום

87

ניו-יאָרק, 1913 [1914 ?]

איך געפיין זיך איצט אויף אַן אַרט ביי אַ גוטן פריינד, וווּ מיר וועלן וווינען אין ניו-יאָרק. דאָס לאַנדשאַפט פונקט ווי ביי אונדז אין קאַזשימיערזש, אין גאַנצן ווי אין פוילן.
האַטטו געהערט? וואָס מער איך בין דאָ אַלץ מער עפעס געפעלט מיר אַמעריקע. גאַרנישט אַזוי שלעכט ווי מען דענקט ביי אונדז. איך האָב מיר דאָ געשאַפן אַ פאָר גוטע, גוטע פריינד, וועלכע איך האָב אמת ליב און איך האָף, אַז דו וועסט אַהער קומען וועסטו זיי אויך ליב קריגן. פשוטע, אונדזערע מענטשן. מען קאָן דאָ שאַפן אַ קליין חברהלע מיט אונדזער אַטמאָספער.
ביי מיר וועט אפשר באַלד זיין נייס. די אידעע פון „פאַלקס-טעאַטער“ מאַכט גרויסע פאַרשריט. מען רעדט דערפון אין שטאָט און נעכטן האָב איך ביי אַ באַנקיר געהאַט וועגן דעם אַ זייער ערנסטע קאַנפערענץ. מען האַפט אַרויסצוגעבן אַקציעס פאַר איין מיליאָן דאָלאַר. און אויף אַמעריקע זאָלסטו גלויבן. דאָס איז נישט אַ לאַנד וואָס שפילט זיך מיט גראַשנס. אַז איך וואָלט געוואָלט מאַכן אַ פּריוואַט טעאַטער, געפינען זיך מענטשן וועלכע ווילן אַריינלייגן 20-30 טויזנט דאָלאַר, נאָר איך וואַרט אָפּ. איך גלייב, אַז עס וועט עפעס אַרויסוואַקסן, דאָן פאַקן מיר די זאַכן און הינדאָ קיין אַמעריקע. מיר דאַכט זיך, אַז איצט, נאָך אַמעריקע, וועל איך זיך שוין נישט גוט פילן אין וואַרשע. אַזעלכע קליינע מענטשעלעך!

די טעג שיק איך אינן אַ בילד אין „פריינד“¹ פון „פאַרווערטס“-באַל². זאָג נאָמבערג³ און ווייטער⁴, אַז זיי זאָלן דאָס באַלד אָפּדרוקן, דאָס איז אומגעהויער וויכטיק פאַר מיין פּראָיעקט. דאָס קאָן הייבן די שטימונג דאָ, און עס קאָן מיר זייער פיל העלפן. שרייב מיר וואָס מען הערט אין וואַרשע, אין דער ליטעראַרישער וועלט. אַלע פּרייען זיך דאָ מיט דיין פּאַטאַגראַפיע. אַלע זענען אַנטציקט פון דיין שיינקייט, מען האָט דיר דאָ אַ נאָמען געגעבן „מאַדאָנאַ“. איך זאָג אַז דו ביזט אַן „אַפּראַדיטאַ“. איך גריס דיך און קוש דיך.

דיין שלום

88

ניו-יאָרק, 1913 [1914?]

איינציקע מאַדזשע,
 ביי דינעזאָן¹ האָב איך ליגן דעם קאָנטראַקט מיט פּישער². זיי אַזוי פּריינדלעך און גיי אַהין, נעם מיר אַרויס דעם קאָנטראַקט און שיק מיר אים איין. דאָס איז דער גענעראַל-קאָנטראַקט. איך האָב דיר שוין אייניקע מאָל געשריבן און געבעטן דיך אַז דו זאָלסט מיר אויך איינשיקן „ערד“, איך דאַרף די דערציילונג דורכויס. גיי אַהין צו לידסקין³ און רעד מיט רייזינען⁴ אַז זיי זאָלן דיר געבן די קאַרעקטורן. און האָבן זיי נישט די קאַרעקטורן, זאָלן זיי דיר לאָזן די זאַך איבערשרייבן. און פאַר וואָס גיבן זיי דאָס נישט אַרויס, צו אַלדע שוואַרצע יאָר? איך וואַרט אויף דער דערציילונג. דער „סאָבאַטשטאַווער רבי“ פון נאָמבערג⁵ האָט דאָ געמאַכט אַ גרויסן אַנדרוק. זאָג אונדזער חברה, זיי זאָלן מיר אַרײַנשיקן זאַכן*.

איך קוש דיך.

דיין שלום

* עס האַנדלט זיך וועגן שאַפּונגען פון ייִדישע שרייבערס אין וואַרשע.

איינציקע טייערע מאדזשע, שוין א צייט ווי איך האָב דיר נישט געשריבן, און שוין א צייט ווי איך האָב פון דיר קיין בריוו נישט דערהאלטן. יעדעס מאָל, איידער איך גיי מיך לייגן שלאָפן, גיב איך אַ קוק אויף דיין פּאַטאַגראַפיע מיט די קינדער, דאָכט זיך מיר, אַז איר קוקט אַהער צו מיר פון דער ווייט *.

און וואָס האָט זיך שוין נישט אָפּגעטאַן מיט מיר און טוט זיך נישט אָפּ אין דער צייט? עס איז אַמעריקע. אַ לאַנד פון פּאָליטיקער. יעדער מענטש, ווי קליין אַ מענטש, אַזוי גרויס אַ פּאָליטיקער. און די שרײַבערלעך, אַ פינ-געהוט אַ שרײַבער, אַ פּאָליטיקער אַ קוואַרט. איך האָב דאָ, ווי דו ווייסט, פאַרעפנטלעכט דאָס פּראַיעקט וועגן פּאַלקס-טעאַטער. דער פּראַיעקט קאָן ווערן זייער ליכט אויסגעפירט. ער האָט אַרויסגערוּפן אינטערעס. און ביים פּאַלק וואַקסט דער אינטערעס וואָס אַ מאָל מער. מען וואָלט געקאָנט קלייבן דאָלאַרן ווי האָגל. הייבט זיך אָבער אַן אַ מעשׂה מיט פּאָליטיק. בעט מען דעם, באַליידיקט זיך יענער, יענער — דער. און איינער וויל נישט זײַן מיטן צווייטן. און וואָס די צרה איז, זיי האָבן רעכט, זיי זענען אַלע פּאַדלע. נאָר פּינער פון זיי אַלע איז דאָך דער „פּאַרווערטס“¹. ערשטנס איז עס אַ צייטונג, וואָס גייט אַרויס פון אַ גרויסער געזעלשאַפט און די גאַנצע אַרבעטער-מאַסע שטייט הינטער איר. האָב איך געמוזט [דער המשך פעלט]

דער הייבט אַן אויסצורעדן אויף דעם, דער אויף יענעם, און איך גיי אַרום ווי אויף אַן עולם-התוהו, וויל גאָר גיבן אַ שפּיי אויף זיי און אין גאַנצן אַנטלויפן. מאַכט זיך אָבער אַ מעשׂה — דאָס פּאַלק. אַז דער עולם איז דאָ גאַלד. קיין פּאַלק האָט נישט אַזאַ ליבע, איבערגעגעבענע מאַסע ווי מיר האָבן, און עס איז מיר ווירקלעך אַ שאַד זיי, די אַרעמע מענטשן. איך שרײַב דיר דאָס, האָב אויך דו כאַטש אַ שטיקל מיט-מאַש אין קאָפּ ווי איך האָב.

איך וועל מיר נישט ווונדערן אַז עס וועט קומען אַ לץ און אַנשרייבן אויף מיר אַ קאַרעספּאַנדענץ פאַרן „פּריינד“², אַז איך האָב ייִדן פאַרקויפט. אַ קשיא אויף אַ מעשׂה. זאָג נאָמבערגן אַז ער זאָל פאַרזיכטיק זײַן. הבלל, איך האָב שוין גענוג, איך וויל אַנטלויפן [המשך פעלט]

* אין יענער צייט האָט זיך פרוי אַש געפונען אין פאַריז.

טײַערע מאַטל-לעבן,

איך קאָן דיר גאַרנישט אַרויסשרײַבן ווי דו האָסט מיך דערפֿרייט מיט דיין טעלעגראַם. גאָט מײַנער, איך ליב דאָך אײַך אַלע אַזוי אַז איך קלער באַלד איבער, גאָט ווייסט וואָס. איך האָב נישט געוואָלט צו דיר טעלעגראַפֿירן וועגן קינדס געזונט. איך האָב געוויסט, אַז דו ביזט נעבעך פֿאַרדרייט און צעטראַגן מיטן קינד, האָב איך נישט געוואָלט דיר צרות אַנטון און קומען מיט מיין אומרויקייט. איך האָב אַפּגעוואַרט ביז דו וועסט אַליין טעלעגראַפֿירן. דער דאָקטאָר דאָ האָט מיר געזאָגט, אַז איך וועל קריגן פֿון דיר אַ טעלעגראַם אַז דעם קינד איז בעסער. איך קוש דײַך פֿאַר דעם טעלעגראַם און דאַנק דיר הערצלעך.

איך גיי אונטערנעמען אַ טורנע איבערן לאַנד, דאָס וועט דויערן אַ חודש. בײַ מיר איז מער ווי זיכער אַז מיר וועלן שוין דאָ איבערבליבן. איך טרעט אַרײַן אין דער סאַציאַליסטישער פֿאַרטיי און וויל זיך נעמען צו אַרבעטן צווישן אַרבעטער. דערווייל זײַך איך דאָ אין מיין ווינונג איינער אַליין, אין די דריי צימערן, און אַרבעט. אַנטקעגן מיר איז דאָ אַ גרויסער וואַלד, איך בענק נאָך דיר. קום צו מיר, מיין טײַערע מאַדזשע, ווי אַמשנעלסטן. אַלע האָבן געהערט און ווייסן פֿון דיר און דו האָסט דאָ אַ פֿיל גרעסערן נאָמען פֿון מיר. איך ווייס נישט ווער עס מאַכט דײַך אַזוי באַרימט אַז דו ביזט די שענסטע, די איידלסטע, די אינטעליגענטסטע און בעסטע פֿרוי. אַלע וואַרטן מיט גרויס נײַגיריקייט דײַך צו זען און צו קענען. וועסט דיר מוזן מאַכן אייניקע שיינע קליידער איידער דו וועסט אַהער קומען. דאָ קאָסט אַלץ זייער טײַער, אין פֿאַריז איז אַודאי אַלץ ביליק. דאָ איז איצט זייער קאַלט, נאָר ווען דו וועסט אַהער קומען, וועט שוין זײַן וואַרעמער. איך קוש דײַך, מיין שיינע מאַדזשע.

דיין שלום

טייערע מאַטל-לעבן,

איך האָב דיר ביז איצט נישט געשריבן. איך בין גאַנצע טעג פאַריאָגט מיט מיין פיעסע. איך באַדויער זייער וואָס דו ביזט נישט דאָ, דו וואָלט געקאָנט גיכער ווי איך דעצידיירן אויב דאָ צו פאַרבלעבן. וואָס לענגער איך בין דאָ, קום איך צו דער איבערזייגונג אַז דאָ איז אונדזער אָרט. טאָקע אַז דאָ איז דער דאָלאָר ווי ביי אונדז אַ רובל, אָבער דאָס לעבן איז ביליקער, קינדער צו דערציען קאָסט נישט קיין געלט און איך האָב דאָ אַ גרויס פעלד צו אַרבעטן. איך בין שוין געווען גרייט נאָך דיר שיפסקארטן צו שיקן. איך האָב עס אָפגעלייגט ביז מען וועט מיין פיעסע אויפפירן.

פריינד האָב איך דאָ פיל. מען האָט מיך זייער גערן און מען האָלט פון מיר זייער. און דער „פאַרווערטס“¹ איז פון דערווייטנס פיל שוואַרצער ווי דאָ. אָבער אויסער דעם „פאַרווערטס“ זענען נאָך דאָ פיל אַנשטענדיקע מענטשן, מיט וועלכע מען קאָן לעבן, אין אַ שטאָט ווי עס לעבן אַ מיליאָן יידן. עס איז אַזאַ גרויס יידיש לעבן.

די פיעסע מינע, דאָכט זיך, וועט זייער גוט גיין. טאַמאַשעווסקי² גיט זיך זייער פיל מי, איך אַליין אַרבעט מיט זיי. עכטע יידישע טענץ אין צווייטן אַקט, אַ שאַד נאָר וואָס דו ביזט נישט דאָ. עס גייט מיר נישט אַינן קיין שמוחה, ווען דו ביזט נישט דערביי.

אַז איך וועל דיר טעלעגראַפירן און אַרענשיקן קאַרטן, וועסטו מוזן פאַרן נאָך לאַנדאָן, ווייל פון לאַנדאָן גייען די אַמעריקאַנער שיפן. איך וועל דאָ אַנגרייטן אַ ווינונג. עס איז דאָ אַ געגנט ווי אין בערלין אין קורפירסטענ-דאָם, מיט אַלע באַקוועמלעכקייטן ווי די בערלינער ווינונגען. נאָך מער, מען דאַרף צו זיי גאָר קיין מעבל נישט. מען קאָן זיך דאָ זייער לייכט אַן עצה געבן. איך גיב דיר דעם אַדרעס פון פיליכאַווסקי³ אין לאַנדאָן. וועסט באַדאַרפן פרייער די זאַכן אַוועקשיקן און דו זאָלט פאַרן נאָר בלויז מיט די קינדער און קליינע פעקלעך.

דערווייל ריר דיר נישט, מיר קאַנען אַפּוואַרטן נאָך אַ פאַר וואַכן. פאַריז איז רויק און געלט האָבן מיר יעצט, גאָט צו דאַנקען. איך ווין מיט מיין ברודער און גיב אויס זייער ווייניק. און דו לאָז דיר נישט צו קיין עגמת-נפש. זע אַז דו זאָלט עס, גוט זיך פילן, זאָלט האָבן פּוח די רייזע צו מאַכן.

איך קוש דיר און פאַרבלעב דיין איינציקער מיין גאַנץ לעבן.

דיין שלום

ניו-יאָרק, 1914

איינציקע מאַדזשע,

זיי מיר מוחל, וואָס איך האָב דיר אייניקע טעג נישט געשריבן. איך גיי אַרום מיט אַ פאַרדרייטן קאַפּ, ווייס נישט וואָס צו טון. בלייבן, אָדער אַהיימקומען. דאָ קאָן מען אָן ספּק זייער פּיל אויפטון, אַ מיליאָן יידן אין איין שטאָט, און מען איז פּרײַ, און די קינדער. פאַר די קינדער איז דאָ אַ גן-עֶדן, לערנען בחינם, און זיי ווערן מענטשן. און וואָס וועט פון זיי אין וואַרשע ווערן — פּאָליאַקן! איז אַבער די גאַנצע זאַך — איבערטראַגן זיך אין אַן אַנדער וועלט. אַ שאַד, וואָס דו ביזט נישטאַ, דו וואַלסט מיט איין מאָל געווען דערפּילט אַלץ, דו דענקסט אַזוי קלאַר.

קיין נייע געשעפטן האָב איך נישט געמאַכט. מען וויל קויפן פון מיר „יפתח טאַכטער“, איז אַבער די שוישפּילערין אַזוי אַלט אַז דאָס האַרץ לאַזט מיך נישט. אַדלער¹ איז אַ גוטער שוישפּילער, איז ער אַבער אַן אַלטער גנב. בין איך אַזוי ווי אויף אַן עולם-התּוהו, ווייס ווירקלעך נישט וואָס צו מאַכן.

און אַז איך דערמאָן מיך וואַרשע, וואַרשע מיט זייערע קליינלעכקייטן, מיט זייער אַרעמקייט, וויל איך אַנטלויפן, אַנטלויפן, אַנטלויפן פון זיי. שרייב מיר, איינציקע מאַדזשע, שרייב מיר יעדן טאָג. איך קוש דיר.

דיין שלום

ניו-יאָרק, [1914 (?)]

טייערע מאַטל-לעבן,

איך קוש דיר פאַר דיין בריוו. דו האַסט מיך מחיה געווען. אַז דו ווילסט, מאַדזשע-לעבן, אַז איך זאָל בעסער און איידעלער ווערן, מוזסטו מיר יעדן טאָג שרייבן. אַז איך ליען דינסט אַ בריוו ווער איך גוט דעם טאָג און פּיל זיך ריינער און שענער. דו, מיין שיינער חלום, דו מיין איינציק, גרויס גליק.

דו ווייסט דאך שוין, אז איך האָב פאַרקויפט מיין פיעסע טאַמאַשעווסקי¹. טויזנט דאָלאַר האָב איך באַלד באַקומען און איך קריג 25 דאָלאַר אַ וואָך צו לעבן. דערוויל בין איך זייער פאַריאַגט מיט די פּראָבן אַזוי אַז איך האָב נישט קיין צייט אַ ברייול צו שרייבן. איך אַרבעט אַליין מיט זיי און איך מיינ, אַז עס וועט אַרויסקומען זייער גוט.

אַלע רעדן מיר צו אַז איך זאָל דאָ בלייבן און נאָך דיר שיקן. מיר דאַכט זיך אויך, אַז דאָ איז אונדזער אַרט, איך האָב דאָ אַ גרויס פעלד, נאָר איך קאַן זיך נאָר נישט דעצידירן, וויל איך וויל דיר נישט רירן פון אַרט. אַמעריקע איז נישט אַזוי שלעכט ווי דו מיינסט. איך האָב דאָ זייער פיל גוטע פּריינד, שיינע מענטשן. דאַכט זיך, אַז דו וועסט קאַנען גוט לעבן מיט זיי. אַלע האָבן דיר ליב, וויל זיי האָבן פיל געהערט פון דיר. איך ווייס נישט פון וואַנען, נאָר דו האָסט דאָ אַ גרעסערן נאָמען פון מיר. איך קוש דיר.

דיין שלום

מיין טייערע מאַטל-לעבן,

איך ווייס נישט וואָס איך זאָל טון. דיין בריוו האָט מיך צעבראַכן. איך האָב געפילט אין אים דיין גאַנצע נשמה. איך פאַרשטיי דיר. וואָס זאָל איך טון ? מאַדזשוכנע, דיר איבערצוצייגן אַז איך האָב קיינעם, קיינעם נישט ליב, און אַז איך האָב קיין מאַל קיינעם נישט ליב געהאַט, נאָר דיר, גאַט, דו באַדאַרפסט דאָס פילן ! דו פילסט דאָך אַלץ אַרויס. און ווען עס טרעפט זיך אַ מאַל, אַז איך האָב אַ קליינלעכע, מאַמענטאַלע באַציונג צו אַ צוויי-טער פרוי, איז דאָס נאָר אַן אויסדרוק פון מיין טעמפּעראַמענט, פון מיין קינסטלערישער שטימונג און האָט גאַרנישט צו טון מיט יענעם איינציקן, עכטן און אומשטערבלעכן געפיל, אַדער פאַרברידערונג, אַדער צוזאַמענ-גיטונג, וואָס איז צווישן אונדז ביידע, וואָס קיין קראַפט, קיין געשעעניש קאַן עס נישט צעשטערן. דאָס וואָס איז צווישן אונדז, וועט לעבן צווישן אונדז שטענדיק, שטענדיק, אַפילו נאָך אונדזער טויט.

די פיעסע שפּילט מען שוין נישט, זי איז צו ליטעראַריש און מיטן „פאַר-ווערטס“¹ האָב איך צרות וועגן געלט-אַנגעלעגנהייטן. איך האָב געמיינט,

אז איך וועל דאָ קאַנען פאַרדינען אַ סך געלט, איצט לאַזט זיך אויס אַז נישט.

יעדנפאַלס, אין דער צייט פון דער מלחמה וועלן מיר זיך קאַנען אַן עצה געבן, צום לעבן וועל איך שטענדיק פאַרדינען.

איבעריקנס גיי איך אַרום איצט און קלער וועגן גרויסע אַרבעטן. און דו מוזסט מיר העלפן, און העלפן קאַנסטו מיר נאָר ווען דו ביזט נעבן מיר. בני דיר האָב איך די רויקייט און די שטילקייט, וואָס איך באַדאַרף צו מיין אַרבעט.

טייערע, דו מוזסט איצט האָבן פיל זאָרג מיטן קינד. גאָט וועט אונדז העלפן, וועסט זען. רות² וועט בעסער ווערן, און דו וועסט קומען צו מיר ווי אַמשנעלסטן. ביז דאָן וועל איך וואַרשפּינלעך אַרויספאַרן אויף אַ צוויי וואַכן אין דער פּראָווינץ, ווייל עס איז מיר שרעקלעך דאָ טרויעריק אַן דיר.

איך אַרבעט איצט זייער פיל, איך אַרבעט אויף אַ זאָך, וואָס איך ליב זייער. איך קוש דיר, איך בענק נאָך דיר, קום צו מיר ווי אַמשנעלסטן, מיט מיניע קליינע, קליינע קינדער.

דיין שלום

ניו-יאָרק, 1916

טייערע מאַטל-לעבן,

געווען בני אַדלערן¹. צוויי האַרטע טעג געהאַט. ער האָט געקויפט מיין שטיק, אויף זייער שלעכטע באַדינגונגען, נאָר איך האָב געוואָלט, אַז ער זאָל עס שפּילן. איך האָב נישט געוואָלט, ווידער צוליב געלט, אַוועקהרגע-נען אַ שטיק. ער צאָלט מיר אין גאַנצן 10 דאָלאַר פאַר אַן אַוונט שפּילן. איך האָב גאַרנישט געקוקט און אונטערגעשריבן דעם קאַנטראַקט, ווייל איך האָב געוואָלט אַז ער זאָל עס שפּילן. איך וועל נאָך האָבן גרויס „טראַבל“ מיט שאַרן², ווייל אין קאַנטראַקט האָב איך אינגעשריבן, אַז קיינער טאָר נישט שפּילן דאָס שטיק.

אַ טשעק האָב איך אַרויסגעקריגן פון אים אויף 300 דאָלאַר. דעם טשעק האָב איך גלײַך אַוועקגעשיקט אין „פאַרווערטס“³ אַרײַן, אַז זיי זאָלן אים „קעשן“. איך האָב מורא, אַז ער זאָל נישט געוואַר ווערן, אַז שאַר האָט

אן עקזעמפלאַר פון דעם שטיק, וועט ער „סטאַפן“ דעם טשעק. דו קענסט
נישט אַדלערן.
איצט בין איך צוריק אַהיימגעקומען אַ טויטער פון אים. היינט האָב איך
אַ ביסל געאַרבעט און וועל אַוודאי ענדע וואָך אַהיימקומען.
איך קוש דיר, מיין טייערע, און איך בענק נאָך דיר זייער און נאָך די
קינדערלעך.
בין היינט האָב איך פון דיר קיין בריוו נישט.

דיין שלום

96

סיראַקוז, 1916

מיין טייערע מאַטל-לעבן,
איך בין היינט אַונט אין סיראַקוז. זעלבסטפאַרשטענדלעך איז דאָס רעדן
נישט קיין גרינגע מלאכה, נאָר קיינעם קומט נישט אָן גרינג דאָס לעבן.
איך וועל אַבער פיל לערנען פון דעם וועג, מיט דעם וואָס איך האָב צייט
אין וואַגאַן צו טראַכטן, צו לייענען, און איינצוזען ווי נאַרש איך לעב.
טייערע מאַטל, מאַך דיר נישט קיין פאַרדרוס וואָס דו מוזסט צושליסן דאָס
געוועעלב. זאָל עס אַ פּפּרה גיין פאַר אונדזערע קינדער. ווען עס וואָלט
זיך געלוינט, וואָלט אַנדערש געווען. אי נאַרש זיך מאַכן, אי גאַרנישט
האַבן דערפון, טאָ זיי ליבער אין דער היים מיט די קינדערלעך און זע
רות¹, אונדזער רות, זאָל געזונט ווערן.
שיק מיר אַרויס דעם — — — גיי אַרײַן אין אַ בוך-געשעפט אַדער צום
„פאַרווערטס“² און זע אַרויסצוקריגן פון זיי די קאַרקטן פון מינע דריי
ביכער: „שלמה נגיד“, „אירע יונגע יאָרן“ און דער עיקר „בלעטער“, שיק
מיר אַלץ אַרײַן, איך באַדאַרף עס זייער.
איך קוש דיר.

דיין שלום

93

מײַן טײַערע מאַטל-לעבן, איך האָב געוווּסט, אַז מיר וועלן פאַרקויפן די אַלטע זאַכן און מיר האָבן זײ פאַרקויפט זײער ביליק. איך האָב זײ סײַ-ווײַ-סײַ געוואַלט איבערלאָזן פאַר אַ מוזעאום. איך וויל זײ פאַרקויפן צו ד״ר מאַנגעסן¹, נאָר מיט אַ תּנאי, אַז זײ זאָלן גײן אין אַ מוזעאום, אָדער אין מעטראָפּאָליטען, אָדער אין אַ ייִדישן מוזעאום, מיט וועלכן זײן פּרוי אינטערעסירט זײ. און אפשר וועט ד״ר מאַנגעסן מסכים זײן אויף דעם וואָס ד״ר וויכסעל² האָט צוערשט געוואַלט, אַז מיר זאָלן דעם גאַנצן „מתנות“³ פאַרוואַנדלען אין אַ קײנסט-לערישער גאַלעריע — דענסמאַל וואַלטן מיר פון די „מתנות“ אַרויסגע-וואַרפן די ביליקע זאַכן, מיר וואַלטן פון צײַט צו צײַט געמאַכט אויסשטע-לונגען פון ייִדישע מאַלער און דערבײַ וואַלט מען אויך אויסגעשטעלט די אַלטע זאַכן. עס איז דאָך ווירקלעך אַ שאַד אַזאָ שײנע זאָך אויפצוגעבן. אָבער אין דעם פאַל וואַלט ד״ר מאַנגעסן געמוזט אָנשטעלן אַ מענטשן, אויך פאַרזיכערן פון אַ גנבה.

יעדנפאַלס נעם דאָס געלט פון ד״ר מאַנגעסן און לײַג עס אַרײַן אין באַנק. זעלבסטפאַרשטענדלעך קאָנען מיר אים נישט פאַרקויפן דעם טעלער, וואָס סאַלאַמאַן⁴ האָט אונדז אַרײַנגעגעבן, ער איז דאָך נישט אונדזער. איך שיק דיר ווידער אַרײַן הונדערט דאָלאַר, צוזאַמען וועל איך דיר האָבן אַרײַנגעשיקט 285 דאָלאַר. איך בעט דיר, גיב דאָס געלט אין באַנק אַרײַן. איך וואַלט געוואַלט, אַז דו זאָלסט אַרײַנלייגן אין דער באַנק די גאַנצע 1500 דאָלאַר פון מאַנגעסן, און איך וועל זען דיר צוצושיקן נאָך 500 דאָלאַר, אַזוי אַז מיר זאָלן האָבן אַ שטיקל קאַפיטאַל פון 2000 דאָלאַר. פיליכט וועלן מיר נאָך דער מלחמה דאָך קאָנען ווערן זעלבסטשטענדיק. די אַלטע זאַכן באַדאַרף מען אַרײַנשטעלן אין אײן שאַנק אַרײַן, מען דאַרף דערצו מאַכן אַ ספּעציעלע שאַנק, אַזוי זאָגט ד״ר מאַנגעסן. און אפשר וויל ער גאָר זײ באַלד צונעמען. שרײַב מיר וואָס ער רעכנט צו טון. אין וויניפעג האָב איך געקויפט אַ ביסל זאַכן. ערשטנס האָב איך פאַר דיר געקויפט אַ פּוטערנעם קראַגן, ער איז נאָך רוי און קאַסט מיר 50 דאָלאַר, אין ניו-יאָרק דאַרף דאָס קאַסטן 150. איך שיק עס דיר, גיב עס אַוועק צו אַ קירזשנער צו מאַכן, נאָר דאָס מוז זײן אַן ערשטקלאַסיקער בעל-מלאכה. מאַך אַ צײַכן אויפן פעלעכל, דאָס פּוטער איז אַ זעלטנקייט און מען קאָן עס נאָך פאַרטוישן, מען דאַרף זײן זײער פאַרזיכטיק. איך האָב אויך געקויפט אַלטע קמיעות און צוויי אַלטע ענגלישע בראַשן.

איר שיק דיר אלץ אַרײַן. האַסטו מיך נישט, דערפריי דיר כאַטש מיט מיניע מתנות.

איר שיק דיר אויך אַן אַלטן בשמים-ביקס, וואָס אַ ייד האָט געמאַכט פון אַלטן זילבער, ער קאַסט מיר 30 דאָלאַר.

זאָג ד״ר מאַגנעס, אַז איר פאַרקויף נאָר די חנופה-לאַמפּן, ווייל זיי גייען אין אַ מוזעאום אַרײַן. און ווען ער וועט גרינדן אַ ייִדישן מוזעאום, וועל איר אַרבעטן דערפאַר מיט מיין גאַנץ האַרץ.

איר בין זייער מיר. איר בין געפאַרן 32 שעה אין וואַגאַן און דאָס רעדן מוטשעט מיך אויס. זאָג שוואַרצן⁵, אַז ער האָט אַרגאַניזירט צו אַפט די פאַרלעזונגען אין קליינע שטעטלעך פאַר קליינע סומען. עס לוינט זיך נישט, ווייל דאָס פאַרן און דאָס שטיין אין האַטעלן קאַסט אַ סך געלט.

אַלץ דאָס געלט וואָס וועט מיר איבערבלייבן, וועל איר דיר אַהיימשיקן און דו זאָמל דאָס געלט. זע אויסצוגעבן וואָס ווינציקער, איר גיב נאָר ווירקלעך אויס וואָס איר באַדאַרף, שלעפּנדיק זיך גאַנצע טעג און קומען אַהיים נאָך יעדן רעדן אַ טויטער — הלוואי איר זאָל דאָס אַלץ אויסהאַלטן, אַ שווערע פרנסה, מיין ווייב.

איר בין אַזוי פאַרנומען מיט דעם פאַרן און רעדן אַז איר האָב נישט קיין צייט צו שרייבן. איר האָב אַנגעהויבן צו שרייבן אַ דערציילונג און קאָן זי נישט ענדיקן.

שיק מיר אַ טעעלגראַם נאָך קענזאַס סיטי וואָס דו האַסט געמאַכט מיט ד״ר מאַגנעס. זאָג שוואַרצן, אַז קיין וואַטערלאַך בין איר נישט געפאַרן, ווייל די באַן גייט אָפּ 6 אין אָונט און איר וואַלט אַרײַנגעקומען 11 בני-נאַכט. ער דאַרף זײַן פאַרזיכטיק מיט אַרגאַניזירן פון איין טאַג אויפן אַנדערן פון שטאָט צו שטאָט.

איר בין אַ מידער און קראַנקער פון בענקשאַפט נאָך דיר, שרייב מיר, מיין קינד, איר האָב דיר קיין מאָל נישט אַזוי ליב געהאַט און געבענקט נאָך דיר, ווי איצט.

איר קוש דיר, מיין שיינע, שיינע מאַדזשע, איר בענק נאָך דיר.

דיין שלום

אין וויניפעג געזען אייניקע זייער אינטערעסאַנטע זאַכן. וועל זיי באַשרייבן, געווען דאָרט זייער אינטערעסאַנט.

מיין טייערע מאדזשע-לעבן, דינע צוויי בריוו דערהאלטן נעכטן. מיטוואך אונט בין איך אָנגעקומען קיין וויניפעג, נאָך 15 שעה פאָרן אין באָן. דאָ איז היינט 30 גראַד פראַסט, דאָך פילט מען נישט אַזוי די קעלט, ווייל די קעלט איז אַ טרוקענע. איך וועל דאָ שטיין ביז זונטיק, דאָן פאָר איך ווייטער.

אין מינעאָפאָליס האָב איך געפונען אַ משפּחה פון ליוויטש, בני וועלכע איך בין געשטאַנען. דאָס וויבל האָט אויסגעהאַפּטן אַ ייִדיש הייבל פאָר דיר און איך האָב עס דיר אַרײַנגעשיקט.

איך בין שוין מיד פון פאָרן און וואָלט שוין געוואָלט אַהיימקומען. זייער שווער איז צו רעדן יעדן אָונט און נאָך מער אַז מען באַדאַרף דערצו שרייבן. אוי, דאָס שרייבן איז מיר שוין אַזוי פאַרמיאוסט געוואָרן, ווי איך טו עס איצטער. שטעל דיר פאָר, גאָט האָט מיר געשאַנקען טאַלאַנט, טו איך דאָס, וואָס גאָט האָט מיר געגעבן, וויל האָבן דערפון גרויס הנאה און פאַרגעניגן, און איך האָב אַבער פון דעם געמאַכט אַ מלאכה — אַ שווערע אַרבעט, פון וועלכער עס איז מיר מיאוס. איז דאָס נישט דאָס גרעסטע פאַרברעכן און אומרעכט פון מיין זײַט? ניין, מאַדזשע, איך האָב באַ-שטימט פאַזיטיוו, אַז איך וועל אַהיימקומען וועל איך זיך גאַנץ אַנדערש פירן. פון „פאַרווערטס“¹ וועל איך נישט אַוועקגיין, נאָר איך וועל באַיִן-אופן נישט שרייבן דעמאָלט, ווען איך קאָן נישט און וויל נישט, און נישט אויף דער וואַך. וועלן זיי דאָס וועלן, איז גוט, אַז נישט — וועלן מיר זיך מוזן אַן עצה געבן. גלייכער הונגערן, גלייכער אַלצדינג, און נישט אַ תל מאַכן פון גאַטס געשאַנק.

און פאַרגעס נישט, מאַדזשע, אַז די גאַנצע יוגנט קוקט אויף מיר ווי אויף דעם שטעלפאַרטערטער פון פּרעזן². און איצט נאָך דעם טויט פון מענדע-לען³ — האַלטן זיי מיך אַלס דעם איינציקן, וועלכער פאַרטרעט די ייִדישע לייטעראַטור. מען מוז דאָס ווערט זיין, מאַדזשע, און מען דאַרף עפעס קאָנען דערפאַר אַפּפערן אויך. און איך פיל, אַז אויב איך וועל אַזוי שרייבן ווי איך האָב ביז איצט געשריבן, אויף דער וואַך, וועל איך אונטערגיין, וועל איך ווערן אַ ייִדישער ראַמאַנען-שרייבער און אפשר אַ שונד-שריי-בער אויך. און פאַרקערט, אַז איך זאָל זיך באַפרייען און ווערן צוריק דער פרייער קינסטלער וואָס איך בין שטענדיק געווען, וואָלט זיך מיין פאַנטאַ-זיע און מיין קראַפט און מיין באַגייסטערונג פונאַנדערגעבליט.

און שליסלעך איז עס דאָך נישט אויף לאַנג — די מלחמה וועט דאָך נישט

אייביק דויערן, און איך האָב פֿאַר מיר אַזאַ צוקונפט, מאַדזשע, מען דאַרף עס ווערט זײַן, מען מוז זיך עס קאַנען פֿאַרדינען. און דו זאָלט זען, מיט וואָס פֿאַר אַ באַגײסטערונג זיי נעמען מיר אויף, ווי מען קוקט אויף מיר, און ווי די יונגעלייט גלייבן אין מיר — וואָלטו געווען געזען וויפֿל איך בין זיי שולדיק. נאָר גענוג וועגן מיר. איך בעט דיך, נעם דיר נישט צום האַרצן די ביזנעס, דערליידיק דאָס ווי אַמשנעלטן. די אַלטע זאַכן וואָס האָבן אַ ווערט, נעם אַהיים, אפשר וועלן מיר דאָס קאַנען פֿאַרקויפֿן שפּעטער. געוויס וואָלט גוט געווען ווען מיר קאַנען עס פֿאַרקויפֿן און מיט דער רײזע וואָס איך מאַך איצט זאָלן מיר האָבן אַ פֿאַר טויזנט דאָלאַר — און דערפֿאַר דעם זומער אַדורכלעבן רוזק. הלוואי וואָלט זיך ווער געטראָפֿן, וואָס וואָלט עס איבערגענומען. אַז נישט, וועלן מיר זיך אויך מוזן אַן עצה געבן. די אַלטע זאַכן נעם אַהיים און די חובות וועלן מיר איינציקווייזן אויסצאָלן. איך קוש דיך און בענק נאָך דיר. קוש די קינדער.

דיין שלום

99

צום זון נתן¹

ניו-יאָרק, [1917/18]

מיין טײַערער זון נתן, איך האָב דיר שוין לאַנג געוואָלט שרײַבן, נאָר איך האָב נישט געוויסט אויף וואָס פֿאַר אַ שפּראַך. דאָס איז מיין טראַגעדיע אַז איך קאָן זיך נישט אַדורכשרײַבן מיט מיין זון אויף דער שפּראַך, אויף וועלכער איך רעד צו מיין פֿאַלק. ענגליש קען איך נישט און ייִדיש קענסטו נישט. האָב איך באַ-שטימט, אַז ביז דו וועסט קאַנען ייִדיש שרײַבן, און איך ענגליש, וועל איך דיר שרײַבן ייִדיש, און דו שרײַב מיר ענגליש. איך וועל מיר לאָזן דינע בריוו לײַענען פֿון דער מאַמע, און דו אַוודאי פֿון אַ פֿריינד. איך בין זײַער גליקלעך וואָס דו לערנסט זיך און פֿילסט זיך גײַסטיק גוט. דאָס גיט מיר מער מוט און האַפענונג. איך קאָן דיר נישט אויסשרײַבן וויפֿל טרויער, יאוש און פֿאַרצווייפלונג דו האַסט אָנגעוואַרפֿן אויף מיר

מיט דיין פירן זיך דאָס לעצטע יאָר. נאָר איצט איז שוין אַלץ פאַרגעסן,
און איך פיל זיך דער גליקלעכסטער מענטש אין דער וועלט אַז דו לערנסט
זיך.

ד"ר גינצבורג ² זאָגט מיר, אַז דו האָסט אים געשריבן אַ בריוו. ד"ר גינצבורג
מיינט, אַז דו וואָקסט אַ שרייבער, און דו וועסט מיר מאַכן קאַנקורענץ.
ער ווייס גאָר נישט צי דו האָסט אַזויפיל טאַלאַנט (אַזוי זאָגט ד"ר גינצ-
בורג) ווי איך, נאָר געלט (זאָגט ער) וועסטו געוויס מער פאַרדינען מיט
דיין שרייבן ווי איך.

ביי אונדז איז איצט אַ זייער ביטערע צייט. איך האָב פאַריקן חודש אָפּגע-
געבן ד"ר גינצבורג די 200 דאָלאַר, וואָס איך האָב געהאַט געבאָרגט פאַר
דיר און אויך געדאַרפט באַצאָלן 200 דאָלאַר פאַר משהן ³ אין האָספיטאַל,
און דאָס אַלץ פון מיניע קלאַגעדיקע „וועידזשעס“, וואָס איך האָב אין
„פאַרווערטס“ ⁴. דאָך וועלן מיר אַלץ זען צו טון דיך צו שטיצן, און דו
זאָלסט זיך לערנען.

איך אַרבעט איצט אויף אַ נייע זאַך פון אַן עפאַכע, אין וועלכער דו ביזט
זייער פאַראינטערעסירט, פון דער צייט פון רענעסאַנס אין רוים, און אויך
פון דעם לעבן, אין וועלכן דו ביזט אינטערעסירט, פון דעם לעבן פון אַ
קורטיזאַנע.

פון מיין נייער דראַמע, וואָס איך האָב פאַרענדיקט, בין איך זייער צופרידן,
נאָר איך גלייב נישט אַז איך האָב אַ מעגלעכקייט זי אויפצופירן אין אַמע-
ריקע, נישט אין יודישן, נישט אין ענגלישן טעאַטער. דאָס שטיק איז זייער
קאָמפליצירט פאַר דער אַמעריקאַנער בינע. איך גריס דיך און קוש דיך.

דיין פאַטער שלום

מיין טייערע מאַדזשע,

איך בין אַ גאַנצע נאַכט נישט געשלאָפן און געקלערט וועגן דער שותפות,
עפעס אַ מיין יצר-הרע די ביזנעס. אַזוי ווי איך האָב דיר טעלעגראַפירט,
האָב איך מורא פאַר שותפות און נאָר מער פאַרן נאָמען. מיר קאָנען געלט
פאַרלירן, אָבער מיר טאָרן נישט מאַכן ביזנעס מיטן נאָמען. איך גלייב, אַז

ווען מיר זאלן קריגן א פניקן ביזנעס-מאן, דערביי אויך אן אידעאליסט — וואָלט איך יאָ איינגעגאנגען אויף אַ שותפות. קרעטשמערן¹ טרוי איך נישט, און סטאַוסקין² קען איך נישט גוט אין אַמערקע.

זיי ווילן אַרײַנגיין מיט אונדז אין שותפות, גוט. ווער? סטאַוסקי, אָדער קרעטשמער, אָדער ביידע ווי איין טייל, און מיר ווי די צווייטע טייל? דאָן גלייב איך אַזוי, האָרך אויס מאַדזשע:

מען זאל נעמען אַ צוויי, דריי טויזנט דאָלאַר און מאַכן אַ גרויסן פאַרלאַג פון בילדער. דאָס גאַנצע געלט אַרײַנלייגן אין דער פּראָדוקציע פון ייִדישע בילדער, גוט רעקלאַמירן אַז מיר שיקן אַרויס די ביכער צו פּריוואַטע מענטשן, דרוקן אַ קאַטאַלאָג מיט קליינע קאַפּיעס — קאָן זיך דאָס מיט דער צײַט אַנטוויקלען אין אַ גרויס געשעפט. און עס קאָן זײַן, אַז מיר וואָלטן יאָ געדאַרפט אײַנגיין אויף אַזאַ שותפות מיט סטאַוסקין און קרעטשמערן. דאָן אָבער זענען מײַנע באַדינגונגען פאַר דער שותפות פאַלגנדיקע:

- 1) זיי באַדאַרפן אַרײַנלייגן אין געשעפט אַרײַן צוויי טויזנט דאָלאַר;
- 2) דאָס געלט מוז גיין אויסשליסלעך פאַר די ביזנעס, אויף רעפּראָדוצירן בילדער, אויף דרוק-זאַכן, אויף רעקלאַמעס אַזאַוּו;
- 3) סטאַוסקי און קרעטשמער איין טייל, דו די צווייטע טייל;
- 4) קיינער נעמט נישט קיין געהאַלט ביז דאָס געשעפט טראַגט נישט קיין פאַרדינסטן, דאָס הייסט, עס דאַרף צוערשט דעקן אַלע הוצאות.
- 5) סטאַוסקי פאַרפליכטעט זיך צו אַרבעטן אין געשעפט, שרײַבן בריוו, פירן ביכער, צונויפּשטעלן קאַטאַלאָגן, שרײַבן רעקלאַמעס, אַרײַנגעבן נאָ-טיצן אין די צײַטונגען אַזאַוּו. דאָס זעלבע קרעטשמער;
- 6) דיין אַנטייל באַשטייט אין דעם, וואָס דו וועסט אויסקלײַבן די בילדער פאַר פּראָדוקציע, אײַנאַרדענען אויסשטעלונגען, זײַן די דירעקטאָרין פאַר דער קינסטלערישער זײַט פון די ביזנעס;
- 7) דיין בילד טאָר נישט ווערן אויסגעשטעלט, אָדער פּראָדוצירט. קיין זאַך טאָר נישט ווערן אַרײַנגענומען אין געשעפט צו פאַרקויפן אָן דיין הסכּמה;
- 8) ווען דאָס געשעפט הייבט אָן טראַגן פּרנסה, קריגסטו געהאַלט, אַזײ-פיל ווי דער צווייטער טייל;
- 9) דאָס געשעפט טראַגט דעם נאָמען ווי ביז איצט, און גייט אונטער דער זעלבער פירמע;
- 10) דער אָפּמאַך איז צײַטווייליק, ביז איך וועל אַהיימקומען. אַז איך וועל אַהיימקומען, קאָנען מיר ענדערן די באַדינגונגען, אָדער מיר קאָנען זיך אין גאַנצן ליקוודירן;

11) די אַלטע זאַכן געהערן צו אונדז און מיר קאַנען טון דערמיט וואָס מיר ווילן.

דאָס זענען מער אַדער ווינציקער די באַדינגונגען, אויף וועלכע איך בין גרייט מסכים צו זיין. די צוויי טויזנט דאָלאַר ווערן אַרײַנגעטראַגן אין באַנק אויפן נאָמען פון דעם געשעפט.

דו מוזסט אָבער צוערשט זיך דערקונדיקן, ווער עס איז סטאַווסקי. דאָס וועסטו קאַנען טון בײַ די ציוניסטן, אַדער בײַ אַנדערע.

איך גלייב, אַז מיט רעפּראָדוקציעס קאָן עס מיט דער צײַט ווערן אַ גוט געשעפט.

ווען זיי ווילן קויפן די ביוזעס, קאָן מען זיי פאַרקויפן נאָר די איינריכטונגען פון געשעפט און די זאַכן, וואָס זענען דאָרט פאַראַן. דיין נאָמען טאָרסטו נישט געבן, און איך וויל נישט געבן דיין נאָמען. אויך נישט דעם נאָמען „מתנות“, וויל נאָר דו ביזט געווען פאַרבונדן דערמיט און די וועלט ווייסט אַז „מתנות“ — ביזט דו.

איך בעט דיך זייער, גיי אַרײַן צו אַן אַדוואָקאַט, צו ראַטענשטיין³, און זיי דיך גוט מיט אים, איידער דו שרייבסט אונטער דיין נאָמען.

דיין שלום

101

ניו-יאָרק, 1918

איך בין זיך מודה ומתוודה בפני קהל, העם ועדה :

1) אַז איך האָב אַלע מאָל און אייביק ליב געהאַט און האָב ליב און וועל נאָר ליב האָבן מיין איינאיינציק שיין ווייבל בלימה מאַטל אַש, סײַ בײַטאַג, סײַ בײַנאַכט, סײַ וואַך, סײַ אין שלאָף, סײַ אין דער וואַך, סײַ אין חלום. אַז איך האָב קיין מאָל און וועל קיין מאָל קיין אַנדערע פרוי נישט ליב האָבן. אַלץ וואָס איז געווען איז געווען על פי טעות און איז בטל ומבוטל, און ווי נישט געווען.

2) אַז איך וועל זיך באַמײַען לויט מיניע פּוּחות צו זיצן אין דער היים, אויפצוגעבן מיין קראַם מיט אַלטוואַרג, נישט אַרומשלעפּן זיך מיט שלעכטע מענטשן איבער די גאַסן, נישט זיצן אין קאַפען, נישט בײַ שלומען און נישט אין „סינסערעס“, נאָר דעמאָלט ווען מיין ווייבל וועט מיר הייסן און דערלויבן.

100

3) אז איך וועל מיר אין אלצדינג האַרכן מיין ווייב, אויספירן פינקטלעך אלע אירע געבאַטן, זיין שטיל ווי אַ טויב, שטילער ווי וואַסער און נידעריקער פון דער ערד. ליגן תמיד צו אירע פיסלעך און אויספירן אלע אירע געבאַטן.
אויף דעם צייכן איך זיך באַוווסט בײַ מיין זינען, וואַכנדיק, נישט שלאַפנדיק.

שלום אַש המכונה פון הינט אַן און ווייטער מאַדזשעס מאַן.

102

אויפן וועג נאָך סאַן פראַנציסקאָ, (?) 1919

טייערע מאַטל-לעבן,
איך קוש דיר און דאַנק דיר הערצלעך פאַר דיין קליין און גוט בריוול. ווייסטו וואָס? איך קלער, אַז יעדעס מאַל, ווען איך פאַר אַוועק פון דער היים, איז עס עפעס אַן אַפקומעניש פאַר מיר, ווי אַ שטראַף. ניין, ווי איינ-זעצן אין דער וואַך פאַר דעם וואָס איך בין שלעכט אַפט מאַל צו דיר אין דער היים. און איך שווער מיר, אַז איך וועל שוין קיין מאַל נישט אַליין אַוועקפאַרן פון דער היים. נאָר אַז איך קום אַהיים, פאַרגעס איך אין מינע שבועות. דו באַדאַרפט אַרויסנעמען אַזאַ בריוול און מיר דערמאַנען אין אַלעם וואָס איך האָב צו דיר געשריבן.
עס איז דאָך געווען אַ גוטע זאַך, וואָס איך בין אַוועקגעפאַרן פון דער היים. מיין קאַפּ ווערט אויסגעלייטערט, איך באַקום נייע אינדרוקן, און דער עיקר, איך ווער געוואַר צום טויזנטסטן מאַל וואָס דו ביזט פאַר מיר. דו ביזט פאַר מיר די פרייד פון לעבן, מיין גליק און מיין שיינהייט.
אין קאַליפּאָרניע איז שוין, פריילעך ווי אין ארץ-ישראל. אַ גאַנצן טאַג פאַר איך אַרום צווישן אַראַנזשן און מימאַזע-ביימער. אַז איך זע די מימאַזע, דערמאַן איך זיך אין דיר. כּוואַלט דיר געוואַלט שיקן שטיקלעך מימאַזע, כּווייס נישט ווי אַזוי.
הינט האָב איך דערהאַלטן דיין בריוול, איך פאַר אויף אַ גאַנצע וואַך קיין סאַן פראַנציסקאָ. איך וועל רעדן פאַר די מלחמה-געליטענע און וועל האָבן אַ פאַרלעזונג.
איך האָף אַז דו געפינסט זיך שוין אין אַטלאַנטיק סיטי. אַז דו האָסט נישט קיין געלט, באַרג דיר פון וועמען, אַזוי ווי איך וועל אַהיימקומען וועל איך אַפגעבן.

דו ביזט די שענסטע פרוי אויף דער וועלט. אז דו ווילסט איך זאל דיר זיין
געטריי, דארפסטו מיך פון דער היים אוועקשיקן, וועל קיינע, קיינע איז
נישט ענלעך און נישט געגליכן צו דיר.
איך קוש דיר — — —

דיין פארבענקטער שלום

103

שיקאגא, 1919

מיין טייערע מאטל-לעבן,
איך פיל זיך שוין א ביסל מיד און גאט ווייסט ווי אזוי איך וועל פארענדיקן
מיין טור. נאָר איך מוז עס טון, וואָס עס זאל מיר נישט קאָסטן.
דערווייל פיל פּבּוד און ווייניק געלט. צוויי וויכטיקע שטעטלעך זענען
אַרויסגעפאַלן, אַ שאַדן אויף 125 דאָלאַר.
איז שיקאָגאָ איז די צווייטע לעקציע נישט געווען דער דערפאַלג וועלכן
מען האָט דערוואַרט, מען האָפט אָבער אויף היינט אַוונט.
איך וועל דיר אפשר היינט אַרויסשיקן געלט פון דאַנען, אַז זיי וועלן זיך
מיט מיר אַפּרעכענען.
מיך ווינדערט וואָס דו האָסט מיר גאַרנישט געלאָזט וויסן וואָס הערט מען
מיט ביזנעס. מאַך אַן ענדע מיט די ביזנעס, מאַדזשע, אַן האַרץ-ווייטיק.
מען דאַרף דערפון אַרויסקומען ווי אַמשנעלסטן און פאַרגעסן, פאַרגעסן,
פאַרגעסן. מיר, און הלוואי זאלן עס אויך אַנדערע פאַרגעסן.
די אַלטע זאַכן, אַז דו וועסט נישט קאַנען פאַרקויפן פאַר דעם פּרייז וואָס
איך וויל, זאַלסטו זיי אַהיימנעמען.
מיך פּרייט זייער וואָס די קינדער פילן זיך בעסער.
הייט דיר אַפּ און זיי מונטער, לאַך פון אַלע צרות. גאָט, מיר זענען נאָך אזוי
יונג, און מיר האָבן מער דערגרייכט אין אונדזער לעבן ווי אַלע אונדזערע
פּריינד און פּיינט.
פאַר וואָס שרייבט מיר נישט נתן ¹ קיין בריוו ?
איך קוש דיר.

דיין שלום

102

לאָס-אַנדזשעלעס, [1919 (?)]

מיין ליבע, איינציקע מאַדזשע, איך האָב דיר אַזויפיל צו שרייבן, מיין האַרץ איז ווי אַ שוואַם, וואָס האָט איינגעזאָפט אין זיך איינדרוקן און עס האָט זיך פאַרמאַכט. קאַליפּאָרניע איז אַרץ-ישׂראל. ווען נישט קיין אַרץ-ישׂראל, פאַרן מיר קיין קאַליפּאָרניע. נאָר איך וויל בעסער אַרץ-ישׂראל. באַאַרבעטן אַליין אונדזער ערד מיט אַראַנזשן-סעדער און וויין. איך וויל פאַר דיר אַפּן זיין, אין גאַנצן אַפּן זיין, מאַדזשע, עס איז געקומען די צייט מיר זאָלן אַפּן זיין אין גאַנצן איינער פאַרן אַנדערן. איך ווייס, אַז דו ביזט שטענדיק געווען אַפּן צו מיר, נאָר איך נישט. איך האָב דיר פיל ערגער געמאַכט, און אַז דו האָסט אויסגעהאַלטן פון מיר ביז איצט אַלע מיינע שלעכטיקייטן און ערגערנישן, ביזטו אַ הייליקע און איך אַ זינדי-קער.

מאַרגן פאַר איך פון דאַנען קיין סאַן פראַנציסקאָ. דאָס לאַנד איז ווירקלעך אַזוי שיין, מאַדזשע, אַז איך באַדויער פון גאַנצן האַרצן וואָס איך האָב דיר נישט מיטגענומען. דו באַדאַרפסט דאָ לעבן, דו באַדאַרפסט דיר גע-פינען שטענדיק אין זונעדיקע, ליכטיקע לענדער, און איך האָלט דיר אין די קאַלטע לענדער. מאַדזשע איינציקע, נאָך דער מלחמה פאַרן מיר אין אַרץ-ישׂראל און פאַרפלאַנצן דאָרט אַן אַראַנזשן-סאָד, דורכויס, הערסט ? ! אין „פאַרווערטס“¹ שרייב איך גאַרנישט דערפאַר, ווייל איך בין אַזוי פול מיט איינדרוקן, אַז איך קאָן עס נישט איצט אין איינעם אויסגיין. אַז איך וועל אַהיימקומען, וועל איך זיי אַלע באַאַרבעטן. איך האָב אויך אַנצור-שרייבן איינציקע זייער שיינע זאַכן.

גריס מיר די קינדערלעך, מאַדזשע-לעבן. רות² און יאַנעקו³, זאָלן לעבן, און משה⁴, און דעם שלעכטן „באָי“ נתן⁵. איך בענק שרעקלעך נאָך די קינדער.

דאָ האָב איך געטראָפּן ב. זי לעבט און האָט חתונה געהאַט פאַר אַ יונגן, שיינעם אַמעריקאַנער, אַ זייער פּינעם און אידעאָליסטישן מענטש. זיין מוטער איז רייך און ער קריגט געלט פון זיין מוטער. זי שוואַנגערט איצט פון אים און האָבן זיך ביידע זייער ליב. איך בין געווען ביי זיי, איך האָב זיך איבערצייגט, אַז צווישן אונדז, צווישן מיר און ב. איז בלויז נאָר אַ שטאַרקע פּרינדשאַפט. יאָ, מאַדזשע, עס עקזיסטירט אַזאַ זאַך ווי אַ פּרינד-שאַפט צווישן אַ מאַן און אַ פּרוי. נישט אפשר צווישן אַזעלכע מענער ווי איך בין — הער איך שוין ווי דו זאָגסט. אַ מאָל אפשר בין איך געווען

אזא מאן, היינט האָב איך זיך געענדערט. און אפשר איז ב. געווען די, וועלכע האָט מיר אויסגעלערנט צו פילן, נישט בלויז אַ חיהשן אינסטינקט צו אַ פרוי, נאָר אַ טיפע פריינדשאַפט, און פאַר דעם בין איך איר דאַנקבאַר.

עס קען זײַן, אַז איך האָב זי אַ מאָל געליבט, אפשר דאָס ערשטע מאָל ווען איך בין געווען אין אַמעריקע. איצט ליב איך זי נישט, און איך האָב זי נישט געליבט דורך דער גאַנצער צײַט וואָס איך האָב זי געטראָפֿן דאָ דאָס לעצטע מאָל. אַ נישט, וואָלט איך נישט געווען אזוי אמת טיף גליק-לעך מיט איר גליק און רויקייט.

פאַרליבט, מאַדזשע, זע איך, בין איך נאָר געווען און בין שטענדיק אין דיר. איך קאָן מיר גאַרנישט פאַרשטעלן אַז איך (זאָל מיר גאָט אַ מיליאָן מאָל אָפּהײַטן) וואָלט דיר געטראָפֿן מיט אַ יונג, שיינעם אַמעריקאַנער. דאָכט זיך, איך וואָלט אים דערשטיקט, זיך געוואָרג, און דיר וואָלט איך אפשר געלאָזט לעבן, און אפשר נישט. נאָר אייז זאָך ווייס איך אַז וואָס עס זאָל נישט זײַן — איך וואָלט דיר גליַך אַוועקגענומען פֿון אים, און דאָס די ערשטע נאָכט ווען איך וואָלט דיר נאָר באַגעגנט. און דאָס האָב איך געזאָגט ב. זי האָט מיר געענטפערט, אַז זי האָט שטענדיק געוויסט דאָס, אַז ליב האָב איך נאָך דיר — און צו איר האָב איך נאָר געפילט אַ טיפע פריינדשאַפט, גאַרנישט מער.

מיר האָבן זיך הערצלעך געזעגנט. איך בין געגאַנגען צו מיין באַנקעט, וואָס די בחורים מאַכן מיר, זי מיט איר מאָן זענען זיך אַהיימגעגאַנגען, איך האָב איר פאַרגונען דאָס גליק פֿון גאַנצן האַרצן. איך קוש דיר, מאַדזשע, טיף, טיף, איך קוש דיין שיינע נשמה. ווי איך קום, קויף איך פאַר דיר צירונג, פאַר דעם לעצטן גראַשן קויף איך שיינע, ייִדישע זאַכן. ווען איך זע אַ שיינע זאָך, דאָכט זיך מיר, אַז זי וואָלט ערשט שיינ געווען אויף דיר און איך וויל זי קויפֿן. קענסט דאָך מיין משוגעת. בלייב מיר געזונט, מיין שיינע, שיינע מאַדזשע, פֿון דעם וואַרעמען לאַנד, פֿון די אַראַנזשן, בלייב מיר געזונט, מיין איינציקע, גרויסע געליבטע.

דיין בענקענדער מאַן שלום

1939-1957

FRANCH LINE
S/S CHAMPLAIN

דעם 2טן פעברואַר 1939

טייערע מאַטל-לעבן,

די שייף גייט מיט דער נאָז אין וואַסער, מיטן עק אין הימל. דער הימל איז נישט הויך, ער ליגט אין ים, אַזוי אַז זי האָט נישט ווייט צו גיין. דאָך הוש-קעט עס ווי אויף אַ הושקע אין דער אַלטער היים, מיט דעם חילוק — אַ מאָל איז מען געווען יונג און הינט איז מען אַלט. אָבער וואָס מאַכט עס ?

נעכטן האָב איך פאַרפאַרטיקט דעם ערשטן אַפּשרייב פון דעם בוך * . אַלזאָ, גאָט האָט מיר געהאַלפן. איך ווייס נאָך נישט וואָס עס איז, עס איז אַ וואַלד דורך וועלכן איך בין אַדורכגעקראַכן, און ערשט איצט וועל איך זען וואָס דער וואַלד איז געווען. עס איז אַ נעץ וואָס איך האָב פאַרוואַרפן אין ים אַריין און איצט וועל איך ערשט זען וואָס די נעץ האָט געפאַנגען. איך גלייב, אַז אַ שטיק ערלעכקייט ליגט אין דעם בוך. נאָך אַלעם בין איך נישט אַזוי שלעכט. איך גלייב אַז איך בין נישט דער ערגסטער שרעבער און אויך נישט דער ערגסטער מענטש. די צרה איז נאָר מיט מיר וואָס איך קאָן אַלץ מקריב זיין פאַר מיין שרעבן. נישט דערפאַר וויל איך וויל עס אַזוי — נאָר וויל איך מוז עס, עס יאָגט מיך ווער דערצו. איך גלייב, אַז עס איז פאַראַן אַ גאָט פון די קינסטלער, אַדער אַן אַרטיסטישער געוויסן,

* „דער מאַן פון נצרת“.

וואָס טרייבט אָן דעם קינסטלער צו טון זײַן אַרבעט, נישט צו קוקן וואָס פאַר אַ שאַדן וועמען ער ברענגט — אַנדערע, נאָענטע און זיך אַליין. גאָט זײַ דאַנק וואָס ער האָט מיך באַשאַפן אַ קינסטלער!

און דיך לײב אײך, נישט נאָר דײַן זיס, לײב — — — וואָס טרינקט מיך אָן מיט דעם העכסטן, ערדישן — — — דאָס איז פאַר מיין קערפער. נאָר אַזוי ווי דײַן קערפער טרינקט מיך אָן מיט זיסקײט, מיט זאַפט, מיט פּוּחות, מיט שײנקײט, מיט אײדלקײט, אַזוי טרינקט אָן דײַן נשמה מיין נשמה מיט די העכסטע, מאַראַלישע פּוּחות. דו ביזט אַ שײנער מענטש, מאַטל. און אײך לײב דיך און פאַרשטיי דיך. זײַ מיר געגריסט, געקושט, געהאַלדזט און געבענקט נאָך דיר.

ווי וואָלט אײך געוואָלט אַז דו זאָלסט איצט זײַן מיט מיר, נײַן, נישט מיט מיר, עס איז שטורמיש אויפן ים — נאָר ווען דו קאַנסט אַריבערפּלײען דעם בײזן ים אין דעם זונניקן פּראַנקרייך אַרײַן, ערשט אַ יום-טוב מיט דיר.

אײך האַלדו דיך
דײַן שלום

106

פאַרק לײז האָטעל
לאַנדאָן

זונטיק, פעברואַר 1939

טייערע מאַטל-לעבן,

די רײזע איז געווען האַלב גוט און האַלב שלעכט. שלעכט איז געווען אין די לעצטע טעג, ספּעציעל די לעצטע האַלבע וואָך. אויך האָט מען אונדז אַרויסגעוואָרפן 4 אַ זײגער אין דער פּרי אין פּלימוטה. קענסט דיר פאַר-שטעלן: נישט געשלאָפן אַ גאַנצע נאַכט. הײנט פּיל אײך זיך גרויסאַרטיק. אויסגעשלאָפן זיך און וואָרט איצט אויף רעטש און מרים¹. מרים איז הערלעך. אַ ביסל געוואַקסן. דערקענט מיך באַלד און געלאָפן צו מיר. זי האָט געמײנט, אַז מיר קומען מיט אונדזער הויז אין גאַנצן קײן לאַנדאָן. זי גײט שוין אין אַ קינדער-גאַרטן און פירט זיך אויף אין גאַנצן ווי אָן ענגלישע לײדי. רעטש מאַכט נישט שלעכט, ער אַרבעט שווער, ער זאַמלט

108

נישט קיין געלט. די שטוב בני רות² איז אַ שיינע, אַבער זייער קאַלט. איך פאַרשטיי נישט ווי זיי קאַנען אויסהאַלטן אין ווינטער. די קליינע איז גע-
ווינט דערצו.

מיט אונדזער קאַנפערענץ איז פאַרלויפיק נישט גוט. איך הער, עס וועלן זיין גרויסע צרות. מען וויל פון אונדז, אַז מיר זאָלן אַפלאָזן פון דער באַלפור-דעקלאַראַציע. איך האָב באַשטימט בני מיר: איך לאָז גאַר נישט אַפ. איך שרײַב קיין זאך נישט אונטער, אפילו איך זאָל וויסן צו פאַרלאָזן די קאַנפערענץ.

אין לאַנדאָן איז אויסנאַמלעך דאָס וועטער שייין. די זון שײַנט און איך וויל אַרויסגיין. איך קוש דיר און האַלדז דיר.

דיין שלום

107

פאַרק ליין האַטעל
לאַנדאָן

דעם 17טן פעברואַר 1939

טייערע איינציקע מאַדזשע,

איך בין געווען די גאַנצע וואָך אַזוי פאַריאָגט און פאַרנומען אַז איך האָב אפילו נישט געהאַט קיין צײַט צו שרײַבן צו דיר אַ וואָרט. פרייעריקע וואָך האָט עס אויסגעזען זייער טרויעריק, איך האָב געמיינט אַז מיר וועלן פאַר-
לאָזן די קאַנפערענץ. איצט זעט עס אויס פיל בעסער, עס איז מיין איבער-
צײַגונג, אַז די ענגלענדער ווילן אונדז און באַדאַרפן אונדז האָבן אין ארץ-ישראל און זיי וועלן אונדז העלפן.

איך האָב געפרעגט ד"ר ווייצמאַן¹ פאַר וואָס ער האָט געשיקט נאָך מיר. ער האָט מיר געענטפערט די ווערטער: „איך האָב געהאַט אין מיין לעבן פיר מענטשן, אין וועלכע איך האָב געגלויבט און פון זיי געשעפט פוחות און דאָס זענען: אַחד-העם², ביאַליק³, שמריהו לעוויץ⁴ און איר. דריי זענען געשטאַרבן, איר זענט געבליבן דער איינציקער. איך האָב אײַך גע-

מוזט האָבן נעבן מיר אין דער איצטיקער שווערער מינוט". דערויף האָב
איך אים גאַרנישט געענטפערט, נאָר איך האָב געפילט, אַז איך האָב געטאַן
מיין חוב.

ד"ר ווייצמאַן איז אַ גרויסער מענטש, אַ פלאַמיקער יוד און אַ — — —
שטאַרקער כאַראַקטער, אַ גרויסער שטאַטס-מאַן און די ענגלענדער פאַלן
פאַר אים. איך האָב לחלוטין צו אים צוטרוי. אַזוי אויך בן-גוריון.⁵ מיר
וועלן דאָך האָבן ארץ-ישראל.

פון מיין רעדע האָסטו געוויס געהערט — — — אַלע זאַגן מיר, אַז זי האָט
געמאַכט אַ שטאַרקן אינדרוק. איך רעד יעדן טאַג, דו קענסט דאָך מיר.
קוים ביז איך אַרײַן אין דער זאַך, האָב איך זיך אַרײַנגעוואָרפן מיט האַרץ
און לעבן. איך פיל, אַז מען באַדאַרף מיר דאָ. קוים וועל איך זען, אַז איך
בין נישט נייטיק, וועל איך אויף אַ פאַר טעג פאַרן קיין פאַריז און פון
דאָרט אַהיים. איך בענק שרעקלעך נאָך דיר און שלאָף נישט בינאַכט. ווען
איך לייען אין די צײַטונגען, אַז אין ניר-יאָרק איז קאַלט, ציטערט אויף
מיר די הויט פאַר דיר.

הײַנט איז רוּתקעס⁶ געבורטס-טאַג, איך האָב איר געגעבן 5 פונט, אַז זי
זאָל זיך עפעס קויפן. זי מאַכט הײַנט בײַ זיך אין הויז אַ פאַרטי פאַר די
יונגע מענטשן. איך וועל אויך זיין, איך וועל פאַר זיי רעדן.
איך קוש דיר און האָב דיר ליב.

דיין שלום

פאַרק לײַן האַטעל
לאַנדאָן

דעם 29סטן פעברואַר 1939, דינסטיק

טײַערע איינציקע מאַדזשע-לעבן,
ווען דו וואַלסט געווען געוויסט ווי דיין שוויגן פאַרשאַפט מיר שרעק און
יסורים, וואַלסטו מיר יעדע שעה געשריבן אַ בריוו. איך וויל עס טון, נאָר
איך קאָן עס נישט, ווײַל איך בין זײַער פאַרנומען. די זיצונגען שטרענגען
זײַער אַן און זיי זענען פון העכסטער וויכטיקייט. איך קאָן מיר נישט דער-

לויבן צו פארפעלן איינע פון זיי. אלע ארבעטן מיר דאָ זייער שווער — און אַזאַ אַחדות בני ייִדן האָב איך נאָך נישט געזען.
 דאָס איינציקע וואָס העלפט מיר איבערצוהאַלטן דעם טאָג איז די נאַכט. און די נאַכט בין איך מיט דיר, פאַרשטייט זיך, ליידער נאָר אין געדאַנק, אין דער פאַנטאַזיע. היינט אין חלום בין איך אַפילו געשלאָפן מיט דיר. אַ שאַד וואָס נאָר אין חלום. איך פאַרזיכער דיר, אַז אַפילו אין חלום ביזטו געווען הימליש, געטלעך און ערדיש. איך ליב דיר, מאַדזשע.
 היינט האָב איך אַרויסגעשיקט מיין מאַנסקריפט אויף דיין אַדרעס, אין דער היים. זע אַז דו זאַלטט אים באַקומען, טעלעגראַפיר מיר באַלד.
 איך ווייס נאָך נישט ווי לאַנג איך וועל דאָ בלייבן, נישט לענגער ווי אַ וואָך. איך וועל דיר פון פאַריז טעלעגראַפירן.
 די קאַנפערענץ איז אין אַ קריזיס, נאָר די ייִדן האַלטן זיך גרויסאַרטיק, שטאַלץ בין איך אויף זיי.
 איך אַינל זיך, איך קוש דיר לאַנגזאַם און טיף, געוואַלד שרייב!

דיין שלום

רותקען ¹ זע איך יעדן טאָג. זי איז מיר אַ גרויסע הילף. יעדן טאָג שיק איך אַרויס אַ בריוו צום „פאַרווערטס“ ², מיניע אינדרוקן פון דער קאַנפערענץ. קלינג אַן לאַנגן ³ אין „פאַרווערטס“ און פרעג אים וואָס איז געוואָרן מיט זיי. ווען זיי דרוקן זיי נישט, וועל איך נישט שרייבן.

109

פאַרק ליין האַטעל
 לאַנדאָן

מאָנטיק, מערץ 1939

ליבע טייערע מאַדזשע-לעבן,
 דערווייל איז נישט גוט. די ענגלענדער, ווער קען זיי פאַרשטיין? זיי ווילן צונעמען דאָס ביסעלע וואָס זיי האָבן געגעבן אין פאַלעסטינע. אַבער די ייִדן וועלן זיך נישט לאַזן. די ארץ-ישׂראל-ייִדן וועלן קעמפן, זיי זענען גרייט אויף אַלעם. אפשר וועט מאַרגן בעסער ווערן. מיט די ענגלענדער קאַן מען קיין מאַל נישט וויסן. מיר האָפן אַלע, אַז עס וועט גוט זיין.
 איך פיל זיך אויסגעמוטשעט, אַבער נישט שלעכט אין אַלגעמיין. איך האָב פיל דאָ געאַרבעט אויף מיין זאַך — דאָס העלפט מיר זייער. איך שיק אַיין

11 קאפיטלעך, וועלכע איך האָב איבערגעקוקט — — — און אזוי ווי סעמועל¹ וועט קומען, באַדאַרף מען אים איבערגעבן די 11 קאפיטלעך². פאַרלויפיק איבערצוזעצן ביז איך וועל אַדורכקוקן די איבעריקע. איך זע רותקען³ יעדן טאָג. די קינדער זענען גליקלעך. מרים⁴ איז זיס, און דאָס וועטער אין לאַנדאָן איז דערווייל איבערצוטראָגן — וואָס נאָך וויל מען מער? הלוואי וואָלט נאָר דאָס האַרץ פון די ענגלענדער געווען אזוי ווי דאָס וועטער. איך ווייס נאָך נישט ווען איך וועל קומען, אפשר וועל איך פּרזער אַרייַן פאַרן קיין פאַריז. פון יאָן⁵ דערהאַלטן אַ בריוו. איך קוש דיר און בענק נאָר דיר.

דיין שלום

110

ניו-יאָרק, [אָנהייב] 1940

טייערע מאַדזשע,

אַנגעקומען דאָנערשטיק, גערעגנט, געשטורעמט, שרעקלעך. געזען משהו¹, געהאַט מיט אים מיטאַג. געווען אין קינאַ. היינט, פרייטיק, איז שייך, זוניק, קאַלט.

געווען אין האַיאַס, פאַר דיין פּאַטער * מוזסטו אונטערשרייַבן אַ ביטע קיין וואַשינגטאָן. איך ווייס נישט פיל פרטים. מען שיקט דיר אַריין דעם בלאַג-קעט פון האַיאַס, פיל אים אויס און שרייַב אונטער. זיי וועלן זען אין וואַשינגטאָן אַדורכצופירן וואָס מען קאַן.

פאַר דיין ברודער אין וואַרשע מיטן קינד קאַן מען פאַרלויפיק גאַרנישט מאַכן. אַן אַפּידיוויט יאָ, און דאָס וועל איך טון.

געזען היינט פרייטיק טראַפּערן². ער האָט געשיקט די 1,000 דאָלאַר צו דיין ברודער קיין איטאַליע. ער האָט געזען דזשאָן³ דזשאָן איז אַל-רייט, וואָס אַל-רייט, ווייס איך נישט.

אַלעק⁴ פּאַדערט געלט פון דזשווינט, וואָס ער האָט זיי געגעבן אין וואַרשע. דער דזשווינט האָט נאָך נישט אַנגענומען קיין דעציזיע וועגן דעם. טראַפּער

* דער פּאַטער פון מאַטל אַש איז אומגעקומען אין וואַרשעווער געטאָ.

האָט געזען די לײַט פֿון װאַרשעװער דזשױנט, אײדער ער האָט פֿאַרלאָזט, זײ טוען אַלץ מעגלעכע פֿאַר דער פֿאַמיליע. ער װעט אױך זען די דירעקט־טאַרן פֿון װאַרשעװער דזשױנט װען ער װעט צוריקפֿאַרן. מען װעט קאַנען דענסמאַל מער עפעס אױפטון. פֿאַרלױפיק אײז גאַרנישט װאַס צו טון נאָר צו זיצן און װאַרטן.

קאַהאַן⁵ נעמט זיך װידער אױף מיר אַנצופֿאַלן. געהאַט אַ לאַנגן געשפּרעך מיט העלדן⁶. העלד עצהט מיך גאַרנישט צו טון, אײגנאַרירן. מײן שװײגן אײז דער בעסטער ענטפּער װאַס אײך קאַן געבן.

גערעדט מיט מײנטאַן⁷, געקריגן עפעס געלט פֿון אים. דאָס בוך גײט צו בײסלעך. נישט אַזױ װײ מיר האָבן געמײנט. ער האָט מיר געגעבן 1,100 דאָלאַר צו באַצאַלן אײנקאַס־טעקס און 1,500 דאָלאַר מיר. דאָס יאָר האָב אײך שװײגן גענומען, אַ װײך די מאַנאַטלעכע אַפּצאַלונגען, 4,500 דאָלאַר. בלײב אײן פֿלאַרײדע װײ לאַנג דו קאַנסט, בלײב מיר געזונט. אײך קוש דײך.

דיין שלום

111

טעמפּפֿאַרד, 1940

טײערע מאַדזשע־לעבן,

אײך האָב נאָר װאַס געלײענט אַ שרעקלעכן ברײוּ פֿון מײן ברודער יעקב־יהושע. נישט מער און נישט װײנציקער, נאָר אײך זאָל נעמען אױף זיך אױסצװאַלטן זײן משפּחה אײן אײטאַליע. אײך האָב אַרױסגעקוקט דורך דעם פענצטער, געזען װײ אַ נײער שניי האָט אַנגעהױבן צו שײטן אײבער די האַלב אַפּגעבראַכענע בײמער, װאַס דער װײנט האָט די טעג צעמזיקט. דו קענסט דײר פֿאַרשטעלן אײן װאַס פֿאַר אַ שטימונג אײך בײן געװען. אפשר אײז טאַקע געװען אַ נאַרישקײט אַהײמצוקומען, װײ עס אײז אײבערהױפּט אַ נאַרישקײט צו װײנען אײן גאַנצן אײן און אַרום נײ־יאָרק, צװײשן מענטשן אײן דער „צײויליזאַציע“, װײ די פֿאַסט און די צײטונגען קאַנען דײך דער־גרייכן. און דו ביזט אױסגעשטעלט, װײ די בײמער אײן דרויסן אײן גאַרטן, צו יעדן בושעװען פֿון װײנט. אַז העלפֿן קאַן מען סײ־װײ־סײ נישט. אַפילו אַז אײך זאָל פֿאַרקױפֿן אַלצדינג װאַס אײך באַזײך און פֿאַרשקלאַפֿן זיך אױף סײ־גאַנצע לעבן (װען עס װעט מיך װער װעלן קױפֿן פֿאַר אַ שקלאַף), קאַן

איך אויך נישט אפילו אויף א קליינעם טייל היילן די ווונדן. עס איז א מלחמה ארום אונדז, פארווינדעטע און טויטע פאלן, און הינט-מארגן קאנען מיר אליין זיין די געפאלענע. אין אזא צייט איז אדער מען פאלט, ווען נישט — ראטעוועט מען זיך דאס לעבן. צום בעסטן וואלט געווען ווען מיר קאנען זיך ווי עס איז באהאלטן, מען זאל אונדז נישט געפינען. נאך אלעם האב איך פאר קיינעם נישט קיין פליכטן, א חוץ צו גאנץ נאענטע פון מיר און צו מיין שרייבן. איצט, ביז דער שטימונג וואס קאהאן¹ שאפט ארום מיר איבער מיין בוך *, פיל איך, אז איך מוז יעדן גראשן און סענט וואס איך פארדין פון מיין בוך אפשפארן, כדי צו פילן זיך פריי און אומ-אפהענגיק פון וועמען עס איז און צו קאנען טון מיין ארבעט. נאך אלעם וועל איך קיינעם נישט העלפן ווען איך אליין וועל מיטגעריסן ווערן אין דעם אפגרונט וואס איז ארום אונדז. איך פיל אז איך בין בארעכטיקט צו זארגן איבער מיין קונסט און איבער מייע איבערצייגונגען, אז זיי זאלן נישט באאיינפלוסט ווערן פון אנדערע מענטשן. און דאס גיי איך טון, אזוי זאל מיר גאט העלפן. איך וועל אויף גארנישט קוקן, ווייל העלפן קאן איך סיי-ווי-סיי נישט. דאס וואס געשעט איז נישט פאר א יחיד, אפילו א רעגירונג קאן זיך נישט פראווען, און פאר וואס איז דען מיין ברודער אליין בארעכטיקט צו הילף — זענען נישט אלע יידן, וועלכע געפינען זיך אין דער לאגע, אויך מייע ברודער?

ווען דער ווינטער וועט אנהאלטן איז נישט אויסגעשלאסן אז איך זאל נישט צוריקקומען קיין פלארידע. א נייער שניי מאכט ווייס און טרויעריק די וועלט!
איך קוש דיר.

דיין שלום

מיין איינציקע טייערע מאדזשע-לעבן,
נעכטן האב איך דיר אנגעקלונגען, אז איך האב מיטוואך זיך נישט גוט געפילט. זעט אויס אז יעדעס מאָל, ווען איך האב עגמת-נפש, פארשטייפט

* „דער מאן פון נצרת“.

זיך מיין גאל און פון עסן ווערן גאזן. דאָס בעסטע איז נישט צו עסן דעם טאָג.

היינט האָב איך געהאַט עגמת-נפש פון פערלמאַנס¹ אַ בריוו. ער האָט מיר געשריבן וועגן מיין נייע דערציילונג „קריסטוס אין דער געטאָ“ אַז זי איז צו קריסטלעך און אַז יידן וועלן זי נישט ליינענען, וואָס איך ווייס אַליין. נאָר דו קאַנסט דאָך מיין נאַטור.

נאַכמיטאָג האָט מיך קאַראַל² צוזאַמענגעבראַכט מיט אַ פּאַר פון אירע פריינד. זי האָט מיר געזאָגט, אַז אַ פּראָפּעסאָר פון איר קאַלעדזש וויל מיט מיר רעדן וועגן מיין בוך. געקומען זענען אייניקע. איינער אַ שיפורער סקולפּטאָר, אַ צווייטער, אַן אידיאַט, אַ דריטער אַ נאַרישער יונגערמאַן. איך האָב געטרונקען אַ ביסל אַלקאָהאָל, וואָס זיי האָבן דורכויס מיך גע-נייט (טאַקע נאָר אַ ביסל), און עס האָבן מיר אַרומגעכאַפט ווייטאַקן אַז איך האָב געמיינט איך האָב באַקומען אַ האַרץ-אַטאַק. די ווייטאַקן האָבן אָנגעהאַלטן ביז 3-4 אַ זייגער בינאַכט. איך בין אינגעשלאָפן, און אויפן צווייטן טאָג האָב איך זיך שוין גוט געפילט, כאָטש שוואַך. היינט, פרייטיק, האָב איך זיך אויפגעכאַפט אַן אויסגערוטער, און פיל זיך גאָט צו דאַנקען וווּנדערבאַר, אַזוי אַז דו האָסט דיך גאַרנישט צו שרעקן.

איצט ווייס איך אַז אַלע מיינע ווייטאַקן זענען פון עגמת-נפש, און איך מוז עס דורכויס פאַרמיידן. פאַרשטייט זיך אַז מיין אומגליקלעכע פּראָפּע-סיע ברענגט עס מיט. מיר וועלן, זעט זיך אויס, מוזן פאַרלאָזן ניו-יאָרק אויף גוט. אַזוי לאַנג ווי איך בין אין ניו-יאָרק, ווער איך אַרבייטגעצויגן אין דער, אַדער יענער באַוועגונג, איך מיין דאָך אַז איך וועל ראַטעווען די וועלט, און ביי אַ ליאַדע-וואָס ווער איך „אויפגערגט“.

גלייב מיר, איך קאָן זיך אַליין און ווייס, אַז מיט אַזאַ כאַראַקטער וואָס איך האָב, באַדאַרף איך זיך האַלטן ביי דעם ביסעלע, וואָס גאָט האָט מיר געגעבן, ביי מיין טאַלאַנט. קאָן איך שרייבן איז גוט, קאָן איך נישט — איז אויך גוט. ווי זאַגסטו, איך האָב שוין גענוג געשריבן. נאָר אויף צעזעענשי מיניע שונאים, איך וועל ערשט אָנשרייבן מיין גרויס בוך. און עס וועט זיין אַ בוך פון אַרעמען, יידישן לעבן אין אַמעריקע — פאַר דיר, ווייל דו ביזט נישט נאָר מיין מוזע, נאָר אויך מיין קריטיקער.

נאָר וואָס קומט פון דעם אַלעם אַרויס, אַז דו ביזט נישטאַ. נעכטן האָב איך געזען ווי אַ ייד פון אונגאַרן, גרויס ווי דער לויטן, אַ ריז ווי פון די מפּבעער, מיט אַ דיקן בויך, און מיט גרויסע פיס און גרויסע הענט, איז געגאַנגען האַנט אין האַנט מיט זיין ווייב, אַ פעסל מיט זויערן באַרשטש, נאָר דאָך אַ ווייב — האָב איך זיי מקנא געווען, ווייל אַ מאַן אין מיניע יאָרן לעבט שוין נישט אַליין.

אָן דיר בין איך נישט נאָר אַ העלפט, נאָר אַ גאַרנישט. און דאָך איז גוט וואָס דו ביזט נישט געקומען, דאָ איז לאַנגווייליק צום טויט.

איך ליב דיר
דין שלום

12טן יוני, 1943

טייערע מאַדזשע-לעבן,
דו זאָגסט, אַז דו גלייבסט נישט אין גאָט דערפאַר וויל דו זעסט נישט קיין גוטס אין מענטשן.

איך וויל דיר דערמאָנען אין דיר אַליין. וואָס וואָלט איך געווען געטאָן אויף דער וועלט, ווען גאָט וואָלט דיר נישט באַשאַפן פאַר אַ גוטן מלאַך פאַר מיר, מיך צו דערצינען (וואָס איז דיר נעבעך נישט געלונגען), מיך אָפּצור- היטן פון זיך אַליין, מיך צו פירן — וואָס קומט דיר אָן נעבעך אַזוי שווער.

גאָט מנינער, וויפל מאָל וואָלט איך זיך אַליין אומגעבראַכט, מאַראַליש און פיזיש, ווען דו וואָלט נישט געשטאַנען נעבן מיר, מיך אויפצוהייבן, ווען איך פאַל, מיך צו שטאַרקן, ווען איך ווער שוואַך, מיך צו האַלטן אין שפאַן, ווען איך צעלאָז זיך ווי אַ ווילדער אַקס.

און ווער גיט דיר אַזויפיל פּוּחות, געדולד, און דער עיקר ליבע — אויס- צוהאַלטן די אַלע פּורעניות און צרות און האַרץ-קלעמעניש וואָס דו שטייסט אויס פון מיר, פון דעם ערשטן טאָג אָן ווען דו האָסט מיך גע- טראָפן ביז פּריערדיקן פּרייטיק, ווען דו האָסט מיך גענומען און אַוועקגע- שיקט קיין סאַריטאַגאַ?

ווען דו צווייפלטסט אין גאָט און אין גוטסקייט פון מענטש — דערמאָן דיר אין דיין אייגענער באַצונג צו מיר און דו וועסט אָנהייבן צו גלייבן אין גאָט.

הינט, שבת, זע איך דאָס אַלץ אַזוי קלאַר און דיטלעך, אַלץ איז מיר אַזוי פאַרשטענדלעך, און גלייב מיר, דאָס איז נישט סתם אַ וואָרט, איך זע אין דעם אַלעם גאָטס האַנט וואָס קערעוועט מיך, פירט מיך, דורך דיר, איך זאָל נישט אַריינפאַלן צען מאָל אַ טאָג אין גריבער, וואָס איך גראַב אַליין פאַר זיך.

אזוי ווי דו זעסט, פיל איך זיך בעסער. איך האָב גענומען אַ גרויס צימער מיט צוויי בעטן, ווייל איך וואָרט אויף דיר. איך ווייס נישט אויב איך וועל עס לאַנג אויסהאַלטן אָן דיר.

דאָ איז אַלץ אזוי ווי געווען, נישט זייער פיל מענטשן. די בעדער שטייען פּמעט ליידיק, און היינט בין איך געווען דער איינציקער גאַסט אין דעם גרויסן, פּראַכטפולן טרינקזאַל. איך פיל זיך גרויסאַרטיק, אַלץ וואָלט געווען גוט ווען דו פּאַקסט דיר איין, לאַזט אַלץ איבער און קומסט דאָ אַהער.

היינט איז אַ הערלעכער טאַג. געמאַכט דעם ערשטן גרויסן שפּאַציר אין וואָלד דעם פּרימאַרגן. וואָס מען טוט נאַכמיטיק ווייס איך נישט, ס'דו צו מאַכן רעוואָלוציעס, צו שרייבן מאַניפעסטן און רעפּאַרמירן די קריסטלעכע און ייִדישע אמונה.

דערווייל ווייס איך איין זאַך, אַז מײַן ליבע צו דיר איז ווי געווען, איך קוש דיר, שרייב!

דיין שלום

מײַן באַשערטע,

איך פיל זיך איצט אַ סך בעסער. זעט זיך אויס, אַז מײַן גאַנצע „קראַנקייט“ באַשטייט אין דעם וואָס איך לאַז זיך אַרײַנאַרבעטן אין אַ פּאַלע פון מוט-לאַזיקייט, און די ייִדישע צײַטונגען העלפן אויך פיל צו. איך גלייב אַז איך וועל באַדאַרפן אין גאַנצן אַפּשטעלן און נישט לײענען די ייִדישע צײַטונג-גען פאַר אַ געוויסער צײַט, פאַרגעסן אין גאַנצן אין דער ייִדישער לאַגע. דאָס איז מײַן איינציקע רעטונג.

דער דאָקטאָר האָט מיך נעכטן געזען, ער האָט מיך אַפּגעשראַקן, אַז איך מוז אין גאַנצן פאַרגעסן פון דער ייִדישער לאַגע. איך קאָן מיר נישט העלפן, דאָס איינציקע וואָס איך קאָן טון, איז אונטערגראַבן מײַן געזונט און אַרײַנפאַלן אין אַ מרה־שחורה.

דיין בריוו נעכטן האָט מיך אויך דערשראַקן, נאָך מער צוליב די צרות, וואָס איך האָב דיר נעבעך געמוזט אַנטון מיט מײַן אַרומבראַיען די לעצטע טעג פאַר מײַן אַוועקפאַרן, מיט מײַן פאַרצווייפלונג און מיט מײַן אומ-זיכערקייט. איך מאַך זיך קראַנק און מאַך קראַנק מײַן איינציקע, וואָס גאָט האָט מיר געשיקט.

איצט זע איך איין, אַז איך מוז לחלוטין אויפגעבן מיין געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט. עס איז אַ פאַרברעכן קעגן מיין געזונט און מיין שאַפן, שוין אַפּגערעדט פון דעם, וואָס דאָס פאַרשאַפט דיר גרויסע צרות. צו דעם דאַרף מען זיין אַ דורכגעטריבענער פּאַליטיקער. איך טויג נישט צו דעם, איך ווער אַרײַנגעשלעפט אין זאַכן, וועלכע איך וויל נישט טון. איך מוז זען מיט אַלע מעגלעכקייטן זיך אַרויסצווויקלען פון דעם פּלאַנטער, אין וועלכן איך האָב זיך אַרײַנגעפּלאַנטערט. און דו מוזסט מיר העלפן. איך מוז זיך אַפּזאָגן פון אַלע געזעלשאַפטלעכע טעטיקייטן און מוז דורכויס זען, אַז קיין ייִדישע צײַטונגען זאָלן נישט אַרײַנקומען אין שטוב אַרײַן. די ערשטע פּאַר טעג בין איך פול געווען מיט אידעען און שרײַבער־לוסט, איצט הייב איך אָן צו פאַרלירן די לוסט צו שרײַבן. איך גלייב אַז דאָס איז אַ גוטער סימן, מיין מוח הייבט אָן צו רוען. איך האָב געשיקט משהס קינד¹ די ערשטע פּאַר שויכלעך פון סאַראַטאַגע. איך קוש דיר און בענק נאָך דיר.

דיין שלום

115

סטעמפּאַרד, 1943

טייערע מאַטל-לעבן,
זײַ מיר מוחל טויזנט מאָל וואָס איך האָב דיר נישט געשריבן. געווען מאַגן-טיק אין יעל. די פּײַערונג איז געווען גרויסאַרטיק. מיין לעקציע האָט גע-מאַכט אַ זייער שטאַרקן איינדרוק, אַלע פּראָפעסאָרן זענען געווען. די אויסשטעלונג מאַכט אַ שטאַרקן איינדרוק, מיין לעקציע האָט מקדש השם געווען.
געווען דרײַ טעג איינער אַליין אין שטוב, געקאַכט זיך טאַמאַטאַ-זופּ. באַ-קומען מיין נײַעם טעט צײַנער און פיל זיך גרויסאַרטיק.
זונטיק רעד איך אין קאַרנעגיאַל, וועגן די וואַרשעווער קרבנות.
רות¹ איז אין ניו-יאָרק. איך קוש דיר. דו נעמסט נקמה און שרײַבסט נישט, עס איז נישט שײַן, אַבי זײַ געזונט.

דיין שלום

118

דעטרויט, [1943/44]

טייערע מאדזשע-לעבן, נאך א נאכט אין דער באן, וואָס איז זייער באַקוועם (איך פאַר אין אַ גאַנצן אַפּאַרטמענט פאַר מיר אַליין מיט מיין סעקרעטאַר, נישט ראָזענ-בערג¹), בין איך אַנגעקומען אין דעטרויט פון באַסטאָן. מען האָט מיר גענומען אין אַ שוויצבאָד, געהאַט אַ מאַסאַזש, פון דאָרט צו אַ לאַנטש, וווּ איך האָב געהאַלטן אַ רעדע אין ענגליש. אין אַוונט אַדרעסירט אַ טויזנטקעפיקן עולם אין אַ שול אין ייִדיש. עפעס אַ שפּירא² און אַנדערע האָבן זיך געווונדערט, וואָס איך דערקען זיי נישט אויפן ערשטן אויגנבליק נאָך 30 יאָר. בין אַ ביסל הייזעריק געוואָרן, נאָר ווידער אַ שוויצבאָד און עס וועט איבערגיין.

הינט פאַרן מיר ווידער אַפּ קיין קליוולענד, מאַרגן אַוונט רעד איך אין אַקראָן, שבת בין איך צוריק אין ניו-יאָרק. זונטיק פאַר איך קיין ווהיסטער בני באַסטאָן און אזוי ווייטער.

נעכטן האָב איך דיר אַרויסגעשיקט אַ טשעק אויף 1,000 דאָלאַר פון דזשינט. איך האָב דיר דורך דער צייט געשיקט: 1) אַ טשעק אויף 300 דאָלאַר פון פוטנאָם, 2) אַ טשעק אויף 500 דאָלאַר פון אייזמאַן², 3) אַ טשעק אויף 1,000 דאָלאַר פון דזשינט. וואָס קומט אַבער אַרויס פון די אַלע טשעקן? איך וואָלט זיי אַלע אַוועקגעגעבן פאַר איין טאָג מיט דיר. איך קוש דיר און בענק נאָך דיר, איך ליב דיר זייער.

דיין שלום

ניו-יאָרק, 1944

ליבע, האַרציקע מאַדזשע, דו קאַנסט דיר פאַרשטעלן ווי איך פיל זיך, אַבער גאָט צו דאַנקען, איך האָלט זיך. הינט, פּרייטיק, וועט רות¹ וויסן אויב זי פאַרט אויף זיכער, יאָן² איז צוריקגעפאַרן. רות מיט מרים³ פאַרן אַוועק און מיר בלייבן איבער אַליין.

מיר מוזן זיך האלטן און לעבן איינער פארן צווייטן. מיר מוזן העלפן איינער דעם אנדערן. ווייל מיר ביידע זענען איין לעבן — איין נשמה אין צוויי קערפערס. גענוג סענטימענטן.

דאָס איז זייער וויכטיק :

מיט דעם ערשטן טראַק וועלן אַנקומען די מטבעות, מיין גאַנצע קאַלעקציע פון זילבער, ביכער, די פרוכתן — דאָס איז דאָס איינציקע פאַרמעגן, וואָס מיר האָבן, און ייִדישע זאַכן זענען אַרויפגעשטיגן אויף טויזנט פּראָצענט. איך האָב געבעטן דעם דרינווער, ער זאָל דיר די וואַליזעס איבערגעבן אין דער האַנט. קוק אויף קיין זאַך נישט, נעם די וואַליזעס און הייס זיי אַרייַן-שטעלן ביי דיר אין שלאָף-צימער און שליס זיי אָפּ. רוף אויך אָפּ דעם מאַן און פרוי ראָוויטש⁴, ער וועט דיר העלפן.

די חנוכה-לאַמפּן, דאָס ייִדישע גלאָז, געפינען זיך אין אַן אנדער „ווען“, זיי זענען גוט געפאַקט. דאָס שטעל אַוועק אין קליינעם שטיבל, פאַק זיי נישט אויס.

רות האָט אַהיימגעבראַכט מרים. היינט האָבן מיר אַלע דינער ביי לילאָ⁵. לילאָ איז די פּינסטע פּערזאָן, זי איז געווען צו רות ווי אַ צווייטע מוטער. איך האָב איר געגעבן אַ פּרייען טשעק, זי זאָל קויפן די קינדער אַלצדינג וואָס זיי דאַרפן.

זאַרג דיר נישט, איך האָב שוין באַלד אַ תל געמאַכט פון דער צווייטער ראַטע פון 5,000 דאָלאַר וואָס איך האָב באַקומען פון ראַבינאָוויטש⁶. נאָר איך זאַרג זיך נישט, אַבי מען לעבט. איך זאַרג זיך נאָר פאַר איין זאַך, פאַר דיין געזונט. איך קוש דיר מיט מיין גאַנץ האַרץ.

דיין שלום

טייערע, איינציקע מאַדזשע-לעבן,

זייט אַ וואָך גיי איך אַרום מיט אַ געזאַנג אין האַרצן צו שרײַבן צו דיר אַ לאַנגן בריוו. האָב איך נישט קיין פּעדער און נישט קיין פּאַפּיר. נאָר דאָס נישט אויסגעזונגענע ליד האָט מיר געהאַלפן אַדורכצוטראַגן דאָס פּעקל, וואָס איך האָב געהאַט אויף מיר : פאַקן און אויך שיקן די זאַכן און נאָך אַנדערע, אַנדערע, אַנדערע צרות. גוט וואָס איך בין געקומען קיין ניו-יאָרק.

ערשטנס מיט רותן. רות¹ האט באקומען א מעלדונג פון דעם ענגלישן קאנסולאט, אז זי זאל נישט פארלאזן ניו-יארק. זי איז פשוט משוגע פאר פרייד. קאנסטו דיר גארנישט פארשטעלן וואס דאס האט געמיינט פאר איר. איך האב איר געקויפט און פארן קינד און פאר רעדזשן² אלץ, וואס זיי האבן געדארפט. איך האב געגעבן לילא³ קארט-בלאנש, ארויסצוגיין מיט איר און אלץ איר צו קויפן, עס האט געקאסט איבער זעקס הונדערט דאלאר. איך בין גליקלעך, און גוט וואס איך האב געקריגן א טשעק פון מר. ראבינאוויטש⁴ און איך האב געהאט דאס געלט.

אזוי האב איך אויך געטון מיט דזשאן⁵. גלייב מיר, איך האב אויסגעפירט דיין געבאט וואס דו האסט מיר געגעבן דורכן טעלעפאן, צו זיין „גוט צו די קינדער“.

איצט מוזן מיר זיך בארויךן און זען צו קומען צוריק צו אונדזער געזונט. נאך דער מלחמה וועלן מיר זיך אלע צונויפקומען אין פריידן, אדער דא, אדער אין לאַנדאָן.

מיט פאטנאם⁶ האב איך געמאכט זייער גוטע אראנזשירונגען. איך האב ביי זיי 70,000 דאלאר, מיר וועלן באקומען ארום 12,000 דאלאר א יאר, 3,000 וועלן גיין פאר טעקסעס.

דאס הויז קאן מען פארקויפן פאר 19,000 דאלאר. איך וויל נישט, איך האב באשטימט פאר נישט ווינציקער ווי פאר 20,000.

יאן⁷ איז ווונדערבאר, ער איז באשטימט געווארן צו טון אדמיניסטראטיווע ארבעט אויסער דעם מלחמה-פעלד. זיינע אויגן זענען זייער שלעכטע, און ער איז נישט גוט פאר פעלד-ארבעט. איך גלייב אפילו נישט, אז מען וועט אים שיקן קיין אייראפע.

אלעק⁸ און לילא זענען ווונדערבאר. איך האב זיך זייער דערנענטערט צו זיי, און עס איז גוט געווען וואס איך האב געהאכט דיין עצה אז איך זאל שטיין ביי זיי.

איך שיק דיר איין דעם טשעק אויף 700 דאלאר, וואס איך האב איבער-געטוישט ביי לילא. מאך א דעפאזיט אין באנק.

איך קוש דיר און קוק שוין אויס אויף דער מינוט צו זיין מיט דיר.

דיין שלום

דעם 15טן מאי,

ליבע, טייערע מאדזשע-לעבן,

איך בין נאָר וואָס צוריקגעקומען פון באַסטאָן, עס איז זייער אינטערע-
סאַנט. מענטשן זאָגן, אַז איך ראַטעווע זיי דאָס לעבן ווען זיי קאָנען מיך
זען. איך בין פּאָפּולער ביים פּראָסטן עולם פון „פּאַרווערטס“¹, ביי די
ווייבער פון די ענגלישע איבערזעצונגען, און ביי די אַלרייטניקעס און
יאַהודים, ווייל די גוים האַלטן פון מיר.

איך רעד כמעט יעדן טאָג, פאַר אַ פאַר טעג האָב איך געהאַלטן אַ זייער
וויכטיקע רעדע פאַר די אַמעריקאַנער פּאַרלעגער. דו האַסט דאָס אַוודאי
געלייענט אין „פּאַרווערטס“. אויך ווער איך באַערט מיטן טיטל דאָקטאָר
— ווי געפעלט דיר צו האָבן אַ מאַן מיט אַ טיטל: „דאָקטאָר שלום אַש“?
דאָס איז פון אַ ייִדישן אינסטיטוט, פון דעם ד"ר סטעפּאַן ווייז² אינ-
סטיטוט.

דאָס זענען קלייניקייטן. די אַרבעט מנינע איז זייער וויכטיק. יידן האָבן
זייער ווייניק מענטשן צו וועלכע מען האָט צוטרוי, און איך בין איינער
פון דער קליינער צאָל, און איך פיל אויף זיך צוליב דעם די גאַנצע
פּאַראַנטוואָרטלעכקייט און שווערקייט.

קאַנסטו דיר פּאַרשטעלן ווי מיד איך בין, אַזוי אַז איך האָב נישט קיין צייט
וועגן עפעס אַנדערש צו קלערן — אַ חוץ וועגן דיר.
איך פיל אַז אַ חוץ וואָס איך קאָן עפעס אויפטון, לערן איך אַמעריקע,
און מיין ריזע איז זייער וויכטיק געווען.

איך האָב גרויסע צרות מיט מיין משפּחה און מיט דעם „פּאַרווערטס“. די
זעלבע פּאָליטיק, די זעלבע קריגערייען צווישן אב. קאַהאַן³ און וואַלדעק⁴.
דאָס מאַל איז דווקא קאַהאַן גערעכט. איך האָב אויסגעפונען, אַז וואַלדעק
וואַלט געווען אַ פיל שווערער רעדאָקטאָר און באַס ווי קאַהאַן, און דאָס
פילן אַלע.

מען וויל מיך אַרײַנשלעפּן אין פּאָליטיק, איך לאָז זיך נישט, דאַנקן גאָט
אַז איך בין נישט דערביי.

מנינע פּאַפּירן שטייען זייער שטאַרק אין „פּאַרווערטס“ און זיי וואַלטן מיך
געוואַלט האָבן אויף זייער זייט, נאָר איך לאָז זיך נישט.

נישט נאָר לאָז איך זיך נישט אַרײַנציען אין פּאָליטיק. אויך ווייבער טוען
אַלץ מעגלעכע מיך צו כאַפּן, זיי קאָנען מיך אַפילו נישט קריגן דורכן
טעלעפּאָן; אַנגעזאָגט — קיין קול פון אַ פרוי נישט אַנצונעמען. אויך בריוו
שיק איך צוריק נישט געלייענט.

איצט די משפחה : מיט זעלדען¹, מיין ברודער לויס עלטסטע טאכטער, האָב איך צרות. אַ גאַנצע מעשה. אויך מיט שרה-גאלדעס² טעכטער. פריער האָב איך געהאַט פון די ברידער און שוועסטער, איצט האָב איך פון זייערע קינדער צרות. אָבער איך מוז איר העלפן. איך קוש דיר, איך האָב זיך זייער געפרייט מיט דעם נחת וואָס איך האָב פון מיין אייניקל פון דערווייטנס. איך ליב דיר טאַפלט ווי דו מיך.

דין שלום

120

פאַראייניקטע שטאַטן

מיין טייערע מאַטל-לעבן, גאַט האָט מיך געשטראַפט מיט אַלטוואַרג : איך וווינ אין אַן אַלט הייזל מיט פאַרציטיק מעבל, ביי צוויי אַלטע שוועסטער, איינע איז אַלט 76 יאָר, די אַנדערע 78. די יונגערע, די 76-יעריקע איז נאָך די בייבי, און די עלטע-רע רעדט צו איר, ווי מען רעדט צו אַ קינד. און דאָס עסן וואָס זיי גיבן מיר שמעקט אויך מיט אַלטערטום. אַזעלכע מיני גרינס, וואָס נאָר אין אַלטע צייטן האָט עס געקאָנט וואַקסן. אין אַנפאַנג בין איך זייער צופרידן געווען — אַלטערטום. נאָר איצט, דאָכט זיך מיר, בין איך אויסגעהיילט געוואָרן פון מיין אַנטיקן-קרענק. די צוויי זקנות מיט די אַלטע „וועדזשע-טעבלס“ האָבן מיר אויסגעהיילט. אַז איך וועל אַהיימקומען, וועל איך קושן די טיר פון מיין הויז. נאָר דער-ווייל האָב איך באַצאָלט פאַר אַ וואַך פאַרויס, 10 דאָלאַר, און דאָ איז שוין אַ מחיה, רעכנן איך דאָך צו פאַרבלייבן די וואַך. איך באַד זיך יעדן טאָג און וואָש מיין וועש אין טיך האַדסאָן. נתן¹ זע איך יעדן טאָג.

שרייבן, גלוסט זיך מיר נישט, לייען איך קיפלינג². מיר טוט זייער וויי וואָס דו האָסט געהאַט אַזעלכע יסורים פון דינע ציין. אין אַלעם בין איך שולדיק, זיי מיר מוחל. איך וואָלט זייער געוואָלט אַז דו זאָלסט אַרויספאַרן אַז איך וועל געפינען אַ צווייטן פלאַץ, און אפשר דעם זעלבן. דו האָסט דאָך, דאָכט זיך, ליב „וועדזשעטעבלס“. דאָ, מיין ווייב, קאָנסטו קריגן וויפל דו ווילסט! נאָר

123

עס איז אַ רחמנות צו זען ווי די צוויי זקנות אַרבעטן, ווי די עלטערע
בייזערט זיך אויף דער יונגערע? יעדנפאלס איז עס שיין צו זען.
נתן פאַרט אַהיים די צווייטע וואָך. שרייב מיר באַלד ווען דו רעכנסט פאַר-
טיק צו ווערן מיטן דענטיסט.
איך קוש דיר, מיין טייערע, טייערע מאַטל-לעבן, איך בענק נאָך דיר זייער.

דיין שלום

121

סאַראַטאַגאַ-ספּרינגס, 1947

מיין טייערע מאַדזשע-לעבן,
דו האָסט דיר געקלאָגט, ווען איך בין געווען אין דער היים, אַז איך שרייב
דיר נישט מער קיין בריוו. דאָס איז נישט דערפאַר ווייל איך האָב דיר נישט
וואָס צו זאָגן, נאָר ווייל איך האָב דיר צופיל צו זאָגן. און דאָך דאַכט זיך
מיר אַז איך באַדאַרף נישט זאָגן. דו ווייסט עס פונקט אַזוי גוט ווי איך
וואָס איך האָב דיר צו זאָגן. און גלייב מיר אַז נישט נאָר דאָ, ווען איך בין
פון דערווייטנס פון דיר, נאָר אַפילו אין דער היים, האַלט איך אין מינע
געדאַנקען אין איין שרייבן צו דיר. אַלץ וואָס איך שרייב, שרייב איך צו
דיר און פאַר דיר. און בריוו שרייבן צו דיר איז פונקט אַזוי ווי שרייבן
צו מיר אַליין, ווייל דו און איך זענען איינס... און איך ווייס, אַז דו דענקסט
דאָס זעלבע בשעת איך דענק.

הפּלל, איך וועל זיך מיען און בלייבן אין סאַראַטאַגאַ, איך גלייב אַז די
בעדער טוען מיר זייער גוט. די צרה איז נאָר, וואָס איך קאָן נישט אַרויס-
שלאָגן פון מיין געדאַנק די אַרבעט און דווקא די בעדער באַשאַפן אין מיר
אַ חשק און גיבן מיר ענערגיע אַזוי אַז איך האַלט אין איין דענקען וועגן
אַרבעט.

היינט, נאָך דער ערשטער באַד, ווען איך האָב געמאַכט דעם שפּאַציר אין
וועלדל, האָב איך מיר געמאַכט נאָטיצן, נישט פאַר איין בוך, נאָר פאַר
אייניקע. נאָר גוט וואָס ס'האַט זיך צוגעטשעפעט צו מיר אַ רבילע — מיר
האַבן פאַרפירט אַ שמועס, און שטעל דיר פאַר — כאַטש ער האָט געוויסט
ווער איך בין, איז ער געווען זייער פּריינדלעך צו מיר, און האַלט מיר
אַפילו פאַר אַ גוטן, פרומען יידן.

124

ווען איך וואָלט נאָר געוויסט אַז דו פילסט זיך בעסער און אַז דו ביזט רוזקער, וואָלט עס מיר זייער פיל געהאַלפן — אַליין רוזק צו זיין.

דיין שלום

122

ניצע, 1947

מיין טייערע מאַדזשע,

איצט ווייס איך שוין מער וועגן הויז און אַלצדינג. איך וועל דיר דערקלערן אויספירלעך :

נעכטן בין איך געווען צום דריטן מאָל אין הויז מיט אַן אַגענט. דאָס הויז איז ריין, דער גאַרטן פול מיט פרוכטן, נאָר עס איז נישט פאַר אונדז. דאָס איינציקע צו טון איז צו פאַרקויפן, נאָר פאַרקויפן איז פאַרבונדן מיט שוועריקייטן: קודם פל דער פרייז. מיר קאַנען קריגן נישט מער ווי 3,500,000 פראַנק, דאָס הייסט 10,000 דאָלאַר. דאָס געלט קאַן מען באַיין־אופן נישט אַרויספירן, אַדער אַרויסשיקן פון פראַנקרייך. איך וועל פאַר מיליאָנען, פאַרשטייט זיך, נישט טאָן קיין זאַך קעגן דעם געזעץ. דו פאַרשטייסט דאָך דאָס. מוז איך לאָזן דאָס געלט אין פראַנקרייך. דאָס געלט איז גוט, דער פראַנק האָט אַלע אויסזיכטן צו שטייגן און נישט צו פאַלן, און מיר קאַנען דאָ לעבן און קויפן זאַכן פאַר דעם געלט.

איך בין איבערצייגט, אַז ווען דו וועסט איין מאָל קומען אַהער, וועסטו וועלן יעדעס יאָר קומען קיין פראַנקרייך איבערן זומער. פראַנקרייך אַליין, און ניצע ספעציעל, איז דאָס שענסטע, פרייסטע און גליקלעכסטע לאַנד אין דער וועלט. מען ווערט דאָ יונג, די לופט איז גוט, און איך קאַן דאָ אַרבעטן.

פאַרשטייט זיך, אַז איך קלער נישט איין מינוט, חלילה, צו ליקווידירן מיאַמי ביטש, מיאַמי ביטש איז אונדזער שטענדיקע היים, נאָר איך וואָלט געוואָלט זיין יעדעס יאָר אַ פאַר חדשים צוזאַמען מיט רותן און מרים¹. זי איז מיר די נאַענטסטע פון אַלע מינע קינדער, און ווען מיר וועלן האָבן געלט אין פראַנקרייך, קאַנען זיי קומען און מיר וועלן זיין צוזאַמען אַ פאַר חדשים, אַדער אין ניצע, אַדער אין די בערג.

דאָס געלט באַדאַרף איך נישט איצט. מיר האָבן, דאַנקן גאָט, גענוג צו לעבן אין אַמעריקע, איצט איבערהויפט, מיטן דערפאַלג פון „מערי“.

125

וואָס זאָלן מיר נישט זײַן צוזאַמען מיט אונדזערע קינדער אַ פּאָר חדשים אין יאָר, ווען מיר פּילן זיך אַזוי עלנט און אַליין אַ גאַנץ יאָר אין מיאַמי ביטש ?

אַבער עס איז דאָ נאָך אַ פּראָיעקט. איך ווייס נישט ווי דו וועסט טראַכטן וועגן דעם.

דו ווייסט אַז עס קומט מיר אַן זייער שווער די אַרבעט אין מיאַמי ביטש. די לופט אין מיאַמי ביטש מאַכט מיר פּויל ; די לופט אין ניצע וועקט מיר צו אַרבעט. מען רעדט מיר צו, איך זאָל קויפּן פּאַרן געלט אַן אַפּאַרט-מענט אין ניצע און מיר זאָלן קומען יעדעס יאָר איבערן זומער וווינען אין אונדזער אייגענעם אַפּאַרטמענט. אַבער איך בין מיד פּון היזער, איך וויל נישט מער האָבן קיין היזער, און וויל נישט מער זײַן צוגעבונדן צו איין אָרט. אונדזער היים איז אַמעריקע, מיאַמי ביטש, גוט אַדער שלעכט — דאָרט בלייבן מיר פּערמאַנענט.

איך האָב דיר נאָר דאָס געשריבן ווילן איך וויל אַז דו זאָלסט וויסן וועגן אַלצדינג וואָס גייט אַן אין מיר.

אין קורצן, מיין מיינונג איז אַזוי :

1) מיר זאָלן ליקוידירן די נחלה, נעמען וויפל עס לאַזט זיך און פּטור ווערן פּון אַ זאָרג ;

2) האַלטן דאָס געלט אין פּראַנקרייך, אין פּראַנקן, לויטן היגן געזעץ. קומען יעדן זומער צו לעבן אין פּראַנקרייך פּאַרן געלט. פּאַרגעס נישט, אַז די ריזע אַליין וועט קאָסטן 4-5 טויזנט דאָלאַר ;

3) געבן אַ געלעגנהייט די קינדער זיי זאָלן זיך אַרויסרייסן פּון ענגלאַנד און קומען קיין פּראַנקרייך, ווילן אין לאַנדאָן איז ווירקלעך שלעכט. ווען דו באַשטייט דערויף, בעט איך דיר מיר צו טעלעגראַפירן. איך וויל נישט טון אַ זאָך אַליין, אַן דיין וויסן און אַן דיין הסכמה.

עס וועט נאָך זײַן צרות מיטן גערטנער. זי איז אַ געפּערלעכע, כיטרע פּרוי און איך האָב מורא, אַז זי וועט אונדז מאַכן עגמת-נפש. זי האָט אַ רעכט צו בלייבן און עס איז שווער אַרויסצוזעצן פּון אַ וווינונג איצט אין פּראַנק-רייך. איך האָף, פּאַר 40-50 דאָלאַר אין פּראַנקן וועט מען פּון זיי פּטור ווערן.

שרייב מיר באַלד דעם נומער פּון דיניע בלזקעס, מען קריגט דאָ הער-לעכע.

געשריבן דיר וועגן ביזנעס און נישט געהאַט קיין צייט אַ וואָרט צו דער-מאַנען וועגן אונדזער ליבע, נאָר דו ווייסט דאָך סיי-ווי-סיי.

דיין שלום

טייערע מאדזשע-לעבן,

היינט האָב איך באַקומען דיין טעלעגראַם אַז דו שיקסט אַרויס דעם דאָקו-מענט. איך האָב דיר אַרײַנגעשיקט דעם טעקסט פון פראַנצויזישן נאַטאַר, און דו קאַנסט דאָס אונטערשרײַבן און צוריקשיקן צו מיס ווילקענאַזן.¹ זיי האָבן דאָרט אַ נאַטאַר אין ביוראַ און זי וועט עס לאָזן באַשטעטיקן פון פראַנצויזישן קאַנסול אין ניו-יאָרק און זי וועט עס מיר איבערשיקן. איך האָב היינט אין דער פרי גערעדט טעלעפאָניש מיט רותן² און זי קומט אַהער דעם 27סטן קיין ניצע. איך האָב געפאַלגט דיין עצה — אפשר וועל איך פאַרן מיט איר קיין איטאַליע. עס איז נישט זיכער ווייל איך פיל זיך שוואַך.

איך האָב געלייענט די גאַנצע צײַט „מערי“³ און בין זייער באַלעבט פון דעם בוך. איך לעב נאָך אַ מאָל איבער די עמאַציעס מײַנע און דאָס האַלט מיר וואַך בינאַכט. איך וואַלט זייער גערן געוואַלט וויסן וואָס פאַר אַן אינדרוק דאָס בוך האָט געמאַכט אויף דיר.

דו שרײַבסט מיר, אַז דו האָסט מורא מיר וועלן זיך ווידער איבערצײַען. ניין, מײַן ווייב, מיר איבערצײַען זיך נישט מער. דאָס זאָג איך דיר הייליק צו. אונדזער היים בלײַבט אין מיאַמי ביטש, גוט אַדער שלעכט. וואָס לענ-גער איך בין אין אייראָפּע, זע איך איין וואָס פאַר אַ ווונדערבאַר לאַנד ס'איז אַמעריקע, אַפילו מיט איר טײַערקייט. איך בין מוחל אייראָפּע איר ביליקייט. אַלץ באַשטייט דאָ פון געלט, וועקסלעך און שיבער. יא, מיר וועלן פאַרן קיין אייראָפּע אויף אַ טור — אַדער יא, אַדער נישט. נאָר פון אַמעריקע צײַען מיר זיך נישט איבער. פון מיאַמי רירן מיר זיך נישט. איך זאָג דיר דאָס הייליק צו. דורך דעם שלאָג דיר אַלע געדאַנקען אַרויס פון איבערצײַען זיך. טו איז גאַרטן אַלץ וואָס דו געפּינסט פאַר נייטיק. איבע-ריקנס, ווערט שוין דאָ אין ניצע קאַלט, אין די פאַרנאַכטן הייבן זיך שוין אַן די נעפלען — און דאָס איינציקע, וואָס מען באַדאַרף זען איז צו פאַר-קויפן דאָס הויז דאָ אין ניצע. דערווייל האָב איך נאָך גאָר קיין נײַס נישט. ווען איך וועל נישט פאַרקויפן דאָס הויז וועל איך איבערלאָזן אַ פּולמאַכט רותן, אונטערשרײַבן פאַר אונדז.

האַסטו פאַרניכטעט דעם בריוו? דו קענסט מיר שרײַבן וואָס דו דענקסט וועגן דעם בריוו...

איצט, ווי איך האָב נאָך אַ מאָל איבערגעלייענט „מערי“, בין איך פעסט איבערצייגט, אַז דאָס איז איינס פון די גרעסטע ביכער וואָס זענען ווען געשריבן געוואָרן. דאָס בוך וועט מאַכן אַ רעוואָלוציע צווישן יידן און קריסטן.

איך קוש דיך
דיין שלום

124

ניצע, 1948

טייערע מאַדזשע-לעבן,
פאַר די לעצטע דריי טעג האָב איך זיך נישט געפילט מיט אַלעמען, דער-
פאַר האָב איך דיר נישט געשריבן.
דאָס וועטער האָט זיך געענדערט אין ניצע, ווינטיק און פּייכט. איך האָב
באַקומען שרעקלעכע שמערצן אין מיין פוס אַזוי אַז איך האָב פשוט נישט
געקאַנט גיין. איך בין געלעגן מיינסטנס אין בעט. איך האָב זיך נאָר אויפ-
געהויבן צו גיין ראש-השנה אין שול אַריין (אין ביידע שולן) און צו געבן
אַ ביסל געלט די פליטים, וועלכע זענען דאָ פיל. דער אַלטער דובינסקי¹
גיט אַכטונג אויף זיי, אַן אמתער צדיק.
פּריטיק אָונט האָב איך געגעסן ביי די פּרעגערס². איך האָב מיר גע-
טראַכט אַז דו מוזסט אויך זיין ערגעץ-וווּ פאַרבעטן און עס איז מיר
טרויעריק געווען וואָס פאַר אַזוי פיל יאָרן זענען מיר ראש-השנה נישט
צוזאַמען. לאַמיר האָפן אַז מיר וועלן זיך שוין קיין מאָל נישט שיידן.
היינט, זונטיק, האָט מיר ד"ר פּרידמאַן³ אונטערזוכט, געמאַכט אַ דורכויס-
עקזאַמען, און האָט געוואַלט די ערשטע זאָך אַפקויפן ביי מיר מיין האַרץ
— איך האָב אים געזאָגט, אַז דאָס געהער נישט צו מיר, נאָר צו דיר.
דערנאָך, ווען ער האָט אונטערזוכט מיין אונטערשטן טייל לויב, האָט ער
די אויגן אויפגעפּנט און געזאָגט, אַז איך בין נאָך גוט פאַר אַ מאָן צו
זיין די נאָענטסטע צוואַנציק יאָר. ער האָט געוואַלט, אַז איך זאָל אים
כאַטש עפעס אַוועקשענקען... געזאָגט אַז דאָס געהער אויך נישט צו מיר,
נאָר עס איז אין גאַנצן דיינס... וועגן דעם פוס האָט ער זיך אויסגעלאַכט,
ער זאָגט אַז עס קומט פון שלעכטע שייך. גיי טענה דיך אויס מיט זיי. איך

128

לינד און ד"ר דאָברין⁴ און ד"ר פרידמאן זאָגן, אַז עס איז נאָר שײַך. איך ווייס איין זאך: עס טוט וויי.

הײַנט האָט זיך דאָס וועטער געשטעלט און איך הייב אָן צו פילן זיך בעסער. עס זעט אויס אַז עס האָט דאָך צו טון מיטן וועטער. ווי זאָגסטו: אַ שניי פאַלט אין די בערג...

מיטן הויז איז נאָך דערווייל גאָר קיין נײַס נישטאָ, איך גלייב נישט אַז איך קאָן עס פאַרקויפן דורך דער צײַט וואָס איך בין דאָ. איך וועל איבערגעבן די פּולמאַכט רותקען⁵ און ווען עס וועט זיך מאַכן אַ קונה איז דאָך גרינגער צו קומען פון לאַנדאָן, פּדי צו פאַרענדיקן דאָס עסק.

האָב נישט קיין מורא, איך וועל נישט קויפן קיין אַפּאַרטמענט און קיין אַנדערע זאַכן. איך האָב דיר געשריבן, אַז עס איז גענוג פאַר אונדז צו האָבן איין הויז אין מיאַמי ביטש. קיין אַנדערע „פּראָפּערטי“ וויל איך נישט האָבן.

איך פאַרברענג מײַן צײַט אין לייענען פּראַנצויזישע קלאַסיקער — איך לערן זייער פיל פון זיי. האָסטו געלייענט באַלזאַקס⁶ "The Village Cure"? לייען מאַפּאַסאַנס „בעל-אַמי“.

איך קוש דיך און בענק נאָך דיר.

מיט ליבע
דיין שלום

טײַערע איינציקע ליבע מאַדזשע-לעבן,
וואָס זאָל איך דיר זאָגן וועגן פאַריז? פאַריז איז דאָס זעלבע ווי געווען. די זעלבע אַנטיקן-געשעפטן, די זעלבע פּראַנצויזן, אַזוי ווי מיר האָבן זיי פאַרלאָזן — און דאָך נישט די זעלבע. אַ ביסל נידערגעשלאָגן, פאַרשעמט איבער דעם וואָס זיי האָבן שלום געמאַכט מיט היטלערן און געוואָרן אַ צווייטראַנגיקע מדינה. די אַלטע מענטשן זענען טרויעריק, די יונגע אַרבעטן זייער שווער. דאָך זענען זיי מיר די נאָענטסטע און די פאַרשטענדלעכסטע פון אַלע פעלקער פון אייראָפּע, אַ חוץ די איטאַליענער.

זייער פיל יידן, פרומע יידן פון די קאַנצענטראַציע-לאַגערן — נישט זייער סימפּאַטיש. איך ווייס נישט, עס איז עפעס געשען מיט די יידן וועלכע

זענען געבליבן פון דעם גיהנום. אויפן פלעצל האַנדלט מען פראַנק און פרייַ מיט וואַלוטע. יעדער ייד אין אַ שוואַרצער קאַפּאַטע, מיט באַרד און פאות, טראַגט אַ האַנט-טאַש אין האַנט און רופט דיר נאָך: „דאָלאַרן! דאָלאַרן!“ די פראַנצויזן לאָזן זיי, זיי האָבן מורא זיך צו טשעפּען מיט זיי, מען זאָל זיי נישט פאַרשרייען, אַז זיי זענען אַנטיסעמיטן.

געטראַפּן דאָ אַ זייער סימפּאַטישן בחור פון קאַליפּאָרניע. ער וויל זיין אַ שרייבער. ער באַהאַנדלט מיך ווי אַ זון אַ פּאַטער, באַדינט מיך און זאַרגט זועגן מיר.

אַ פרומער ייד, וועלכער איז אַ גרויסער חסיד דינער, האָט מיך געפירט עסן אין אַ כשרן רעסטאָראַן. איך האָב זיך פאַרדאָרבן דעם מאַגן און געהאַט אַ שרעקלעכע נאַכט. היינט פיל איך זיך שוין בעסער און צום ערשטן מאָל עפּעס געגעסן.

עס געפינען זיך דאָ פיל מאַלער פון ישׂראל, זייער סימפּאַטישע יונגעלייט. איך טרעף זיך מיט זיי אין קאַפּע לע דאָס און פאַרברענג מיט זיי זייער גוט. אַלע האָבן מיך געלייענט און זענען גערירט פון טרעפּן מיך. מיין נאָמען קלינגט ביי זיי ווי אַ לעגענדע.

איך האָב אויך דאָ געטראַפּן אַ פּאַר אַלטע באַקאַנטע. שטעל דיר פאַר, דער מאַלער קרעמען¹, פון וועלכן מיר האָבן אַ בילד, לעבט און איך פאַר-ברענג מיט אים זייער אָפט. אַלע פרייען זיך מיט מיר. אויפן פלעצל זענען אַרויסגעקראַכן די אַלטע לייענער מיינע, זיי האָבן מיך אַרומגערינגלט און געפרייט זיך מיט מיר.

איך האָב דאָ געטראַפּן דעם נייעם פראַנצויזישן פאַרלעגער מיינעם, וואָס גיט אַרויס „איסט-ריווער“. נישט קיין גרויסער פאַרלאַג, נאָר אַ זייער סימפּאַטישער מענטש.

דער פאַרלעגער פון „נאָזאַרין“ איז אַ גנב. מען וועט באַדאַרפּן פון אים צונעמען די ביכער.

היינט איז געקומען צו מיר פון ציריך מיין דיטשישער פאַרלעגער. שטעל דיר פאַר: אַ פשוטער, פוילישער ייד, זיין פרוי אַ דיטשישקע, רעדט יידיש ווי איינע פון אונדז. דו קאַנסט דיר גאַרנישט פאַרשטעלן ווי פאַרגעטערט איך בין ביי זיי. זיי האַלטן אַז איך האָב אויפגעטאַן מיט מיינע ביכער די גרעסטע זאַך פאַר יידן. זיי זענען אין גאַנצן אינפאַרשטאַנדן מיט מיין שטעלונג און גיבן אַרויס מיינע ביכער אויס אידעאָליזם און איבערצייגונג. זיי ווילן אַרויסגעבן אויף סיני און אויסוואַל פון מיינע אַלטע ביכער. זיי זאָגן, אַז מיינע ביכער, אַ חוץ דעם וואָס זיי וועלן האָבן אין דיטשלאַנד אַ גרויסן פאַרקויף, טוען זיי אויף פיל פאַר אַ פאַרשטענדיקונג מיט יידן. איך גלייב אַז איך וועל זיי געבן די רעכט.

שאַגאַל² וווינט היינטער דער שטאָט. זיין פרוי האָט מיך אָפּגערופּן, איינ-

געלאָדן צו קומען צו זיי אויף זונטיק. איך האָב געמוזט אָפּזאָגן, איך האָב
נישט קיין פּוּחות צו פּאַרן מיט דער באַן.
עס איז נישטאָ מער וואָס צו זען אין אייראָפּע, דאָך באַדויער איך נישט
די רייזע, ווען זי קאָסט מיך אַפילו אַזוי טייער.

דיין שלום

126

ניצע, 1949

טייערע, איינציקע מאַדזשע-לעבן,
דו זיצט דאָרט בײַ דיר אין צימער בײַם פענצטער און קוקסט אַרויס צום
ברייטן ים און איך זײַך דאָ בײַ מיר אין צימער און קוק אַרויס דורכן
פענצטער צום ברייטן ים אין ניצע — נאָר די ימים קומען זיך צונויף דורך
דעם גיבראַלטאַר און מיר בענקען איינער צום אַנדערן.
איך בין אַנגעקומען אַרום עלף אַ זייגער קיין ניצע טויט מיד. רות¹ האָט
מיך באַגלייט צו דער באַן. זי איז אַ זיס, גוט קינד. דאָס געטרייסטע וואָס
מיר האָבן. זי האָט געזאָרגט פאַר מיר און געזען איך זאָל זיך פילן גוט.
דעם לעצטן טאָג וואָס זי איז געווען מיט מיר האָט זי באַקומען אַ טעלע-
גראַמע, אַז מרים-לעבן² האָט געענדיקט די שול. דו קאָנסט דיר נישט פאַר-
שטעלן ווי זי האָט זיך געפרייט. זי האָט מיך גערירט מיט איר ליבע צו איר
קינד.
איך האָב געקויפט מרימען זייער אַ שיינע מתנה, אַ לעדערנע טאַש, עפעס
פאַנטאַסטיש. רות וועט דיר שרייבן וועגן דעם. און רותן האָב איך גע-
קויפט זייער שיינע בורשטינען. זי האָט זיי נישט געוואָלט נעמען, זי האָט
געוואָלט, אַז איך זאָל זיי ברענגען צו דיר.
דאָס ערשטע וואָס איך האָב געטון, איך בין אַרויסגעגאַנגען און געקויפט
מיר אַ פראַנצויזישן באַד-קאַסטיום. דו קאָנסט זיך נישט פאַרשטעלן ווי
לעכערלעך עס איז געווען. די פראַנצויזישע קאַסטיוםמען זענען דינע מיט
שמאַלע פאַסן אַזוי אַז איך האָב מורא געהאַט אַז מען זאָל מיר נישט
אַרויסזען... און איך האָב זיך אויסגעטענהט מיט דער פראַנצויזיקע אויף
מיין פראַנצויזיש אַז מען וועט מיר אַרויסזען די מעשה... די גויה האָט
מיר פאַרויכערט, אַז עס שאַדט נישט, אַז עס איז אדרבה, בעסער אַזוי.

דו קאנסט דיר נישט פארשטעלן ווי קאמיש די סצענע איז געווען. איר בין געגאנגען און גענומען א באד, גלייך געפילט זיך אן אנדערער מענטש.

ניצע איז ווונדערבאר שיין און ערלעך. זייער הייס. די זון איז א מילדע און די היץ א טרוקענע. אויסגערוט זיך א ביסל, האב איך אפגערופן פרעגער³, ער איז געקומען, פארבראכט מיט אים און צוגעזאגט מאַרגן, פריטיק, צו עסן בני אים.

פארנאכט גענומען א טעקסי און בין ארויסגעפאָרן קיין LA LANTERNE * איך האָב דאָרט קיינעם נישט געטראָפן. דער גארטן איז נישט אזוי פאַר-נאַכלעסיקט ווי איך האָב געמיינט. די ביימער זענען גריין און עס איז דאָ זייער פיל אַראַנזשן, מאַנדאַרינען און ציטרינען אויף זיי אַלע, אויף די ביימער אין מיאָמי געזאָגט געוואָרן. נאָר דאָס הויז איז אַפּגעלאָזן און פאַרנאַכלעסיקט. עס מאַכט אַן אַרעמען איינדרוק. די שטובן קליין און טונקל, און נאָר מיאָמי זעט דאָס הויז אויס ווי אַ נעבעכל. איך האָב אַפּגעריסן אַ בינטל וויינטרויבן און געגעסן אַליין אין גארטן. עס איז געווען אַ מאַדנער געפיל, צו זיין אין מיין אייגענעם גארטן, איינער אַליין.

דער רעזערוואַר שטייט אזוי ווי געווען, אויך זייער שיינע בלומען, פיל פרוכטן, נאָר די בעלי-בתים זענען נישטאָ.

שפעטער איז אַנגעקומען דער זון פון דעם גערטנער, מיר האָבן אים איבערגעלאָזט אַ קינד, היינט איז ער אַ דערוואַקסענער בחור, ער האָט זיך זייער געפרייט מיט מיר און געזאָגט, אַז דער פּאַטער אַרבעט שווער אין גארטן. מאַרגן וועלן זיי מיך באַזוכן אין האָטעל.

פאַרשטייט זיך, מען באַדאַרף דאָס אַרט ליקווידיין און פאַרקויפן. עס האָט קיין טעם נישט עס אַנצוהאַלטן. מיר וועלן קיין מאַל דאָרט נישט וויינען.

מאַרגן וועל איך זיך זען מיט אַ פאַר מענטשן. ווען מען וועט עס נישט קאָנען פאַרקויפן פאַר אַ פרייז, דענק איך, אָדער דאָס הויז צו געבן אַ מתנה רותקען מיט איר מאַן זיי זאָלן עס האַלטן פאַר אַ נדן פאַר מרים-לעבן, אָדער עס אַוועקצוגעבן אַלס געשאַנק דער הסתדרות פאַר אַ שולע, פדי אויסצובילדן יונגעלייט פאַר ארץ-ישראל. איך וועל נישט טאָן קיין זאך אַן דיר. איך וועל דיר אַנפּרעגן ווען עס וועט קומען דערצו.

שריב מיר באַלד קיין ניצע. איך גלייב דאָ צו שטיין אַרום צוויי וואַכן. איך האָב אַ זייער שיין צימער, אַרויס צום ים, דאָס עסן איז זייער גוט און

---

* דער פּלאַץ וווּ ס'האָט זיך געפונען די ווילע פון שלום אש אין ניצע.

פריש. איך צאל פארן צימער מיט באד, האלב פענסיאן, אלץ צוזאמען
צען דאלאר א טאג.
איך קוש דיר, און שרייב צו מיר. ווען דאס מאכט דיר מיד, שרייב נישט,
נאר לאז הערן פון זיך דורך טעלעגראמען.

דיין שלום
וואס ליבט דיר זייער און זייער.

127

ניצע,

טייערע מאדזשע-לעבן,

איך לייד נאך אלץ אויפן פוס. זעט אויס, אז איך האב אים צוגעקילט אין
ים. דער ים איז נישט גוט פאר מיר. ד"ר פרידמאן¹ האלט אין איין זאגן
אז עס איז נישט רעוומאטיזם, נאר דאס זענען די שיר, איך באדארף האבן
א „סאפארט“, דאס זעלבע וואס דער דאקטאר אין מיאמי האט מיר גע-
זאגט. איך לאך מיר אויס פון אים, אבער דאך פאלג איך אים. איך גיי
נאך א מאל פרובירן אריינלייגן א „סאפארט“ אין שיר. אלע זאגן אז אין
איטאליע מאכט מען די בעסטע שיר, איך וועל מיר לאזן מאכן אין איטא-
ליע א פאר שיר.

דאס וועטער איז דא זייער שיין, זוניק און קיל. רותקע² זאל לעבן פרייט
זיך זייער מיט דעם קילן וועטער (אין לאנדאן איז זייער הייס געווען) און
מיט דעם גוטן עסן. די קינדער זענען אויסגעהוונגערט אין ענגלאנד. זי
האלט זיך אפ פון קויפן דא זאכן, ווייל מען זאגט, אין איטאליע איז אלץ
ביליקער, מיר וועלן זען.

זונטיק פארן מיר אפ קיין מילאנא. מיר וועלן דארט גיין אין דער אפערע.
אפשר וועלן מיר אויך פארן קיין פלארענץ. מיר וועלן זען.
מיטן הויז איז דערווייל נאך נישטא קיין ניס. אז איך וועל עס נישט פאר-
קויפן, וועל איך עס איבערלאזן אויפן צווייטן יאר.

איך וויל דיר עפעס בעטן: צווישן די בילדער וואס איך האב געשאנקען
דיין ברודער, געפינט זיך א קליין בילדל פון האבער³. דו געדענקסט דעם
יונגמאן פון לאדזש, וועלכער פלעגט אריינקומען צו אונדז אין פאריז?
ער האט געהאט א ברודער וואס איז זייער פרי געשטארבן. דער ברודער
ווערט פאררעכנט איצט פאר א גרויסן מאלער, א גאון. מיר האבן געהאט

פון אים אַ בילדל וואָס שטעלט פאַר אַ שטיל לעבן, פון עפל און ציטרוס-פרוכטן. איך האָב דאָס בילדל אַוועקגעגעבן דיין ברודער. איך האָב עס געזען ביי אים הענגען אין עס-צימער. ער האָט זייער פיל בילדער פון מיר. איך וויל גאַרנישט פון אים, נאָר דאָס בילדל. דאָס איז דערפאַר, ווייל איך האָב געטראָפן אין פאַריז אַ „נעפע“ פון דעם האַבער, זייער אַ פּינער יונגערמאַן פון ארץ-ישׂראל, אַ גרויסער ייִדישער גבור. ווען איך האָב אים געזאָגט, אַז איך האָב אַ בילדל פון זיין פעטער, וועלכער איז ביי זיי אין דער משפּחה ווי אַ לעגענדע — איז ער געפאַלן אויף מיר און מיך געבעטן איך זאָל עס אַוועקשענקען פאַרן מוזעאום אין ירושלים. איך האָב אים צוגעזאָגט.

בעט איך דיר, דו זאָלסט שרײַבן אַלעקן⁴, אַז ער זאָל דיר שיקן דאָס בילדל, ווייל איך ליב עס זייער און דו ווילסט מיך איבערראַשן. איך אַליין וויל נישט רעדן מיט אים וועגן דעם. ווען דו וועסט נישט פּוּעלן, וועל איך פשוט צונעמען דאָס בילדל פון אים מיט געוואָלד, ווייל דאָס בילדל שטעלט נישט פאַר קיין ווערט, נאָר פאַר מיר איז עס זייער טײַער. איך שיק אַהיים ביכער דורך אַמעריקאַנער „עקספרעס“. איך קוש דיר און בענק נאָך דיר. האַלדו דיר, און בענק נאָך מיר ווי איך נאָך דיר.

דיין שלום

טייערע מאַדזשע-לעבן,
איך קום וואָס אַ מאָל מער צו דער איבערצייגונג, אַז ניצע איז דאָך דער איינציקער פּלאַץ וווּ מיר ביידע קאָנען זײַן צוזאַמען. מיר זענען אַזוי אַפּ-הענגיק, דו און איך, פון דעם קלימאַט. אַנדערע מענטשן זענען אַפהענגיק פון זייער פּרנסה, אין די ערטער וווּ זיי וווינען, מיר — נאָר פון קלימאַט. דער קלימאַט איז פאַר דיר אַלץ, און דאָס זעלבע איז ער פאַר מיר. פאַר פּרנסה קאָן איך וווינען אויף דער לבנה. פאַר מיין געזונט, מנוחה, אַרבעט, ביזן איך אַפהענגיק פון קלימאַט. דו ווייסט גוט, אַז מיאָמי איז פאַר מיר אַן אַפקומעניש. עס איז גוט און

וויל און שייז, ערלעך און ווונדערבאר, אָבער נאָר פאַר 4-5 חדשים. איך פיל זיך ווי עפעס אַ נבלה און קאָן דאָרט נישט צונויפנעמען די געדאַגן-קען.

דאָ אין ניצע בין איך שוין צען טעג, איך באַד זיך אין ים, איך לויף, איך באַוועג זיך און איך נעם מאַסאַזשן.

עס איז וואַרעם, עס איז קיל, עס שמעקט. איך ווייס נישט, צי עס איז הייס. הייס איז אין מיאַמי, אין ניו-יאָרק, אין לאַנדאָן, אין פאַריז — אין ניצע איז וואַרעם און דאָס איז אַלץ.

פאַרשטייט זיך, דאָס הייסט נישט, אַז איך גיי שוין אינפאַקן אַלץ און פאַרן קיין ניצע. ניין, ניין, ווען דו וואַלט דאָ געווען, וואַלטן מיר געבליבן דאָ דעם ווינטער. אַזוי ווי דו ביזט אין מיאַמי, מוז איך אויך זיין אין מיאַמי. דו ווייסט וויל, אַז איך קאָן נישט לעבן אַן דיר, און דו קאַנסט נישט לעבן אַן מיר. און אַזוי לאַנג ווי עס איז אונדז באַשערט מוזן מיר זיין צוזאַמען. איז אַפילו איך האָס מיאַמי און אירע מענטשן, קום איך צוריק דעם 22סטן אַקטאָבער, איך האָב שוין דעם בילעט.

קומענדיקן פרילינג, אויב איך וועל לעבן, אין מיטן אַפּריל, זעסטו מיך שוין נישט אין מיאַמי. איך האָף אַז ביז דעמאָלט וועסטו קאַנען מיט מיר מיטפאַרן, צו זען די קינדער אין לאַנדאָן און צו פאַרברענגען דעם זומער אין אייראָפּע.

דאָס הויז גיב איך איבער היינט אַן אַגענט צו פאַרקויפן. ווי איך האָב דיר געשריבן, עס איז נישט פאַר אונדז, איך וויל נישט האָבן קיין פאַרם, איך וויל עס ליקווידירן און שפעטער וועלן מיר זען.

איך בין אַ ביסל אויפגערעגט היינט, איך בין נישט געשלאָפן אַ גאַנצע נאַכט, געקלערט וועגן דיר און זיך פאַרשאַלטן פאַר וואָס איך בין געפאַרן אַליין. וואַלטו געווען מיט מיר, וואַלטו געזונט געוואָרן. דער קלימאַט איז ערלעך, נישטאָ קיין פּינכטקייט, איך פיל נישט מער קיין רעוומאַטיזם און דאָס עסן — דאָס בעסטע אין דער וועלט. דינערשאַפט — גאָט, פאַר דעם וואָס דו צאַלטט אין מיאַמי אַ שוואַרצע, וואַלטו געקאַנט דאָ האַלטן אַ „באַטלער“, אַ שאַפּער, אַ קעכין און אַ גערטנער, און איך אַ וואַנע.

הפּלל, מאַך דיר נישט קיין זאָרגן. פון איצט איז אַפּגערעדט, איך וויל זיין אין דער היים דעם 1טן נאָוועמבער, ביז דאָן, האָף איך, וועל איך אויס-האַלטן. און דו? איך מיינ אַז דו ליינדסט פון ליבע ווי איך.

איך קוש דיר און בענק נאָך דיר מיט מיין גאַנץ האַרץ און נשמה.

דיין שלום

פ.ס. איך בין זייער גליקלעך געווען מיט די פאַר שורות וואָס דו האָסט מיר געשריבן וועגן „מערי“.
איך פאַר אַפּ מאָנטיק קיין מילאַנאָ, איך וועל זיין אין איטאַליע 8-10 טעג, דאַן קום איך צוריק קיין ניצע.

ניצע, 1949

מיין טייערע, הייליקע מאַדזשע-לעבן,
נעכטן האָב איך אַזוי געבענקט נאָך דיר, איך האָב אַזוי געגלוסט צו דיר אַז איך האָב דיר געשריבן דעם בריוו פון מיין פּאַנטאַזיע אויס. היינט שעם איך זיך פאַר דיר און איך בעט דיר איבער טויזנט מאָל און דו מוזסט מיר מוחל זיין... איך בעט דיר, פאַרברען דעם בריוו אַזוי שנעל ווי דו וועסט אים באַקומען. דאָס באַווייזט ווי איך ליב דיר — איך גלייב נישט, אַז איך וועל קאַנען מער זיין אַוועק פון דיר, כאַטש עס איז גוט זיך צו דערווייטערן איינער פון צווייטן אויף אַ געוויסער צייט, פּדי צו זען ווי מיר זענען פאַרקנופט און פאַרבונדן צוזאַמען און ווי מיר באַדאַרפן איינער דעם אַנדערן און ווי מיר דאַרשטן איינער נאָך דעם אַנדערן. ווען מיר זענען לאַנג צוזאַמען, וואַקסן אַן פאַרשיידענע ווילד-גראַזן צווישן אונדז, וועלכע פאַרשטעלן די בלומען. אַבער לאַנג צו זיין איינער פון צווייטן איז נישט גוט.

איך בין איבערצייגט, אַז דיין קראַנקייט איז נאָר נערוון און עס האָט פיל צו טון מיט אַמעריקע און מיט דער אַטמאָספּער אין ניו-יאָרק און אין מיאַמי ביטש, איבערהויפט זינט איך האָב אַנגעשריבן די ביכער * . און איך האָב מורא, ווען „מערי“ וועט אַרויסקומען און די ייִדישע צייטונגען וועלן אַנהייבן אַנפאַלן אויף מיר, וועט דאָס אויף דיר זייער שלעכט ווירקן. איך וואָלט דערפאַר געוואָלט אַז דו זאָלסט זיין מיט מיר אין אייראָפּע און זען ווי יידן ליבן מיר דאָ און ווי מען בענקט נאָך מיר. מײַנע ביכער זענען דאָ זייער פּאָפּולער און אַלע האַלטן, אַז איך טו אַ גרויסע זאַך. די ענגלישע יידן האָבן מיר איינגעלאָדן, איך זאָל רעדן פאַר זיי, וואָס איך וועל טאַקע טון. איך בעט דיר, נעם דיר נישט צום האַרצן וואָס די צייטונגען וועלן

---

* מיינט די ביכער אויף טעמעס וועגן קריסטנטום.

שריבן, גלייב אז איך טו די זאך, וואָס איך מוז טון און פאַר דער טובה פון דער וועלט און יידן. און ווען דו קאָנסט דיר באַפרייען פון די יידישע צייטונגען און פאַרגעסן אין די פאַר שרייבערס און ליאַרמערס, וועלכע האָבן קיין אינפלוס און קיין באַדייטונג נישט, זיי וועלן פאַרגעסן ווערן, און די וועלט וועט געדענקען מייע ביכער, און זיי ליענען הונדערט יאָר נאָך מיין טויט. ווער געדענקט די רבנים, וועלכע האָבן געלייגט שפינאַזען¹ אין חרם? און ווער ווייס פון די קליינע שרייבערלעך, וועלכע זענען אָנגע-פאַלן אויף פלאַבער², אויף זאַלאַ³, אויף פּרעזן⁴, אויף ביאַליקין⁵, אָדער אויף אַנדערע גרויסע שרייבערס, וועלכע האָבן עפעס אויפגעטון?

אייראַפע האָט זייער גוט געוויקט אויף מיר. עס האָט מיר געגעבן אַ פּערספּעקטיוו צו זען די זאך וואָס איך טו אין דעם ריכטיקן ליכט. אַפילו די יונגעלייט פון ישראל רינגלען מיך אַרום מיט ליבע און זאָגן מיר אז דאָרט קאָן מען מיך פאַרשטיין.

איך האָב דאָ געטראָפּן נאַרקיס⁶, דעם דירעקטאָר פון בצלאל, דו האָסט געדאַרפט הערן וואָס ער זאָגט וועגן מייע ביכער, אָדער בריינער⁷, אָדער סעסיל ראָט⁸ פון לאַנדאָן.

פאַרגעס אין זיי, געדענק נאָר, אז דו האָסט מיר געהאַלפּן און אז דו האָסט מיך באַגניסטערט צו שרייבן, און זיי גליקלעך און צופרידן, און וואָרט מיט אומגעדולד אויף מיר, ווי איך אויף דיר. גרייט דיר צו ווי אַ פּלה און זע שטאַרק און געזונט צו זיין, שלאָף גוט און חלום וועגן מיר יעדע נאַכט גוטע חלומות.

דיין שלום

טייערע מאַדזשע-לעבן,
דו מוזסט מיר מוחל זיין וואָס איך האָב דיר אַזוי ווייניק געשריבן פון איטאַליע.
ערשטנס בין איך געווען זייער פאַרנומען. געזען פאַרשיידענע פאַרלעגע-
— מייע ביכער זענען אַלע איבערגעזעצט אין איטאַליעניש, קיינער צאָלט נישט קיין סענט, אָנשטאַט דעם האָבן זיי געמאַכט פאַר מיר אויפנאַמעס,

מען האָט געמוזט רעדן מיט קאַלעגן און זשורנאַליסטן. רותקע ¹ האָט דיר זייער שיין פאַרטראַטן.

צווייטנס זענען מיר אַרײַנגעגאַנגען אין די פאַרשידענע גאַלעריעס. צום ערשטן מאַל געזען ריכטיק לעאַנאַרדאָס ², „לעצטע מאַלצײַט“. איצט פאַר-שטיי איך די גרויסקייט פון לעאַנאַרדאָ. נאָר פון דעם קריכן אויף די טרעפּ און פון גיין איבער די לאַנגע זאַלן האָב איך אַנגעשטרענגט מײַנע פּיס און אַ פּוס איז מיר געשוואָלן געוואָרן און ווידער געמוזט אַ פאַר טעג רוען.

די רײַזע פון ניצע קיין מילאַנאָ און צוריק געווען שרעקלעך. עס איז אומ-מעגלעך צו פאַרן מיט דער באַן. די האַטעלן זענען נישט שלעכט.

רותקע שטייט מיט מיר ביז דעם 22סטן, מרים ³ זאַל לעבן איז סײַ-ווי-סײַ אין דער שול אַזוי אַז זי האָט צײַט, און זי איז אַ גרויסע הילף פאַר מיר. איך ווייס נישט, וואָס איך וואַלט געטון אָן איר.

איך האָב געקויפט רותקען און דיר שײַנע זאַכן אין איטאַליע. מען קריגט זייער שײַנע זאַכן אין איטאַליע און ביליקער ווי אין פראַנקרײַך.

וואָס זאַגסטו צו דער קריטיק? מיר מאַכט דאָס נישט אויס. נישט די קריטיק-קער וועלן דעצידירן וועגן מײַן בוך *, נאָר די צאַל פון לײַענער. די קריטיק-קער וועלכע שלינגען אײַן דרײַ-פיר ביכער אַ וואָך זענען אַזוי איבערגע-פרעסן אַז זיי באַהאַנדלען דאָס בוך ווי אַן אַנדער בוך — דאָס איז אַבער נישט ווי אַן אַנדער בוך. ערשט די צײַט וועט עס ריכטיק אַפּשאַצן. אין אַלגעמײַן בין איך זייער צופרידן און גליקלעך מיט דעם בוך.

דאָ איז ניצע באַהאַנדלט מײַך ד"ר פרידמאַן ⁴. די פּיס ווערן בעסער פון טאַג צו טאַג אַזוי אַז ווען איך וועל אַהײַמקומען, וועל איך שוין זײַן געזונט. דאָס איבעריקע וועט מאַכן מײַך געזונט — דו און די פּלאַרײַדע-זון. איך קוש דיר און בענק נאָר דיר.

דיין שלום

---

* די קריטיק איבער דעם ראַמאַן „מערי“.

טייערע, איינציקע, ליבע מאדזשע-לעבן, ווען דו ווייסט ווי איך בענק נאך דיר, ווי עס איז מיר איינזאם איינער אליין צו זיין אן דיר, וואלסטו רחמנות געהאט אויף מיר, און וואלסט מיך גליק-לעך געמאכט מיט דיניע בריוו. היינט איז שוין דער פינפטער טאג וואס איך האב נישט געהערט פון דיר — און יעדער טאג איז בי מיר א יאָר. ניצע איז שוין, ערלעך און גוט, איבערגעפאקט מיט מענטשן. איך באַד זיך יעדן טאג אין ים, איך נעם מאסאזשן און פיל זיך פיזיש פיל בעסער. איך האב דאָ היינט אָנגעטראַפן אויף דער פראַמענאַדע דעם קליינעם דאָקטאָר פון ווין (זיין נאָמען איז מיר אַרויס פון זכרון אין דעם מאָמענט), דו ווייסט שוין וועמען איך מיינ, דער וועלכער איז געווען דער דאָקטאָר פון אַלמאַ מאַהלער¹. ער האָט זיך געראַטעוועט און וויינט אין ניצע. איך האָב אים פאַרבעטן צו מיטאַג. ער האָט זיך זייער נאָכגעפרעגט אויף דיר און האָט מיך זייער אָנגערעדט אַז מיר זאָלן זיך איבערציען קיין ניצע. ער פאַרזיכערט מיר אַז דו וועסט דאָ געזונט ווערן. דאָס לעבן איז זייער באַקוועם. מען קרייגט דאָ פון פּויגל-מילך. אין מיין לעבן האָב איך נאָר נישט אַזוי גוט און רייך געגעסן. פאַר אַמעריקאַנער איז טייער. פאַר די היגע איז עס ביליק. נאָר גיי, צי דיר איבער קיין ניצע!

היינט בין איך אַרומגעגאַנגען איבער די שמאַלע געסלעך אין דער אַלט-שטאָט און דערמאָנט זיך אין אונדזער צייט אין ניצע — זייער אינטער-רעסאַנט.

מיטן הויז וועל איך האָבן פיל צרות. עס זעט אויס אַז איך וועל עס נישט קאָנען אַזוי לייכט פאַרקויפן. הייזער זענען זייער ביליק און פאַרמס נאָר ביליקער. צו דעם ליגט די פאַרם אַזוי ווייט פון דער שטאָט אַרויס אַז קיינער וויל נישט הערן דערפון. עס קאָן עס נאָר קויפן אַ פראַנצויזישער פּויער, אַ פאַרמער, און זיי קאָנען צאָלן נאָר גראַשנס.

דינסטיק פאַר איך אַרויס מיט פּרעגער² און מיט אַן אָגענט אָפּצושאַצן די ווערט פון דער „פראַפּערטי“. נעכטן, שבת, בין איך דאָרט געווען נאָר אַ מאָל און איך האָב שוין געזען דעם גערטנער און זיין ווייב. די גויה איז אַ פאַלשע און אַ כּיטערע. מען באַדאַרף זיין מיט איר זייער פאַרזיכטיק. זי האָט מיר געוויזן אַז זי באַצאָלט פאַר וואַסער. איך וועל צונעמען פון איר די קבלות און וועל איר צוריקצאָלן דאָס געלט וואָס זי האָט אויסגעצאָלט פאַר וואַסער, פּדי זי זאָל נישט האָבן קיין טענות ביים פאַרקויפן דעם פּלאַץ. די אַראַנזשן און די ציטרינען זענען זייער שוין, ווייל זייט צוויי יאָר האָבן

זיי וואָסער. די נחלה זעט אויס נישט שלעכט פאַר אַ פאַרמער. ווי אַזוי
איך האָב געקאָנט איינגיין צו בויען אַ הויז אַזוי ווייט פון שטאָט און אויף
אַזאַ געפערלעכן וועג, קאָן איך נישט פאַרשטיין.

איך האָב זיך איבערגעלייגט און איך וועל יאָ פאַרן קיין איטאַליע, כאַטש
אויף אַ וואַך צייט, ווען איך וועל מיך נאָר פילן בעסער. איך וויל זען רוים
און פלאָרענץ. אַ חוץ דעם וויל איך טויטן צייט — ווען איך דערמאָן זיך
אַז איך האָב נאָך צו וואַרטן קנאַפע זיבן וואַכן ביז איך וועל דיר זען, ווער
איך גראַ און אַלט.

איך בעט דיר, שרייב מיר יעדן טאָג. איך קוש דיר און בענק נאָך דיר
זייער און זייער.

דיין שלום

132

ניצע, 1949

ליבע מאַדזשע,

אַזוי ווי איך האָב דיר געשריבן נעכטן, האָב איך געלאָזט וויסן אין אַ בריוו
צו יאַרבלום,¹ און האָב אים געזאָגט, אַז אויב איך וועל נישט באַקומען קיין
אינלאַדונג פון ישראל, אין וועלכער זיי וועלן מיר זאָגן, אַז מיין ריזע
איז נישט אומאַנגענעם פאַר זיי, און אַז זיי ווילן מיך האָבן אין ישראל —
וועל איך צוריק אַהיימקומען. היינט האָב איך באַקומען דעם ענטפער פון
יאַרבלום. איך ווייס, אַז ער האָט געשיקט מיין בריוו צו בן-גוריון² — מען
וועט זען וואָס ער וועט ענטפערן.

היינט רעגנט דאָ שרעקלעך. איך ביז אין בעט און לייען זייער אַ נוצלעך
בוך.

באַקומען אַן אינלאַדונג פון די קיטנער לאַנדסלייט אין פאַריז צו קומען
צו זייער אַ פאַרזאַמלונג, איך האָב אָפּגעזאָגט.

איך קוש דיר
דיין שלום

פאריז, 1949

טייערע מאדזשע-לעבן, אלזאָ, נאָך אלעם פאָר איך קיין ישראל. איך האָב שוין געהאַט דעם בילעט נאָך לאַנדאָן, איז ווידער געקומען צו מיר דער זעלבער הער יארבלום¹ און האָט מיר געזאָגט אז ער האָט דערהאַלטן אַ טעלעגראַם פון ישראל — זיי דערוואַרטן מיך מיט אַפענע אַרעמס, אַז ער זאָל זיי גלייך לאַזן וויסן ווען איך פאָר אַרויס. ער האָט דערהאַלטן די טעלעגראַם מאַנטיק, נאָר צוליב יום־טוב איז דער אַפיס געווען פאַרמאַכט. זיי האָבן מיך געזוכט און נישט געקאַנט געפינען. ווען איך וואַלט געווען געוויסט אַז די אינלאַדונג איז אַנגעקומען, וואַלט איך, זעלבסטפאַרשטענדלעך, געוואַרט אין ניצע. איך האָב שוין געהאַט אַפגעמאַכט נישט צו פאַרן, נאָר ער האָט מיך געהאַלטן אין איין בעטן און פאַרזיכערט אַז די רעגירונג און די הסתדרות וועלן גליקלעך זיין מיך אויפצונעמען. האָב איך זיך געשטאַרקט, אַנגעטאַן זיך און אַוועק צוריק אין רייזע-ביוראָ און געזאָגט, אַז איך פאָר. איך מוז דאָך איין מאָל פאַר אַלע מאָל דאָס זען און וויסן וואָס עס איז.

אלזאָ, פאָר איך מאַרגן מיט דער באַן בינאַכט קיין מאַרסיי, און פרייטיק פאָר איך אַפ קיין ישראל. די שיף גייט נאָר פיר טעג. איך וועל זיין אַ טאַג אין חיפה, וועל זען דעם אַלטן פּאַליאַק², מיינסטנס פאַרברענגען אין ירושלים, איך וועל איננשטיין אין קינג דייוויד האַטעל.

מיר וועלן זיך שוין טרעפן אין לאַנדאָן.

איך קוש דיר, איך ווייס, אַז דו האַסט דאָס געוואַלט, דערפאַר פאָר איך.

דיין שלום

פאריז, 1949

טייערע מאדזשע-לעבן, איך האָב דיר נישט געשריבן ווייל איך בין מיד און פאַריאַגט מיט זען מוזעומס, זען מענטשן און ריזן.

רות¹ מיט איר מאַן און קינד האָבן אַלצדינג געטון צו מאַכן מיין שטיין

אין לאַנדאָן אָנגענעם. זיי האָבן זיך זייער געמיט אַרום מיר, און איך בין זיי זייער דאַנקבאַר. רות איז אַ מענטש, רעדזש² אַ פּינער יונגערמאַן. איך האָב באמת געהאַט נחת פון די קינדער.

לאַנדאָן אַליין איז שרעקלעך. איך ווייס נישט ווי די מענטשן לעבן דאָרט. דאָס יקרות איז זיך נישט פאַרצושטעלן, און מען קריגט נישט צו עסן, נישט קיין פוטער, קיין פלייש אָדער מילך, אַלץ איז „ריישנד“ — אַ רחמנות אויף זיי.

פון לאַנדאָן בין איך געפאַרן קיין פאַריז. די ריזע איז נישט געווען שלעכט, דער ים רווק און די באַן — ריין.

אַזוי ווי מיר זענען אָנגעקומען קיין פראַנקרייך איז אַלץ געווען בשפע. דער „לאַנטש“ אין דער באַן איז געווען אַ גאַנצע סעודה. דאָס זעלבע אַלטע, גוטע פראַנקרייך. איך האָב די גאַנצע צייט אַרויסגעקוקט דורך די פענצטער און אָנגעקוואַלן פון דער גרינער לאַנדשאַפט, מיט די אַלטע הינזער און שיינע טײַכן.

פאַריז רוישט, קנאַלט, שרייט ווי אַ ווילדע מויד מיט צעשויערטע האַר. די לעצטע מטבע איז דאָ הונדערט פראַנק. אַ מיטאַג קאָסט 500 פראַנק, אַ ציגאַר אַ הונדערטער. אַלע לאַכן און פרייען זיך. איך האָב נאָך נישט פיל געזען ווייל איך בין מיד אַרויסצוגיין.

שבת קומט צו מיר דער פאַרלעגער פון ציריך. מיין בוך „דער נאַזאַרין“ איז אַרויסגעגאַנגען אין פראַנצויזיש, נאָר ער איז נישט צו באַקומען. איך ווייס נישט, צי עס איז אויספאַרקויפט, צי וואָס אַנדערש.

די שטאַט איז פול מיט טוריסטן און קינסטלער, די פאַריזער זענען אויף וואַקאַציע.

מאָרגן וועל איך דיר מער שרייבן, אוי, ווען מען קאָן נאָר שלאָפן! בלייב מיר געזונט, איך קוש דיר און בענק נאָך דיר.

דיין שלום

טײַערע מאַדזשע-לעבן,
די ריזע אין אַלגעמיין איז נישט געווען שלעכט. צוויי טעג שטורמיש, אַבער איך בין נישט געווען קראַנק, פאַרטרונקען דעם שטורעם מיט קאַניאַק.

געטראָפּן אויפן שיף דעם ענגלישן סקולפּטאָר יעקב עפשטיין¹, פאַרבראַכט מיט אים זייער פּיל, זייער אַ פּינער און פשוטער מענטש, אַ ריכטיקער באַהעם. מיר האָבן זיך זייער באַפּריינדעט. די אַנדערע נישט אינטערעסאַנט, אַ חוץ אַ גרופּע יונגע מענטשן פון אַמע-ריקע, וועלכע פאַרן שטודירן אין אייראָפּע — ווי איך אין ארץ-ישראל. אַ חוץ אויך חלוצים, אַ גאַלדענע, אידעאָליסטישע יוגנט. די גאַנצע האַפּע-נונג פון ייִדן איז איצט די יוגנט. איך ווייס נישט ווער עס האָט זיי דער-צויגן, נאָר איך זאָג דיר, אין פאַרגלייך מיט דעם עלטערן דור, איבערהויפּט דער רייכער קלאַס, איז עס גאָר אַן אַנדערע אומה. שטעל דיר פאַר, זיי האָבן אינגעאַרדנט אויף דער שיף פּריטיק-צו-נאַכטס אַ דאווענען. איז קיינער נישט געווען דאָרט, אַ חוץ אַ יונגערמאַן, אַ שניידערס אַ זון. איך האָב זיך זייער באַפּריינדעט מיט דער יוגנט, האָב זיי זייער ליב. זיי זינגען ייִדישע און העברעיִשע לידער. דאָס באַגניסטערט מיך. מיר קומען אַן קיין לאַנדאָן מאַנטיק פּרי, איך קוש דיך און בענק נאָך דיר זייער, זייער.

דיין שלום

136

לאַנדאָן, 1949

טייערע, איינציקע געליבסטע מייןע, נעכטן האָב איך געקויפט אַ בילעט צוריק צו פאַרן קיין אַמעריקע. איך וועל זיין אַרום דעם 25סטן אַקטאָבער אין ניו-יאָרק. אויף דעם ערשטן נאָוועמ-בער וועל איך זיין אין דער היים. ווען איך וואָלט געקאַנט באַקומען אַ פּלאַץ אויף דער שיף פּריער, וואָלט איך גלייך געפאַרן. לאַנדאָן איז טרויעריק און מיר זענען פּרעמד געוואָרן צו די אייראָפּייער און אייראָפּע צו אונדז. דאָס איז מיין ערשטער אינדרוק, שוין אויף דער שיף האָב איך עס געפילט. אויף דער שיף אַהער קיין אייראָפּע איז געווען לאַנגווייליק. איך האָב פאַרבראַכט מיינסטנס צייט מיט יעקב עפשטיין¹ דעם סקולפּטאָר, וועלכער האָט געהאַלטן אין איין שפּעטן און זידלען אַמעריקע און די אַמעריקאַנער, צו וועלכע ער איז געפאַרן פאַרקויפּן זיינע סקולפּטורן, ווייל אין ענגלאַנד

איז ער באַלד פאַרגעסן. לעצטנס האָב איך שוין לענגער נישט געקאַנט אויסהאַלטן און אים פאַרלאָזט.

אויף דער שיף האָט זיך אויך געפונען ריינהאַרדטס² אַ זון פון האַליווד, אַ רעזשיסער, נישט קיין שלעכטער מענטש, וועלכער איז נגייעריק געווען צו וויסן פון מיר אַלצדינג וועגן זײַן פּאַטער.

געווען אויך אַ ייד, צוויי פון ארץ-ישראל, קעסט-קינדער פון יידישן פּאַלק, און אַ גרופע חלוצים, זייער פּינע יונגעלייט, מיט וועלכע איך האָב זיך זייער באַפּריינדעט. זיי זענען געווען מיין איינציקע טרייסט.

די ערשטע פּיר טעג אין לאַנדאָן איז נישט געווען אויסצוהאַלטן פון דער היץ און שטיקעניש, דער הינדפאַרק איז אויסגעברענט, קיין שטיקל גריין גראַז.

אויף אַלע עקן גאַסן חורבות פון באַמבאַרדירונגען. אַ פּערטל לאַנדאָן איז צעשטערט. די לעכער אין לאַנדאָנס לעבעדיק ליב זאַגן עדות ווי ווייט די בעסטיאַלישקייט פון די דייטשן איז דערגאַנגען. און דאָך האָבן עס די ענגלענדער גיך פאַרגעסן. מען שרייבט אין די צײַטונגען וועגן די הונגע-ריקע דייטשישע קינדער.

געזען מיין נייעם פאַרלעגער אין לאַנדאָן. זיי האָבן מיר געגעבן אַ „דינער“, פאַרבראַכט מיט זיי אַ פּינעם אָונט, זייער אַנשטענדיקע און נאַיווע מענטשן. זיי ווילן ווירקלעך מאַכן פון מינע ביכער אַ דערפאַלג אין ענג-לאַנד. „איסט-ריווער“ האָט זיך פאַרקויפט אַנשטענדיק, אָבער נישט אַזוי ווי זיי האָבן דערוואַרט. דאָך גיבן זיי אַרויס דעם „אַפּאַסטאַל“ וואָס קיינער האָט נישט געוואַלט נעמען, ווייל דאָס בוך איז צו גרויס.

דינסטיק פאַר איך קיין פאַריז, איך וויל זײַן אַ פאַר טעג אין פאַריז און פון דאָרט פאַרן קיין ניצע, עס זאָל דאָרט זײַן זייער שיין און זוניק. לאַנדאָן איז פאַרנעפּלט, און איך בענק נאָך דער זון. מיר דאַכט זיך, איך וואַלט מער נישט געקאַנט לעבן אַן דער זון. איצט זע איך ווי גערעכט דו ביזט וואָס דו האָסט דיך נישט געוואַלט רירן פון אַרט. הלואי וואַלט איך זיך נישט גערירט, כאַטש די ריזע איז פאַר מיר אַ גרויסע לעקציע און איך לערן פּיל.

נעכטן האָבן מיר פאַרבראַכט אַ גאַנצן טאַג אין בריטישן מוזעאום. דער פאַרוואַלטער פון יידישן אַפּטייל, אַן אַלטער פּריינד מינער, האָט אַרויס-גענומען די אוצרות און אונדז געוויזן. שטעל דיר פאַר דעם איינדרוק וואָס דאָס האָט געמאַכט אויף מרים.

רות³ גיט זייער אַכטיק אויף מיר און צוליב איר בין איך אַזוי לאַנג געבליבן אין לאַנדאָן. זי וועט קומען צו מיר קיין ניצע און העלפן צו פאַרקויפן דאָס הויז.

מיר גייען אַרויס יעדן אָוונט עסן. יאָ, דאָס עסן אין לאַנדאָן איז שרעקלעך. בײַטאָג מאַכט מיר רות cream of wheat, אַ שטיקל קעז, פוטער — דאָס האָט זי גענוג.

הײַנט, פּרײַטיק, נעם איך אַרויס רות און מרים⁴ אויף אַ באַלעט אין אַ לאַזשע אין טעאַטער, וואָס איז געווען שווער צו קריגן, עס קאָסט אַ מטמון מיט געלט.

פון אַלטע פּרײַנד אין לאַנדאָן האָב איך ביז איצט געזען איינציקע יודישע שרײַבערס, סימפּאַטישע מענטשן. אַ גרויסע אַרעמקײט און פּאַרלאָזנקײט. זײ האָבן זיך געוואַרעמט אַרום מיר.

משה עובד-גור⁵ האָב איך אַרויסגענומען אויף „לאַנטש“, אַ פּאַזער ווי געווען. איצט איז ער אַ סקולפּטאָר. האָט זײער שײן צירונג, נאָר איך קויף נישט, ווייל דאָס לעבן דאָ איז זײער טײַער.

געווען אויך בײַ מיר פּנחס עפּשטיין⁶, מײַן קרוב, וועלכער איז געווען אַזוי גוט צו אונדז. ער איז איצט שוין זײער אַלט און פּאַרלאָזן, איך האָב אים געגעבן 50 דאָלאַר, און רות האָט אים צוגעזאָגט צו זען אים אַרײַנצונעמען אין אַן הויז פאַר אַלטע.

פיל מענטשן קלינגען אָן. איך האָב נישט קיין פּוח צו גיין זען וועמען. איך קוש דיך און בענק נאָך דיר זײער, איך האָב דיך זײער ליב.

דיין שלום

[אָן אַ דאַטע]

האַרציקע מאַדזשע-לעבן, מזל טוב. הײַנט איז אָפּגעפּאַרן דער ערשטער וואָגן. אין דעם וואָגן געפּינט זיך מײַן זילבער-קאַלעקציע, אַ גרויסער קאַסטן פּול מיט אַלטע ביכער, דריי פּעקלעך מיט ביכער און די בילדער. איך האָב אָפּגערעדט מיטן דרייַווער אַז ער וועט דיר די זאַכן אַליין איבערגעבן, נעם זײ אַרײַן אין קליינעם צימער, לאָז אַלץ איבער אַזוי ווי עס איז, פּאַק גאַרנישט אויס. די חנופּה-לאַמפּן און די דרייַ הענגלאַמפּן זענען אויך דאָרט, לאָז זײ אויך איבער אַזוי ווי זײ זענען. שטעל נאָר אויף די בעטן און דאָס מעבל.

מאַרגן, שבת, גײט אָפּ דער צווייטער וואָגן מיט די רעשט זאַכן. עס וועט זײַן פיל מער ווי דער מאָן האָט אויסגערעכנט און עס וועט קאַסטן 2,000

דאלאר. דאָס געלט דארף מען באַצאלן מיט אַ טשעק, איך שיק דיר איין דעם טשעק אויף דיין נאָמען.
נעם דיר נישט צום האַרצן. מאַך עס דיר לייכט, ווי אַמלייכסטן. די זאכן זענען געפאַקט ווי קליינע קינדער, מאַך דיר נישט קיין שום זאַרג.
עס איז דאָ אַ גרויס אינטערעס פאַרן הויז, מען וועט עס אַוודאי באַלד פאַרקויפן, נאָר איך וועל נישט קאָנען נעמען מער ווי 22,000 דאלאַר.
נעכטן האָבן מיר אַלע געזען מרים¹, אַן ערלעך קינד, שייַן ווי גאַלד.
בלויב מיר געזונט, איך קוש דיר.

דיין שלום

138

ניו-יאָרק, [אַן אַ דאַטע]

טייערע מאַדזשע-לעבן,
הייַנט, מאַנטיק אין דער פרי, בשלום אַנגעקומען. די קינדער האָבן מיך אַפגעוואַרט ביי דער שיף. אַלץ איז אַדורך בשלום, מיט גרויס פּבּוד, בחינם זיך געשראַקן.
דאָס בוך געפעלט אַלעמען, עס האָט זיך פאַרקויפט ביז איצט 40,000 עקזעמפּלאַרן. זיי האָפּן אויף אַ בעסערן פאַרקויף. נו, גענוג ביזנעס. יאָ, די זון האָט געשניט ווען איך בין אַנגעקומען.
אויף דער שיף: די פּאַסאַזשירן איטאַליענער, אַמעריקאַנער, אַ פאַר יודן און אַ סך גלחים. אַלע האָבן מיך געקענט און זענען געווען זייער פרייַנד-לעך און ליב צו מיר, בעסער ווי איך האָב עס פאַרדינט.
איך האָב זיך אויף דער שיף זייער באַפרייַנדעט מיט דעם דראַמאַטורג Tennessee Williams און מיט נאָך אַ יונגן אַמעריקאַנער שריפטשטעלער.
בלויב מיר געזונט, באַמי דיר צו שלאָפן און שטאַרק דיר.

דיין מיטן גאַנצן האַרצן
שלום

דאָס איז פאַר דיר

עס איז דאָ אַ מעגלעכקייט, אַז איך זאָל באַקומען 300 דאָלאַר אַ חודש אין פאַרלויף פֿון צוויי יאָר, פֿון „פּאַטנאַם“¹. זיי זענען אויסערגעוויינלעך פֿיין צו מיר, ספּעציעל מר. באַלטש². עס איז געווען אַ גוטע זאַך וואָס איך בין געקומען מיט אים אין פּערזענלעכן קאָנטאַקט. „סאַלוועישן“ האָט זיך פאַרקויפט 8,000 עקזעמפּלאַרן, 2,000 האָבן זיי נאָך. זיי פּרוּווּן אָנהייבן אַ נײַעם קאַמפּיין — די וואָס האָבן דאָס בוך געלייענט, זענען זייער באַ- גייסטערט. רבנים האָבן וועגן דעם בוך געפּרעדיקט, געווען גרויסאַרטיקע רעצענזיעס. „פּאַטנאַם“ איז זייער שטאַלץ, וואָס ער האָט דאָס בוך אַרויס- געגעבן. עס דאַכט זיך אַז זיי זענען די ריכטיקע פאַרלעגער פאַר מיר. זיי ווילן אַבער גאַרנישט טון אָן גאַלאַנץ³, ווילן דורכויס די Muirs פאַר איבערזעצערס.

נתן⁴ האָט פאַרקויפט זײַן בוך, עס קומט אַרויס דעם פּרילינג.

ניו-יאָרק, 1949

ליבע מאַדזשע-לעבן,

איך האָב געזען אַ פאַר מענטשן פֿון דעם ייִדישן מוזעאום, זיי ווילן איך זאָל אויסשטעלן די מנורות און דאָס גלאַז אין מוזעאום. איך ווייס נישט, צי איך וועל עס טון. אַזוי ווי איך האָב דיר געשריבן, פאַר איך אָפּ זונטיק קיין מיאַמי. ערשט דאָרט וועל איך וויסן וואָס איך האָב צו טון מיט דעם הויז, פאַרקויפן אָדער פאַרדינגען.

עס איז די העכסטע צײַט, אַז איך זאָל אָפּפאַרן קיין מיאַמי. ניו-יאָרק איז אַ גיהנום, מען לויפט, מען שוויצט און מען וואַרט פּסדר, מען קאָן זיך נישט רירן. די שטאָט איז איבערגעפּראָפט, אַנגעפּאַקט מיט מענטשן און מיט אויטאָמאָבילן. יעדער רעסטאָראַן איז איבערגעפּאַקט, און דו מוזסט וואַרטן לאַנג אויף אַ פּלאַץ. דאָן האָט היינט אָנגעהויבן צו שנייען. איך האָב זיך געפונען אויף דער 42סטער גאַס, בײַ דער ביבליאָטעק, קוים געקריגן אַן אויטאָמאָביל. עס האָט מיר גענומען אַ שעה צײַט צו קומען אין האָטעל

אַרײַן. איצט זײַך אײַך אָפּגעשלאָסן אין מײַן צימער און װאַרט אױף מיס
װילקענזאַן¹ און מײַנטאַן², זײ זאַלן עסן מיט מיר. אײַך ריר זײַך נישט פֿון
אַרט, האָב מורא די נאַז אַרױסצושטעקן.

דאָס בוך װערט זײער גערימט אין די ייִדיש־אַמעריקאַנישע בלעטער, אָבער
דער פֿאַרקױף גײט זײער שוואַך. זעט אױס, עס איז צו ייִדיש פֿאַר די
גױים.

נאָר געװאַלט, פֿאַר װאָס שרײַבסטו מיר נישט קײן װאַרט? אײַך װײס װײ
שווער עס קומט דיר אָן צו שרײַבן, נאָר שיק אַ פֿ'ק מיט אײַן װאַרט.
אײַך קוש דײַך.

שלום

141

דאָנערשטיק, 5 אַ זײגער נאָכמיטיק

מײַן געליבטע,

ענדלעך, ענדלעך ענדיקן מיר דאָס בוך *. באַלטש¹ האָט געװײנט װײ אַ
קײנד ביים לעצטן קאַפּיטל. ער האָט זײך נישט געקאַנט צוריקהאַלטן און
געשעמט זײך פֿאַר מיר. באַלטש איז געװען אַ גרױסע הילף פֿאַר מיר. ער
האַט צוריקגעהאַלטן די לײצעס פֿון מײַן פֿאַנטאַזיע און געהאַלטן מײַך
נאָענט צו דער ערד. הגם דאָס בוך, פֿאַרשטייט זײך, פֿליט אין די הײמלען,
גלײב אײַך איצט (נאָך דעם װײ מיר האַלטן ביים ענדיקן) אַז אײַך האָב
אַנגעשריבן אַ טײַף־רירנדיק מענטשלעך בוך — און אַזױ האַלט אױך
באַלטש. באַלטש גלײבט אַז עס איז מײַן מײַסטערװערק און אַזױ מײַנען
אַלע אין בײַוראָ. זײ מאַכן גרױסע פֿאַרברײטונגען פֿאַר דעם בוך — פֿאַר־
שטייט זײך, עס װעט זײַן פּיל קריטיקס פֿון דער זײט פֿון די קאַטאַליקן און
ײִדן, פֿאַרשטייט זײך. נאָר מיר דאַכט זײך אַז עס איז װערט אַלצײַדנאָג, װײל
דאָס בוך װעט באַצװײנגען פּיל מענטשן, און זײ װעלן קומען דערצו אַזױ
װײ זײ זענען געקומען צו דעם „נאַזאַרײַן“ און „אַפּאַסטאַל“. פֿון רײַן
מענטשלעכן — — גלײב אײַך, אַז דאָס בוך איז בעסער פֿון „נאַזאַרײַן“
און „אַפּאַסטאַל“, אײַך בײַן איצט פּיל זיכערער און גליקלעכער מיט דעם

---

* עס האַנדלט זײך װעגן „מערי“.

בוך ווי איך בין געווען נאך דעם ווי מיר האבן ארויסגענומען פיל „שמאלץ“ און געהאלטן עס אין מענטשלעכע ראמען.

די איבערזעצונג איז נישט שלעכט אין אלגעמיין. באַלטש האַלט אַז די איבערזעצונג איז בעסער ווי סעמיועלס². און טיילמאָל דאַכט זיך מיר אויך אַזוי. יעדנפאַלס, דער יונגערמאַן איז פאַרזיכטיקער, אַפּגעהיטענער און געוויסנהאַפּט. ער האָט אַ גרויסע קענטעניש אין דער ענגלישער שפּראַך.

איידער איך האָב פאַרלאָזט פאַריס-היל האָב איך פאַרבראַכט אַן אַנגענע-מען טאָג מיט די שוואַרצעס³. עס איז געקומען ש. ניגער⁴ מיר זען און לאָב⁵ און אפילו אַנדערע שרײַבערס. מיר האָבן פאַרבראַכט אַ שיינעם שבת.

לאָב גיט אַרויס אַ צווייטע אויפלאַגע פון „נאַזאַרין“, וויל עס איז אַ גרויסע נאַכפּראַגע אויפן בוך, און אַזוי אויך אויף „איסט-ריווער“.

בײַ די סימאָנס⁶ האָב איך פאַרבראַכט זונטיק, זיי זענען זייער פּינע מענטשן.

אין סטעמפּאַרד האָב איך אויך געזען די עווינסעס⁷, יונעטע פּערלמאַן⁸ און — — — זייער נאַיווע מענטשן. זיי ווילן פאַרקויפן דאָס הויז, נאָר זיי ווילן 40,000 דאָלאַר. זיי וועלן נישט קריגן קיין צוואַנציק.

האַראַס⁹ האָט מיך געבראַכט מאַנטיק קיין קענט און אַזוי זיך איך דאָ. דאָס עסן איז פּראַכטפול, די שטוב נישט אַזוי באַקוועם און דאָס אַרט אַליין — איין גרויסער בית-עולם. נישט קיין „מוווי-הויז“, נישט קיין ראַדיאָ. נאָר מיר מאַכט עס נישט אויס. איך האָב די גאַנצע צײַט זייער שווער גע-אַרבעט. באַלטש קומט יעדן טאָג און איר בין מיט אים פון צען ביז פיר.

בלײַב מיר האַרציק געגריסט, איך קוש דיך מיטן גאַנצן האַרץ. אַ גוטע נאַכט.

דיין געליבטער שלום

142

קענט, [פאַראייניקטע שטאַטן] 1949

מיין איינציקע, ליבע מאַדזשע,

אַלאַז, עס איז געשען, דאָס בוך * איז ביים דרוקער, עס דערשיינט אין אַקטאָבער. די ערשטע אויסגאַבע איז 100,000 עקזעמפּלאַרן. דער אינטע-

* „מערי“.

רעס איז אַ געוואַלטיקער. פאַרשטייט זיך, עס איז צו דערוואַרטן אַז דאָס געשריי קעגן מיר פון געוויסע ייִדישע און קאַטוילישע קרייזן וועט אויך זיין אַ געוואַלטיקער. נאָר עס איז אַלץ ווערט. איך פאַרזיכער דיר בניִ אַלעם וואָס איז מיר הייליק און טייער, אַז איך האָב דאָס בוך געשריבן אין טיפן גלויבן אַז איך טו דערמיט אַ גרויסע טובה ייִדן. איך ברענג גניסטיקע דער-הויבנקייט צו מיליאָנען מענטשן, און איך דריק אויס דורך דעם בוך דאָס ערלעכסטע און אמתע וואָס איז אין מיר. איך ברענג אַרויס די העכסטע שיינקייט אין מוטער-ליבע, און איך וועל דורך דעם בוך באַגניסטרען מענטשן צו איידעלע געפילן און צו אַ בעסער פאַרשטענדעניש און נאָענ-טער קרובהשאַפט פון ייִד און קריסט.

פאַרשטייט זיך, ווען אַפילו דאָס בוך איז אין די ראַמען פון ייִדישן דענקען און פילן, אויסער די גרענעצן פון ייִדישער טראַדיציע — נאָר דאָס וויל איך דאָך. און דאָס האָב איך דאָך געוואַלט אין דעם „נאַזאַרין“ און „אַפּאַסטאַל“ — צו צעברעכן דעם ריז, וואָס ענגע און שמאַלע קעפּ און הערצער פון רבנים און גלחים האָבן אַריינגעפאַסט און אַינגעמויערט זייערע סטאַדעס דורך פאַלשע געצנדינערישע דאָגמעס, געגראַבן גריבער און געצויגן שטעכיקע דראַטן צווישן מענטש און מענטש.

ווען נישט די רבנים פון אייז זייט און די גלחים פון דער צווייטער זייט, וואַלט ביים היינטיקן טאַג די ביבל און דאָס ייִדנטום פון די נביאים געווען דער יורש פון דער גריכישער און רוימישער קולטור.

דאָס וויל איך צוריקברענגען. איך וויל אָנהייבן פון דאָרט, וווּ די רבנים האָבן אָפגעשניטן, פון די ערשטע קריסטן. און גאַנץ גלייך ווי דער וועג פירט מיר, און וואָס פאַר אַ פרייז איך באַדאַרף דערפאַר באַצאַלן. איך וויל פּרעדיקן ייִדנטום און קריסטנטום אַלס אייז לערע, אויסער די שולן און אויסער די קירכעס. איך בין איבערצייגט, אַז די צוקונפטיקע דורות וועלן מיר פאַרשטיין און אַפּשאַצן מיין ווערק. דער היינטיקער דור איז נישט אימזשטאַנד מיר צו משפטן.

דאָס איינציקע וואָס איך באַדאַרף טון איז צו זיין שטאַרק און פעסט אין מיינע איבערצייגונגען און טון מיין אַרבעט מיט שלמות און ערלעכקייט, זיך אויסצולאָכן פון דער נאַרישער קריטיק און פאַלשע בלבולים וואָס מען מאַכט אויף מיר.

דאָס קאָן איך אָבער טון נאָר מיט דיין הילף, ווען דו ביזט מיט מיר און דו גלייבסט אין מיר, דאַן דאַרף איך קיינעם נישט אַ חוץ גאַטס הילף. און גאַט האָט מיר געהאַלפן. גלייב מיר, אַנצושרייבן דאָס בוך האָב איך גע-קאַנט נאָר מיט גאַטס הילף.

„פאַטנאַם“¹ מאַכט דעם גרעסטן קאַמפּיין אין דער געשיכטע און זיי זענען

מיטן גאנצן לייב און לעבן פאר דעם בוך. באַלטש ² גלייבט, אַז עס איז דאָס בעסטע און העכסטע, וואָס איך האָב געשריבן.
די ייִדישע שרייבערלעך פון דעם „פאַרווערטס“ ³ און אַנדערע צייטונגען האָבן שוין געמיינט, אַז זיי האָבן מיך אַוועקגעהרגעט, אַז זיי האָבן מיך פאַרשריגן און פאַרשוויגן. דאָס בוך וועט פאַלן ווי אַ באַמבע צווישן זיי, זיי וועלן ווידער הערן פון שלום אַש. אין דעם כאָר פון געשרייען וועט מיין שטימע געהערט ווערן אין דער געשיכטע צום העכסטן!
לאַוב ⁴ גיט אַרויס דעם „נאַזאַרין“ אויף ייִדיש נאָך אַ מאָל. ער פאַרקויפט אויך זייער גוט „איסט ריווער“ אַזוי אַז ער האָט מיר געגעבן, שטעל דיר פאַר, 250 ראַיאָלטיס. ער גלייבט אַז דער „נאַזאַרין“ וועט זיך אויך פאַר-קויפן זייער גוט.
איך פיל זיך שטאַרקער, די בעדער מאַכן מיר זייער גוט. נעכטן, דינסטיק, האָבן מיר די יהודהס ⁵ גענומען קיין מאַנטשעסטער, געגעסן אין זעלביקן רעסטאָראַן ווי פאַר-אַ-יאָרן. אַהיימגעקומען אַרום אַכט אַונט און געגאַנ-גען אין קינאַ, געזען צוויי פילמען, אַ פילם וועגן אַקסן-קאַמף און אַסקאַר וויילדס [נישט דייטלעך].
איך קוש דיר און האַלדז דיר.

דיין שלום

143

כוח הרשאה

הינט דעם 9 מערץ נינצן הונדערט און פופציק, מיאמי ביטש, פל.

צו אַלע וואָס באַדאַרפן עס וויסן.
דערמיט לאַז איך, שלום אַש, וויסן, אַז פון היינטיקן טאָג אָן, דעם פערטן מערץ, נינצן הונדערט און פופציק, ביז צום סוף פון אונדזערע טעג, גיב איך דאָס רעכט מיין פרוי מאַטילדאַ (פון הויז שאַפיראַ) אַש איבער די פאַלגנדע רעכט:
(1) די דאָזיקע, מיין פרוי, מאַטילדאַ אַש, האָט דאָס איינציקע און אויס-שליסלעכע רעכט צו טאָן אין דעם גאַרטן פון אונדזער הויז 121 נאָרטא

היבסקוס דרייזן, דאָ אין מיאמי ביטש פל. — אַלץ וואָס איז וויל געפעליק אין אירע אויגן. צו פלאַנצן, צו פאַרזייען אַלערליי בלומען און פלאַנצן, גרינסן ביז ביימער, נאָך איר אייגענעם אינזען.

2) זי האָט אַ רעכט אַנצושטעלן שטענדיקע און צייטווייליקע גערטנער און אַרבעטער — צו גראָבן און צו פלאַנצן, צו שניידן און צו פלעגן, צו שפּריצן און צו באַוואַסערן איר גאַרטן — די צאָל וואָס נאָר זי אַליין וועט געפינען פאַר נייטיק.

3) זי קאָן אינקויפּן און באַציען פון אַלערליי בלומען- און בלומענטעפּ- געשעפטן, סײַ דאָ אין מיאמי, סײַ אין ניו-יאָרק, אַדער ערגעץ אַנדערש וווּ אַלערליי אויסטערלישע און היימישע פלאַנצן און ביימער, בלומען פון אַלערליי מינים, פון אַ געל פעלד-בלימל (וואָס איר האָב אויך ליב) ביז צו די אויסטערלישע — — — זי קאָן אַרויסשיקן שליחים, אַגראַנאַמען און באַטאַניקערס (ווי מײַן זון יאַן¹ אַש) איבער אַלע אַפּריקאַנישע און אַזיאַ-טישע אינדזלען, דזשונגלען און וויסטענישן — אומעטום וווּ די וועלט האָט נאָר אַן עק, צו ברענגען איר פלאַנצן אַזעלכע, וואָס דאָס אויג האָט נאָר נישט געזען, צו פאַרפלאַנצן אין איר גאַרטן.

4) איר, איר מאַן שלום אַש, האָב גאַרנישט צו זאָגן און גאַרנישט צו טון נאָר צוצושטעלן אַן יעדער מענה און טענה די נויטיקע פאַנדן פאַר אירע גערעכטע און געבענטשטע אונטערנעמונגען. איר האָב נישט קיין רעכט צו קרעכצן אַדער צו מאַכן ווילדע הוויות. און ווען עס וויל זיך מיר דאָך מאַכן פּראָטעסט-גרימאַסן, זאָל איר אַוועקגיין און אַהינגיין דאָרט וווּ דער פּעפּער וואַקסט, וווּ קיינער זעט מיר נישט, און אויסשרייען מיר דאָרט וויפל איר וויל, נאָר קיין מאָל נישט אַרויסווייזן קיין גרימאַסע, נאָר איר שטענדיק צושמיכלען און זאָגן: „אוי ווי שיין, איר בין אַזוי גליקלעך, פאַרזעץ, מײַן ווייב, די לעצטע פאַר הויזן און פלאַנץ, פלאַנץ און פלאַנץ“.

אונטערגעשריבן מיט מײַן אייגענער האַנט
שלום אַש

טייערע מאַדזשע-לעבן,
עס איז טויזנט מאָל בעסער צו לײַדן פון היץ, פּײַכטקייט און מאַסקיטאַס,
איידער צו לײַדן פון בענקשאַפט נאָך דיר. איר זאָג דיר צו, און מיר, אַז

איך וועל דיר קיין מאָל מער נישט פאַרלאָזן, אַפילו אויף איין טאָג. אַז איך וועל קאַנען, וועל איך דיר מיטשלעפן מיט מיר מיט געוואַלט — ווען נישט, און איך ווייס גאַנץ גוט אַז דיר קאַן מען נישט שלעפן, וועל איך בלייבן וווּ דו ביזט, אין היץ, אין שווייס, אין פיץ — נאָר איך וועל שטיין און זיין ביי דיר, נעבן דיר, אין דיר, מיט דיר. איך וועל שעלטן, איך וועל דיר אַנרופן מיט די שרעקלעכסטע און ווילדסטע נעמען — דו ביזט אַן עגאַניסטקע, דו לאַזסט דיין מאַן פּרעגלען זיך ווי אַ פּיש אויף דער פּאַטעלנע — נאָר אַוועקגיין וועל איך נישט. נישט בחינם נעמט עס מיר אַזוי לאַנג איינצוקויפן זיך פאַרן אַפּפּאַרן. איך קאַן נישט, איך קאַן נישט מער זיין אַן דיר. דו קאַנסט האַלטן פאַר אַן עדות דאָס בריוול, ווען איך וועל נאָך אַ מאָל רעדן וועגן אַנטלויפן — איך האָב נישט וווּ צו לויפן, נאָר צו דיר, אין דיר, מיט דיר, ביי דיר און אין דיר אַרײַן...

אויב איך האָב נישט קיין טעות, איז דיין געבוירנטאָג דעם 21סטן יולי, אַדער 23סטן, אַדער גאָר דעם 11טן. איך ווייס, עס איז אַן אום־טאָג און ווען עס איז געווען דער 11טער, וועלן מיר צוריקרוקן דעם קאַלענדאַר, יעדנפאַלס וועל איך אַזוי טון.

איך האָב געהאַט אַ זייער אַנגענעמע צייט מיט באַלטשן¹, מיר האָבן ביידע געאַרבעט אויף דער איבערזעצונג פון „תהילים־ייד“, די איבערזעצונג איז פולער פון די מיווערס², נאָר מיר האָבן באַשטימט, אַז מיר וועלן נוצן ביידע — די לאַנדשאַפּט־באַשרייבונגען פון בוך וועלן מיר נוצן מיווערס, ווייל זיי זענען זייער פּאַעטיש און מיט אַ בעסערן ענגליש.

ווען איך וועל אַהיימקומען, וועלן מיר אַלץ איבעררעדן. דערווייל זיי מיר האַרציק געקושט און געהאַלדזט און אַרומגענומען. איך בין נאָך אַלץ פאַרליבט אין דיר און דאָרשטיק נאָך דיר, סײַ נאָך דיין נשמה, סײַ נאָך דיין קערפּער. איך טרינק פון דיר און לעש ביידע דאָרשטן...

איך קוש דיר
דיין שלום

טייערע מאַדזשע־לעבן, ליבע רות,
איך ווייס אַז איר זייט דערשטוינט צוליב מיין פּלוצלינגער ענדערונג. הערט אויס: נעכטן, פּרייטיק, קריג איך אַ טעלעפּאָן פון יאַרבלום¹ וועלכער איז

דער פארטרויאונגס-מאן פון בן-גוריון² און דער פארטרעטער פאר ישראל, אז ער מוז מיך זען.

איך האב געהאט מיט אים לאַנטשן און ער האָט מיר געזאָגט, אז ער רעדט אין נאָמען פון בן-גוריון און פון דער הסתדרות. זיי בעטן מיך אז איך זאל אַפלייגן די ריזע קיין ישראל אויף צוויי-דריי וואָכן, אויף נאָך פסח. פאַר וואָס? עס איז איצט אַ גרויסע אויפֿרעגונג אין ישראל צוליב די דייטשע פאַרהאַנדלונגען*. די רעגירונג האָט פיל אַפּאַזיציע און די רעוויזיאַניסטן מאַכן זיי אַן צרות און נוצן אויס יעדע זאָך צו ברענגען שאַדן דער רעגירונג. זיי האָבן מורא, אז איך זאל נישט אַרויסנעמען פון לאַנד אַ שלעכטן אַינ-דרוק. אַ חוץ דעם ווילן זיי אז איך זאל זיין ביי דער פּענערונג פון מדינת ישראל דעם 1טן מאַי. איך האָב אים געענטפּערט, אז איך בין אַזאַ גוטער ציוניסט ווי ער און ווי בן-גוריון, און איך האָב נישט קיין מורא פאַר שלעכטע אַינדרוקן. איך האַלט זיין תּירוץ, האָב איך געזאָגט, פאַר אַ — און פאַרלאַנגט, ער זאל מיר זאָגן, וואָס ער האָט אין זינען. ער איז דאָן אַרויס מיט לשון. די רעגירונג פון ישראל קאָן מיין שטעלונג און זי ווייסט, אז איך בין זייער אָנגעזען אין דער וועלט, אַממייסטן ביי די פּראַטעסטאַנט-טישע קריסטן. די רעגירונג האָט מורא, אז שלעכטע אַפרופן וועגן מיר, אַדער חלילה אַנפּאַלן, וואָס קאָנען איצט ביי דער אויפֿרעגונג פאַרקומען, וועלן מאַכן אַ שלעכטן אַינדרוק אין דער וועלט, און דאָס קאָן ברענגען שאַדן ישראל. זיי ווילן פאַרברייטן די ייִדישע עפּנטלעכקייט אין ישראל צו מיין קומען.

ער פאַרלאַנגט נישט פון מיר, נאָר ווען איך וויל, בעטן זיי מיך, אז איך זאל געבן אַ קליינע, עפּנטלעכע דערקלערונג וועגן די צילן פון מיין ריזע. איך האָב אים געענטפּערט, אז איך פאַר נישט מאַכן קיין רעוואָלוציע, איך פאַר ווי יעדער ייד, מיט אַ האַרץ פול מיט ליבע צו ישראל און צו אירע בויערס. איך פאַר העלפן ישראל און נישט חלילה שטערן. די גאַנצע וועלט קען מיין שטעלונג, איך קום נישט צוריק צו ייִדן, דורך מיין „משה“, אַדער דורך מיין פאַרן קיין ישראל, ווייל איך בין קיין מאַל נישט אַוועקגעאַנגען פון ייִדן. אַלע בלבולים האָבן מינע שונאים אויסגעטראַכט, זיי האָבן מיך קיין מאַל נישט פּראַבירט צו פאַרשטיין, געהאַלטן מיך אין איין באַשולדיקן, אז איך האָב געשריבן די ביכער דערפאַר, ווייל איך האָב געוואַלט באַרימט ווערן ביי די גוים און פאַרדינען געלט. איך בין באַרימט ביי די גוים און איך פאַרדין געלט פון מינע איבער-

* געמיינט די אונטערהאַנדלונגען צווישן ישראל און דייטשלאַנד וועגן אַנטשעדיקונגען.

זעצונגען נישט פון „נאזאריין“ אָן, נאָר זײַט אײַך האָב אָנגעהויבן צו שרײַבן.

און וואָס אָנבאַטרעפט מײַן שטעלונג צום קריסטנטום, האָב אײַך נאָר אײַן זאַך אײַן זײַנען: צו ברענגען צו אַ טיפּער און בעסערער פאַרשטענדיקונג צווישן ייד און קריסט, נישט בלויז דורך טאַלעראַנץ, נאָר דורך אַ ירושה־געמײַנשאַפט. און אײַך האָב עס געטאַן בײַ יידן און פאַר יידן, מיט דעם אײַנאײַנציקן צוועק און ציל, צו העלפֿן יידן, אויס ליבע פאַר יידן.

יאַרבֿלום איז אַרױפּגעפֿאַלן אויף מײַן האַלדז און האָט מײַך אָנגעהויבן קושן. ער האָט זיך מודה געווען, אַז זײַ אַלע האָבן געמאַכט אַ טעות און זענען פאַרפֿירט געוואָרן פֿון „פֿאַרווערטס“³ און זײַנע מיטהעלפֿער. ער איז זיכער, אַז אין ישראל וועלן מײַנע ווערטער מאַכן אַ שטאַרקן אײַנדרוק און אַז די רעגירונג פֿון ישראל דענקט אויך, אַז ישראל און יידן מוזן האָבן מאַראַלישע פֿאַרבינדעטע. ער בעט מײַך, אײַך זאָל געבן דער רעגירונג צײַט צו פֿאַרשפּרײַטן מײַנע ווערטער אין לאַנד אײַדער אײַך קום, און פֿאַרצור־ברײַטן פֿאַר מײַך אָן אויפֿנאַמע, וואָס אײַך האָב פֿאַרדינט פֿאַר מײַן געטרײַ־שאַפט צום ציוניסטישן אײַדעאַל אין מײַן גאַנץ לעבן. ער וויל פֿאַרן מיט מײַר צוזאַמען קײַן ישראל.

אײַך האָב אים געענטפֿערט: אויב די רעגירונג פֿון ישראל דענקט, אַז אײַך באַדאַרף אָפֿלייגן מײַן רײַזע, וועל אײַך עס טון, ווײַל אײַך וויל זײַ נישט שטערן, נאָר העלפֿן. נאָר ווען זײַ ווילן אַז אײַך זאָל קומען קײַן ישראל, וועל אײַך עס נישט פֿרײַער טון ביז זײַ וועלן מײַך נישט אײַנלאַדן. ער האָט מספּים געווען מיט מײַר און פֿאַרזיכערט, אַז נאָר מײַן דערקלערונג, וועט די רעגירונג פֿון ישראל דאָס זיכער טון.

(אין די צײַטונגען וועט קומען אַ נאַכריכט, אַז אײַך האָב אָפּגעלייגט מײַן רײַזע קײַן ישראל צוליב דעם „אַקצידענט“, וואָס אײַך האָב געהאַט אויף דער שיף. דו זאָלסט זיך נישט שרעקן. אַזוי האָבן מײַר באַשטימט צו טון, פֿדי נישט צו זאָגן, אַז די רעגירונג אין ישראל האָט מײַך געראַטן אַזוי צו טון).

דערווײַל האָב אײַך זײַער געזאָרגט וועגן דײַר, אײַך האָב דײַר געוואַלט טעלעגראַפֿירן אַז דו זאָלסט אָפֿלייגן די רײַזע, ווײַל אין אײַראָפּע איז נאָך זײַער קאַלט, פֿיכט און נאַס, און אײַך האָב מורא פֿאַר דײַן געזונט. הײַנט האָב אײַך געקרייגן דײַן טעלעגראַמע, אַז אײַר פֿאַרט אָפּ דעם 23סטן אַפּריל, האָט מײַך דאָס אַ ביסל באַרויַקט, אײַך האָף, אַז ביז דעמאָלט וועט שוין זײַן פֿרײַלינג אין לאַנדאָן.

אלע שיקן זייערע גרוסן צו דיר. אין פאריז האָב איך נאָר געזען דיקאַ
יעפרויקין⁴, וועלכער איז אַ הילף צו מיר.
איך קוש אייך און בענק נאָך אייך, מיינע ליבע און איינציקע.

איינער מאָן און פאַטער
שלום

146

ניצע, אַפּריל 1951

טייערע מאַדזשע-לעבן,

דאָ אין ניצע איז נאָך זייער קאַלט, אַבער דאָך איז עס שיין.
עס איז דאָ אַן אויסשטעלונג פון שאַגאַלס¹ אַלטע בילדער, זייער שיינע
און ערלעכע. צווישן אַנדערע געפינט זיך דאָס בילד, וואָס ער האָט גע-
מאַלט פאַר אונדז * LA ROSE BLANCHE, אונדזער שבת-לאַמפּ מיט
ווייסע רויזן, וואָס דו האָסט געקויפט. דאָס בילד איז אויך דאָס מענטש-
לעכסטע און שענסטע צווישן אַנדערע. איך וואָלט זייער געוואָלט האָבן
דאָס בילד, עס איז אַזוי פיל פאַרבונדן מיט אונדז, איך ווייס נישט וואָס
צו טון צו באַקומען דאָס בילד. אפשר וואָלט רות² געשריבן צו אידעטש-
קאָ³, צי שאַגאַל וואָלט אונדז דאָס בילד געוואָלט פאַרקויפן.
דערווייל האָבן מיר נענטערע זאַכן. יאַרבלום⁴ האָט מיר צוגעזאַגט, אַז
הינט, מאַנטיק, וועט זיין דערקלערונג זיין געדרוקט אין זיין צייטונג, אויך
די סיבה פון מיין אַפּלייגן די ריזע. אין דער צייטונג איז הינט גאַר-
נישט דאָ.

איך האָב אַנגענומען זיין פאַרשלאַג אַפּצולייגן די ריזע קיין ארץ-ישראל
אויף נאָך פסח איבער פאַרשיידענע טעמים.
ערשטנס האָב איך טאַקע געוואָלט געבן דער ישראל-רעגירונג אַ געלעגן-
הייט פאַרצוברייטן מיין קומען. ווי יאַרבלום האָט מיר דערקלערט איז די
רעגירונג אין ישראל אין אַ גרויסער פאַרלעגנהייט — זי ווערט אַנגעפאַלן
פון די אַנדערע פאַרטייען וואָס ווילן באַזייטיקן בן-גוריון. די איינציקע
שטיצע זייערע זענען די אַרטאָדאָקסישע עלעמענטן. מיין איצטיק קומען

* די ווייסע רויז.

קאָן אַרויסרופן נאָך מער שוועריקייטן פאַר דער רעגירונג, ווייל די ישראל-רעגירונג און בן-גוריון קאָנען נישט איגנאַרירן מיין קומען. זיי מוזן מיך אויפנעמען, נישט נאָר בלויז פאַר מינע פאַרדינסטן פאַר ישראל (וואָס איך בין זיי מוחל), נאָר פאַר דער וועלט. מען וועט זיי באַשולדיקן אין רעאַקציע און צוריקגעשטאַנענקייט.

איך ווייס נישט, צי יאַרבלום מיינט עס ערנסט אָדער נישט. יעדנפאַלס האָב איך נישט געוואָלט מיט מיין קומען שטעלן די רעגירונג אין אַ פאַרלעגנ-הייט. אַזוי ווי איך האָב געזאָגט יאַרבלומען: „איך וויל נישט קומען קיין ישראל צו שטערן, נאָר פאַרקערט, צו העלפן“, און אַלץ וואָס זיי וועלן מיך הייסן, וועל איך טון.

אויך האָב איך געטראַכט, אַז פאַר מיין געזונט איז בעסער, איך זאָל רוען. ווי ד"ר פרידמאַן⁵ האָט מיר געזאָגט זעט עס אויס אַז אַ קליין אָדערל האָט געפלאַצט און דאָס קאָן מען היילן מיט וואַרעמקייט און רו.

איך האָב אויך מורא געהאַט פאַר דער ים-רייזע אַז עס זאָל אין דער צייט נישט זיין צו שטורמיש. איך בין נאָך אָפגעשראַקן פון דער רייזע מיט דער „קווין מערי“.

איך האָב איצט דורכגעלייענט מיין אייגן בוך „די מוטער“ אין דײַטש, זייער ליב, זייער סענטימענטאַל און זייער עכט און פאַלקסטימלעך. די דײַטשן, איך מיין די דײַטשע יידן, לעקן די פינגער דערפון נאָך ביזן הינטיקן טאַג. איך דענק, אַז איך וועל עס אַרויסגעבן אין ענגליש אין ענגלאַנד. איבער-הויפט וויל איך ברענגען אין אַרדענונג מינע ענגלישע אויסגאַבן אין ענגלאַנד.

איך ליג בינאַכט און קלער ווי אַזוי דו וועסט דורכמאַכן די רייזע קיין ענגלאַנד. איך בין גליקלעך און רוזק, ווייל רות איז מיט דיר, איך ווייס ווי זי וועט אַכטונג געבן אויף דיר. איך בעט דיר, נעם דיר גאַרנישט צום האַרץ. דיין רוזיקייט איז טייערער און וויכטיקער און איך באַדאַרף עס מער ווי אַלע זאַכן מיטן הויז צוזאַמענגענומען. זע נאָר דיר אַליין צו ברענגען. דאָס באַדאַרף איך און מיר אַלע, אַפילו די וועלט, ווייל אַן דיר קאָן איך נישט שאַפן.

איך בעט דיר, לאַז וויסן ד"ר דאַברין⁶, אַז איך באַדויער, וואָס איך האָב נאָר ביז איצט צו זיי נישט געשריבן. איך האָב פון דעם פאַל און וואָס האָט דערנאָך צוגעפאַלגט געקריגן אַזאַ שאַק, אַז אַ הויץ צו דיר, קאָן איך צו קיינעמען נישט שרייבן.

איך וועל די טעג שרייבן אַ לענגערן בריוו רות, דערווייל זאָל זי זיך באַגענוגענען מיט די בריוו צו דיר.

איך קוש אינך ביידע, איך בין געקומען צו דער איבערצייגונג, אז איך האָב קיינעמען נישט, נאָר מיין משפּחה און איין פּאָטערלאַנד, דאָס איז די זון. איך קוש דיך מיט מיין גאַנץ האַרץ און נשמה.

דיין שלום

147

פירענצע, 1951

טייערע מאַדזשע-לעבן,

דו מוזסט מיר מוחל זיין וואָס איך האָב דיר נישט געשריבן. איך גיי איצט אַדורך אַ גרויסן קריזיס. אַט האָב איך פאַרענדיקט אַ גרויס בוך *, און האָב, אזוי צו זאָגן, אַפּגעשלאָסן אַ גרויסע עפּאָכע אין מיין שרייבן, די ביבלישע עפּאָכע. איך וויל מיר נעמען צו שרייבן מער פון אונדזער צייט.

די ריזע קיין אייראָפּע האָט מיר זייער פיל געגעבן דורך דעם וואָס זי האָט צוגענומען פון מיר אַ גרויסע אילוזיע. איך האָב נאָר אַלץ געמיינט, אז עס איז פאַראַן אַן אייראָפּע, צו וועלכער איך קאָן צוריקומען. איך בין גע-קומען צו דער איבערצייגונג, אז פאַר מיר, אַדער פאַר אונדז, איז נישטאָ מער קיין אייראָפּע. אייראָפּע אַן ייִדן איז אַ וויסטעניש. עס איז נישטאָ מער קיין ייִדן אויף דער וועלט, אַ חוץ אין אַמעריקע און אין ישראל. און פאַר-פאַלן, איך קאָן נישט לעבן אַן ייִדן. ווי שלעכט עס איז נישט מיט זיי, אַן זיי איז נאָר ערגער.

און נאָר עפעס. איך האָב מיר איבערצייגט, אז אַפילו די קולטור פון אייראָפּע, דאָס הייסט די קאַטוילישע קולטור, אינטערעסירט מיר נישט. אַ חוץ די אַלטע גריכישע קונסט און מיקעלאַנדזשעלאַ, אינטערעסירט מיר די איטאַליענישע קונסט אין גאַנצן נישט, זי איז אַ שמירעכץ פון שיינקייטן אַן רעליגיעזן געפיל. עס זעט אויס, אז איך פאַרשטיי נאָר און פיל נאָר די אַנגלאַזאַקסישע קולטור, און דערפאַר האָב איך אזוי ליב געקריגן ענגלאַנד. ענגלאַנד האָט מיר מער געגעבן ווי גאַנץ איטאַליע. און צו די אַנגלאַז-זאַקסישע לענדער וויל איך צוריקגיין, אַדער קיין אַמעריקע, אַדער קיין לאַנדאָן. איך פאַרשטיי זיי און זיי פאַרשטייען מיר. איך וועל קיין מאָל נישט ווערן פאַרשטאַנען פון קאַטאַליקן.

* עס האַנדלט זיך וועגן בוך „משה“.

איך בין מיד אויך פון ריזן. איך וויל פֿאַרן צוריק אַהיים. איך וויל זיך נעמען צו עפעס נײַס. עס איז מיר עפעס אינגעפֿאַלן זייער שײַנס, רירנדיקס און ייִדישס, דאָס וואָס די וועלט דערוואָרט פון מיר, און דאָס וויל איך טון. ווען איך וועל אַהיימקומען, וועל איך דיר שוין זאָגן. און איך בעט דיר און פֿאַרלאַנג פון דיר, אַז דו זאָלסט מיר העלפֿן ווי שטענדיק און דו זאָלסט מיר שטאַרק און מען זיך געזונט צו זײַן.

פֿאַרלויפיק איז מיין אידעע, אַז מיר זאָלן בלייבן אין ניצע אַזוי לאַנג ווי מיר קאַנען. נאָך דעם צוואַנציקסטן סעפטעמבער זאָלן מיר פֿאַרן קיין לאַנדאָן. ווען דו ווילסט נישט פֿאַרן קיין לאַנדאָן, זאָלן מיר סוף חודש צוריקפֿאַרן קיין ניו-יאָרק, און שפּעטער אויף ווינטער קיין מיאַמי. איך גלייב אַז דאָס בעסטע פֿאַר אונדז איז, מיר זאָלן צעטיילן דאָס יאָר צווישן מיאַמי און ענגלאַנד.

דערווייל בין איך זייער מיד און קאָן נישט שלאָפֿן.
בלייב מיר געזונט, איך בענק זייער נאָך דיר.

דיין שלום

148

[אויפן וועג פון ניו-יאָרק] 1952

טייערע מאַדזשע,

זעט זיך אויס, אַז מיר זענען צו אַלט צו ריזן. היינט איז דינסטיק, מאַרגן פרי קומען מיר אָן קיין שערבורג. די גאַנצע צײַט איז געווען שטורמיש און די שיף לויפט אַ מייל אַ מינוט. באַלד אין צווייטן טאָג בין איך געפֿאַלן, נישט געפערלעך, נאָר שמערצן אין דער פלייצע. אַלץ וואָלט גוט געווען, ווען איך וואָלט נאָר געקאָנט שלאָפֿן. איך האָב אויסגעפונען, אַז די שלאָף-פּילן האַלטן מיר וואָר, איך רוף זײ „וואַך-פּילן“, נישט „שלאָף-פּילן“. היינט פיל איך זיך בעסער און האָף, אַז איך וועל קאַנען ווינטער פֿאַרזעצן מיין ריזע. אין פֿאַריז וועל איך זײַן בײַ אַ דאָקטאָר און אַלץ וועט זײַן גוט, לאַמיר האַפֿן צו גאָט. נאָר גלייב מיר, צו פֿאַרלאָזן אַזאַ גן-עדן און לאָזן זיך אין מיטן ווינטער אויף שטורמישע ימים, איז געווען אַ משוגעת. עס וואָלט גענוג געווען ווען איך וואָלט געמאַכט די ריזע אַ חודש שפּע-טער. איך האָף, ווען דו וועסט פֿאַרן, וועט שוין זײַן שטילער. געטראָפֿן דאָ אויף דער שיף דעם שרייבער, וואָס האָט געשריבן דעם

„בעסטסעלער“ פון דער נעיווי The Cain Mutiny, הערמאן וווק¹. שטעל דיר פאַר, נישט נאָר איז ער אַ ייִדישער יונגעראַמאָן, נאָר ער איז רעליגיעז און עסט בלויז פּשׂה, אָן שפּאַס. ער פּאַרט אויך קיין ישראָל מיט זײַן ווייב און קינד, זייער אַ סימפּאַטישער מענטש, ער האָט מיר פּיל געהאַלפּן. אין פּאַריז וועל איך שטיין אין גראַנד האַטעל. איך וועל פּאַרן קיין מאַרסיי אַ טאַג-צוויי פּרײַער, צו זען ווי די שיף זעט אויס. און אפשר גאָר איז דאָרט שוין וואַרעמער — איך האָב זיך אָנגעשטעקט פּון דיר, איך קאָן נישט מער זײַן אין קאַלטע מקומות און ציטער פאַר דער פּיכטקייט פּון פּאַריז. דאָך וועל איך זען קלמן לעווי² און וועל אויך טעלעגראַפירן צו דיר פּון פּאַריז.

מאָך דיר נישט קיין זאָרגן וועגן מיין פּלייצע, די שמערצן זענען נאָר בײַנאַכט, בײַטאַג פּיל איך זיך בעסער, און ווען דער בריוו וועט אָנקומען צו דיר, וועל איך שוין זײַן „אַל-רייט“. איך קוש דיר און ליב דיר.

דיין שלום

149

ניצע, 1952

מיין טייערע געליבטע,

איך פּיל זיך פּיל בעסער, אָבער דאָך האָב איך נאָך ווייטיקן, איבערהויפט בײַנאַכט. דאָס וועטער איז אויך נישט געווען ווי אַמבעסטן, פּרילינג, אָבער קאַלט און רעגן.

נעכטן האָב איך געמאַכט צום ערשטן מאָל אַ לענגערן שפּאַציר און האָב זיך געפּילט בעסער. איך ליג מיינסטנס אין בעט און לייען, לייען, לייען ראַמאַן-געשיכטעס, דאָסטאַיעווסקיין¹ (שרעקלעך). צו שרייבן האָב איך קיין חשק נישט.

זיי מאַכן אַפּ בײַ זיך, זעט זיך אויס, איבערצובעטן זיך מיט מיר. נעכטן איז אין „אונדזער וואַרט“ (די ציוניסטישע, יאַרבּלומס צײַטונג)² געווען די ערשטע גרעסערע סימפּאַטישע נאָטיץ איבער מיין קומען קיין פּאַריז. מיר איז אַלץ גלייך. איך וועל אפשר יאָ פּאַרן קיין ישראָל, ווייל איך מוז דאָך דאָס איין מאָל פאַר אַלע מאָל זען, און אפשר וועט דאָס מיר באַגײַסטערן צו שרייבן. נאָר עס איז אַ גוטע זאַך וואָס זיי האָבן מיר אָפּגעהאַלטן פּון

160

פֿאַרן אויף פסח. — — — מען פֿאַרט — מיטן שיה, מען פליט, מען לויפט — און דו זאָלסט זען די מענטשן, וועלכע האָבן קיין מאָל נישט געהאט קיין אינטערעס פֿאַר ארץ־ישׂראל. איבערהויפט פֿאַרן ריכע יידן, וועלכע האָבן פֿאַרויס באַשטעלט צימערן אין די פֿאַר גוטע האַטעלן וואָס געפינען זיך אין ישׂראל. מען זאָגט אַז מען באַקומט נישט קיין בעט צו שלאָפן, אויף פסח.

דאָס בעסטע איז אָבער געווען אין מיין אָפּהאַלט דאָס וואָס איך האָב אויסגעמיטן אַ שטורמישן ים. איך האָב געקריגן אַזאַ „שאַק“ ביים פּאַלן אויף דער שיה, אַז איך האָב פּינט באַקומען די שיה און דעם ים. איך גלייב נישט אַז איך וואָלט געקאָנט דורכמאַכן אַ צווייטע ים־רייזע. אפשר ביז צום 18טן אָפּריל וועט שוין זיין וואַרעם און דער ים וועט זיך באַ־רויֿקן.

איך ווייס נאָך נישט וואָס איך וועל טון ביז דעם 18טן, איך האָב גרויס חשק אַרײַנצופֿאַרן קיין איטאַליע. אין מילאַנאָ, זאָגט מען, רעגנט און שנייט, אין רוים איז בעסער. אַז איך וועל פֿאַרן, וועל איך נישט פֿאַרן ווינטער ווי ביז פּלאַרענץ, ווייל איך וויל זיין נאָך אַ מאָל אין פּלאַרענץ. אָבער איך וועל וואַרטן ביז דאָס וועטער וועט זיך אַנשטעלן און עס וועט ווערן וואַרעם. פון קעלט און פּיכטקייט לינד איך אין מיין רוקן.

היינט האָב איך געקריגן דיין טעלעגראַמע אַז איך זאָל נישט פֿאַרן קיין לאַנדאָן. איך גלייב אַז דו האַסט רעכט. איך וועל דאָ אָפּוואַרטן ביז עס וועט ווערן גוט וואַרעם (זעסט ווי איך רעד וועגן וועטער, באַלד שוין ווי דו, איך האָב זיך אָנגעשטעקט פון דיר). דערווייל האָב איך גענוג צייט צו בענקען נאָך דיר און דאָס איז אויך גוט. אין בענקשאַפט דערמאָנט מען זיך אַלע גוטע, שיינע און זיסע איבערלעבענישן; די שלעכטע פֿאַרגעסט מען. און איך האָב אַזויפיל צו דערמאָנען זיך ווען איך בענק נאָך דיר. איך ראַט דיר זאָלסט דאָס זעלבע טון, עס איז אַ רפואה פֿאַר אַלע קראַנ־קייטן...

איך בעט דיר, שרייב, עס נעמט זייער לאַנג אַ בריוו פון מיאָמי דאָ אַהער. שרייב קיין ניצע און זיי רויק.

איך קוש דיר און ליב דיר מיט מיין גאַנץ האַרץ און נשמה.

דיין געליבטסטער שלום

מיין טייערע געליבטסטע,

איך האָב היינט דערהאַלטן דיין בריוו, רותקע-לעבנס ¹ און אין דער זעלבער צייט פון מרים ². איך בין זייער גליקלעך וואָס איך האָב אָן עין-הרע אַזאַ פאַמיליע, אַזאַ ווייב, אַזאַ טאַכטער און אַזאַ אייניקל, איינע פאַסט צו דער אַנדערער.

הפּלל, איך פאַר אַפּ פאַרן קיין רוים. איך וויל עפעס לערנען איידער איך קום קיין לאַנדאָן. און אפשר וועל איך פּלען פון רוים קיין ישראל. איך וועל שטיין אין האַטעל EXCELSIOR, אין דעם זעלבן האַטעל וווּ איך בין געשטאַנען דאָס פּריערקע מאָל.

איך האָב דיר געשריבן און שרייב דיר נאָך אַ מאָל, אַז אויפן אַקסל פּיל איך זיך פּיל בעסער, און דו האַסט גאַרנישט וואָס צו זאָרן. די איינציקע זאַך איז דאָס וואָס איך שלאָף אַזוי שלעכט ביינאַכט, אפשר וועל איך אין רוים בעסער שלאָפן.

נעכטן האָב איך געמאַכט אַן עקסקורסיע נאָך מאַנאַקאָ איבער די בערג. די ריווייערע איז דאָך דער איינציקער פּלאַץ וווּ אַ מענטש קאָן לעבן. ווען אַפּילו עס איז געווען קאַלט, האָב איך אין מיין לעבן נישט געזען אַזעלכע בלומען. די קאַלירן פון די בלומען (דו ווייסט ווי זיי אַלע הייסן) זענען געווען פון אַזאַ פּרישקייט און ערלעכקייט, אַז זיי האָבן מיך אַנגעפּילט מיט פּרייד, איך האָב באַדויערט וואָס דו זעסט דאָס נישט, עס וואַלט דיר אַ סך געזונט צוגעקומען.

איך האָב געגעסן אין דעם קליינעם רעסטאָראַן אין וועלכן מיר האָבן אַ מאָל פאַר יאָרן געגעסן, און דער טעם פון די גרינע אַרבעסלעך איז מיר די גאַנצע צייט געלעגן אין מויל. איך האָב געגעסן די זעלבע אַרבעסלעך מיט קאַלבס-פּלייש און עס האַט מיך גאַרנישט געשאַדט, אויך יונגע פּישע-לעך-סאַל, וואָס זענען געווען מדיה-מתים, מיט אַ האַלבע פּלאַש מעדאַק. דאָס אַלץ האַט מיר געקאַסט אַ דאָלאַר מיט אַ האַלבן.

איך האָב געקריגן אַ בריוו פון יאַרבלום ³, אין וועלכן ער פאַרזיכערט מיר נאָך אַ מאָל, אַז די ישראל-רעגירונג האַט גאַרנישט וואָס צו טון מיט מיין ריזע קיין ישראל; אַז די ישראל-רעגירונג ווייס נישט, אַז ער האַט גערעדט מיט מיר — און איך וועל טון אַזוי ווי דו ראַטסט מיר; אַז עס וועט מיך גלוסטן, וועל איך פּלען קיין ישראל, אַז נישט — וועל איך פאַרבלעבן אין איטאַליע ביז דו וועסט קומען קיין לאַנדאָן.

איך בעט דיר נאָך אַ מאָל, זאַלסט דיר נישט מאַכן קיין זאָרן, איך בין

ווידער אַל-רײַט, און האָב פיל מער ענערגיע, גאָט צו דאַנקען, ווי פּרײַער, און אַ קאָפּ פּול מיט פּלענער, און אַ האַרץ פּול מיט ליבע פאַר נײַע ווערק — עס זאָלן נאָר אויסשטיין פּוּחות און יאָרן דאָס אַלץ אויסצופירן. דאָס וועטער הייבט זיך אָן צו ענדערן, עס ווערט פּיל וואַרעמער. אין רוים, זאָגט מען, איז וואַרעם און איך בין זיכער, אַז דו וועסט האָבן אַ לײַכטע רײַזע איבערן ים, הלוואי. איך קוש דיך און ליב דיך.

דיין שלום

151

ניצע, 1952

טייערע מאַדזשע-לעבן,

גוט געשלאָפּן. דײַר פּרידמאַן¹ האָט מיר פאַרשאַפט פּון אַ דײַטשער פּרוי איינע פּון דײַנע רױטע פּילן, וועלכע איך פאַרווער דיר צו נעמען. און שטעל דיר פאַר — עס האָט געהאַלפּן. איך פּיל זיך דערפּרישט, נאָר אַ ביסל צעמישט.

הײַנט איז אויך אַן ערלעכער טאָג, די זון שײַנט און די רױויערע איז די רױויערע.

הײַנט אָוונט פאַר איך אַפּ קײן רוים, איך וועל אײַנשטיין אין האָטעל EXCELSIOR.

געקריגן הײַנט זײַער אַ לײַבן ברױו פּון מײַנקל², איך בין זײַער גליקלעך געווען. זעט זיך אויס וואָס עלטער מען ווערט אַלץ נענטער פּילט מען זיך צו דער משפּחה. זעט אויך אויס אַז דער מענטש האָט נישט קײן נענ-טערע ווי זײַן אײַגענע משפּחה. און ווי גליקלעך מיר זענען, מאַדזשע, אַז מיר האָבן אַזעלכע קינדער. יאָ, מיט אַלע זײַערע חסרונות, זענען זײ ווײַ-דערבאַרע קינדער. און די פעלערן זענען מײַנסטנס מײַנע, אײַדער זײַערע. איך האָב געשריבן אַ ברױו צו שאַגאַל, אַז איך וויל אים זען. ביז איצט האָב איך נאָך פּון אים נישט געהאַט קײן אַנטוואַרט, אפשר איז ער נישט אין — — — (איך ווייס אַז ער האָט גרױסע צרות פּון זײַן וויבּל און ער שעמט זיך פאַר מיר. יעדנפאַלס ווינטש איך אים אַלדאָס גוטס. ער איז אַ גרױסער קינסטלער, נאָר ער איז נישט מײַן קינסטלער).

איך בעט דיך נאָך אַ מאָל, זאָרג דיך נישט וועגן מיר, דו ווייסט דאָך וווּ

איר ביזן אפּשר האָב איר זיך צופיל געקלאַגט פאַר דיר — איר האָב מיר נישט געקאָנט העלפֿן, דו האָסט מיך פאַרוויינט, אַז עס טוט מיר וויי, שריי איר: „מאַמע“, און עס האָט מיר וויי געטון. איר בענק נאָך דיר און האָב דיר אַזוי ליב ווי נאָך קיין מאָל נישט ווען עס קאָן זײַן אַזוי. איר קוש דיר.

דיין שלום

152

ניצע, מיטוואָך, ערב יום-טוב, 1952

ליבע, האַרציקע מאַדזשע און טייערע רותקע-לעבן, איר ביזן צוריקגעקומען קיין ניצע, ווײל עס איז מיר נישט געלונגען צו קרייגן אַ פּלאַץ צו פּלײַען קיין ישׂראל ווי איר האָב געוואָלט. עס איז מיר נישט אַנדערש געבליבן נאָר צו פאַרן מיט דער שיף דעם 18טן אַפּריל. עס האָט נישט געהאַט קיין זין צו בלייבן אין רוים. איר האָב געזען דאָס וואָס איר האָב געוואָלט זען. דאָס עסן איז זייער שלעכט אין איטאַליע, אַלץ איז געמאַכט אויף אייל, און איר האָב מורא געהאַט אַז איר זאָל מיר נישט פאַרדאַרבן דעם מאָגן.

עס איז מיר געווען אַ גרויס פאַרגעניגן צו טרעפן נאָך ביים לעבן מיין אַלטן פּריינד, ד"ר דאַנטי לאַטטעס¹, וועלכער האָט נאָך פאַר פּופּציק יאָר צוריק איבערגעזעצט מינע דערציילונגען אין איטאַליעניש. ער האָט אויך גע-שריבן זייער באַגניסטערט וועגן מיר. ער האָט זיך מיט מיר זייער געפּרייט און איז גליקלעך געווען צו זען מיך. איר האָב אים צוגעזאָגט צו שיקן מיין בוך „משה“.

די יידישע געטאָ מאַכט אַ שרעקלעכן איינדרוק. דער פאַרום ראַמאַנום זעט אויס ווי אַ בית-עולם. דער וואַטיקאַן איז עבודה-זרהדיק, נאָר די גריכישע סטאַטוען זענען דאָס ערלעכסטע וואָס רוים פאַרמאַגט. זיי האָבן די שענסטע ווענוס וואָס עקזיסטירט, און זי האָט אַ קערפּער וואָס איז כּמעט אַזוי פּערפּעקט, נאָבל און ערלעך ווי דיניער. נאָר צו דיר קומט עס נישט, ווײל דו ביזט דו, און זי איז נאָר ווענוס.

איר האָב דאָ געפונען אַ בריוו פון סוצקעווער², ער האָט זיך געריכט אויף מיר, און ער האָט שוין אַפילו באַשטעלט געהאַט אַ צימער פאַר מיר אין האַטעל. נאָר אפּשר איז עס בעסער אַזוי.

איך וועל האַלטן פסח אין אַ ייִדישן רעסטאָראַן, צוזאַמען מיט די פּרע-
 גערס³, און אַלץ וועט זײַן „אַל-רײַט“.
 איך בעט דיר און בעט דיר, דו זאָלסט דיר נישט זאָרגן וועגן מיר, נאָר וועגן
 דיר. איך גלייב, ווען דו וועסט פאַרלאָזן די טערקישע באַד וואָס איז מיאַמי-
 ביטש, וועסטו דיר באַלד בעסער פּילן.
 איך קוש דיר און ליב דיר יעדן טאָג שטאַרקער און שטאַרקער. אַז עס וועט
 אַזוי גיין ווייטער, וועל איך פּלאַצן.

דין שלום

טייערע, איינציקע מאַדושע-לעבן,
 זיי האָבן אויסגעזעצט די בייטן מיט נייע בלומען. זיי הייסן, אויב איך לייג
 נאָר אויס גוט, Calecoleure. זיי האָבן די פאַרם פון בייטעלעך, אַדער
 היטלעך, וואָס די פּראַנצויזן טראָגן, אין די פאַרשידנסטע פאַרבן וואָס דו
 קאַנסט דיר נאָר פאַרשטעלן. דאָס ערלעכסטע געלע, פּיאַלעט, העל-ליכטיק
 רויט ביז צום טונקלסטן בלוט-רויט. פיל האָבן שפּרינקלעך — דאָס איז די
 ערלעכסטע סימפּאָניע פון קאַלירן וואָס מען קאָן זיך נאָר פאַרשטעלן,
 געזאַמלט אין איין בייט. איך האָב זיי קיין מאָל נישט געזען, און בין געווען
 גליקלעך היינט זיי צו זען. היינט איז גראַד דער „גוטער פּרייטיק“, דער
 טאָג פון יעזוס טויט, און דער טאָג איז שטענדיק ביי מיר אַ האַלבער יום-
 פיפור, איך בין זייער טרויעריק אין דעם טאָג.

איך בין אויף אַ מינוט אַרײַנגעגאַנגען דאָ אין דער הויפט-קירכע, זיי האָבן
 דעם צלם אויסגעלייגט אויף דער ערד — אַזוי ווי אַ טויטן — מיט אַ ליכט
 צוקאַפּנס. עס מאַכט דעם אײַנדרוק פון אַ ייִדישער לוויה, זיי קאַנען דאָס
 אַרויסרופן עפעקטן און עמאַציעס, און זיי האָבן מיר שזער אַליין מיטגע-
 כאַפט. נאָר די פּראָטעסטאַנטישע קירכע, אין וועלכער איך בין שפּעטער
 אַרײַן אויף אַ מינוט, האָט מיר אויסגעהיילט, טרוקן, טרויעריק ווי אַ פּיש.
 דערפאַר איז געווען זייער פּריילעך פסח צום סדר — אין אַ ייִדישן רעס-
 טאָראַן, וווּ איך האָב געגעסן מיט די פּרעגערס¹. יידן פון אַלע לענדער
 האָבן אַנגעפּילט דעם רעסטאָראַן, ביז דערשטיקט צו ווערן. אַלע זענען זיי

געקומען דאנקען גאָט פאַר דער באַפֿרייאַונג פֿון מצרים דורך גוט זיך אָנעסן — זייער ייִדישלעך.

דאָס עסן איז טאַקע געווען אַ מהייה, ווּונדערבאַר גוט. נאָר די ייִדן, די ווייבער — דו קאָנסט דיר נישט פאַרשטעלן. מען האָט געכאַפּט, מען האָט זיך געשטופּט, מען האָט געליאַרעמט, מען האָט זיך געאַיילט מיט דער הגדה — און מען האָט געפּאַדערט וואָס מער. עס איז מיר נישט גוט געוואָרן. דאָך האָב איך אויסגעהאַלטן, אַפּילו אַ וויפּוח וועגן אַמעריקע און קאָמוניזם. וואָס רייכער אַ בריליאַנטן-סוחר איז, וואָס מער פּערל דאָס ווייב טראָגט און בריליאַנטן, אַלץ גרעסערע קאָמוניסטן זענען זיי. זיי האָבן פאַר מיר באַשולדיקט אַמעריקע, פאַר וואָס אַמעריקע האָט געשיקט גאָז און אָנגעשטעקט די כינעזער מיט מאַלאַריע און סם. איך האָב שווער איינעם נישט געגעבן אַ פּאַטש אין פנים, נאָר איך האָב זיך איינגעהאַלטן און אַנטלאָפּן שנעל ווי איך האָב נאָר געקאָנט. און מער קום איך נישט אַריין דאָרט.

הפּלל, עס איז נישט גוט מיט אונדזערע ימים-טובים. די ייִדן פּראַווען עס נאָר דורך עסן און די גוים דינען צו דער עבודה זרה.

און שלום אַש וויל איבערמאַכן אַ וועלט, און אַליין ריכט ער זיך אַ שוואַרץ יאָר אויס. די איינציקע נחמה, וואָס ער האָט אַ ווייב וועלכע ער ליבט, און זי טרייסט אים פֿון דערווייטנס.

דיין מאַן שלום

ניצע, 1952

טייערע מאַדזשע-לעבן,

זעט זיך אויס, עס איז מיר נישט באַשערט צו פאַרן קיין ישראל דאָס מאַל. איך קאָן פשוט נישט אונטערנעמען די רייזע, נישט פיזיש, נישט מאַראַליש. גאָט ווייס אַז איך האָב אַלץ געטאָן וואָס איז נאָר מעגלעך געווען צו קומען קיין ישראל אויף פּסח. איך האָב אַזויפּיל געטראַכט און געהאַפּט דערויף — האָבן זיי מיר געשטערט. איצט בין איך אויפּגערעגט און קראַנק, איך קאָן נישט שלאָפּן גאַנצע נעכט, איך פּיל זיך איינזאַם און פאַרלאָזט. איך האָב מורא אַז בני דעם צושטאַנד וועל איך זיך מיט אַלע צעקריגן אין ישראל, אַדער איך וועל דאָרט זייער ערנסט קראַנק ווערן. דערצו האָט אויך מיטגעהאַלפּן דאָס געשפּרעך וואָס איך האָב געהאַט אין

פאריז, אין רוים, און אויך דא אין ניצע מיט ישראלדיקע „אָפּישעלס“. דער קאָנסול פון פאָריז און אַנדערע, וועלכע זענען געקומען אויף פּסחא קיין ניצע, שטייען אין די בעסטע האַטעלן, זיי זענען משוגע. נאָך זיי קומט אויס, אַז אַלע, אַלע יידן אויסער ישראל, זענען „דיספּלעיסד פּערסנאַס“, אַזוי אויך די אַמעריקאַנער יידן.

איך זאָג דיר, איך בין צו אַלט, אַדער איך בין אומפּעניק זיי צו פאַרשטיין. דו זעסט פאַר דיר אמתע גוים, וועלכע האָבן קיין שניכות נישט צו אַלעם וואָס איז אונדז טייער און הייליק געווען אין ייִדנטום. זיי האַלטן זיך, די נייע הערן, איבער אונדז, זיי זאָגן מיר אַז מיר אַלע אין אַמעריקע וועלן מוזן עמיגרירן קיין ישראל. ווען נישט מיר, זענען עס אונדזערע קינדער. איך קאָן דאָס נישט איבערטראָגן.

דאָן אַזוי ווי דו ווייסט, האָט די ישראל־רעגירונג געמאַכט אַ פאַרבינדונג מיט דער „מזרחי“ און זיי טוען אַלץ, וואָס די פרומע פּאַליטיקער פאַרלאַגן גען פון זיי. און די מזרחיסטן פאַרלאַנגען פון זיי אַז זיי זאָלן מיר אַזוי באַהאַנדלען ווי זיי האָבן מיר באַהאַנדלט. און איך ווייס, אַז אין ישראל וועט דאָס זעלבע זיין, זיי וועלן מיר קריטיקירן און איזאָלירן. איך קאָן דאָס איצט נישט אויסהאַלטן.

איך האָב היינט אַנגעקלונגען רעג¹ און האָב גערעדט מיט אים און מיט מרים. איך האָב געהאַט טרערן אין די אויגן און אין מיין האַלדז, איך האָב נישט געקאָנט רעדן פון אויפּרעגונג. צום ערשטן מאָל, זינט איך האָב דיר פאַרלאָזט, האָב איך געפילט, אַז איך בין אין דער היים, אַז איך האָב אַ משפּחה, און אַז איך בין נישט היימלאָז און אַ „Displaced person“, ווי די ארץ־ישראל־אָפּישעלס האַלטן אונדז.

איך גלייב, אַז איך פאַר אַפּ קיין לאַנדאָן, איך וועל שטיין מיט מרים, און וועל וואַרטן אין לאַנדאָן אויף דיין קומען.

בלייב מיר געזונט. איך קוק אויס נאָך דיר ווי נאָך מיין אויג אין קאָפּ.

דיין שלום

טייערע, איינציקע, געליבטסטע,

איך ווייס ווי שווער עס איז דיר אַן מיר, אַזוי ווי עס איז מיר אַן דיר. איך וואָלט דיר געווען געשריבן יעדן טאָג. אין אמתן שרייב איך דיר יעדע שעה, ווייל יעדע מינוט ביסטו מיט מיר. איך לעב נישט איבער קיין זאָך אַן דיר.

נאָר עס איז מיר פיזיש אוממעגלעך צו שרייבן. די לעצטע פאָר טעג איז דאָ געווען נישט איבערצוטראַגן, 93 גראַד אין שאַטן. דו זאָלסט נישט זאָרגן וועגן מיר, ווען איך שרייב דיר נישט. דאָס איז נאָר דערפאַר, ווייל איך בין מיט דיר אַזוי פאַרנומען, איך קלער און בענק נאָר דיר אַזוי פיל, אַז איך האָב נישט קיין צייט דיר צו שרייבן. איינס ווייס איך : איך פאַר נישט מער אַליין, אַן דיר. אַזוי לאַנג ווי עס איז מיר באַשערט צו זיין מיט דיר, ווייל איך זיין צוזאַמען. דאָס איז די סיבה וואָס איך פאַר נישט קיין ישראל, כאַטש אַלע, און איבערהויפט די יוגנט פון ארץ-ישראל, רעדן מיך אַן צו פאַרן. איך בין אויך געוואָר געוואָרן אַז איך האָב פיל אָנהענג- גערס אין ארץ-ישראל, און דווקא ביי דער יוגנט, וועלכע לייענט מיניע ביכער. נאָר איך זאָג זיי, אַז איך האָב דיר צוגעזאָגט, אַז איך פאַר נישט קיין ישראל אַן דיר — און וואָרט טאַקע אויף דיר.

רות¹ איז פאַר מיר אַ גרויסע הילף. איך גיי מיט איר אין די מוזעאומס און יעדן אָונט אין קאַפע DU DOME. עס רינגלען מיך אַרום די יוגנט פון ארץ-ישראל, מאַלערס, שרייבערס, און די רעשטן פון די אַלטע, גוטע פריינד. היינט אָונט גיי איך מיט רותן אין דער אָפּערע צו זען „לאַ באַהעם“.

געהערט נעכטן אַז „אליהו הנביא“ ד״ר לונץ² לעבט און זוכט מיך אַרום. רות האָט באַקומען זיין אַדרעס און ער קומט היינט צו אונדז. אויך האָב איך נעכטן דאָ געטראָפּן דעם דירעקטאָר³ פון דער בעלאַל-שול אין ירושלים, אויך דעם מאַלער וואַרשאַווסקי⁴. איך האָב זיי פאַרבעטן אויף לאַנטש.

מיט די היגע פּאָליטיקער ווייל איך זיך נישט זען, כאַטש מען זוכט מיך אַרום. איך וועל זען בלויז יאַרבלומען⁵, וועלכער האָט מיר אַנטעלעפּאַנירט. שאַגאַלן⁶ האָב איך טעלעפּאַנירט. עס איז פאַר מיר צו ווייט אַרויסצופאַרן צו אים, האָב עס אָפּגעלייגט אויף מיין רייזע צוריקוועגס.

פון פאַריז, פון די קינסטלערס, פון די יידישע שרייבערס, און איבערהויפט פון די רעשטן פון ייִדן, וואָס זענען איבערגעבליבן, איז זייער פיל צו שרייבן, און מען קאָן דאָס נישט מיט איין מאַל אַרויסזאָגן — דאָס מוז איך איבערלאָזן, ווען איך וועל אַהיימקומען און וועל דיר אַלצדינג דערציילן. נאָר איין זאַך ווייס איך : עס איז נישטאָ פאַר די ייִדן פון אייראָפּע קיין אַנדער אויסוועג און הילף נאָר ארץ-ישראל. די בעסטע האָט מען אויסגע- הרגעט און די מיינסטע וועלכע זענען לעבן געבליבן — אַדער זיי זענען זייער קראַנק פיזיש, אַדער גייסטיק. זיי זענען ווי חיות, וועלכע האָבן אַדורכגעקעמפט מיט אַנדערע חיות, און זענען אַרויסגעקומען פון שוואַרצן וואַלד צעקאַלעטשעטע, צעביסענע, מיט שאַרפע נעגל, צו טון אַלצדינג אַבי נאָר צו עקזיסטירן. און ווער קאָן זיי באַשולדיקן ? יאָ, מען קאָן עס

פֿאַרשטיין, אפילו באַרעכטיקן. אָבער סימפּאַטיש זענען זיי נישט, און זיי זענען נישט פענק צו מאַכן פּריַנד פֿאַר ייִדן. זיי האָבן פּיַנט די גוים, מיט רעכט, און די גוים האָבן זיי פּיַנט. דער אַנטיסעמיטיזם וואַקסט שרעק־ לעך. ווען ארץ־ישׂראל וועט זיי נישט צונעמען, ווייס איך נישט וווּ זיי וועלן זיך אַהינטון. איך זע, אין אַ פֿאַר יאָר אַרום וועט מער קיין ייִד נישט זיין אין אייראָפּע.

אָבער אפשר וועט גאָט העלפֿן און דער נײַער דור, וואָס דערציט זיך אין אַ נײַער סביבה, וועט אַרויסוואַקסן פֿון דעם שוואַרצן וואַלד, פֿון וועלכן זיי קומען אַרויס.

איך האָב געפונען אין פֿראַנקרײַך אַ גרויסע צאָל אָנהענגער, מײַנע לעצטע ביכער האָבן מיר פֿאַרשאַפֿן אַ גרויסע רעפּוטאַציע אין די אינטעליגענטע קרייַזן.

דאָס בוך „דער תּהילים־ייִד“ איז ווי אַ לעגענדע דאָ. עס ווערט געלערנט אין די סעמינאַרן. מען זוכט עס אַרום. עס איז נישטאָ קיין איין עקזעמפּלאַר. איך וויל זען דאָס בוך זאָל נאָך אַ מאָל אַרויסגיין. מיר האָבן אין דער היים איין איינציקן עקזעמפּלאַר. אפשר וועל איך דאָ געפינען אַ בוך. אַז נישט — וועסטו מיר מוזן שיקן פֿון דער היים.

דערווייל זיי מיר געזונט און איך בעט דיך, זאָרג דיך נישט, זע זאָלסט זיין געזונט און שטאַרק, איך באַדאַרף דיך האָבן. איך קאָן נישט און וויל נישט לעבן אַן דיר. אַזוי פֿאַרגעס אין אַלעם און זאָרג זיך נישט וועגן — — — זאָל דער — — — צעשטערן די פּלאַנצן, מיר זענען דערפֿאַר אַסעקורירט. אַז איך וועל אַהיימקומען, וועל איך דיר לאָזן מאַכן דעם שענסטן גאַרטן און דו וועסט קאָנען האַלטן אַ גערטנער יעדן טאָג. מיר וועלן עסן נאָר בלומען (איך — בלויז רויזן), געקאָכטע, געפּרעגלטע, געבראָטענע — און מער דאַרף מען דאָך נישט.

דיין מיטן גאַנצן האַרצן
שלום

נעכטן איז אָנגעקומען מיט לופּט־פּאַסט דאָס בוך „מערי“. ערלעך אַרויס־געגעבן. רות האָט זיך געכאַפט דערצו און געשלונגען. לייַדער האָב איך עס געמוזט אָפּגעבן דעם דײַטשן פֿאַרלעגער וועלכער האָט עס גענומען מיט זיך. ער גייט עס באַלד אַרויסגעבן אין דײַטש און מאַכט די ערשטע אויפּלאַגע 10,000 עקזעמפּלאַרן. מײַנע ביכער הייבן אַן צו גיין אין דײַטש־לאַנד, און דער פֿאַרלעגער זאָגט, אַז זיי זענען אַ גרויסע מאַראַלישע דער־ציונג פֿאַר די דײַטשן.

אַגב, וואָלט איך דיך געראַטן אַז דו זאָלסט דיך נעמען צו לייַענען. דו ביזט נאָענט פֿון דער ביבליאָטעק. נעם אַהיים אַ פֿאַר ביכער און פֿאַרברענג

דיינע אָוונטן מיט לייענען ביכער ווען עס איז דיר לאַנגווייליק, אָדער הער מוזיק, אָדער לערן דיר גאַר טאַנצן. דו וועסט עס געברויכן, ווען איך וועל אַהיימקומען.

רוים

טייערע מאַדזשע-לעבן,

אַזוי ווי דו זעסט בין איך אין רוים. איך בין געפאַרן אַ גאַנצע נאַכט פון ניצע. די ריזע איז נישט געווען די בעסטע, איך מוז זייער, זייער פאַרזיכ-טיק זיין דערמיט וואָס איך עס, די קלענסטע זאַך פאַרשאַדט מיר. געזען היינט די אַנטיק-קונסט. באַגניסטערט ווי תמיד, מער געלערנט. גע-גאַנגען זען די ישראלידיקע פלי-געזעלשאַפט, זיי האָבן זיך אַלע געפרייט מיט מיר, לויטער יונגעלייט פון פוילן, מיינע לייענער פון קינדהייט אָן. אַלע ווי איינער האָבן מיר אַנגעהויבן אַפצורעדן אַז איך זאָל נישט פליען. איך זאָל וואַרטן ביז נאָך פסח.

דו קאַנסט דיר נישט פאַרשטעלן וואָס פאַר אַן עקסאַדוס עס גייט אָן קיין ישראל. אַלע פליען, אַלע האָבן שוין פאַר וואָכן און חדשים אַנגעגרייט וווינונגען. איך ווייס נישט וואָס איך זאָל טון. איך האָב דאָ געטראָפן אַ מאַן פון פוילן, וועלכער איז דער דירעקטאָר פון דער פלי-געזעלשאַפט, ער האָט מיר אַפגערעדט צו פליען איצט, נאָר איך זאָל דורכויס וואַרטן ביז נאָך פסח. מילא, וואָס קאָן מען טון ?

איך וועל נאָר דאָ זיין אַ פאַר טעג. פון דאַנען וועל איך פאַרן נאָך פלאַ-רענץ און וועל זען צוריק צו קומען קיין ניצע. אַרום דעם 15טן, 16טן. און אפשר וועל איך פרויער פאַרן קיין ניצע, ווייל דאָ איז קאַלט און וואָס איך עס אין איטאַליע פאַרשאַדט מיר, אַפילו דער „טויסט“ זייערער איז גע-מאַכט אויף אייל.

אַ גוטע נאַכט, איך בין זייער מיד.

איך ליב דיר
דיין שלום

אין מאַרסיי אויף דער שיף „קדמה“, 1952

טייערע מאַדזשע-לעבן,
 נאַר וואָס זיך אויפגעזעצט אויף דער שיף און דאָס ערשטע מיטאָג געגעסן
 — לאַקשן מיט יויך און הוון און קאַמפּאַט. די אַנדערע האָבן געגעסן אַ
 געמייזע-זופּ און גולאַש. איך האָב זיי מקנא געווען. פאַרזוכט אַ שטיקל
 גאַלאַרעט, אַ מחייה.
 איך בין אַנגעקומען זעקס אין דער פרי קיין מאַרסיי, מען האָט מיך אָפּגע-
 וואַרט און אויפגענומען ווי אַ קייסער.
 די שיף איז ייִדיש ווי אַ ייִדישע שול. אַ ייד מיט אַ ברייטער, ברוינער באַרד
 ווי אַ רב, טראָגט אַ היטל פון אַ קאַפיטאַן מיט שטערנדלעך. עס איז משיחס
 צייטן. די קעלנער רעדן אַלע העברעיִש, די שפּראַך איז דינטש, און אַלע
 רעדן ייִדיש.
 פּאַרלויפיק פיל איך זיך ווי אין דער היים. פאַרשטייט זיך, איך בין דאָ די
 סענסאַציע. אַלע קומען מיך אַנקוקן, און אַלע קומען מיר אָפּגעבן שלום-
 עליכם, ווי אַ רבי — הפּלל, עס איז גוט.
 איך קוש דיר, איך בענק דיר צו זען באַלד.

דיין שלום

ישראל, 1952

טייערע מאַדזשע-לעבן,
 נעכטן דינסטיק אַרום פיר נאַכמיטאָג איז אונדזער שיף אַריינגעפאַרן אין
 חיפהער האַפּן. פון דער ווייטנס האָט זיך געזען דער פּרמל — ווי אויף דער
 האַנט. איך בין געשטאַנען אויף דער בריק נעבן קאַפיטאַן און בין געווען
 זייער טרויעריק איבער פאַרשיידענע זאַכן. מיט אַ מאַל דערהער איך אַ
 געזאַנג, איך קוק אַרונטער אין ים-אַריין און איך זע אַ שיף מיט קינדער-
 לעך, אַנגעפירט פון לערערס, פאַרט אַנטקעגן אונדזער שיף, און זיי זינגען
 און רופן אויס אַ נאָמען. איך האָב נישט פאַרשטאַנען וועמען זיי רופן.
 פּלוצעם קומט צו צו מיר דער קאַפיטאַן און ווייזט מיר אָן, אַז די קינדער

רופן מיך און ער בעט מיך, איך זאל זיי ענטפערן. איך בין צוגעגאנגען צום ראַנד, און ווען די קינדערלעך האָבן מיך דערזען, איז געוואָרן אַ געשריי און אַ גערוף: שלום אַש! שלום אַש! ברוך הבא שלום אַש! זיי האָבן גע-זונגען אַ געזאָנג ספעציעל פאַרפאַסט פאַר מיר.

בײַ דער שיף האָט מיך אָפּגעוואַרט סוצקעווער¹ (אַ זייער, זייער סימפּאַ-טישער מענטש), אַ פאַרשטייער פון דער הסתדרות און הונדערטער, הונד-דערטער מענטשן. מען האָט מיר געגעבן אַ גרויסן קבלת-פנים. באַהאַנדלט מיך ווי אַ גענעראַל. דאָס מיליטער און באַאַמטע האָבן מיר אַלע סאַלו-טירט.

מען האָט שנעל אָפּגעפאַרטיקט די פאַרמאַליטעטן און אַוועקגעפירט מיך אויפן כּרמל, אין פענסיאָנאַט וואַרטעהיים. דאָרט האָט געוואַרט אויף מיר שפּרינצאַק², דער וויצע-פּרעזידענט פון ישׂראל (ווייצמאַן³ איז זייער קראַנק).

עס זעט זיך אויס, אַז זיי וועלן מיט מיר האָבן אַ געשפּרעך, זיי ווילן, אַז איך זאל נישט מאַכן קיין דערקלערונגען. איך בין געקומען אַלס קינסט-לער און דאָס איז אַלץ. די הסתדרות וועט מיר אַרומפירן איבערן לאַנד און אַלץ מיר ווייזן.

הײַנט פּרי האָט מיך אָפּגערופן דאָס אויסערן-מיניסטעריום, מיך צו באַ-גריסן און פאַרבעטן קיין תּל-אַביב. אַזוי ווי דו זעסט — איך בין נישט פאַרפּאַלן. דאָס איבעריקע וועל איך שרײַבן שפּעטער. דערווייל קוש איך דײַך, רותקען⁴ און איר קינד.

דײַן שלום

נעכטן האָב איך באַקומען דײַן טעלעגראַמע אַז דו ביזט אָנגעקומען קיין לאַנדאָן. איך בין גליקלעך צו וויסן אַז דו ביזט שוין נענטער צו מיר. הײַנט איז דאָ געווען דער גרעסטער מיליטערישער פאַראַד וואָס איך האָב געזען אין מײַן לעבן. דו קאָנסט דיר עס גאַרנישט פאַרשטעלן, די דיסצי-פּלין, דאָס מאַרשירן, די פאַרשיידענע פּלי-זון, די טאַנקען — עס וואַלט זיך געפאַסט פאַר אַ מדינה פון 50 מיליאָן. פון וואָנען זיי קאָנען דאָס אויס-

האלטן, ווייס איך נישט. דאָס קאָן מען נישט באַשריבן. ווען איך וועל אַהיימקומען, וועל איך דיר שוין אַלץ דערציילן.

די אויפנאַמע דאָ פאַר מיר איז אַ געמישטע. די שרייבערס האַלטן זיך פון דער ווייטנס, נאָר די לערערס און די יידן פון דער גאַס — דאָס קאָנסטו דיר גאַרנישט פאַרשטעלן. זיי רינגלען מיך אַרום וווּ איך גיי און שטיי. עס געפינען זיך דאָ יידן פון דער גאַנצער וועלט, און אַלע האָבן געלייענט מינע ביכער און זיי לויבן מיך.

נעכטן איז געווען אַן אויפנאַמע פאַר מיר פון די קיטנער לאַנדסלייט, די גאַס איז געווען שוואַרץ פון מענטשן. איך האָב גערעדט און אַלע זענען געווען געריט, נאָר די ישראָל-צייטונגען טרעטן אַרויס קעגן מיר. די רעגירונג באַציט זיך צו מיר זייער פריינדלעך און די הסתדרות פירט מיך אַרום איבערן לאַנד. איך בין געווען ביי ווייצמאַן¹. הינט געזעסן אויף דער פלאַטפאָרמע מיט אַלע גענעראַלן און דיפלאַמאַטן, שבת וועל איך זען בן-גוריון² אין ירושלים.

איך האָב דאָ געפונען 300 פונט פאַר ביכער וואַרטן אויף מיר, איך וועל דאָס געלט איבערלאָזן פאַר שרייבערס.

אַלע ווילן אַרויסגעבן „משה“ און אויך אַנדערע ביכער. מאַרגן דעם ערשטן מאַי פאַר איך קיין ירושלים, דערווייל האָב איך אַ בילעט צו פליען פון דאַנען קיין אַמסטערדאַם. איך קוש דיר און הלש דיר צו זען.

דיין שלום

טייערע מאַדזשע-לעבן,
איך זיך אויף דער וועראַנדע פון „מלך דוד“ און קוק אַריבער, ווי משה, אויף ארץ-ישׂראל, צו דער מויער אַרום אַלט-ירושלים, און אַריבערקומען קאָן מען נישט. עס איז אַ בראַך אין האַרץ. אין דעם נייעם ירושלים איז גאַרנישט דאָ, וואָס בינדט אונדז מיט ארץ-ישׂראל, אַ חוץ דער רויש, דאָס גערודער. די נייע אינסטיטוציעס זענען נאָך נישט גענוג אַיינגעבאַקן אין

הארצן, אבער דאָס לאַנד איז האַרציק, ערלעך און הייליק, שוין ווי תמיד. נעכטן בין איך געווען אין די בערג פון יהודה, ביים וואַלד פון די קדושים, ערלעך.

פאַרלויפיק האַלט איך זיך גוט, איך געדענק דינע ווערטער וואָס דו האַסט מיר געזאָגט פאַרן אַפּפּאַרן: „זיי גוט צו ייִדן“! ... יאָ, איך בין גוט.

איך ווייס נאָך נישט ווען איך פלי צוריק, איך וועל דיר טעלעגראַפירן. אין „מלך דוד“ האַטעל רו איך זיך אַפּ פון דעם גערויש פון תל-אביב, פיל זיך בעסער און היט זיך מיטן עסן.

זיי מוחל וואָס איך שרייב אַזוי ווייניק.

זיי מיר האַרציק געקושט, קוש מיינע קינדער.

דיין שלום

161

פאַרווערטס, שיקאַגאַ, 1952

מיין איינציקע מאַדזשע-לעבן,

נעכטן נאָכן רעדן מיט דיר האָב איך זיך געפילט גליקלעך. איך האָב זיך פאַרגעסן אַז איך רעד מיט ניו-יאָרק פון שיקאַגאַ און האָב אַרטינגערעדט אַכט מינוט, עס האָט געקאָסט אַ פאַרמעגנס. אַבער עס איז ווערט געווען יעדעס געלט אַז איך האָב דיין שטים געהערט און אַז איך האָב זיך געפילט אַזוי נאָענט מיט דיר...

אַלזאָ, מאַדזשע, איך וועל דיר געבן אורלויב פון מיר אַ פאַר שיינע וואַכן, פון פינף ביז זעקס. דאָס נעם איך אויף מיר אַ שטראַף דערפאַר, ווייל איך בין אַזוי שלעכט געווען צו דיר, איידער איך בין אַוועקגעפאַרן. אַז איך בין פון דער ווייטנס פון דיר, לייטער איך זיך אויס, און איך ווער מער ווערט דיר צו האָבן...

די בויעס אין שיקאַגאַ האָבן אַראַנזשירט פאַר מיר אַ טור איבערן לאַנד, זיי זאָגן אַז עס איז זייער וויכטיק פאַר די ייִדישע מאַסן אַז איך זאָל איצט מאַכן אַ טור. עס הערשט צווישן די ייִדישע מאַסן אַ גרויסע פאַרצווייפלונג און אַ נידערגעשלאַגנקייט נאָך די אַלע אומגליקן וואָס האָבן זיך געטראָפן מיט ייִדן — פונקט אַזוי ווי עס הערשט ביז אונדז, און ווי מיר ביידע האָבן זיך געפילט די לעצטע צייט. מיט מיין קומען און מיט מיין רעדן צו זיי ווירק איך אויף זיי דערפרישנדיק און גיב זיי מער מוט, גלויבן און אַן אידעאַל אין לעבן.

אין שיקאגא האב איך טאקע געמאכט זייער אַ שטארקן איינדרוק מיט מיין רעדע. איך ווייס נישט — לעצטנס אַז איך וויל דווקא נישט רעדן, רעד איך זייער גוט. אַלזאָ, זיי האָבן אַראַנזשירט אַ גרויסן טור. איך פאַר פון דאַנען אַפּ היינט, פּרייטיק, קיין לאַס-אַנדזשעלעס. דאָרט און אין סאַן פּראַנציסקאַ וועל איך זיין פון צען ביז צוועלף טעג, דערנאָך וועל איך צוריקפאַרן און וועל זיך אַפּשטעלן אין אַ צען שטעט. איך האָף אַז די רייזע וועט מיך בעסער באַקענען מיטן ייִדישן לעבן אויף דער פּראָווינץ. שיקאגא אַליין האָט מיר שוין געגעבן פיל, די מאַסן באַגניסטערן מיך און גיבן מיר מער גלויבן און מוט. און אַגב לערן איך בעסער דאָס לעבן און קום אין באַ-רירונג מיט מענטשן פון אונדזערע מאַסן. אין ניו-יאָרק האָב איך נישט דעם קאַנטאַקט מיט זיי.

אַז איך זאָל האָבן אַ רויקן קאַפּ און אַ רויקן געמיט, מוז איך זיכער זיין, אַז דו פילסט זיך גוט. אַלזאָ, מאַדזשע, זע אַוועקצופאַרן פון דער היים אויף אַ צוויי וואַכן. איך האַלט אַז דו זאָלסט פאַרן נאָך אַטלאַנטיק-סיטי, דו האַסט דאָך אַזוי ליב דעם ים.

דיין שלום

162

ניו-יאָרק, 1952

מיין טייערע מאַדזשע-לעבן, היינט איז דאָנערשטיק, אין דרויסן איז אַ קאַלטער מאַרגן. נעכטן אַוונט געגעסן צוזאַמען מיט די קינדער. משה¹ האָט באַצאָלט 23 דאָלאַר, אַ מיטאַג פאַר פיר.

נעכטן געזען פיל מענטשן, היינט נאָך מער. דיין ברודער און זיין ווייב קומען היינט צו מיר.

עס איז צו פרי צו שרייבן ווי אַזוי איך וועל דעפּאַזירן מיט די זאַכן, איך וועל זיך צוהערן צו דיר, איך וועל די זאַמלונג נישט פאַרקויפן.

זונטיק פלי איך קיין מיאַמי. גערעדט מיט מיסיס דאָברין² טעלעפּאָניש.

איך וועל וווינען אין דער היים, זי וועט צונעמען פאַר מיר אַ דינסט. פון מיאַמי וועל איך זען וואָס איך האָב צו טון.

דאָס בוך געפעלט זייער, זייער, איבערהויפט רבנים און גלאַט יידן. מען הייבט אָן צו פּרעדיקן איבער דעם בוך אין אַ סך שולן. דער פאַרקויף איז

דערווייל לאַנגזאַם, נאַר מינטאַן³ רעכנט געוויס אויף 100,000 עקזעמ-
פלאַרן. דאָס וועט נעמען צייט, אַבער מיר מאַכט דאָס נישט אויס, אַבי
גאָט צו דאַנקען, דאָס בוך נעמט אויס.
די פאַר שמאַטעס וואָס איך האָב געקויפט אויף דער שיף, די זאַכן וואָס
דו האָסט מיר מיטגעגעבן, מאַכן אַ גרויסן רושם. גוט געטון.
מיט פערלמאַן⁴ אַדורכגעקומען אויף זייער אַ פּינעם אופן. איך צאָל אים
הונדערט דאָלאַר אַ חודש, ער איז זייער צופרידן.
איך וועל דיר שרײַבן, ווען איך וועל נאַר אַ ביסל קומען צו זיך און וועל
וויסן וווּ איך האַלט. דערווייל האָב געדולד, גיב אַכטונג אויף זיך, זײַ פאַר-
זיכטיק מיט אויטאָמאָבילן. ווען איך וועל נאַר וויסן אַז דו פילסט דיך גוט,
וועל איך האָבן מער פּוּחות אינצואַרדענען די זאַכן.

7 אַ זייער

איך בעט דיך, זאָרג נישט וועגן מיר, גיב אַכטונג אויף דיר, דאָס איז דאָס
איינציקע, וואָס איך פאַרלאַנג פון דיר און דו קאַנסט מיר העלפן.

דין שלום

וואָס האָט דיך ליב, גלייב מיר!

דאָס איז דאָס איינציקע וואָס איך ווייס.

שפּעטער :

נעכטן געזען די ארץ-ישראל-אויסשטעלונג, זייער אינטערעסאַנט. אַלע
ווייסן פון אונדזער זאַמלונג און ווילן דורכויס אַז איך זאָל זי געבן קיין
ישראל. איך האָב זיי געזאָגט, אַז איך באַדאַרף די זאַמלונג פאַר מיר און
אַזוי אויך פאַר מיין ווייב.

דער גלעזערנער שופּר וואָס איך האָב זאָל זיין גאָר אַ גרויסע און וויכטיקע
זאָך.

אין פּיל ייִדיש-אַמעריקאַנישע ציטונגען ווי אויך אין ייִדישע האָט מען מיין
בוך זייער גערימט.

דער רב, וואָס האָט איבערגעזעצט ליבערמאַנס בוך קעגן מיר, שלאָגט זיך
אין האַרצן, ער זאָגט עפּנטלעך, אַז ליבערמאַן⁵ האָט אים אָפּגעאַרט און
געדרוקט דאָס בוך אַז זיין וויסן, און ער האָט חרטה וואָס ער האָט געטון.

מיאָמִי-ביטש, 1953

ליבע מאדזשע,

הײַנט איז צום ערשטן מאָל די זון אַרויסגעקומען אין מיאָמִי. נעכטן אָוונט, נאָך דעם ווי איך האָב געשריבן דעם בריוו, האָב איך איינגענומען אַ שלאָף-פּיל, געוואָלט איבערשלאָפֿן די נאַכט. איך בין געוואָרן לעבעדיק, אַזוי ווי איך וואָלט אויסגעטרונקען אַ קוואַרט שוואַרצע קאַווע. איך האָב נישט צוגעטון קיין אויג. הײַנט בין איך אַ טויטער מענטש. איך ווייס נישט וואָס איך רעד און וואָס עס טוט זיך מיט מיר. איך בין געקומען צו דער פעסטער איבערצייגונג, אַז דיין גאַנצע קרענק באַשטייט אין דעם וואָס דו ביזט פאַרסמט געוואָרן פֿון די שלאָף-פּילן. די דאָקטוירים ווילן פֿטור ווערן, מאַכן זיך גרינג, איבערהויפט די וועלכע זענען פאַרנומען, הייסן זיי זייערע פאַציענטן נעמען שלאָף-געטראַנקען. דער ערשטער וועלכער האָט דיר פאַרסמט איז ד״ר רעזניק¹ אין סטעמפּאַרד, און איצט טוט עס ד״ר פֿריד-מאַן².

דו ביזט נישט קראַנק, עס פעלט דיר גאַרנישט, נאָר דו ווערסט ביסלעכ-ווייז פאַרסמט פֿון שלאָף-געטראַנקען.

איך האָב געזען מיין שוועסטער אסתר³ ווען זי איז געווען אין האַספּיטאַל און בין געווען איבערצייגט, אַז זי וועט קיין מאָל פֿון דאָרט נישט אַרויס-קומען. זי האָט אויסגעקוקט ווי זי גייט שטאַרבן, און איך האָב זיך געזעגנט מיט איר. דו זאָלסט זי איצט אַנקוקן! זי איז מיט 25 יאָר יונגער, זי איז קרעפטיק, דיק און שטאַרק. און דאָס האָט זי צו פאַרדאַנקען איר זון. נאָך דער אַפּעראַציע האָט זי זייער געליטן. ער האָט איר באַיזן-אופן נישט גע-לאָזט נעמען קיין שלאָף-מיטל. גלייכער נישט צו שלאָפֿן פיר וואָכן, ווי איין נאַכט צו נעמען אַ שלאָף-מיטל — האָט ער איר געזאָגט.

איך בעט דיר, פֿרווו אויס, מאַך אַפּ בײַ דיר, דו וועסט נישט שלאָפֿן צוויי וואָכן און דו וועסט נישט נעמען קיין שלאָף-מיטל. איך בעט דיר, טו עס פאַר מיר. דו וועסט זען, דו וועסט ווערן אַן אַנדער מענטש. איך בעט דיר, טו דאָס און זאָג ד״ר פֿרידמאַן, אַז איך פאַרווער אים דיר צו פאַרשרייבן שלאָף-מיטלען, איבערהויפט אין פֿראַנקרײַך. איך וועל אים מאַכן פאַר-אַנטוואַרטלעך פאַר דיין קרענק.

די גאַנצע צײַט וואָס איך בין אין מיאָמִי, מיט אַלע זאַרגן און צרות, ווען איך האָב נישט גענומען קיין שלאָף-מיטל, בין איך געשלאָפֿן מיט איבער-רייסעניש פֿיר-פינף שעה אַ נאַכט און איך האָב זיך אויפגעכאַפט צו-

מארגנס פריש. הינט איז מיין קאפ געשוואָלן, מיין מאַגן פאַרשטאַפט און
איך פיל זיך ווי דו נאָר אַ שלאָף-מיטל. איך בעט דיר, נעם נישט קיין
שלאָף-מיטל.
איך קוש דיר און קלער פון דיר.

דיין שלום

164

מיאָמי-ביטש, 1953

טייערע מאַדזשע-לעבן,

איך בין איינער אַליין אין דער היים און נעם מיר צייט צו שרייבן צו דיר.
ערשטנס זאָלסטו וויסן זיין, אַז דו באַדאַרפסט דיר שעצן גליקלעך, וואָס דו
ביזט נישט צוריקגעקומען. דו קאַנסט דיר נישט פאַרשטעלן וואָס פאַר אַ
וועטער עס איז. פון מאַנטיק אָן האַלט אין איין רעגענען, אָבער רעגענען
ווי אַ מבול. עס רינט פון די ווענט, עס גיסט אַריין דורך די פענצטער,
אַלץ שטינקט און שוויצט פון רעגן. ערשט נאָך לאַנדאָן און פאַריז זע איך
וואָס פאַר אַ פאַרשווער קלימאַט עס איז אין מיאָמי. מען לעבט נישט דאָ,
נאָר מען שוויצט. מען שוויצט, ווען עס איז שיין און מען שוויצט, ווען עס
רעגנט. איך קוק אויס אויף דער מינוט, ווען איך וועל קאַנען אַנטלויפן
פון דאַנען.

פאַרלויפיק האָב איך נישט פיל געמאַכט. איך האָב איבערגעגעבן דאָס
הויז צו פאַרקויפן צו אַן אַגענט. דער מינימום-פרייז איז פערציק טויזנט
דאָלאַר, אַן די מעבל. עס איז אַ גרויסער ספק אויב ער וועט קריגן די
סומע.

איך נעם מיט מיר אַלע קונסט-ביכער, די גאַנצע יודאַיקע, און אַלע מינינע
אַנטיק-ביכער. די איבעריקע לאָז איך איבער פאַר יאָן¹ און משה², און די
ביכער, וועלכע זיי וועלן נישט וועלן, וועל איך אַוועקגעבן אין דער
ביבליאָטעק.

פון מעבל נעם איך דיין בעט, די פראַנצויזישע קאַמאָדע, דיין ניי-קאַסטן,
דאָס שיינע שענקל, צוויי-דרײַ טישלעך, די אויסגעבעטע שטולן, דאָס גאַנצע
זילבער, אַלע בילדער, אַ קאַסטן מיט טעפּ און אַלע ראַגס. דאָס וועט קאַסטן,
פאַקן און איבערפירן, אַרום 1,200 דאָלאַר. עס זענען אויך דאָ דריי-פיר
קאַסטנס מיט בריוו, פאַפירן, אַלטע חשבונות און מינינע מאַנסקריפטן.

דאָס איבעריקע מעבל לאָז איך איבער. די וואָס יאָן וועט וועלן, וועל איך אים געבן, אַזוי אויך משהו און נתנען³. איך וויל די קינדער זאָלן האָבן אַנדענקן פון דער היים.

איך האָב געפרוווט וואָס צו פאַרקויפן, נאָר יעדער איינער וויל פון דיר אַרויסקריגן פאַר אַ גאַרנישט. זיי קוקן נאָר אויס ווי רויב-פייגל צו באַפאַלן דיר ווען דו פאַלסט, אַפילו די נאָענטסטע...

אַ שכן, אַ גוטער פריינד אונדזערער, האָט געפרוווט אויסצונאַרן ביני מיר די קאַר פאַר אַ קלייניקייט, נאָר ער האָט נישט געטראָפן דאָס אָרט. איך האָב באַשטימט: איך גיב גאַרנישט אַוועק, אַ חוץ קלייניקייטן צו אמתע גוטע פריינד, ווי די דאָברונס⁴ זענען אונדז.

נעכטן איז מיין שוועסטער און שוואַגער געקומען נאָר מיר און געבראַכט מיך אין דעם נייעם הויז, אַ מיאַמי-פאַלאַץ. דאָס מיטאַג איז געווען גוט. מען חברט זיך ווידער מיט מיר, מען איז שטאַלץ מיט מיר, וויל מיין בוך האָט אויסגענומען.

נעכטן האָט פרוי ווינשטיין⁵ געהאַלטן אין „הדסה“ אַ לעקציע איבער מיין בוך פאַר אַ טויזנט פרויען, נאָר קויפן קויפט מען עס נישט.

גערעדט היינט מיט יאַנען, ער קומט צו פאַרן די צווייטע וואָך, איך וועל וואַרשיינלעך פאַרן מיט אים קיין ניו-יאָרק.

איך רעכן צוריקצופאַרן אין אַנהייב דעצעמבער אויף איינע פון די „מעריס“ קיין לאַנדאָן. פון לאַנדאָן וועל איך פאַרן קיין ניצע, הלוואי דערלעב איך.

(מערי שוואַרץ⁶ האָב איך נאָך נישט געזען, זי וואַרט אַלץ אַז איך זאָל קומען צו פאַרן צו איר, זי קאָן לאַנג וואַרטן. איך האָב נישט קיין גרויס חשק צו שפילן די ראַלע פון אַ יוסף... מיין קאַפּ שטייט מיר נישט צו איר).

איך גריס דיר און קוש דיר, געוואַלט, פאַר וואָס שרייבסטו נישט קיין וואַרט?

דיין שלום

ליבע מאַדזשע-לעבן,

נעכטן האָב איך נישט איינגענומען אויף צו שלאָפן. די לעצטע פיל האָב איך אַריינגעוואַרפן אין קלאַזעט אַריין און בין געשלאָפן זיבן-אַכט שעה און אויפגעהויבן זיך אַ דערפרישטער.

מזל-טוב! די זון שיינט אין דרויסן. נאָר נעכטן האָט זי אויך געשינט אין דער פרי, שפעטער איז געוואָרן אַזאַ כמאָרע, אַזאַ שטורעם, אַזאַ רעגן, אַז איך בין אַהיימגעקומען פון ד"ר דאָברין¹ מיט ספנות נפשות, מען האָט נישט געזען וווּ מען פאָרט.

שוין צוויי חדשים ווי עס רעגנט אין מיאָמי. מענטשן זענען פאַרצווייפלט און באַגייען זעלבסטמאָרד. איך בין גליקלעך וואָס איך בין נאָר דאָ אַליין צו פאַרטראַגן דאָס סינג-סינג-וועטער. מיאָמי דערמאָנט מיר אין דער אינדזל אויף וועלכער דרייפוס איז געווען פאַרשיקט, וווּ די פראַנצויזן פאַרשיקן זייערע פאַרברעכערס.

דו באַדאַרפסט זיין גליקלעך וואָס דו ביזט אין דער געשיצטער ריווערע, ליב צו נעמען און צו בענטשן די קאַלטע נעכט, און דאַנקען גאָט דער-פאַר.

מזל-טוב! נעכטן פאַרקויפט אַ טייל פון דעם מעבל פאַר 1615 דאָלאַר. דאָס וועט מיר קלעקן איבערצושיקן די זאַכן. עס איז מיר אַראָפּ אַ שטיין פון האַרץ אַז איך וועל נישט האָבן צו טון מיט די ווייבער וועלכע האָבן רחמנות אויף מיר און ווילן אָפנעמען די זאַכן פאַר גאַרנישט.

דאָס הייז לאָז איך איבער דעם אַגענט, וועלכער וועט זיך באַראַטן מיטן אַדוואָקאַט פאַר וויפל צו פאַרקויפן. דער מינימום איז 40,000 דאָלאַר.

איך גלייב אַז איך וועל נעמען פון ניו-יאָרק אַ שיף קיין לאַנדאָן. איך נעם מיט מיר מיט מיין קאַלעקציע פון מטבעות און איך וויל זי לאָזן אין לאַנדאָן. און אַ סוף. דאָס איבערפאַרן אין ווינטער דעם ים איז בעסער מיט אַן ענגלישער שיף, אַזוי אַז איך האָף צו גאָט אַז אַרום דעם 15טן דעצעמבער וועל איך זיין ביי דיר און מיט דיר. ווען איך וועל קומען צו דיר וועט שוין אַלץ זיין גוט.

איך האָב אַ יונגמאַן וואָס העלפט מיר אין פאַקן פאַטאַגראַפיעס, פאַפירן און בילס, בילס, בילס.

אַ שוואַרץ מיידל מאַכט מיר פרישטיק און מיטאַג. זי פאַשעט מיך מיט "cream of wheat and apple sauce", דאָס האָב איך זי אויסגעלערנט מאַכן, און דאָס קען זי, אַלץ איבעריקע וואָס זי קאַכט איז סם. אין אַוונט גיי איך אַרויס עסן, ווען איך האָב פוחות, מיינסטנס מיט ד"ר דאָברין. בלייב מיר האַרציק געזונט, איך קוש דיר און האַלדז דיר.

דיין מאַן וואָס ליבט דיר מיטן גאַנצן האַרץ
שלום

מינן טייערע ליבע טאכטער * ,
דו האָסט מיך אויפגעריכט און גליקלעך געמאַכט וואָס דו ביזט געקומען
קיין ניצע. דאָס ווייזט וואָס פאַר אַ גוט קינד מיר האָבן אין דיר. גאָט זאָל
דיר דערפאַר באַצאָלן, איך קוש דיר, דיין פאַטער

שלום

166

ניו-יאָרק, [1953/1954]

ליבע מאַדזשע-לעבן,
איך מוז זיך באַשרענקען צו טרוקענע פאַקטן : איך וואַרט אויף די קינדער,
איך נעם זיי אַרויס אַלע פאַר לאַנטשן. היינט איז דער צווייטער טאָג סופות
און איך ווייס נישט וויפל צייט איך האָב. ביז איצט בין איך געווען זייער
פאַרנומען מיט מענטשן, מער אויסצוגעפינען פאַר מיר אַליין וואָס איך
וועל טון.

איצט וועגן די קינדער.

נתן. משה איז נאָר וואָס צוריקגעקומען פון סאַן פראַנציסקאָ. ער האָט
פאַרבראַכט אַ גאַנצע וואָך מיט נתנען. צום ערשטן מאָל האָב איך פון
משהן געהערט ווערטער פון באַגייסטערונג און ליבע פאַר נתנען. נתן,
זאָגט ער, האָט זיך זייער געענדערט צום גוטן. ער זיצט און שרייבט יעדן
טאָג, נישט אַלס שפיל, נאָר אויף אַן אמת און ערנסט. ער זאָל שרייבן אַ
זייער אינטערעסאַנט בוך פון זיין אייגן לעבן. קאַראָל¹ גלייבט אין אים,
זי טוט אַלץ ער זאָל אַרבעטן. עס גייט זיי נישט שלעכט און זענען
גליקלעך.

משה. משהן, זעט אויס, גייט זייער גוט אין זינע ביזנעס. עס זעט זיך אויס,
אַז ער איז איצט מער סימפּאַטיש צו זיין אייגן ווייב. איך האָב קיין מאָל
נישט געזען פראַנסיס² אויסקוקן אַזוי גוט ווי איצט. פאַרשטייט זיך, דאָס
גרויסע גליק זייערס איז דאָס יונגל. מינקל³ לערנט זיך און גרייט זיך צו
דער בר-מצווה. ער האָט פאַר מיר אויסגעזונגען די גאַנצע הפטרה און
איך האָב גרויס נחת פון אים.

---

* רות.

יאן. איך גלייב אז צום ערשטן מאל האָט יאן געפונען א „סטעי דזשאַב“,
ער פאַרדינט זייער גוט. זיין ווייב האַלט, אז יאן איז אויפן וועג צו ווערן
א מיליאָנער, דערנאָך וועט ער זיך נעמען צו שרייבן זינע ביכער.
דער האַטעל וווּ איך וווינ איז זייער באַקוועם. איך האָב א „סוויט“, טיר-
בני-טיר מיט פּאָל מוני⁴, מיט וועלכן איך האָב זיך זייער באַפריינדעט.

איך קוש דיך
דיין שלום

167

סטעמפּאָרד, 1953

טייערע מאַדזשע-לעבן,
די רויז איז אזוי ווי דו, זי האָט די איידעלע, שלאַנקע ליניע, דעם אויסבייג
און אויסנייג, וואָס איז אזוי רירנדיק צו קוקן דערויף : די צניעותדיקע פאַר-
שלאַסנקייט אין זיך. די בלעטלעך וויקלען זיך איינס אַרום דעם צווייטן מיט
האַלדזנדיקער ציטערדיקייט, אזוי ווי דינע איידעלע הענט אַרום דיין
איידעלן בויך. ווי דו, אזוי האָט זי אַ באַריר פון טויעדיקער פרישקייט
און קילער ליבלעכקייט. ווי דינע ליפן, פאַרמאכט זיך איר מינלעכל, און
פון איר פאַרשלאַסענעם מויל גיסט זיך אַזויפיל זיסקייט אַרויס ווי פון דיין
מויל. און ווי דיין ליב אזוי זענען אירע בלעטלעך קערנדיק, ווי מאַנדלען
און ווי ריפּע עפל — דורך דעם שיק איר זי דיר — נישט, מיין ליבע ?
די רויז קומט פון דיין גאַרטן. די יאַפּאַנעזישע ביטלס האָבן זי נישט באַ-
רירט. דאָס וועט דיר זיין אַ באַווייזן, אז דיין גאַרטן בליט. און די שפּרינק-
לעך וואָס דו זעסט אויף איר זענען פון מיין באַשפּריצן — איך שיק זי
דיר אַלס שליח פון מיין ליבע, פון מיין בענקשאַפט, פון מיין אויסגיין
נאָך דיר.
איך ליב דיך מאַדזשע מיט מיין גאַנץ האַרץ.

דיין שלום

אויף דער שיף „קווין עליזאבעט“, פון ניו-יאָרק קיין לאַנדאָן, 1953

טייערע, איינציקע, ליבע מאַדזשע-לעבן,
 איך בין געקומען אויף דער שיף אַ מידער און אויסגעמאַטערטער. זייט
 איך האָב באַקומען דיין טעלעגראַמע, אַז דו פילסט זיך בעסער, פיל איך
 מיך אַ נייגעבוירענער. וואָס איז עס? בין איך אַזוי צוגעבונדן צו דיר אַז
 מיין לעבן אַז דיר איז אַבסאָלוט אוממעגלעך מער? עס איז אַזוי ווי דו
 האַלטסט מיין נשמה אין דיין האַנט. ווען דו ווילסט, גיסטו זי מיר צוריק און
 איך לעב. איך בין אין גאַנצן אין דיר, און וואָס מער איך דערנענטער זיך
 צו דיר, אַלץ מער פיל איך מיין נשמה, און איך ווער לעבעדיק.
 מיר קומען אַן מאַרגן אַוונט אין סאַוטהעמפּטאָן און מען ראַט מיר, איך זאָל
 איבערבלייבן איבער נאַכט אויף דער שיף, ווייל די באַן קומט אַן שפעט
 קיין לאַנדאָן. איך האָב טעלעגראַפירט רותקען¹, איך וועל דיר טעלעפּאָנירן
 אַזוי שנעל ווי איך קום נאָר אַן. איך האָב געבעטן רותקען, זי זאָל באַ-
 שטעלן אַ פּלי-בילעט קיין ניצע. איך וויל דאָ אין לאַנדאָן איבערלאָזן אין
 אַ באַנק אַלע פּאַפּירן און די מטבעות וואָס איך ברענג מיט מיר. שבת
 קום איך אַן קיין ניצע צו זיין צוזאַמען מיט דיר. מער שייך איך זיך נישט
 אַפּ פון דיר, אַפילו נישט אויף איין טאָג.
 דערווייל בלייב מיר געזונט און וואַרט אויף מיר, ווייל מיין נשמה און
 מיין ליב זענען דאָרשטיק נאָך דיר.
 איך קוש דיר מיט מיין האַרץ, מיניע ליפּן — —

דיין שלום

מאַדזשע

(פאַר מאַדזשען צו איר זיבעציקסטן געבורטסטאָג)

זיבן צען יאָר האַסטו געלעבט ביז היינט —
 פינף און דריי פּערטל מיט מיר,
 גאַנצע זיבן פאַר מיר,
 וואָרום פאַר מיר האַט דיר גאָט באַשאַפּן

און געמאכט דיר אַזוי שיין און פולקאָם.
יעדע מינוט פון דיין לעבן — מיר האָסטו געשאַנקען
אין חלום און וואָר, אין געדאַנק, אין טאָט,
זינט דו האָסט מיך געקענט, און זינט דו האָסט געוואָרט אויף מיר,
וואָרום וועגן מיר האָסטו געחלומט מיידלווייז
ווי איך פון דיר — בחורווייז.
אַ דאַנק דיר פאַר דעם גליק און פרייד
און זיי מוחל פאַר די לייד און פיין.
עס איז געווען דיין מערכה אַזוי,
באַשטימט און באַשערט
אַז דיין מזל זאל זיין אַזוי.
דערפאַר נעם דיין חלק אַזוי ווי ער איז
וואָרום קיין אַנדערן האָסטו נישט,
און דאַנק גאָט דערפאַר און בעט
אַז עס זאל ווייטער נישט ערגער זיין.

פון דיין מאַן צו דיין זיבעציקסטן (ביז איין טאָג נאָך מיין טויט) געבורטס-
טאָג.

שלום

דעם 16טן יולי 1953, אין רותס הויז, אין וועלכן מיר האָבן געפונען אַ
נעסט אויף אונדזערע אַלטע טעג.

מאַנטעקאַטיני, 1954

מיין האַרציקע מאַדזשע-לעבן,
אַ האַרציקן דאַנק פאַר דיין ליבן בריוו. איך האָב מיך געפרייט צו דער-
האַלטן דיין בריוו און ער האָט מיך טרויעריק געמאָכט וואָס דו פילסט זיך
אַלץ נישט גוט. איך בין איבערצייגט, ווען איך וועל נאָר אַהיימקומען,
וועסטו באַלד זיך פילן בעסער (לאַז מיך אַזוי איינרעדן).
היינט האָב איך זיך אויפגעהויבן פרי און אַרביינגעפאַרן קיין פלאָרענץ,
געזען נאָך אַ מאָל „דוד“ און „פראַ-אַנדזשעליקאַ“. איך אַנדעק נייע

אוצרות פון שיינקייט אין „דוד“ און אין „פרא-אנדזשעליקא“. איז עס נישט מערקווירדיק וואָס דאָס גרעסטע מייסטער־ווערק אין סקולפטור נאָך די גריכישע מייסטערס, און די ערלעכסטע, שלמותדיקע מענלעכע פיגור, וואָס איז געשאַפן געוואָרן, ווערט נישט אַנגערופן „אַפּאַלאַ“ נאָר „דוד“? איז דאָס נישט קיין טריומף פון ייִדישן גייסט, וואָס האָט געפּאַנגען גענומען די ציוויליזירטע וועלט דורך אונדזער ביבל?!

איך פאַר אַרויס פון דאַנען שבת דעם 10טן קיין מילאַנאָ. איך פיל אַז איך האָב גענוג געטרונקען דאָס וואַסער, און עס איז מיר אויך אַ ביסל לאַנג־ווייליק און בענק אַהיים.

איך האָב געשריבן צו „דיאַנאַ-פאַרלאַג“ אין ציריך, אַז איך וועל קומען קיין ציריך זיך מיט אים אַדורכצורעדן.

באַקומען פון פּאַנטאַם זייער אַ שיינעם פּראָספעקט פאַר דעם „נביא“, אין וועלכן זיי אַנאַנסירן אויך די אַנדערע ביכער. זעט זיך אויס, אַז פּאַנטאַם שטרענגט זיך אָן, זיי ווילן מאַכן פון דעם בוך אַ דערפּאַלג. פון אַרץ-ישראל הער איך גאַרנישט.

איך האָף מײַן בריוו וועט דיך אַנטרעפן געזונט, פריש און יונג — שײַן ביזטו דאָך שטענדיק. איך קוש דיך.

דיין שלום

171

פּלאַרענץ, 1954

מײַן טײַערע מאַדזשע,

איך האָב הײַנט געהאַט אײַנע פון די וויכטיקסטע טעג אין מײַן לעבן. איך האָב געזען מיט אַפּענע אויגן צום ערשטן מאל „דוד“ פון מיקעל־אַנדזשעלאַ¹. מאַדזשע, עס איז געווען די גרעסטע דערפּאַרונג אין מײַן לעבן. איך בין געשטאַנען פאַר דער פיגור, און פאַר מײַנע אויגן האָט זיך אַנטוויקלט דאָס ערלעכסטע בילד פון מענטשלעכן פּאַרנעם. מיקעלאַנ־דזשעלאַ האָט נישט אויסגעקליבן פאַר זײַן ערלעכסטע פיגור אַ גלית, אַ צעזאַר, אַ קעניג אַ העלד. ער האָט אויסגעקליבן אַ יונגל, וואָס קומט אַרויס קעגן אַ העלד, אַ גבור, אַ הערקולעס, און ער באַצווײַנגט אים, בינדט אים, לייגט אים אַוועק מיט דעם בליק פון זײַנע אויגן. אַזוי מעכטיק און שטאַרק ווי „דוד“ איז, אַזוי ליריש־קינדיש און מענטשלעך איז ער. גאַט, ווי נעמט

מען די העלדישקייט, די גבורה, די שיינקייט, די טיפע געטלעכע צוגע-
העריקייט, וואָס מיקעלאַנדזשעלאַ קנעט אַרײַן אין אַלע באַוועגונגען פון
משה, פון דוד, פון לאה און רחל. גאָט, פאַר וואָס קאָן איך נישט האָבן
קײַן הונדערטסטל פון דעם חלק פון הימלישער אינספּיראַציע, וואָס אַ
מיקעלאַנדזשעלאַ האָט!

שפּעטער האָב איך געזען אַלע אַנדערע פיגורן פון מיקעלאַנדזשעלאַ אין
פּלאַרענץ, איך האָב געוויינט פון פּרייד און פון באַגײסטערונג, איך האָב
געבעטן צו גאָט און געדאַנקט אים וואָס ער האָט אַזאַ גײסט געשיקט צו
דער מענטשהייט.

איך פיל זיך איצט בעסער, דינסטיק וועל איך זײַן צוריק אין ניצע, אַ גוטע
נאַכט.

דיין שלום

172

ניצע, 1954

טייערע מאַדזשע-לעבן,

ערשטנס ווינטש איך דיר לאַנגע יאָרן, געזונטע, שיינע און גוטע. איך בין
זייער טרויעריק וואָס איך בין נישט היינט מיט דיר. איך האָפּ, אַז דו האָסט
געהאַט אַ גוטן טאָג, אַ שיינעם, זוניקן טאָג.

דאָ איז וואַרעם און שײַן, נאָר ניצע איז געוואָרן אַ משוגעים-הויז. זײַט
דעם 14טן יולי האָבן אַנגעהויבן אַרײַנצושטראַמען מענטשן. די בולוואַרן
זענען אַנגעפאַקט מיט אויטאָמאָבילן, דער בולוואַר ביים ים איז נישט
דורכצוגײַן. די מענטשן באַלאַגערן די גאַס — אַנגעפאַקט און אַנגעפילט
ווי אַ זאַק מיט ניסלעך. איך בין זייער צופרידן וואָס איך פאַרלאָז דינסטיק
ניצע.

אין דעם האָטעל איז אויך נישט מער צו שטיין. יעדן טאָג אַנדערע באַסעס,
אַ ים פון טוריסטן. גערודערס, געשרייען און געוואַלדן, מען קען נישט
צומאַכן אַן אויג. די שטוב איז אויך אַנגעהיצט, זייער הייס. פאַרפאַלן, מען
מוז שוין דעם זומער איבערווינטערן אין לאַנדאָן.

דאָ זענען אַלע משוגע געוואָרן אויף קויפן בילדער. עס איז געווען אַן

אויספארקויף פון בילדער, זענען זיי אלע געלאפן ווי אויף משוגעת, איך בין נישט געגאנגען. אַנשטאַט דעם האָב איך מיך געקויפט אַ ביבל מיט אַ פּאַר שיינע אָפּבילדונגען פון אוטרילאַ¹.

זײַ מיר געזונט, איך קוש דיר און האַלדז דיר.

דין שלום

173

צו דוד בן-ארי אין בת-ים

[לאַנדאָן] 6.4.1955

לכבוד ידידי בן-ארי¹,

מיך ווונדערט וואָס איך הער נישט פון אייך. מיר האָבן באַשטימט באַלד נאָך דער חתונה פון מיין אייניקל, וואָס וועט זיין מיט מזל דעם 17טן יוני, צו פאַרקויפן דאָס הויז וואָס מיר האָבן אין לאַנדאָן. דאָס הויז איז צו גרויס און צו טייער פאַר מיין טאַכטער אויסצוהאַלטן אליין. אַזוי אַז פאַר אונדז איז קיין אַנדער ברירה נישט איבערגעבליבן נאָר באַלד אויפצובויען די היים אין ישראל. איך בעט אייך אַז איר זאָלט אַזוי פּרינדלעך זיין זיך באַלד נעמען צו דער אַרבעט. מיר בעטן אייך אַז איר זאָלט זען אַז עס זאָל עטוואָס געמאַכט ווערן צו קאָנען באַהייצן דאָס הויז אין ווינטער. איך בין גרייט אויסצוגעבן אויף צו בויען דאָס הויז (אַ חוץ דעם פּלאַץ) אַכצן, ניינצן טויזנט פונט — אַרום צען טויזנט דאָלאַר. דאָס געלט וועט אייך צוגעשטעלט ווערן דורך דער באַנק לאומי אין תל-אביב צו יעדער ציט ווען איר וועט זיך נויטיקן דערין, אַזוי ווי מיר האָבן אָפּגעמאַכט. מיר פּלאַנען אויך איבערצושיקן אונדזער מעבל און אונדזערע זאַכן קיין בת-ים אַזוי ווי אונדזער הויז אין לאַנדאָן וועט פאַרקויפט ווערן. איך בעט אייך מיר צו וויסן געבן וועגן דעם ווי עס פּראָגרעסירט דאָס בויען און צו האַלטן מיך אינפאַרמירט וועגן אַלעם.

איך דאַנק אייך פאַר אַלץ און איך ווינטש אייך, אייער פרוי און אייערע קינדער אַ פּשרן, פּריילעכן יום-טוב און פאַר פּל ישראל.

מיט האַרציקע גרוסן
אייער שלום אַש

איך האָב וועגן דעם צו וויסן געגעבן מר ציקער², מיין פּרינדל.

לאַנדאָן, 13.4.1955

לכבוד ידידי החביבים והיקרים הגברת והאדון יושב ראש מועצת בת-ים
ר' דוד בן-ארי,

קודם כל הננו באים לאמר לכם את תודתנו העמוקה בעד מכתבכם היקר
שקבלנו ביום-טוב. ה' ישלם לכם וילדיכם בעד הברכה הטובה ואיחולים
שאתם שלחתם לנו בכל טוב.

והשנית מוז איך אייך זאָגן, ליבער פריינד, אַז מיר קוקן אויס אויף אייך
אונדז צו לאָזן וויסן ווי עס האַלט מיט אונדזער נחלה אין ישראל. דאָס
הויז מוז פאַרטיק ווערן שפּעטסטנס מיטן סעפטעמבער. מיר ווילן אַרויס-
שיקן אונדזער מעבל און ביבליאָטעק פון ענגלאַנד נישט שפּעטער ווי אין
מיטן אויגוסט אָדער נאָך פּריער. ווען אַפילו איך זאָל פאַרן קיין אַמעריקע
וועט מיין פרוי און אפשר אויך מיין טאָכטער קומען קיין ישראל מיט גאָסט
הילף אין מיטן סעפטעמבער. איך וואָלט זייער נישט געוואָלט אַז זי זאָל
לאַנג וואַרטן אין אַ האַטעל. ווען מיין טאָכטער וועט קומען קאָן זי נאָר
קומען אויף אַ קורצע צייט צו העלפן דער מוטער איינריכטן די ווינונג.
זי מוז באַלד צוריקפאַרן. איך טו אַלץ וואָס מעגלעך צו האָבן דאָס געלט
וואָס איך דאַרף צאָלן דעם אונטערנעמער אין ישראל, צו דער צייט, אַזוי
אַז וועגן דעם וועט פון מיין צד קיין מניעה נישט זיין. איך רעכן אויף דער
סומע פון 18 טויזנט פונט. איך בעט אייך צו לאָזן מיר וויסן רעגלמעסיק
וועגן דעם פּראָגרעס אין בויען. די בריוו צו מיר שיקט מיר, איך בעט אייך,
נישט רעקאָמענדירט, ווייל עס נעמט זייער לאַנג פון ישראל קיין לאַנדאָן
אַ בריוו רעקאָמענדירט. בעסער צו שיקן לופּטפּאַסט און עקספרעס.
איך ווינטש אייך אַלדאָס גוטע, מיט גרוס פון מיין פרוי און מיר.

אייער שלום אַש

צו מאַטל אַש

1955

מנין ליבע מאַדזשע,
 איך שיק דיר די פאַטאָגראַפיעס פון פאַריז און תל-אביב.
 בן-ארי¹ שרייבט, אַז די שטאָט בת-ים האָט באַשטימט צו פאַרפלאַנצן אַ
 גאַרטן אַרום דעם הויז, אַ מתנה פאַר דיר, עס האָט מיר געגעבן אַ „פיק“
 אין האַרץ.
 מענטשן זאָגן, אַז מען קאָן פאַר צוויי טויזנט דאָלאַר אינאַרדענען די
 ווירטשאַפט פאַרן הויז. עס איז מיר זייער שווער צו אַנטשיידן.
 ווען איך וואָלט געווען זיכער, אַז דו וואָלסט געקאָנט צונויפנעמען אַ ביסל
 פּוּחות און פּראָבירן צו שטיין אין ישראל איבערן ווינטער, וואָלט מען
 געקאָנט, גלייב איך, מיטנעמען אַ ביסל זאָכן פון לאַנדאָן. מען וואָלט גע-
 קאָנט אַפּשפּאַרן אַ פאַר טעפיכער (נישט קיין גרויסע נאָר קליינע), אַ בעט
 אַדער צוויי, אַ סעט דישעס, גאַפּל און מעסערס, בעטגעוואַנד און אַנדערע
 קלייניקייטן. מען וואָלט אויך באַדאַרפט קויפן אַן אייז-קאַסטן, אַ קיר אויף
 עלעקטרע (נישט קיין גאַז), אַ וואַש-מאַשין, און אַ „קאַרפעט סוויפער“*.
 מעבל, זאָגט מען, איז בעסער צו קויפן אין ישראל.
 אַבער דאָס אַלץ איז פּאַנטאַזיע. מיר וועלן זען, ווען איך וועל צוריקקומען
 קיין לאַנדאָן.
 ביז היינט איז געווען זייער הייס, נאָר היינט איז קילער און אַנגענעם.
 איך האָב באַקומען היינט אַ קאַרטל פון די קינדער², ביל שרייבט אויך.
 איך קוש דיר און בענק נאָך דיר.

דיין שלום

* „קאַרפעט סוויפער“ — שטויבזויגער.

ניצע, 1954

מיין טייערע מאַדזשע, נעכטן, נאָך דעם ווי איך האָב דיר אָנגעשריבן מיין בריוו, בין איך געגאַנגען צום ביטש, פאַרבראַכט צוויי שעה אויף דער זון און צוויי מאָל זיך געבאָדן אין ים. עס איז געווען אַ מחיה. ווי מיט אַ מאָל וואָלטן מינע אַלע זאַרגן אָפּגעוואָשן געוואָרן פון מיין קאָפּ. איך האָב זיך געפילט אַ גאַנצן טאָג מיט צען יאָר יונגער. ביינאַכט האָב איך געפילט שמערצן אין מיין האַנט. איך האָב געמיינט, אַז דאָס איז צוליב דעם באַדן זיך, נאָר ווען די דינסט איז אַרײַנגעקומען אין דער פרי אין מיין צימער און אויפגעפנט דעם פּויר-האַנג, האָט אַרײַנגעקוקט דורכן פענצטער אַ פּורכטבאַרער, פאַר-וואַלקנטער און רעגנדיקער טאָג, ערגער ווי אין לאַנדאָן. אין לאַנדאָן איז דאָ צום ווינציקסטן ווי זיך אַהין צו טון. איך האָב דיר און רות¹ צו פאַר-טרעטן מיר די זון, און צו באַלייכטן מיין לעבן. דאָ — בלויז וואַלקן, רעגן, קאַלטקייט, פּרעמדקייט און איינזאַמקייט. גוט וואָס איך האָב זיך פאַרנומען מיט לייענען וועגן ווענעדיק. איך בין געלעגן אין בעט, ווי דו, ביז צוועלף אַ זייגער.

פאַרשטייט זיך, מען קאָן גאַרנישט מאַכן. ווי זאָגסטו? — אַ מענטש פירט מיט זיך דאָס וועטער. בלייב מיר געזונט. לאָז דיר נישט אַרן וועגן שלעכטן וועטער אין לאַנדאָן; אין ניצע איז היינט ערגער ווי אין לאַנדאָן. די גאַנצע וועלט איז נישט

בעסער, גוט וואָס דו ביזט מיט די קינדער.

דיין מיטן גאַנצן האַרץ
שלום

[לאַנדאָן] דאָנערשטיק — מיטוואַך, 3-4 מאַי 1955

לידידי היקר יושב ראש מר דוד בן-ארי נ"י ולזוגתו היקרה ולילדיהם החביבים שלום וברכה,
גאָט זאַל אײַך אַזוי אויפּריכטן און טרײַסטן ווי איר האָט אויפּגעריכט און

געטרייסט מיין אַרעמע פרוי און מיר מיט איינער בריוו און פלאַן פון מיין מקום מנוחה אין ישראל, וואָס איר האָב ערשט נעכטן דערהאַלטן.

מיר האָבן זיך ביידע גענומען שטודירן, און נעכטן אָונט האָב איר אייך אָפגעשיקט אַ טעלעגראַם: שטעלט אייך בויען מיט מזל און ברכה. שטעלט אַריין אויך אַ פיעקעליק (אַ תנור) צו וואַרעמען זיך בימי הגשם ווי דער מלך פון יהודה האָט זיך געוואַרעמט ביים פּייערטאָפּ ווי ער האָט פאַר-ברענט די שריפטן פון ירמיה.

אַלץ איז בסדר. איר בין מספּים אויפן פּרייז וויל איר ווייס אַז איר אַליין וואַלט קיין מאָל פאַר אַזאַ פּרייז נישט באַקומען ווי דער יושב ראש פון בת-ים, און מיר, מיין פרוי, איר און מיין טאָכטער, דאַנקען אייך מיטן גאַנצן האַרצן פאַר איינער טרחה און פאַר איינער גוטפּריינדשאַפּט. מיר וועלן אייך דאָס נישט פאַרגעסן. זייט מיר מוחל וואָס איר בין אַזוי אומ-געדולדיק געווען און געווען אומרויך וואָס איר האָב קיין בריוו און קיין ידיעה פון אייך נישט באַקומען. איר ווייס, איר ווייס ווי פאַרנומען איר זענט מיט די וואַלן, און אַ קלייניקייט — אַ שטאַט אויף איינער קאָפּ. און דאָ זיך איר און וואַרט אויף איינער בריוו. די געשיכטע איז די: מיר האָבן געהאַט בדעה דאָס הויז אין לאַנדאָן צו פאַרקויפן, וויל דאָס הויז איז צו גרויס פאַר מיין טאָכטער (נאָך דעם ווי מיין אייניקל האָט דעם 17טן יוני חתונה געהאַט מיט גליק). מיר האָבן אַרויסגעשטעלט דאָס הויז צו פאַר-קויפן און עס זענען געקומען קונים. איר בין געוואָרן אַ ביסעלע אומרויך (איר ווייסט דאָך — אַ וויוונג פאַר אַ שרייבער איז אַ געווערקשטעל). יעצט האָבן מיר באַשטימט דאָס הויז איינצוהאַלטן. מיין טאָכטער וועט פאַרדינגען איין שטאַק און מיר וועלן האָבן אַ שטוב, אַדער צוויי ביי מיין טאָכטער צו פאַרברענגען אַ פאַר חדשים אין זומער (ווען מיר וועלן דאָס וועלן). דאָס הויז איז בת-ים וועט זיין אונדזער היים. מיר ברענגען אונ-דזער מעבל, מיין ביבליאָטעק ווי אויך אַ וויכטיקע זאַמלונג פון יידישע חפצים, און מיר וועלן עס האָבן מיט אונדז אין ישראל. עס קאָן טאַקע זיין אַז דאָס הויז וועט זיין אַ ביסל צו קליין פאַר מיין ביבליאָטעק אָבער מיר מוזן עס נעמען פאַר ליב. אונדז געפעלט די איינריכטונג לויטן פלאַן און מיר האָפּן צו גאָט אַז מיר וועלן זיך פילן באַקוועם און גוט מיט אונדזערע גוטע שכנים.

איצט מפּוח דעם פלאַן. דער פלאַן איז אַלגעמיין איז בסדר. אַ דאַנק. ווי איר זע לויטן פלאַן איז יאָ דאָ אַ קוימען פאַרו ווינטער (אַ פּייער-קוימען) אין דעם ווויז-צימער אין אַ ווינקל, הינטער דער קיך. מיין פרוי זאָרגט זיך וועגן די פרעסט און זאָווערובעס אין ווינטער אין ישראל, מען זאָל מאַכן דעם קוימען אַזוי אַז מען זאָל אים קאַנען נוצן צו מאַכן אַ פּייער, נישט נאָר פאַר יופי און חן. וואָס אַנבאַטרעפט דער ריצפּה, ווי מען האָט אונדז גע-

זאָגט (און דאָכט זיך מיר האָבן גערעדט וועגן דעם), איז דאָ אַ מאַטעריאַל וואָס איז ווייכער פון צעמענט, אַן אַרט קאָרק? מיר האָפּן צו גאָט מיטצו-ברענגען מיט זיך טעפיכער. צי זיי וועלן קאָנען צודעקן די גאַנצע ריצפּה גלויב איך נישט. מיר פאַרמאָגן נישט אַזוי פיל טעפיכער. מיר וועלן זען וואָס צו טון, אַבי דאָס הויז זאָל שטיין אונטער דעם דאָך.

איך האָף, אַז איר האָט דערהאַלטן די 3000 דאָלאַר וואָס איך האָב אײַך אַרויסגעשיקט פאַרגאַנגענע וואָך דורך דער גאַראַנטי טראַסט קאַמפאַני צו דער באַנק לאומי. וועגן געלט, האָף איך צו גאָט, וועט קיין מניעה נישט זײַן. דער עיקר צו מאַכן דאָס הויז סאָליד, אַ דירת קבע. מיר האָפּן, אַז מיר וועלן אַרויסשיקן דאָס מעבל און די ביבליאָטעק אין דער מיט פון אויגוסט. מיר וועט וואַרשיינלעך אויסקומען פּרײַער צו פאַרן קיין אַמעריקע וווּ איך באַדאַרף באַזאַרגן געוויסע אינטערעסן. איך האָף אַז ביז די זאַכן וועלן אַנקומען וועט דאָס הויז זײַן פאַרטיק. איך גלויב נישט אַז דאָס קאָן זײַן פּרײַער ווי אין אַקטאַבער.

יעצט מכוּח אײַניקע קלײַניקייטן. שרײַבט מיר, איך בעט אײַך, וואָס איז מכוּח אַן אויוון פאַר דער קיר (צי איז פאַראַן אַ לאַך אין באַלקן איבער דעם אויוון פאַר ווענטילאַציע און לופט-צוג) צי זאָלן מיר ברענגען אַן אויוון, אַדער דער קאָנטראַקטאָר וועט אַרײַנשטעלן אײַנעם? צי זאָל איך שיקן פון דאַנען אַן „אײַז באַקס“ (אַ פּרידזשידער) אַדער קויפּן אין ישראָל? מען האָט מיר געזאָגט, אַז אין ענגלאַנד איז ביליקער. שרײַבט מיר וועגן דעם.

מיר גריסן אײַך און אײַער פּרוי און אײַערע ליבע קינדערלעך און גאָט זאָל אײַך געבן דאָס געזונט און לעבן. מיר דאַנקען אײַך פון גאַנצן האַרצן.

אײַער שלום אַש

האַרציקע גרוסן אויך פון מאַטילדאַ אַש פאַר אײַער ליבער פּרוי און קינדער.

פ. ס. איך בין דאָ, אין ענגלאַנד, געווען זײַער פאַרנומען. איך האָב אַנגע-שריבן אַ רײ אַרטיקלען וועגן דעם וואָס ישראָל האָט אויפגעטאַן פאַר די זיבן יאָר פון איר עקזיסטענץ פאַר דעם ייִדישן פּאָלק און פאַר זיך. די אַרטיקלען וועלן זיך דרוקן אין Jewish Chronicle וועלכע איז די פאַר-שפּרייטסטע צײַטונג בניִ ייִדן. אויך האָב איך זײַער שווער געאַרבעט אויף מײַן בוך „ישעיה“. אַ חוץ דעם בין איך אַרויסגעטראַטן אויף אַ פּועלי-ציוניסטישער פאַרזאַמלונג און גערעדט וועגן ארץ-ישראָל. יעצט בין איך אין ניצאַ. מײַן פּרוי וואָרט מיט גרויס אומגעדולד צוריקצוקומען קיין

ישראל. איך גלויב אז די ממשלה פון ישראל דארף זי אַנשטעלן אַלס מיניסטער צו פּראָפּאָגאַנדירן פאַר ישראל. היינט, מיטוואָך, קומט צו אונדז אויף לאַנטש דער אַמבאַסאַדאַר פון ישראל אילת¹. מיר וועלן זיך אַדורכ-רעדן.

178

לאַנדאָן, 26 אַפּריל 1955

לכבוד ידידי מר דוד בן-ארי,
ליבער פּריינד, עס ווונדערט מיך זייער וואָס איר האָט מיר ביז היינט נישט צו וויסן געלאָזט אויב איר האָט שוין אַרויסגענומען די נויטיקע פּאַפּירן פון קויפן דעם פּלאַץ. אויך האָב איר ביז היינט נאָך נישט דערהאַלטן פון אייך דעם אָפּמאַך מיט דעם קאַנטראַקטאַר וועגן בויען דאָס הויז וואָס איר האָט געשריבן, אַז איר שיקט אַרויס. דאָס שווייגן אַניערס פאַרשאַפט מיר גרויס עגמת-נפש, ווייל איר ווייס נישט אויב מיין הויז בויט זיך אַדער נישט.

איר האָב אייך היינט אַרויסגעשיקט דורך די גאַראַנטי טראַסט קאַמפּאַני אין לאַנדאָן 3000 דאָלאַר צו דער באַנק לאַומי אין תל-אביב צו אַניער דיספּאָזיציע, איר בעט אייך ווי גאָט איז אייך ליב, אַזוי ווי איר וועט דער-האַלטן דעם בריוו מיר גלייך אַרויסשיקן אַ באַשטעטיקונג אויב איר האָט דערהאַלטן די 3000 דאָלאַר פון דער באַנק. נישט איינגעשריבן, ווייל אַן איינגעשריבענער בריוו פון ישראל קיין לאַנדאָן גייט צוויי וואָכן, נאָר לופּטפּאַסט און עקספּרעס. געדענקט, אַז אַלע בריוו צו מיר זאָלט איר שיקן לופּטפּאַסט און עקספּרעס.

איר בעט אייך ווי גאָט איז אייך ליב, איר זאָלט האַלטן אַניער הבטחה — מיר צו וויסן לאַזן ווי עס האַלט מיטן פּראַגרעס פון בויען דאָס הויז. מיר מוזן אַרויסשיקן אונדזערע זאַכן פון לאַנדאָן סוף יולי אַדער אויגוסט, און איר מוז זיין זיכער, אַז איר האָב אַ הויז און אַ היים ווהיין זיי צו שיקן און מיר זאָלן האָבן אַ ווינונג. איר האָט מיר צוגעזאָגט, אַז איר וועט עס טון און אַניער שווייגן פאַרשאַפט מיר זייער פיל עגמת-נפש, פאַרדרוס און לאַזט מיר נישט שלאָפן ביינאַכט.

איר בעט אייך דעריבער איר זאָלט עס האַלטן פאַר אַניער חוב איין מאָל אין דער וואָך מיר צווייטן געבן וועגן דעם פּראַגרעס פון דעם בוי. פאַר-

פאלן, איר האָט עס זיך אונטערגענומען און איך האָב קיינעם אין ישראל אויסער אייך, און איר מוזט עס טון. מיט די 3000 דאלאר וואָס איך האָב אייך היינט אַרויסגעשיקט וועט איר האָבן צו איינער דיספּאָזיציע 5000 דאלאר צו בויען דאָס הויז. אַזוי ווי איך האָב אייך שוין געשריבן שטייט דאָס גאַנצע געלט וואָס נויטיקט זיך צו בויען דאָס הויז צו איינער דיספּאָזיציע. שרייבט מיר באַלד, איך בעט אייך, לופטפּאַסט און עקספּרעס.

מיט די האַרציקסטע גרוסן פון אונדז צו אייך
איינער פריינד שלום אַש

179

[פון לאַנדאָן] 2.6.1955

לכבוד ידידי החביב מר ד. בן-ארי,
תודה רבה פאַר איינער בריוו. איך בין צופרידן וואָס איר האָט אונדז צוגע-
רעדט צו פאַרגרעסערן די סטודיע. איך האָף, אַז איצט איז אַלץ בסדר און
די אַרבעט וועט פאַרגעזעצט ווערן. מיר רעכענען אַרויסצושיקן אונדזערע
מעבל אין מיטן אויגוסט ווען אַלץ וועט גיין בסדר.
איר פאַרשטיי נישט וואָס איר שרייבט אַז איר דאַרפט איינגעבן אויף אַ
רשות אַרויסצונעמען דאָס געלט פון באַנק לאומי. איך האָב אַריינגעשיקט
דאָס געלט פאַר אייך און געבעטן עס צו האַלטן צו איינער דיספּאָזיציע אויף
וועלכע איר האָב אַ באַשטעטיקונג פון דער באַנק און פון מר לעוואַנטין.
אַ חוץ דאָס געלט וואָס איך האָב געלאָזט אין באַנק לאומי איידער איך
האָב פאַרלאָזט ישראל האָב איך אַריינגעשיקט 3000 ד' וועלכע מר לעוואַנטין-
טין שרייבט מיר, אַז זיי האָבן זיי פאַרקויפט פאַר 196 (אומגעפער אַזוי)
און זיי האָבן פאַר אייך אַרום 6000 פונט. שרייבט מיר, איר בעט אייך,
וועגן דעם. האָט איר שוין אַרויסגענומען דעם „טייטל“ אויף דעם פּלאַץ?
און צי זענען די פאַפירן פאַרן פּלאַץ אַלע בסדר?
איר האָף אַז די פאַרבעסערונג פון דער סטודיע איז נישט געקומען צו
שפעט און עס וועט נישט אַריינטרייבן אין צופיל קאַסטן.
מיר זענען דאָ אַלע פאַרנומען מיט מיין אייניקלס חתונה. איך בין אויך
זייער פאַרנומען מיט אַנשרייבן אַ ריי אַרטיקלען וועגן ארץ-ישראל אין
„דזשוויש קראַניקל“ ווי אויך פאַר ענגליש-יידישע צייטונגען אין פאַרשיי-
דענע לענדער.

שרייבט מיר באַלד, איך בעט אייך, וועגן די אַלע ענינים. מיט האַרציקסטע גרוסן פאַר אייער פאַמיליע און אייך.

אייער שלום אַש

180

[לאַנדאַן] 24.6.1955

ידידי היקר מר יושב-ראש ד. בן-ארי,
כדי צו קענען רעאליזירן אַ הלוואה וואָס איך מאַך אין אַן אַמעריקאַנער באַנק אויף אַ געוויסע סומע צו קענען פאַרענדיקן מיין בנין אין ישראל, באַדאַרף איך האָבן אַ קאַפּיע אָדער דעם אַריגינאַל פון דעם „טייטל“ אויף דעם פּלאַץ וואָס איך האָב געקויפט אין בת-ים ווי אויך אַ באַשטע-טיקונג פון אייך, אָדער פון דעם קבלן, וויפל איך האָב שוין אַריינגעלייגט אין דעם בנין וואָס איך בוי אין בת-ים. איך וועל אייך זייער דאַנקבאַר זיין ווען איר וועט מיר באַלד אַריינשיקן די דאָקומענטן. אויך בעט איך אייך מיר צו וויסן לאַזן וויפל איך וועל נאָך דאַרפן איינצאַלן דעם קבלן פאַר דעם בנין ביז ער וועט אינגאַנצן פאַרענדיקט ווערן לויט דעם אַפּמאַך וואָס איך האָב אונטערגעשריבן מיט דעם קבלן, אומגעפער וואָס איך דאַרף איינצאַלן. איך בעט אייך מיר באַלד דאָס צו וויסן לאַזן וויפל געלט איך באַדאַרף איבערשיקן קיין ישראל אין דאָלאַרן, אָדער אין ישראל-פונטן. מיר וועלן איבערשיקן די זאַכן אין מיטן אַקטאַבער קיין ישראל. מיין פרוי און טאָכטער (וועלכע באַגלייט מיין פרוי קיין ישראל אום צו קאָנען איר העלפן איינאַרדענען דאָס הויז) וועלן אַפּפּאָרן אין מיטן אָדער אין אָנהייב פון אַקטאַבער (מיר רעכענען אַז ביז דאָ וועלן די זאַכן שוין זיין אין ישראל). איך אַליין וועל אפּשר מוזן אַפּפּאָרן קיין אַמעריקע אויף צוויי-דריי וואָכן איידער איך וועל זיך צוריקקערן קיין ישראל. מיניע איינדרוקן פון ישראל וואָס איך דרוק דאָ אין אַ ריי צייטונגען — „דזשוזש קראַניקל“ און אַנדערע, מאַכן אַ זייער גרויסן רושם. איך האָף מען ווייסט דערפון אין ישראל. איך ווינטש דעם פּראַגראַרעסיוון עלעמענט און די אַרבעטער און אויך אייך פּערזענלעך דערפאַלגרייכע וואַלן לטובת ישראל.

מיט בעסטע גרוסן
אייער פריינד שלום אַש

לאַנדאָן, 27סטער יוני 1955

ידידי היקר ר' דוד בן-ארי נ"י,
 איך לאָז אייך וויסן, אַז היינט האָב איך אַרויסגעשיקט דורך מיין באַנק דאָ,
 אין לאַנדאָן, צו דער באַנק לאומי אין תל-אביב צוויי טויזנט דאָלאַר צו
 אייער דיספּאָזיציע. איך האָף אַז אַלץ גייט פּסדר מיט דעם בנין. איך ווייס
 ווי פּאַרנומען איר זענט, ספּעציעל אין דער צייט פון די וואַלן און אין די
 פּאַרשיידענע עניני העיר. אָבער איך ווייס אויך, אַז איר טוט אַלץ וואָס
 מעגלעך, אַז מיר זאָלן האָבן אונדזער היים צוגעריכט צו דער צייט. איך
 דאַנק אייך פאַר אייער מי און טרחה.

איך לייען דאָ די צייטונגען פון ישראל און איך זע וואָס עס טוט זיך. פון
 פיל זאַכן האָב איך עגמת-נפש. איך פאַרשטיי ווירקלעך נישט ווי אַזוי אַ
 שופט קאָן מיט אַ לייכט האַרץ אַרויסגעבן אַ טויט-אורטייל, אַפילו ווען
 נישט קיין פיזישן און עס איז נאָך שרעקלעכער אַ מאַראַלישן ווי עס האָט
 אַרויסגעגעבן דער שופט אין ירושלים איבער די מעשים תּעוועים אין
 וועלכע אַ פּלל-טוער * האָט זיך געזאָלט באַטייליקן אין אונגאַרן מיט די
 מחבלי היטלער. אַל תּדון את חברך עד שתגיע למקומו.
 בעסטע גרוסן פון אונדז אַלע.

אייער שלום אַש

צו פרוי אַש און טאַכטער

מילאָנגאָ, 1955

מיין טייערע מאַדזשע-לעבן און רות,
 גאָט צו דאַנקען וואָס דו ביזט נישט מיטגעפאַרן. עס איז געווען ווי פון
 הימל געשיקט.

ערשטנס איז די ריזע אויף דער לופטשיף געווען אַ זייער שווערע. פאַר
 מילאָנגאָ, איבער די בערג, זענען געווען שווערע וואַלקנס און די לופטשיף

* געמיינט די מעשה קאַסטנער.

האָט זיך געוואָרפן ווי אין קדחת. דאָן איז דער וועג נאָך מילאַנאָ עטלעכע פופציק קילאָמעטער. עס נעמט איבער צוויי שעה צו קומען אין שטאָט. שטעל דיר פאַר, מיר קומען אָן אין שטאָט איינס אַ זייער בנינאַכט. די גאַנצע צייט בין איך געווען גליקלעך אַז דו ביזט אין דער היים מיט רות¹, נישט דאָ נעבן מיר.

איך האָב דאָ אָנגעטראַפן הער ציקער² מיט זײַן פאַמיליע, זעט זיך אויס, אַז זײַנע קינדער זענען זייער פאַרמעגלעכע מענטשן, די משפּחה האַלט זיך צוזאַמען.

נעכטן האָב איך געגעסן מיטאַג בני דער טאַכטער. די שוועגערין פון דער טאַכטער, די שוועסטער פון איר מאַן, איז זייער אָן אינטעליגענטע פרוי, קאָן איטאַליע זייער גוט, ווייסט פון אַלע קונסט-מוזעומס און קירכן. זײַנט, פריטיק, האָבן מיר געפלאַנט אַרויסצופאַרן אין דעם שטעטל וווּ דער הייליקער פראַנצישעק איז געבוירן, אָבער עס רעגנט. פון נעכטן אָן גיסט און עס כליאַפעט אין מילאַנאָ. גאָט צו דאַנקען, מיר פאַרן מאַרגן אָפּ מיט די ציקערס אין זייער אויטאָמאָביל צו אַ ים-ברעג, נישט ווייט פון מאַנטע-קאַטיני. דאָרט שטייען זייערע אייניקלעך, און מיר וועלן איבערבלײַבן דאָרט איבער נאַכט. אפשר אַרײַנבאַפן אַ שווימ, ווען עס וועט שײַן זײַן. זונטיק פאַרן מיר אָפּ קיין מאַנטעקאַטיני.

איך האָב נאָר געכאַפט אַ שמועס מיט אים וועגן הויז אין ישׂראל אויבער-פלעכלעך. ער האַלט אַז עס איז זייער גוט געווען צו לאָזן פאַרענדיקן דאָס הויז. מיר דאַרפן זען איינריכטן זיך אין הויז איבערן ווינטער. יעדנפאַלס האַלט ער, אַז עס קאָן איצט קיין רייד נישט זײַן וועגן פאַרקויפן אַדער פאַרדינגען דאָס הויז. דאָס וואַלט געמאַכט אַ זייער שלעכטן אינדרוק אין ישׂראל. מיר זאָלן אָפּוואַרטן אַ יאָר און זען אויב מיר קאָנען דאָרט וווינען. אַפילו צו שטיין אין דעם הויז אַ פאַר חדשים אין ווינטער, לוינט זיך אויך צו האַלטן דאָס הויז. יעדנפאַלס דענקט ער, ווען מיר וועלן זיך נישט איילן, קאָנען מיר שטענדיק אונדזער געלט אַרויסבאַקומען. דאָס הויז איז זייער שײַן און בן-ארי³ האָט עס געבויט מיט ליבע. איך האָב אים געזאָגט, אַז איך וועל איצט גאַרנישט באַשטימען, ביז איך וועל נישט צוריקקומען פון אמעריקע.

איך קוש דיך און האַלדו דיך, זײַ רונק, אַלץ וועט זײַן גוט.

דיין שלום

צו דוד בן-ארי

לאַנדאָן, 12.7.1955

מיין ליבער פריינד,
 פיל דאָנק פאַר איינער בריוו און טרחה. איך ווייס ווי פאַרנומען איר זענט איצט און גלויבט מיר, אַז איך ווייס ווי עס אָפּצושאַצן.
 ליידער מוז איך אייך מיטטיילן, אַז אין אונדזערע פלענער זענען פאַרגע-
 קומען גרויסע ענדערונגען. מיר מוזן אָפּלייגן דאָס קומען קיין ישראל ווי
 אויך איבערשיקן אונדזערע זאַכן קיין ישראל אויף אייניקע חדשים. מיין
 פרויס דאָקטער האָט מיך געוואָרנט, אַז אין דעם געזונט-צושטאַנד איז מיין
 פרוי לחלוטין נישט אומשטאַנד איינצוריקטן, אָדער אָפילו צו פירן אַ הויז,
 און זי קאָן באַיך אופן נישט זיין אַליין. נישט מיין טאָכטער און נישט איך
 קאָנען פאַרלאָזן אייראָפּע פאַר דעצעמבער. מיין טאָכטער קאָן נישט פאַר-
 לאָזן איר פאַמיליע. דעם פלאַן וואָס מיר האָבן פון אָנהייב געהאַט, אָפּצו-
 געבן דאָס הויז אין לאַנדאָן און מיין האָפּענונג צו באַוועגן מיין איידעם
 און טאָכטער צו קומען מיט אונדז זיך באַזעצן אין ישראל, קאָן נישט אויס-
 געפירט ווערן. מיר מוזן אָנהאַלטן אונדזער היים אין לאַנדאָן, ווייל מיין
 טאָכטער איז דאָס איינציקע קינד וואָס פאַסט אויף אויף איר מוטער. איך
 אַליין מוז סוף אויגוסט פאַרו קיין אַמעריקע. איך מוז דאָרט ברענגען
 מייע אינטערעסן אין אָרדענונג און דאָרט איבערוואַרטן ווען מיין ניי בוך
 „ישעיה“ וועט אַרויסגיין אין נאָוועמבער. דאָס אַלץ פאַרהאַלט אונדזער
 קומען קיין ישראל. און אויך מוז איך אייך מודה זיין, אַז איך האָב נישט
 איצט די פינאַנציעלע מעגלעכקייטן אַריינצולייגן נאָך 5 טויזנט דאָלאַר אין
 דעם הויז. איך האָב גערעכנט, אַז דאָס הויז אין ישראל וועט מיר קאָסטן
 10-11 טויזנט דאָלאַר. דאָס געלט האָב איך מיר פאַרגעבראַכט איינצושאַפן
 אַזוי ווי איך האָב אייך געזאָגט אין אָנהייב. איך האָב פּיינט צו מאַכן
 הלוואות. און דאָך האָב איך פון דאַנען אויס געפרוווט צו שאַפן די איבע-
 ריקע סומע און עס איז מיר נישט געלונגען. דאָס אַלץ צווינגט מיך אָפּצו-
 לייגן דאָס אויספאַרטיקן דאָס הויז איצט מיט אַלע פיטשעווקעס. איך לייג
 אייך פאַר צו פאַרענדיקן דאָס הויז אַן דעקאָראַציעס. איך וועל מיך
 אַנשטרענגען אייך צוצושיקן נאָך צוויי טויזנט דאָלאַר. איך בעט אייך,
 אַלס מיין פריינד, וואָס האָט אָנגעהויבן די אַרבעט, מיר צוהעלפן אויספירן
 די זאַך אויפן בעסטן אופן.
 איך גלויב אַז פאַר דעם געלט וועט איר זיין אומשטאַנד אויסצופאַרטיקן

דאָס הויז מיט טירן און פענצטער, כדי צו קאָנען עס פאַרמאַכן און אָפּ-
וואַרטן ביז מיר וועלן קומען קיין ישראל, מיר וועלן דעמאָלט וויסן ווי
מיר האַלטן אין דער וועלט, וואָס פאַר אַ זאַכן מיר זאָלן איבערשיקן פון
דאַנען קיין ישראל. און איך וועל דעמאָלט האָבן די מעגלעכקייטן אויס-
צופירן דעם בנין אין בעסטן אָרדענונג, אַזוי ווי מיר ווילן. און ביז דאָס
הויז וועט פאַרטיק זײַן אונדז אויפצונעמען, וועלן מיר וווינען אין אַ האַטעל
און זיך אינאַרדענען נישט געאַיילט.

גלויבט מיר, אַז מיט אַ ריס אין אונדזערע הערצער האָט מײַן פרוי און איך
געמוזט דעצידירן אויף דעם שפּעטערדיקן פּלאַן, אַפּצולייגן אונדזער קומען
קיין ישראל אויף אַ פאַר חדשים, נאָר מיר קאָנען זיך נישט העלפן. די
אומשטענדן צווינגען אונדז דערצו.

איך האָף אַז איר וועט מיך פאַרשטיין און איר וועט טון אַלץ דאָס מעגלעכע.
די זאַך צו ברענגען אין אָרדענונג מיט דעם אונטערנעמער — איך זאָל
קאָנען אויספירן דעם בנין מיט די מעגלעכקייטן וואָס איך האָב.

מיט די האַרציקסטע גרוסן פון מײַן פרוי און מיר צו אייך און צו אייער
משפּחה.

אייער שלום אַש

פ. ס. איך האָב באַקומען אַ קבלה פון באַנק לאומי, אַז זיי האָבן דערהאַלטן
די צוויי טויזנט דאָלאַר איבערגעטוישט אויף דעם פּרייען קורס, וואָס דער
פינאַנץ-מיניסטער האָט מיר באַוויליקט, אויף וועלכן זיי האָבן אויך איבער-
געטוישט די פּרזעריקע געלטער וואָס איך האָב זיי אַרײַנגעשיקט פאַר
אייך. איך בעט אייך מיר מיטצוטיילן אויף וואָס פאַר אַ קורס זיי האָבן
געטוישט די לעצטע צוויי טויזנט דאָלאַר.

אַש

184

SHOLEM ASCH
18, Loudoun Road
LONDON N. W. 8

20סטער יולי 1955

מײַן ליבער פּריינד מר ד. בן-ארי,

פיל דאַנק פאַר אייער בריוו און דעם שיינעם „דרשה-געשאַנק“ וואָס איר
האַט מיר געשיקט — פאַר דעם האַרציקן מזל-טוב אין נאָמען פון דער

עיריה און אין איינער אייגענעם [נאָמען]. איך בעט אייך איבערצוגעבן דער פאָרוואַלטונג פון בתים מיין האַרציקן דאַנק אין נאָמען פון חתן-בלה און אירע עלטערן און דער גאַנצער משפּחה. איך האָף, אַז איך וועל באַלד די זכיה האָבן צו באַדאַנקען אייך אַלעמען פּערזענלעך. עס איז געווען אַ חתונה אויף אַלע ייִדישע טעכטער געזאַגט געוואָרן אין פּריידן, אין מנוחה און שלום על ישׂראל. מיין פּרוי און איך האָבן זיך זייער גע-פּרייט מיט די פּאַטאַגראַפּיעס פון דעם הויז. עס זעט אויס צו זיין זייער שייַן, נאָר איר האָט מיך טרויעריק געמאַכט מיט איינער אַנצוהערעניש, אַז איר וואָלט צופּרידן געווען ווען איך וואָלט אייך באַפּרייט פון דעם „דזשאַב“. חלילה, איר טאַרט גאַרנישט קלערן וועגן דעם. איר קאַנט זיך פּאַרשטעלן ווי מיר וואָלטן זיך אויסגעקאַנט אַן אייך און אַן איינער הילף. איך קאַן אייך פּאַרזיכערן אַז ווען נישט איינער הילף וואָלט איך קיין מאַל נישט אונטערגענומען צו בויען אַליין אַ הויז אין ישׂראל. עס איז אמת, אַז די באַקאַנטשאַפט וואָס מיר האָבן צום ערשט געמאַכט און די האַרציקע פּריינדשאַפט וואָס איינער פּרוי און איר האָבן אַרויסגעוויזן צו אונדז האָבן פיל גורם געווען צו באַזעצן זיך אין ישׂראל. ווי קאַנט איר גאָר קלערן וועגן דעם? איך ווייס ווי באַשעפּטיקט איר זענט אין דער מועצה און יעצט בני די וואַלן און דערפאַר ווייס איך נאָך מער אַפּצושאַצן איינער קרבנות-גרייטקייט און פּריינדשאַפט אַדורכצופירן דעם ענין וואָס איר האָט זיך אונטערגענומען. חלילה, איך ווייס אַז איר וועט עס אַדורכפירן על הצד דיותר טוב, און איך האָב דעם פולן צוטרוי צו אייך. איך פּאַרלאָז זיך אין גאַנצן אויף אייך. איר זענט דער באַס!

שרייבט מיר אויב איר נויטיקט זיך באַלד אין געלט, וועל איך אייך גלייך אַרבייטן דורך דער באַנק לאומי. יעדנפאַלס שיק איך אייך אַרײַן 2000 דאָלאַר צו דעקן די שפּעטערדיקע צאָלן. מיין פּרוי און איך און מיניע קינדער שיקן אייך און איינער משפּחה אונדזער הערצלעכסטן גרוס.

איינער שלום אַש

פ. ס. איינער באַמערקונג וועגן די וואַלן פון די מזרח-ייִדן האָט מיך זייער באַזאָרגט. איר האָט רעכט.

לאַנדאָן, לטער אויגוסט 1955

מיין ליבער פריינד ר' דוד בן-ארי נ"י,

ערשטנס קום איך אייך אויסדריקן מייע דעם טויט פון איינער ליבן פאָטער. איך ווייס ווי צוגעבונדן איך זענט געווען צו איינער פאָטער. איר האָט מיט מיר אַ פאַר מאָל גערעדט וועגן אים. אויך איינער קרוב, מיין פריינד מאיר ווייסגאָלד¹, האָט מיר נישט לאַנג צוריק, ווען ער איז געווען אין לאַנדאָן, דערציילט וועגן אייך און איינער משפחה. איך קאָן אייך נאָר זאָגן, אַז גאָט זאָל אייך טרייסטן אין איינער גוטער אַרבעט לטובת ישראל און פאַר דעם געדייען פון דעם יידישן פאָלק זאָלט איר געפינען נחמה און שטאַרקייט, וויסנדיק, אַז איר האָט געבראַכט נחת צו איינער ליבן פאָטער.

אויך איך האָב געהאַט אַ פאַרלוסט. מיין אַמעריקאַנער פאַרלעגער, מס. מינטאָן², און מייער אַ טיפער פאַרערער און איבערגעגעבענער פריינד איז די טעג פלוצים געשטאַרבן. דאָס מאַכט אויך געוויסע שוועריקייטן פאַר מיר. איך קאָן איצט נישט פאַרן קיין אַמעריקע — וואָס איך מוז — צוליב די שרעקלעכע היצן וואָס הערשן איצט דאָרט. איך מוז אַפלייגן די ריזע ביז אַקטאַבער. ביז דעמאָלט ווייס איך גאָר נישט ווי איך שטיי אין געוויסע ענינים.

דעם „טייטל“ אויף מיין נחלה האָב איך באַקומען. פיל דאַנק, וואָס אַנבאַ-טרעפט דאָס בויען מיין הויז — דריק איך אייך ערשטנס אויס נאָך אַמאָל אונדזער דאַנק פאַר איינער מי און טרחה. אַזוי ווי איך האָב אייך געשריבן ווילן מיר דורכויס פאַרענדיקן דעם בנין בשלום. איך האָב זיך געמיט און איך שיק אייך מאָרגן אַרויס 2000 דאָלאַר אויף צו פאַרענדיקן דאָס הויז. ליידער זע איך איצט נישט איין ווי אַזוי צו באַקומען מער געלט. ענדע דעם חודש מוזן מיר אַפפאַרן קיין איטאַליע אויף אַ קור. מיין ליבע פרוי פילט זיך ליידער נישט בעסער. און איך אויך נישט. ביז איך וועל צוריקקומען פון אַמעריקע האָב איך נישט קיין אויסזיכטן צו האָבן מעגלעכקייטן צו שיקן אייך מער געלט. איך האָף אויף נאָך טויזנט ישראל-פונטן וואָס קומט מיר אין ישראל. איך גלויב, אַז מיט דעם געלט וועט איר האָבן די מעגלעכקייט צו פאַרענדיקן בויען דאָס הויז און דאָס איבעריקע וואָס וועט נאָך אַרויסקומען דעם קאַנטראַקטאַר וועל איך באַצאָלן שפעטער.

די פאַרבן זאָלן בלייבן אַזוי ווי איר שרייבט מיר. מען דאַרף זען, אַז דאָס הייזל זאָל פאַרענדיקט ווערן און זיין גרייט זיך אַריינצוציען.

אין איטאליע וועל איך זיך טרעפן מיט פריינד ציקער³ און מיר וועלן
אלצדינג דורכרעדן.

דאָס וואָס איר שרייבט מיר, מיין ליבער פריינד, וועגן די וואָלן * אין ישראל
מאָכט מיר זייער טרויעריק. איך ווייס די שוועריקייטן וואָס שטייען פאַר.
איך קען אונדזערע יידן. מיר האָבן צו דערוואַרטן אַ גרויסן דערציִונגס-
קאַמף, אויסצוגלײַען דיסציפּלין אין אונדזער פּאָלק. מיטן מיליטער איז עס
אונדז געלונגען, איצט איז די ריי אויף דער ציוויל-באַפעלקערונג.
אונדזערע האַרציקסטע גרוסן פאַר אייער פרוי און קינדערלעך און פאַר
איך.

אייער פריינד שלום אש

186

שלום אש צו זיין פרוי

ניו-יאָרק, 1955

טייערע, איינציקע מאַדזשע-לעבן,

עס איז זייער נייטיק געווען און גוט צו קומען קיין אַמעריקע. איך גלייב אַז
איך גלייך אויס אַלע סכסוכים מיט „פאַטנאַם“¹. דער יונגער מינטאַן איז
גאַר קיין יִנגל נישט, ער איז אַ פעיקער ביזנעס-מאַן און ווייס וואָס ער
וויל. איך האָב אין אים אין גאַנצן צוטרוי און אַרבעט אויס אַ פּלאַן, וואָס
וועט מיר געבן מער זיכערקייט און מנוחה.

איך האָב איבערגעלייענט מיין נײַ בוך **. איך פּערזענלעך בין איבערצייגט,
אַז עס איז פון גייסטיקן שטאַנדפונקט די העכסטע דערגרייכונג פון מיין
שאַפן, ווען אַפילו קינסטלעריש איז עס אפשר הינטערשטעליק פון די
אַנדערע ביכער. מען קאַן נישט דערוואַרטן אַ גרויסן פאַרקויף — נאָר איך
בין איבערצייגט, אַז סײַ יידן און סײַ קריסטן מיט גוטן ווילן וועלן וויסן
דאָס בוך אַפּצושאַצן. אין ישראל וועט מען עס זייער גוט אויפנעמען, מען
קאַן מיט גלויבן זאָגן: „עס איז גוט פאַר יידן“.

איך האָב באַשטימט צו פאַרן אַהיים מיט דער שוף און איך האָב גענומען

* געמיינט די וואָלן צו דער פּנסת און שטאַטראַטן.

** „דער נביא“.

א בילעט פאר דעם 18טן אָקטאָבער אויף דער „ניער אַמסטערדאַם“, איך האָב געקריגן אַ גרויסע קאַבינע פאַר אַ מינימום פּרייז. איך וועל מיט-ברענגען מיט מיר, טאַקע אויף דער שיף, אַלע חנוּפּה-ליכטערס, דאָס גלאַזוואַרג. די רינגען האָב איך שוין בײַ מיר. ד״ר קײסער ² זאָגט מיר, אַז די רינגען אַליין זענען ווערט 12,000 דאָלאַר. איך בין דאָ זייער פאַרנומען. דאָנערשטיק האָב איך אַן אינטערוויו מיט דער „טיימס“. אויך וועל איך האָבן אַן אינטערוויו מיט „העראַלד טריביון“. פאַר דעם 13טן גײט „פּאַטנאַם“ אַ לאַנטשן פאַר מיר, וווּ עס וועלן זײַן אַלע קריטיקער פון די צײַטונגען.

דערווייל זײַ מיר האַרציק געגריסט
דיין שלום

ניו-יאָרק, 1955

טייערע, איינציקע מאַדזשע-לעבן און מיין רותקע, איך האָב געהאַט זייער אַ פאַרנומענע וואָך, נאָר גאָט צו דאַנקען, איך האָף, איך האָב פיל פאַרריכט און וועל אַהיימקומען מיט אַ גרינגער געמיט. ערשטנס האָב איך אַרויסבאַקומען פון „פּאַטנאַם“ ¹ אַ געוויסע גאַראַנטיע, אַז זײ וועלן האַלטן מיין געלט אין באַנק. איך האָב די פאַרזיכערונג, אַז דאָס געלט וועט מיר פּינקטלעך אויסגעצאָלט ווערן יערלעך, און דער אַפּמאָך גײט איבער צו דיר, ווען עס זאָל עפּעס געשען מיט מיר. דאָס איז אַ גרויסע פאַרלייכטערונג פאַר מיר. יעדנפאַלס וועט עס אונדז פאַרזיכערן אַן עקזיסטענץ אויף די רעשט פון אונדזערע טעג. גאָט צו דאַנקען. איך נעם מיט מיר אַלע חנוּפּה-לאַמפּן, דאָס גלאַז און די רינגען. געקומען צו זייער אַ גליקלעכער פאַרשטענדיקונג מיט פּערלמאַן ², אין וועלכער „פּאַטנאַם“ באַטייליקט זיך מיט אַ העלפט פון זײַן געהאַלט. דאָס בוך געפּעלט זייער און זייער די רעליגיעזע מענטשן. איך האָב געהאַט „לאַנטשן“ מיט פּאָלינג ³, פאַרקער ⁴, מיט דעם פאַרשטייער פון „טיימס“ ליטעראַרישער בײַלאַגע — אַלע זענען זייער באַגײסטערט פון דעם בוך ^{*},

* „דער נביא“.

כאַטש עס איז אַ צווייפל, צי דאָס בוך איז צוגענגלעך פאַר די ברייטע מאַסן. נאָר איך זאָרג זיך נישט דערפאַר, איך פּערזענלעך בין זייער גליק־לעך מיט דעם בוך. איך האַלט אַז עס איז דאָס וויכטיקסטע, וואָס איך האָב געשריבן און דאָס איז וויכטיק.

אַלעק⁹ האָט מיר אָנגעקלונגען, אַז זיין טאַכטער האָט מיט מזל געבוירן אַ זון, אַלעק און לילאַ⁶ זענען זייער אויפגערוימט, דו קאַנסט דיר פאַר־שטעלן.

געהאַט אַ זייער אינטערעסאַנטן אַוונט מיט פּאָל מוני⁷. דו וויסט דאָך, אַז מען האָט אים געמוזט אַרויסנעמען אַן אויג — איך באַוונדער זיין מוט און זיין פּילאָסאָפּישע רוזקייט. זיין דירעקטאָר הערמאַן שירמאַן⁸ איז אויך זייער אַן אינטערעסאַנטער מענטש.

געהאַט דינער מיט מינטאַנס⁹ זון. מאַרגן פאַר איך אַרויס אויף מינטאַנס קבר.

נעכטן אַוונט האָב איך געגעסן ביי סילוויאַ שוואַרץ¹⁰, זיי האָבן געפּראָוועט דעם 22סטן געבוירן־טאָג פון דער טאַכטער. סילוויאַ האָט אַוועקגערויבט אייניקע פון מרימס¹¹ פּאַטאַגראַפּיעס, די פּאַטאַגראַפּיעס פון דער חתונה מאַכן אַ גרויסן רושם, דאָס פאַרפּאַלק זעט אויס ווי אַ יונגער לאַרד מיט אַ ליידי.

יא, איך נעם יעדן אַוונט אַ שלאַף־פּיל, דאָס ראַטעוועט מיר דאָס לעבן. איך שלאַף.

איך קוש אייך אַלע, מיין ווייב און מיניע קינדערלעך, זייט אַלע געזונט.

דיין שלום

צו דוד בן־ארי

ערשטנס זייט מיר מוחל במחילה גמורה דערפאַר וואָס איך האָב אייך גאַרנישט געלאָזט וויסן פון זיך. אַזוי ווי איך בין אָנגעקומען קיין ניו־יאָרק האָב איך אָנגעטראָפּן אויף אַזאַ שטורעמדיקן שניי און קעלט אַז איך האָב זיך גלייך צוגעקילט. איך בין קראַנק געווען די גאַנצע צייט וואָס איך האָב זיך געפונען אין ניו־יאָרק. איך האָב נישט געהאַט קיין געלעגנהייט וועמען צו זען. עס איז אויך קיינער פון מיניע פריינד נישט געווען אין ניו־יאָרק וואָס איך האָב גערעכנט אויף זיי. צוליב דער קעלט אין ניו־יאָרק און אויך

צוליב די יום-טובים האָבן זיך אַלע געפונען אין פּלאַרידאָ. איך האָב נאָר געוואַרט אַז איך וועל זיך בעסער פּילן זאָל איך קאָנען צוריקפּלען קיין לאַנדאָן. דאָ האָב איך אויך געמוזט גיין אין בעט אַריין פון מידיקייט. ביז גאָט צו דאַנקען, מײַן פּרוי און מײַן טאָכטער זענען אָנגעקומען.

צווייטנס וויל איך איך האַרציק דאַנקען פאַר אייער פּרינדלעכקייט און פאַר אייער גוט־האַרציקייט וואָס איר האָט אַרויסגעוויזן צו אונדז און צו מײַן טאָכטער. איבערהויפּט פאַר אַלעם. מײַן טאָכטער קען זיך נישט אָפּ-רימען פון אייער הכנסת אורחים. אַזוי ווי זי וועט נאָר אַ ביסל זיך אַפרוען וועט זי שרייבן צו אייך.

מײַנע ענינים האָב איך נאָך נישט געבראַכט אין אַרדענונג און איך קאָן פאַרלויפיק גאַרנישט זאָגן וועגן מײַנע פּלענער אין דער צוקונפּט. איך ווייס אַז איך בין זייער מיד, און די ערשטע זאַך — איך מוז זיך אויסרוען, איך זאָל קומען צו זיך, וואַרום איך בין זייער שוואַך געוואָרן פון דעם אַרומ-וואַנדלען.

איך בעט אייך איבער, וואָס איך וועל איצט מער נישט שרייבן. זײַט מיר אַלע האַרציק געגריסט, מײַן ליבער היימקע ¹ און אייער טעכטערל און אַלע גוטע פּריינד.

אייער בכל לב ונפש
שלום אַש

מײַן פּרוי, טאָכטער און די קינדער שיקן אייך האַרציקע גרוסן.

ערב ראש השנה [1955, לאַנדאָן]

מײַנע ליבע פּריינד דוד און זײַן גוט ווייבל, שלום רב ! אַ שיינעם דאַנק אייך פאַר אייער לשנה טובה-קאַרטל. איך שיק אייך מײַנע האַרציקע ברכות אי לשנה טובה און אי פאַר אייער אויסגעוויילט ווערן אַלט ראש-העיר פון דער באַרימטער בת-ים. די טעג געטראָפן זיך מיט נחום גאַלדמאַן ¹. ער האָט אין בת-ים אַ מגרש. ווען ער האָט געהערט, אַז איך בוי אין בת-ים, וויל ער אויך. לאַמיר האָפּן פן ירבו בבת-ים. איך בין נאָר וואָס אַהיימגעקומען פון מאַנטעקאַטיני. ליידער האָב איך מײַן פּרוי געפונען נישט אין קיין בעסערן מצב ווי איך האָב זי פאַרלאָזט. איך

בלטב דאָ נאָר איבער ראש השנה, דאָן פלי איך קיין אַמעריקע. איך האָף אַז איך וועל צוריק זיין פון אַמעריקע אין מיטן אַקטאָבער, דענסטמאָל וועל איך וויסן ווען און וואָס.

איך האָב גערעכנט אויף דעם געלט וואָס איך האָב אין ישראל. די טעג וועט איר באַקומען נאָך אַ טויזנט ישראל-פונט. איך וועל זיך באַמינען באַלד דאָס געלט אַרײַנצושיקן. גלויבט מיר אַז איך ווייס ווי אַפּצושאַצן אייער פּרײַנדלעכקײַט. איך ווינטש אייך נאָך אַמאָל אַ גוט און געזונט יאָר פאַר אייך און אייער משפּחה — פון מיין פרוי און פון מיר און מיין משפּחה.

אייער שלום אַש

190

[לאַנדאָן] 29 אַקטאָבער 1955

ידידי היקר יושב-ראש מר דוד בן-ארי נ"י,
ערשטנס מוז איך אייך בעטן מחילה דערפאַר וואָס איך האָב נישט געשריבן די גאַנצע צײַט. פאַר מיין אַפּפּאָר קיין אַמעריקע בין איך געווען פאַרנומען מיט קאַרעגירן און אויסבעסערן מיין ספר, אויף וועלכן איך האָב שווער געאַרבעט. און דורך מיין זײַן אין אַמעריקע בין איך געווען פאַריאַגט, פאַרטון און איך האָב נישט געשריבן מקוצר רוח ומעבודה קשה. איך בין אַהײַמגעקומען האָב איך לײדער געפונען מיין פרוי אין נישט קיין פיל בעסערן געזונט-צושטאַנד ווי איך האָב זי איבערגעלאָזט, אַפילו אין אַ פיל אַן ערגערן. איך וואָרט נאָר איבער די צײַט ווי איך וועל פאַרברענגען מיט מינע קינדער מיין געבורטסטאָג אין לאַנדאָן און דעם 3טן נאָוועמבער פאַרן מיר אַפּ פון לאַנדאָן „אויפן וועג קיין ציון“. איך מוז די רײַזע מאַכן זײער פאַרויכטיק און שטאַפלווייז. מיין פרוי און איך זענען מיר ביידע זײער מיד. ביידע דאַרפן מיר האָבן אַ הבראה איידער מיר קומען קיין ארץ-ישראל. מיר וועלן פאַרברענגען אויף דער פּראַנצויזישער אַדער איטאַליענישער ריווערע אַ מאַנאַט אַדער זעקס וואָכן. מיר וועלן איבער-וואָרטן די רעגנצײַט אין ישראל און מיר פּלאַנירן אין מיטן דעצעמבער, אַדער אָנהײב נײַ-יאָר (מיר ווילן פאַרברענגען מיט אונדזערע קינדער) וועלן מיר אַפּפּאַרן פון מאַרסיי קיין ישראל. אין ישראל וועלן מיר זיך אדורכרעדן מיט אונדזערע פּרײַנד און מיר וועלן באַשטימען וואָס מיר

זאלן טון. מיר פלאגירן איינצושטיין דערווייל אין א האַטעל ביז עס וועט באַשטימט ווערן, צי מיין פרוי קאָן זיך אונטערנעמען צו פירן אַ ווירט-שאַפּט. יעדנפאלס וועלן מיר אויספאַרטיקן אונדזער שטיבל מיט איינער הילף — עס זאל זיין פאַרטיק פאַר אונדז.

איך בעט איך מיר צו שרייבן אויב איר באַדאַרפט האַבן מער געלט פון מיר, אַדער דער קאָנטראַקטאַר קאָן וואַרטן מיטן רעשט ביז מיר וועלן אַנקומען קיין ישראל מיט גאַטס הילף. איך בעט איך אויך צו שרייבן אויב מר בן-דוד¹ האָט אַריינגעטראָגן איך אַ סומע פון 900 ישראל-פונט. איר קאָנט מיר שרייבן אויף מיין לאַנדאַנער אַדרעס און מיין טאַכטער וועט מיר דעם בריוו איבערשיקן. אַזוי ווי איך וועל אַנקומען אויף אַ מקום מנוחה וועל איך איך שרייבן מיין אַדרעס.

דערווייל דריק איך אויס אין נאָמען פון מיין פרוי און אין מיין אייגענעם אונדזער האַרציקן דאַנק און אונדזערע האַרציקע גרוסן פאַר איינער ליבער פרוי און איינער קינדערלעך און פאַר איך.

איינער שלום אַש

191

CONTINENTAL HOTEL
NICE

ניצאַ, 11 נאָוועמבער 1955

מיין ליבער פריינד מר ד. בן-ארי,
ערשט נעכטן האָב איך איך געשריבן פון פאַריז, אַז מיר האַבן געקויפט בילעטן אַפּצופאַרן קיין ישראל דעם 25סטן נאָוועמבער מיט דער שיף „ירושלים“, און היינט מוז איך איך שרייבן, אַז ליידער איז מיין פרוי אויפן וועג קראַנק געוואָרן און דער דאָקטער האָט אונדז פאַרווערט אַז מיר זאלן יעצט מאַכן די ריזע אויפן ים. מיין פרוי איז נישט ביכולת דאָס צו טון. מיר מוזן אַפּלייגן די ריזע אויף אַ פאַר וואַכן, אפשר ערשט אויף נאָך ניי-יאָר. איך בעט איך איבערצורעדן מיט מיין פריינד ציקער², צו וועמען איך שרייבן איינצייטיק, אַז איר ביידע זאלן זיך אַדורכרעדן און מיר שרייבן וויפל געלט איך דאַרף איך איצט שיקן, כדי צופרידן צו שטעלן דעם אונטערנעמער, אַפּצוצאלן וואָס אים קומט, און וועגן דעם מיר לאָזן וויסן. וואָס אַנבאַטרעפט אונדזער איבערפאַרן קיין ישראל מוזן מיר עס אַפּלייגן

אויף שפעטער, כדי צו זען ווי מיין פרוי וועט זיך פילן. איר פאַרשטייט דאָך, אַז איר קאָן גאַרנישט טון און וועל חלילה גאַרנישט טון צו שטעלן איר געזונט און לעבן אין סכנה. גלויבט מיר אַז איר שרייב דעם בריוו מיט אַ צעבראַכן האַרץ. מיר בלייבן פאַרלויפיק אין ניצאַ. דער דאָקטער פאַרווערט אונדז צו רירן זיך פון דאַנען.

מיט די האַרציקסטע גרוסן
אייער שלום אַש

192

CONTINENTAL HOTEL
12, Rue Rossini
NICE

נאָוועמבער 1955

לידידי היקר מר ד. בן-ארי,
אַ שיינעם דאַנק אייך פאַר אייער ליבן בריוו. איך בין פאַרווונדערט פאַר-
וואָס עס קומט נאָך אַזוי פיל געלט דעם קאַנטראַקטאָר. איך קאָן אים איצט
נישט אויסצאָלן די גאַנצע סומע. איך וואָלט זיך געווונטשן ער זאָל איבער-
וואַרטן ביז מיר וועלן קומען קיין ישראל. איך שיק איצט אַרײַן 2000
דאָלאַר. איך בעט אייך דעם טשעק צו פאַרקויפן צו דער באַנק לאומי.
איך שיק דעם טשעק אויף דעם אַדרעס פון דער באַנק לאומי אין תל-
אביב און שרייב זיי דעם טשעק צו פאַרקויפן און אייך איבערגעבן די
ישראל-פונטן.

דערווייל בין איך קראַנק געוואָרן, איך האָב געהאַט אַז אַטאַקע פון רעוו-
מאַטיזם און איך ליג שוין אַ וואָך צײַט אין בעט. ווען עס וועט מיר בעסער
ווערן וועל איך אָנהייבן צו קלערן צו קומען קיין ישראל. מיר האָפן, אַז
מיר וועלן קאָנען קומען קיין ישראל אַרום יאַנואַר 1956.
דערווייל זײַט מיר האַרציק געגריסט און לאַמיר הערן ישועות טובות
ונחמות אויף שלום פאַר ישראל.

להתראות בקרוב
שלום אַש

פ. ס. איך האָב באַקומען פון מר בן-דוד¹ אַז ער האָט פאַר מיר 1000
ישראל-פונטן און ער האָט געשריבן וועגן דעם אַז ער וויל זיי איך איבער-
געבן אויף מיין חשבון. איך בעט איך שרייבט מיר באַלד אַ תשובה.

193

CONTINENTAL HOTEL
NICE

1 דעצעמבער 1955

לכבוד ידידי ר' דוד בן-ארי,
נעכטן דעם 30סטן נאָוועמבער האָב איך אַרויסגעשיקט אַ טשעק אויף צוויי
טויזנט דאָלאַר צו דער באַנק לאומי אין תל-אביב און איך שרייב זי זאָל
עס איבערטוישן אויף ישראל-פונטן און איך איבערגעבן דעם סכום. דעם
בריוו האָב איך געשיקט צום מנהל לעוואַנטין¹. אַזוי ווי איך האָב דעם
בריוו אַרויסגעשיקט נישט איינגעשריבן (דעם טשעק האָב איך געשטראַכן,
אַז נאָר אַ באַנק קאָן אים וועקסלען) בעט איך איך, אַזוי ווי איר וועט
דערהאַלטן דאָס געלט זאָלט איר זיין אַזוי פריינדלעך און מיר באַלד
טעלעגראַפירן.

מיט די בעסטע גרוסן — עם ברכת שלום על ישראל
אייער שלום אַש

194

CONTINENTAL HOTEL
NICE

ניצאָ, 21סטער דעצעמבער 1955

ליבער פריינד מר בן-ארי,
מיר מוזן דאָך פאַרן. איך האָב נישט קיין רו דאָ, ווען איר זענט אין אַן עת
צרה. מיין פרוי און איך שטאַרקן זיך און מיר האָבן אַנגעהויבן צו פאַקן.
אויף געוויס פאַרן מיר אַפּ דעם 27סטן דעצעמבער מיט דער שוף „ירו-“

שלים" פון מאַרטיי. מיר קומען אָן דעם 2טן יאָנואַר. איך וועל אייך טעלע-
גראַפירן פון מאַרטיי.

מיר טראַכטן אפשר איז דאָ אַ מעגלעכקייט צו וווינען פּריוואַט, אָדער אין
אַ האַטעל אין בת-ים? איך וואָלט געוואָלט זיין אין דער נאַענט פון אייך
און אַזוי מיין פּרוי, און צו זען וואָס מיר קאָנען טון.
גריסט אייער פּרוי און אייער בחור. מיר פּרייען זיך צו זען אייך באַלד.

בברכת שלום על ישראל
שלום אַש

195

GRAND HOTEL CROCE DI MALTA
MONTECATINI TERME

בעסטער, ליבער פּריינד מר בן-ארי, שלום וברכה,
אייך קאָן אייך מיטטיילן, אַז מיר האָבן באַשלאָסן אָנהייבן אַריבערצושיקן
געוויסע זאַכן פאַר אונדזער הויז אין בת-ים. מיין פּרוי איז נאָך זייער
שוואַך און מיר קאָנען נישט איינפאַקן אַלץ. מיר וועלן איבערשיקן די זאַכן
ביסלעכווייז. אייך האָב דאָ אין מילאַנאָ געזען פּאַסנדיקע וועראַנדע-מעבל,
וועלכע אייך האָב געקויפט פאַר אונדזער הויז און אייך וויל עס איבערשיקן
פון מילאַנאָ קיין ישראל. אייך ווייס נישט ווי אַזוי אייך זאָל עס טון. אייך
בעט אייך זייער איר זאָלט זיין אַזוי פּריינדלעך און מיר מיטצוטיילן ווי
אַזוי, אָדער מיר אַריינשיקן די נויטיקע פּאַפּירן, וואָס אייך באַדאַרף פאַר
איבערשיקן זאַכן פאַר אונדזער הויז אין ישראל. אייך בעט אייך דאָס מיר
צו שרייבן און אַריינשיקן קיין לאַנדאָן אויף דעם לאַנדאָנער אַדרעס
18, Loudoun Road, LONDON N.W. 8

און פון דאַנען וועלן זיי איבערשיקן די זאַכן פון מילאַנאָ אויף מיין אָנ-
וויזונג קיין ישראל.

אייך האָף אַז מיין פּאַרלעגער מר פּץ¹ פון „קרני“, אָדער מיין אַגענט בר-
דוד² פון ירושלים — תּלפּיות האָבן אַריינגעטראָגן דאָס געלט וואָס אייך
האָב ביי זיי אין ישראל.

אייך גריס אייך און אייער משפּחה זייער האַרציק און נאָך אַ מאָל אַ
יישר פּוּח.

איייער שלום אַש

מר ציקער⁸ שיקט איבער זיין בעסטן גרוס. איך פאר פון דאנען אפ קיין לאַנדאָן אַרום דעם 12-13 סעפטעמבער.

196

לכבוד ידידי היושב-ראש מר ד. בן-ארי,
תודה רבה, מיין פרוי און איך זענען איך דאנקבאר פאר אייער עצה טובה
און איך אייל זיך אייך מיטצוטיילן, אז מיר זענען וויליק צו פאָרגרעסערן
מיין „סטאָדי“ אויף נאָך אַמאָל אַזוי פיל אויפן חשבון פונעם „פאָרטש“
— לויט דעם פלאַן וואָס מיין טאָכטער האָט אָנגעצייכנט און איך שיק אים
אייך אַריין. איך וואָלט געוואָלט האָבן מער אויסזיכט צום ים אַרויס.
שרייבט מיר באַלד צי דער פלאַן איז גוט און פראַקטיש. איך האָף אַז עס
איז נאָך נישט צו שפעט.
האַרציקע גרוסן פאַר אייך און אייערע.

אייער שלום אַש

מיין פרוי און טאָכטער שיקן גרוסן.
יא, פיאַנאַ שפילן האָבן מיר מיניע עלטערן נישט געלערנט, האָב איך
איבערגעלאָזט די פיאַנאַ פאַר מיין אייניקל. איך ברענג מיט אַ לאַנגשפיל-
קאָסטן מיט אַ ביבליאָטעק פון רעקאָרדס. אַנשטאָט מיין גרימפלען שפילט
פאַר מיר פאָדערעווסקי, חפץ און אַלע אַרקעסטערס פון דער וועלט.

197

CONTINENTAL HOTEL
12, Rue Rossini
NICE

12 דעצעמבער 1955

לכבוד ידידי יושב-ראש מועצת בת-ים,
מיט פרייד לאָזן מיר אייך וויסן, אז מיט גאָטס הילף פאַרן מיר אַפּ דעם

211

27סטן דעצעמבער מיט דער שיף „ירושלים“ קיין ישראל און מיר קומען
אן דעם 22סטן יאנואר 56. מיר פרייען זיך זייער באַלד איך צו זען.

מיט האַרציקע גרוסן
אייער שלום אַש

פאַרוואָס האָב איך פון איך ביז איצט נישט באַקומען קיין וואָרט וועגן
די 2000 ד' וואָס איך האָב איך אַרויסגעשיקט דורך דער באַנק לאומי?
— שרייבט באַלד.

198

[אַן אַ דאַטע פון ניצאַ]

מיין ליבער פריינד ר' דוד בן-ארי,
מיט אַ צעבראַכן האַרץ מוז [איך] איך מיטטיילן, אַז מיר זענען געצווונגען
ווידער אַפּצולייגן אונדזער ריזע קיין ישראל — צוליב אונדזער ביידנס
קראַנקייט. עס זעט זיך אויס מיר מוזן וואָרטן אויף וואַרעמע טעג.
איך בין נבהל ונשתומם געוואָרן צו הערן, אַז דער קאָנטראַקטאַר האָט
טענות צו איך וועגן דעם פרייז פאַר בויען. איך האָב פון איך דערהאַלטן
אַ גענויעם חשבון פון פרייזן פאַר יעדע אַרבעט וואָס דער קאָנטראַקטאַר
דאַרף טון. איך האָב עס גוט-געהייסן און מיר האָבן אַ קאָנטראַקט, ווי
ס'איז אויסגערעכנט דער פרייז פון יעדער זאַך אויף וועלכן ער האָט גע-
צייכנט און געחתמעט. איך האָב נישט בדעה קיין איין סענט מער צו באַ-
צאָלן ווי דאָס וואָס מיר האָבן אַפּגעמאַכט ברחל בתך הקטנה. מיט די 750
פונט וואָס איר האָט באַקומען פון בן-דוד³ און מיט די צוויי טויזנט דאָלאַר
וואָס איך האָב אַריינגעשיקט גלויב איך אַז מיט דעם וועלן זיין געדעקט
אַלע הוצאות פון הייזל.

מיט הערצלעכע גרוסן להתראות בקרוב
אייער שלום אַש

פ. ס. איך בעט איך זייער צוציען מיין פריינד ד. ציקער און מאַכן אַ גע-
נויעם חשבון מיט דעם קאָנטראַקטאַר. פאַרלויפיק בלייבן מיר אין ניצאַ,
ביז מיר וועלן גרייט זיין צו ריזן.

212

CONTINENTAL HOTEL
NICE

22סטער דעצעמבער 1955

ליבער פריינד בן-ארי,

נעכטן זענען מיר שוין געווען גרייט צו פאָרן. מיין אַרעמע פרוי האָט זיך אָנגעהויבן איינצופאַקן, האָט זי ביינאַכט ווידער באַקומען אַ הויכן בלוט-דרוק. עס האָט איר פאַרפעלט לופט. איך האָב גערופן דעם דאָקטער. דער דאָקטער האָט מיך געזידלט אַז איך גיי טון אַזאַ זאַך. מיר האָבן באַשטימט דעפיניטיוו נישט צו רירן זיך פון דאַנען ביז פעברואַר. דאָס הויז קאָן שטיין ווי עס איז, קיינער וועט עס נישט אַוועקגנבענען. איך פיל זיך זייער אומ-גליקלעך, ווי איר קאָנט זיך פאַרשטעלן. זייט מיר מוחל וואָס איך פאַרדריי איך אַזוי פיל דעם קאַפּ. איך קאָן מיר נישט העלפן.

מיט די הערצלעכסטע גרוסן
אינער שלום אַש

פ. ס. איך בעט איך זינט אַזוי פריינדלעך און רופט אַפּ פריינד ד. ציקער¹ און מיין פאַרלעגער שמואל כץ פון „קרני“² און זאָגט זיי, אַז איך מוז ווידער אַפלייגן די ריזע.

CONTINENTAL HOTEL
NICE

מיין ליבער פריינד דוד בן-ארי,

איר מוזסט זיך ווונדערן פאַרוואָס מיר ענדערן אונדזערע פלענער. איר מוזסט נישט פאַרגעסן, אַז איך האָב זיך אונטערגענומען צו טון אַ זאַך וואָס איז נישט אַפהענגיק אין מיר נאָר אין מיין פרויס געזונט. זי ווי איך באַגערן צו קומען קיין ישראל און מיר ווילן און זענען גרייט געווען צו טון קעגן דעם פאַרבאָט פון איר דאָקטער, און מיר האָבן שוין געהאַט [געמאַכט] באַשטעלונגען אויף דער שיף און גרייט געווען אַפּצופאַרן. אָבער ווען מיין פרויס געזונט דערלויבט איר נישט צו מאַכן די ריזע אין ווינטער — קאָן איך אַנדערש נישט טון. מיר זענען געצווונגען צו פאַרבלייבן אין ניצא.

איך בעט אייך אריינצושיקן מיר דעם חשובן פון דעם „בילדער“ און איך וועל אייך אריינשיקן דאס נויטיקע געלט דורך דער באַנק לאַומי. איך בין צו נידערשלאַגן אייך איצט מער צו שרייבן. בלייבט מיר געזונט מיט די הערצלעכסטע גרוסן.

איינער שלום אַש

201

דעם צענטן יאָנואַר 1956

מיין ליבער פריינד מר דוד בן-ארי, איך ווענד מיך צו אייך ווי צו אַ פריינד, וועלכער האָט אַרויסגעוויזן צו מיר און צו מיין פרוי אַ האַרציקע באַצונג און איר האָט מיר צוגערעדט און געטון אַלדאָס מעגלעכע אַז איך זאל זיך באַזעצן אין ישראל. איר ווייסט ווייל ווי מיין פרוי און איך ליבן ישראל און גארן צו באַזעצן זיך דאָרט. עס איז געווען אונדזער חלום זייט פיל יאָרן צו פאַרברענגען אונדזער עלטער אין ישראל. איך פערזענלעך האָב געהאַפט אַז אין ישראל וועל איך געפינען די מנוחה און די באַגניסטערונג, וועלכע איך באַדאַרף האָבן פאַר מיין אַרבעט. און איך האָב אַלצדינג געטון און אויפגעבויט דאָרט אַ הויז מיט איינער גוטן ראַט, האַרציקער באַצונג און הילף. עס זעט אַבער אויס אַז עס ווערט פאַר אונדז שווער אויסצופירן אונדזער אידעאַל. מיר זענען געקומען קיין ניצע אויפן וועג קיין ישראל און דאָ זענען מיר ביידע קראַנק געוואָרן. מיין פרוי האָט אַ הויכן בלוטדרוק און איך בין באַפאַלן געוואָרן פון אַ שווערן רעוומאַטיזם, וועלכער האָט מיך געהאַלטן אין בעט פאַר חדשים. איך ווער וואָס אַמאָל מער איבערצייגט, אַז מיין פרוי וועט נישט זיין ביכולת צו אַרגאַניזירן און פירן אַ הויז, און איך וועל נישט געפינען די רוי און די מנוחת הנפש, וואָס איך באַדאַרף פאַר מיין אַרבעט.

איר, ווי די גאַנצע וועלט ווייסט, האָב געשריבן ביכער וואָס אַ טייל פון זיי האָט אויפגערודערט די געמיטער און אַרויסגערופן אַ גרויסע קעגנער-שאַפט פון אַ געוויסער צאָל יידן. איך בין פאַרגאַנגענעם יאָר געקומען קיין ישראל געטראַגן פון אַ גרויסער ליבע צום ישוב פון ישראל פון מיין יוגנט אָן. איך האָב געהאַט דאָס באַוויסטזיין אַז עס וועט מיר אויסקומען אויס-צושטיין אַ געוויסע אַפּאָזיציע קעגן מיר אין ישראל. איך בין באַרייט

געווען אַלץ אויסצושטיין, אויסצוהערן חרפות און גזירות, בושות און זלזר-
 לים פון יעדן יונגל און פון יעדן שרייבערל. איך האָב מיר נישט געקאָנט
 העלפן. פונקט אזוי ווי אַ פרומער יוד איז באַרייט צו באַצאָלן מיט זײַן
 לעבן און צו גיין אויף קידוש-השם פאַר זײַן אמונה, אזוי בין איך גרייט
 מיט מיין גאַנץ האַרץ צו באַצאָלן יעדן פרייז פאַר מינע איבערצייגונגען.
 איך האָב עס געזאָגט עפנטלעך אין ישראל און איך איבערחזר עס דאָ
 און אַלע ווייסן דערפון. איר און די מועצה פון בת-ים האָבן געוויסט מינע
 איבערצייגונגען און מיין פאַרהאַלטן זיך צו זיי און דאָך האָט איר מיך
 אינגעלאָדן צו באַזעצן זיך צווישן אײַך, וואָס איך ווייס, גלויבט מיר, אַפצו-
 שאַצן און דאַנקבאַר צו זײַן. איך האָב געמיינט, אַז נאָך דעם ווי איך בין
 געווען צווישן אײַך און אַרויסגעטראָטן אויף צענדליקער פאַרזאַמלונגען
 און דערקלערט מיין שטעלונג און איבערצייגונג און דערפילט אַ האַרציקע
 באַצײונג צו מיר פון אַ גרויסן טייל פון ישוב — וועל איך געפײנען מיין
 מקום מנוחה אין ישראל, וווּ איך וועל קאָנען אויספירן מינע ליטעראַ-
 רישע פלענער און ווידמען זיך מיין אַרבעט.

זעט אויס, אַז איך האָב געמאַכט דעם חשובן אָן דעם בעל-הבית. אַ גרויסע
 גרופע פון רעליגיעזע שרייבערס האָבן אויף פאַרזאַמלונגען גערופן קעגן
 מיר, אַרויסגעטראָטן קעגן מיר מיט די ביטערסטע באַשולדיקונגען, האָבן
 געפרוּווט ברענגען מיר צו משפט, פדי איך זאָל האַלטן אַ רעליגיעזן וויכוח
 מיט זיי אזוי ווי גלחים האָבן גענייט יודן צו רעליגיעזע וויכוחים אין
 מיטלאַלטער, האָבן זיי געוואַלט מיר נויטן צום רעליגיעזן וויכוח וועגן
 קריסטנטום. ווי דער משפט וואַלט אויסגעפאַלן וואַלט איך פאַררופן גע-
 וואָרן פאַר אַ קדוש בני די קריסטלעכע וועלט-צײַטונגען. עס וואַלט גע-
 וואָרן אַ סענסאַציע אין דער וועלט. די יודן אין ישראל באַנעמען די משפּ-
 טים פון די סנהדרין אזוי ווי אין דער צײַט פון יעזוס. אין געוויסע צײַטונגען
 אין אַמעריקע איז שוין געוואָרן וועגן דעם געשריבן. שטעלט אײַך פאַר
 וואָס פאַר אַ פנים וועט ישראל באַקומען. זיי, די רעליגיעזע שרייבער פון
 ירושלים, ווייסן אַז איך וועל נישט איינגיין אויף אַזאַ רעליגיעזן משפט,
 וואָרום זיי וואַלטן אויסגענוצט די געלעגנהייט אויסצוטראַכטן אויף מיר
 די שענדלעכסטע שקרים און בלבולים. איצט ווען מיר זענען שוין גרייט
 געווען צו קומען בין איך געוואָרן געוואָרן, אַז זיי האָבן אַראָפּגעבראַכט
 קיין ישראל דעם שרייבער פון „פאַרווערטס“¹ חיים ליבערמאַן,² וועלכן
 מען פירט אַרום איבער די יידישע ישובים און מען פאַרשפרייט אַזאַ אַגי-
 טאַציע קעגן מיר אַז פשוט ווען איך זאָל קומען קיין ישראל, שטעל איך אין
 געפאַר מיין לעבן, ווי עס איז שוין געווען אַזאַ פאַל ווען מען איז מיר
 באַפאַלן אין ירושלים, אין מאה שערים, און מיר געוואַלט לינטשן. יעדנ-
 פאַלס, אונטער אַזאַ שטימונג און אַטמאָספערע איז פאַר אַלע צדדים פיל

גלייכער מיר זאלן נישט קומען קיין ישראל. בכל נפש איבערגעגעבן צו ישראל — קאָן איך נישט האָבן קיין פּרײַע געלעגנהייט אויסצודריקן זיך און צו שרײַבן דאָס וואָס איך וויל — לויט מיין געוויסן — אַזוי אַרום איז קיין פּלאַץ נישטאַ פאַר מיר אין ישראל. איך האָב קיין חשק נישט צו פּטרן מײַנע לעצטע יאָרן פון מײַן לעבן צו פירן וויפּוחים און ווערן אַ קדוש. איך האָב עפּעס בעסערס צו טון. איך האָב נאָך וואָס צו זאָגן און איך וויל האָבן די פּרײַהייט צו זאָגן וואָס איך וויל זאָגן. פאַרשטייט זיך, אַז אין אַזאַ געדריקטער שטימונג וועט מײַן פּרוי לאַנג נישט קאָנען עקזיסטירן אין ישראל. מיר זענען נישט קיין עמיגראַנטן, וואָס האָבן נישט וווּ צו גיין. איך בין אײַנגעלאָדן און גוטגעזען אין פּיל מדינות, וווּ איך פאַרמאָג צענדליקער טויזנטער לעזער, וואָס וועלן מיך אויפּנעמען מיט אויסגע- שפּרייטע אַרעמס. וואָס שײַך ישראל, גלויב איך, אַז איך קאָן פּיל מער אויפטון פאַר די אינטערעסן פון ישראל זײַענדיק אין חוץ לאַרץ, ווי איך האָב עס געטון ביז איצט, איידער צו זײַן אין גלות אין ישראל. אַז די ישראל-יידן ווילן בעסער האָבן צווישן זיך חיים ליבערמאַן איידער שלום אַז און ער וועט זײַן אַ פּיל אָנגענעמער אַרנאַמענט פאַר ישראל — זאָל זיי דאָס ווײַל באַקומען. דאָס איז די אמתע סיבה וואָס האַלט אונדז אָפּ פון קומען קיין ישראל.

מיט די האַרציקסטע גרוסן פאַר אײַער משפּחה און פאַר אײַך.

אײַער שלום אַז

202

CONTINENTAL HOTEL
NICE

ניצאַ, 18טער יאָנואַר [1956]

ליבער פּרײַנד, [דוד בן-ארי] אַזוי ווי איר זעט האָב איך דעם בײַליגנדיקן בריוו אָנגעשריבן מיט אַכט טעג צוריק, נאָך מײַן ווייב האָט מיר דעם בריוו נישט געלאָזט אַוועקשיקן, פּדי איך זאָל אײַך און אײַער איידעלע פּרוי נישט פאַרשאַפּן קיין עגמת- נפש. איך גלויב אַבער, אַז איר מוזסט עס וויסן און איך באַדאַרף אײַך שרײַבן איצט, אין דער שווערער צײַט, עס זאָל נישט זײַן קיין חידוש בײַ אײַך, אַז מיר זענען נישט געקומען אַדער מיר האָבן זיך אָפּגעהאַלטן [פון

קומען] דערפאר, וויל די לאגע אין ישראל איז נישט קיין זיכערע. פונקט פארקערט, טאקע צוליב דעם האָבן מיר ביידע זיך געשטארקט ווען אפילו מיר זענען ביידע קראַנק און שוואַך (קיין איין טאָג וואָס מיר זענען דאָ אין ניצע און וואַרטן אויף אונדזער אַפּרײַזע קיין ישראל האָבן מיר נישט גע- האָט קיין פּרײַד נאָר מיר זענען געווען מיט אײַך צוזאַמען בעת צרה). דאָך האָבן מיר זיך געשטאַרקט, מיר האָבן זיך אײַנגעפאַקט און מיר זענען שוין דריי מאָל גרייט געווען אַפּצורײַזן. נאָר צו ווערן אַ שטערונג ווען מיר קאַנען איצט קומען און נישט זײַן אַ טײל פון אײַך און בײַטראַגן אונדזער ווילן און אונדזער האַרץ, צו טראַגן מיט אײַך צוזאַמען די לאַסט — האָט עס נישט קיין טעם פאַר אונדזער קומען. נאָר איך האָב מורא, אַז מײַן קומען קאָן ווערן אַן אבן-נגף פאַר אײַך פּערזענלעך און פאַר ישראל בכלל.

איך האָב געהאַלטן אין איין רעדן אויף די פאַרזאַמלונגען אין ישראל — בײַ יעדער געלעגנהייט — אַז ישראל נױטיקט זיך אין פּרײַנד און אין פאַר- בײַנדעטע. קיין איין פּאַלק קאָן בײַ הײַנטיקן טאָג נישט בלײַבן אַן פאַרבינד- דעטע, בפרט ווען עס זענען אויפגעשטאַנען אַזעלכע חיות רעות מיט באַמ- בעס, ווי די רוסן-באַלשעוויקעס זענען עס, וואָס זענען גרייט אונדז צו ברענגען פאַר אַ קרבן אויפן מזבח פון זייערע אימפּעריאַליסטישע אַמבי- ציעס צו געווינען די אַראַבער — קאָן ישראל נישט בויען אויף אירע אייגענע פּוחות. מיר מוזן האָבן פּרײַנד צווישן די קריסטן און מיר קאַנען זיי געווינען. מיר מוזן ווערן אין זייערע אויגן די שארית-הפּליטה, וואָס גאָט פירט צוריק קיין ישראל, נישט בלויז פאַר ייִדן נאָר פּדי צו זײַן אַן אור לגוים, אַזוי ווי דער נביא האָט אויף אונדז נביאות געזאָגט. מײַן פּרײַנד, איך האָב טאַגטעגלעכע באַווײַזן, אַז דאָס וואָס איך האָב געפּרײַדיקט אין מײַנע ביכער, ווערט אַנערקענט אין דער וועלט בײַ ייִדן און בײַ קריסטן צוגלײַך. דאָס האָט יעדער איינער אײַנגעזען. בשעת איך בין געווען אין אַמעריקע האָבן אַלע גרויסע צײַטונגען און די אַנגעזעענסטע מענטשן עדות געזאָגט דערויף. זאָל איך ווערן גערודפּט אין ישראל פאַר אידייען, וועלכע די גאַנצע וועלט (יאָ!) די גאַנצע וועלט אַנערקענט זיי? וועט עס נישט זײַן קיין פעולה און אַ גליק פאַר ישראל (אין וועלכע ישראל נױטיקט זיך) נאָר אַ לאַנד אין דערנידערונג? און דאָס וויל איך אויסמײַדן אין דער איצ- טיקער צײַט, וויל ישראל נױטיקט זיך אין סימפּאַטיע מיט אַלע מײַנע פּוחות. דאָס איז דער טעם און די אורזאַך פאַרוואָס איך האָב אַפּגעלייגט מײַן רײַזע. פון אײַך דערוואַרט איך צו הערן אײַער מײַנונג, וויל איך זענט אַ נוגע בדבר.

מיט די הערצלעכסטע גרוסן
אײַער שלום אַש

CONTINENTAL HOTEL
NICE

ניצא, 21סטער יאנואר 1956

לכבוד ידידי מר בן-ארי,
איך לאָז אייך וויסן, אַז מיר פלען אַרויס מיט K.L.M. מאַנטיק דעם 30סטן
יאנואר פון רוים און מיר קומען אַן דעם זעלבן אָונט קיין תל-אביב. מיר
פרייען זיך אייך באַלד צו זען.

מיט האַרציקע גרוסן
אניער שלום אַש

[לאַנדאָן] 27 אַפּריל 1956

מינע ליבע פריינד ר' דוד בן-ארי וזוגתו היקרה, שלום,
נאָך לאַנגע ווייטערדיקע איבערטראַכטונגען זענען מיר געקומען צום באַ-
שלוס, אַז מיר זענען געצווונגען צו ליקווידירן אונדזער נחלה אין בת-ים.
גאָט איז אונדזער עדות, אַז מיר האָבן געטון אַלדאָס מעגלעכע אויסצו-
פירן אַן אידעאָל, וואָס מיין פרוי און איך האָבן געהאַט פאַר פיל יאָרן,
צו פאַרברענגען אונדזערע אַלטע טעג אין ישראל. ליידער אָבער זעט עס
אויס, אַז מיר האָבן גענומען זיך אויסצופירן אונדזער באַשלוס צו שפעט.
איר זענט געווען אַן עדות, אַז מיין פרוי איז נישט אומשטאַנד געווען צו
פירן דאָס הויז ווען מיר זענען געווען אין בת-ים און איך האָב געמוזט
ברענגען מיין טאַכטער. איצט איז נישט בלויז מיין פרוי קראַנק נאָר אויך
איך. מינע פּוּחות רינען אויס און איך דאַרף האָבן ווער עס זאָל אויפ-
פאַסן אויף מיר. מיר זענען געקומען צו דער איבערצייגונג, אַז די אייני-
ציקע מעגלעכקייט, איך און מיין פרוי זאָלן קאַנען עקזיסטירן, איז צו
בלויבן אין לאַנדאָן ביי אונדזער טאַכטער, וועלכע טוט אַלץ פּדי אויף
אונדז אויפצופאַסן. וואָלט איך געהאַט די קלענסטע מעגלעכקייט צו האַלטן
דאָס הויז אַדער צו פאַרוואַנדלען עס אין אַן אינסטיטוציע, וואָלט איך עס
געוויס געטון. איך האָב אַריינגעלייגט אין דעם הויז מינע אַפּשפּאַרונגען

און איך בין שולדיק ניין טויזנט דאלאר. איך מוז דעם חוב באצאלן. איך קאן מיר נישט געבן קיין אנדער עצה, נאר איבערצוגעבן דאָס הויז צום פארקויף. ווען מיר וועלן זיך פילן בעסער וועלן מיר קומען קיין ישראל צו שטיין אין אַ באַקוועמען האַטעל, וווּ איך וועל קאָנען אַרבעטן מיט אַ רוזקן קאַפּ. פאַרשטייט זיך, אַז איך וויל נישט לחלוטין פון קיינעם קיין געשענק. איך בין גרייט צו באַצאלן דער שטאַט-פאַרוואַלטונג פון בת-ים פאַר אַלע הוצאות וואָס זי האָט געהאַט אין אויסגלייכן דעם פּלאַץ און מאַכן דעם גאַרטן. איך וויל אויך נישט פאַרדינען חלילה פון דעם פּלאַץ. איך בין גרייט אַפּצוגעבן דער פאַרוואַלטונג פון בת-ים יעדן פּונט, וואָס דאָס הויז וועט אַרײַנברענגען מער פון דער סומע וואָס איך האָב אַרײַנגעלייגט אין דער געביידע און אין דעם מעבל.

איך קאָן אייך פאַרזיכערן, אַז איך וועל קיין מאָל נישט פאַרגעסן אַינער און אַינער פּרויס פּרײַנדשאַפט און איבערגעגעבנקייט צו אונדז, און איך בין שטאַלץ דערויף וואָס איר און די מועצה המקומית פון בת-ים האָט מיך אַינגעלאָדן צו באַזעצן זיך בײַ אײַך, און די פּרײַנדלעכקייט וואָס די פאַרוואַלטונג האָט צו מיר אַרויסגעוויזן. איך האַלט זיך פאַר אַ בת-ימער און איך וועל טון אַלצדינג וואָס וועט זײַן אין מײַנע מעגלעכקייטן צו העלפן די שטאַט אַנטוויקלען קולטורעל. מײַן קראַנקייט האָט מיר נישט געגעבן קיין מעגלעכקייט צו זען מענטשן אין ניו-יאָרק און רעדן מיט זיי. איך וועל עס טון יעצט דאָ, אין לאַנדאָן, ווי איך וועל זיך נאָר אַ ביסעלע באַרויקן. איך האָב אַ באַשטעלונג מיט ד״ר אַסקאַר ראַבינאַוויטש¹ אים צו זען און צו רעדן מיט אים וועגן די קולטורעלע נויטן פון דעם קליינעם שטאַנד אין ישראל בכלל און איבערהויפט אין בת-ים. וואָרום איך גלויב, אַז דורך קולטור-אינסטיטוציעס ווי ביבליאָטעקן, גוטע סינעמאַס, קאַנ-צערטן און טעאַטער-אויפפירונגען קאָן מען צוזאַמענברענגען די פאַרשיי-דענע עלעמענטן, איבערהויפט די אַריענטאַלישע יוגנט מיט אונדזער יוגנט און צוזאַמענגיסן און אַסימילירן זיי מיט דער ישראל-קולטור.

מײַן פּרוי און מײַן טאַכטער רעדן וועגן אײַך און וועגן אַינער משפּחה און האַלטן זיי פאַר זייערע אײגענע און אַזוי אויך איך.

מיר גריסן אײַך אַלע בכל לב ונפש און, גלויבט מיר, מיט אַ צעבראַכן האַרץ.

אײנער שלום אַש

פ. ס. איך געדענק נישט אויב איך האָב אײַך שוין געשריבן, אַז מײַן זון אין ניו-יאָרק האָט מיר געזאָגט, אַז ער קאָן באַקומען פאַר אײַך אַ רעקאָרדינג-מאַשין ביליק. ער מאַכט אײַך נאָר אויפּמערקזאַם, אַז די פּלאַסטיק-בענדער זענען זייער טייער.

ליבער פּריינד,

נאָך דעם ווי איך האָב געהאַט אָנגעשריבן דעם בריוו, איידער איך האָב אים אַוועקגעשיקט, בין איך געוויזן געוואָרן, אַז אַינער משפּחה-מיטגליד און מיין אַלטער פּריינד ר' מאיר ווייסגאַלד נ"י¹ איז אין שטאָט, אין לאַנג-דאָן. איך האָב זיך געזען מיט אים, ער האָט זיך באַקענט מיט אונדזער לאַגע און ער איז געקומען צו דער זעלבער איבעררעציגונג וואָס מיר. ער וועט אַיך אַלץ דערציילן, אַז מיר האָבן נישט קיין אַנדער עצה ווי נאָר צו ליקווידירן די נחלה אין בת-ים און אַינצושטיין אין אַ האַטעל אין ישׂראל ווען מיר וועלן קומען אויפן ווינטער. ער איז אַזוי פּרזנדלעך געווען צו העלפן אונדז און נעמען אויף זיך די אויפגאַבע אַדורכצורעדן מיט אַיך און צו געפינען אַ מעגלעכקייט ווי צו ליקווידירן דאָס הויז אין בת-ים אויף אַ שיינעם אופן, אַז מיר זאָלן נישט געבן קיין פּתחון-פה צו מינע שונאים. איבעריקנס האָבן די דאָקטוירים וועלכע האָבן באַהאַנדלט און באַהאַנדלען נאָך יעצט מיין פּרוי, ווי ד"ר אדור אין בת-ים און דער דאָקטער טער דאָ אין לאַנדאָן ערנסט געראַטן אונדז, אַז מיר זאָלן עס טון, וואָרום מרת אַש איז נישט ביכולת צו פירן אַ הויז. איך גיב איבער דעם גאַנצן ענין צו אַיך און צו מאיר ווייסגאַלד אַז איר זאָלט זיך ביידע באַראַטן און אויסגעפינען דעם בעסטן וועג ווי אַזוי צו דערליידיקן דעם ענין על הצד היותר טוב. איר וועט מיט דעם אַראָפּנעמען פון מיר אַ גרויסן עול און באַפרייען מיין מחשבה, אַז איך זאָל קאַנען זיך צוריקנעמען צו מיין אַר-בעט, פאַר וועלכער איך דאַרף האָבן מנוחת הנפש און אַ פּרייען קאַפּ. איך פאַרזיכער אַיך, אַז איך וועל אַיך מכיר תודה זיין.

איך וויל אַיך אויך מיטטיילן, אַז איך האָב זיך געזען מיט מר אַסקאַר ראַבינאָוויטש². איך האָב אים באַקענט מיט דער לאַגע פון בת-ים, מיט אירע קולטורעלע נויטן און פאַראינטערעסירט אים מיט דער אידיי צו שאַפן אַ ביבליאָטעק פאַר בת-ים. ער האָט מיר צוגעזאָגט, אַז די טעג וועט ער פאַררופן אַן אסיפה אין זיין הויז מיט אַ פאַר פּראָמינענטע מענטשן. איך וועל פאַר זיי רעדן און איך וועל זען צו פאַראינטערעסירן זיי מיט דעם ענין. ווען איך וועל וויסן עפעס גענויערס וועל איך אַיך מיטטיילן.

מיט האַרציקסטע גרוסן
אַינער שלום אַש

[לאַנדאָן] 7 מאַי 1956

ליבער פריינד ר' דוד בן-ארי,
 איך בעט אייך אָפּצולייגן דעם גאַנצן ענין פון פאַרקויפן מיין הויז אין בת-
 ים ביז צום האַרבסט ווען איך וועל צוריקקומען. איך שרייב אויך וועגן
 דעם צו מאיר ווייסגאַל¹. איך בעט אייך דעם שליסל פון הויז קיינעם נישט
 געבן אַ חוץ שמואל פּץ².
 איך בעט אייך איבער דערפאַר וואָס איך שרייב אייך נישט מער. איך פיל
 זיך נישט גוט.
 גריסט אייער ליבע פרוי, היימקע³ און אייער טאָכטער.

אייער שלום אַש

פ. ס. איך האָב געגעבן די דאָקומענטן פון הויז צו מאיר ווייסגאַל. איך
 בעט אייך זאָגט אים, אַז ער זאָל זיי מיר צוריקברענגען ווען ער וועט
 קומען קיין לאַנדאָן.
 זייט מיר מוחל. איך האָב זייער געליטן זייט איך האָב אייך געשריבן דעם
 פּרײַערדיקן בריוו צו פאַרקויפן דאָס הויז.

צו מאיר ווייסגאַל

[לאַנדאָן] 7 מאַי 1956

ליבער פריינד ר' מאיר ווייסגאַל,
 איך בעט אייך אָפּצולייגן דעם גאַנצן ענין פון פאַרקויפן מיין הויז אין בת-
 ים ביז צום האַרבסט. איך בעט אייך זייער איבער וואָס איך האָב אייך
 מטריח געווען. זייט איך האָב גערעדט מיט אייך האָב איך נישט קיין מנוחה.
 איך וויל נאָך אָפּוואַרטן. זייט מיר מוחל. עס איז מיר איצט אוממעגלעך
 מער צו שרייבן.

מיט גרוס
 אייער שלום אַש

פ. ס. איך האָף אייך צו זען אין לאַנדאָן און מיט אייך איבערצורעדן וועגן דער סיבה פון מיין חרטה. איך בעט אייך אויך זיין אזוי פריינדלעך און ברענגען מיט זיך די פאפירן פון הויז וואָס איך האָט גענומען ביי מיר ווען איך זענט ביי מיר געווען.

208

צו דוד בן-ארי

[לאַנדאָן] 16 יולי 1956

ליבער פריינד ד. בן-ארי,
איך בעט אייך פאָרלויפיק אָפצוהאַלטן זיך פון יעדער אַקציע בנוגע מיין הויז אין בת-ים. איך האָב בדעה אַליין אַריבערצוקומען קיין ישראל און זען פאַר זיך וואָס איך האָב צו טון. מיין פרוי איז קראַנק, און איך ווייס, אַז זי קאָן נישט פירן קיין הויז. איך האָף צו גאָט אַז עס וועט איר בעסער ווערן און מיר וועלן קאָנען באַלד פאַרלאָזן לאַנדאָן, פאַרן מיט איר אין אַ סאַנאַטאָריע, וווּ עס איז וואַרעם. איך אַליין אָבער בענק שרעקלעך נאָך ישראל. איך האָף אַז איך וועל קאָנען קומען אויף די ימים-טובים, ווען מיין פרוי וועט דערווייל זיין ביי מיין טאָכטער און איך וועל זי קאָנען פאַר-לאָזן. איך וועל אייך לאָזן וויסן אין אַ פאַר טעג אַרום.

מיט האַרציקע גרוסן
איינער שלום אַש

209

[לאַנדאָן] 20 יולי 1956

לכבוד ידידי היקר מר דוד בן-ארי וזוגתו היקרה והחביבה שתחיה!
מיין ליבער פריינד,
קודם פל: אַלאַז, מיט מזל און ברכה — מיר קומען צוריק קיין ישראל אין מיטן סעפטעמבער, אויף יום-פיפור אָדער אויף סופות.

222

זײַט מיר מוחל, איר בעט אייך, פאַרוואָס איר האָב אייך נישט געענטפערט אויף אייער ליבן בריוו און פאַרוואָס איר האָב אייך נישט געשריבן. ערשטנס האָב איר זייער שווער געאַרבעט און איר האָב זיך געפונען אין אַזאַ מצב, אַז איר האָב אייך נישט געקאַנט שרייבן. יעצט איז אַלץ גמור וחתום — מיין פרוי און איר קומען צוריק קיין ישראל. ליידער איז מיר נישט גע- לונגען צו באַוועגן מיין איידעם מיטצוקומען מיט אונדז — דאָס איז אויך דער טעם פון אונדזער אָפהאַלט ביז איצט. אַן מיין איידעם, פאַרשטייט זיך, קאַן מיין טאַכטער נישט מיטקומען מיט אונדז.

הײַנט, פרייטיק, דעם 20סטן יולי, קומט דער עקספּעדיטאָר באַקוקן די זאַכן וואָס מיר נעמען מיט מיט אונדז. מיר קויפן דאָ איינ, אין לאַנדאָן, די עלעקטרישע מכשירים, וואָס מיר באַדאַרפן האָבן פאַרן הויז, ווייל פון דאַנען איז ביליקער, ווי אַן אייזקאַסטן, אַז עלעקטרישן בעזעם, דאָס הייסט אַז עלעקטרישע מאַשין צו רייניקן א.ד.ג.

אויך בעט איר אייך: אַזוי ווי איר האָט אונדז געהאַלפן ביז איצט זאָלט איר אונדז ווייטער העלפן אויסצופירן די זאַך. דאָס זענען די פּאָלגנדיקע זאַכן וואָס איר בעט אייך פאַר אונדז צו באַ- זאָרגן:

- 1) אַריינשטעלן אַ טעלעפּאָן איידער מיר קומען. זײַט אַזוי פריינדלעך און צאָלט אייך פאַר מיר די סומע וואָס מען דאַרף אָפּצאַלן.
  - 2) צו רעדן און אָפּצומאַכן מיט שׂרה (די פרוי וואָס האָט אונדז געהאַלפן) זי זאָל קומען צו אונדז און זײַן אין הויז ווען מיר וועלן אָנקומען; זי זאָל זײַן איז הויז אַ וואָך פרייער איידער מיר קומען אָן.
  - 3) אויסשפּריצן דאָס הויז בײַ דער זעלבער קאַמפּאַני וואָס האָט אויסגע- שפּריצט אייער הויז דעם פריילינג מיט סם — קעגן פליגן און ווערעם.
  - 4) איר וואָלט אייך געבעטן איר זאָלט אַזוי פריינדלעך זײַן און איבעררעדן מיטן קבלן אויב עס איז מעגלעך אַריינצושטעלן אין די פענצטער נעצן קעגן פליגן, און דאָס איידער מיר קומען אָן.
- איר קלער וועגן בויען אַ פאַרמאַכטע וועראַנדע מיט נעצן — הינטער דעם הויז. וואָס וועט עס קאָסטן? דאָס וועלן מיר באַשטימען ווען מיר וועלן קומען.

ווען איר האָב פאַרלאָזט ישראל האָב איר איבערגעלאָזט אין באַנק לאומי אַ סומע פון איבער צוויי טויזנט ישראל-פונט. איר האָט דאָך אַ פּולמאַכט פון מיר צו צײַען פאַנדן פון דער באַנק אויף מיין נאָמען. איר בעט אייך שרייבט מיר באַלד וועגן דעם ענין.

איר דערוואַרט פון אייך אַן ענטפער מיט אומגעדולד.

מיין משפחה — מיין פרוי מיט מיין טאכטער גריסן איך אלעמען זייער
הערצלעך. רות¹ וועט שרייבן אין אַ פּאָר טעג אַרום.

אייער שלום אַש

פ. ס. דער טעלעפאָן זאָל זיין איינגעשטעלט אין קאָרידאָר, מען זאָל אים
קאָנען איבערפירן אין שלאָפצימער ביים בעט.

210

15 אויגוסט 1956

מיין ליבער פריינד ר' דוד בן-ארי,
אַלץ איז שוין געווען פאַרטיק איינגעפאַקט איבערצושיקן די זאכן קיין
ישראל, איז מיין ווייב ביינאַכט אַוועקגעפאַלן און דער דאָקטער האָט איר
פאַראַרדנט נישט צו רירן זיך פון אָרט. עס איז שוין גאַנץ באַשטימט, אַז
מיר קאָנען נישט קומען קיין ישראל. מיין ווייב מוז זיין אין אַ סאַנאַטאָריע
איבערן ווינטער. איך זע נישט איין ווי איך קאָן אָנהאַלטן דאָס הויז. איך
ביז לחלוטין איצט גרייט צו פאַרקויפן דאָס הויז. איך האָב אַלץ געהאַפּט
אַז איך וועל קאָנען כאַטש זיין אַ יאָר אַדער צוויי אין ישראל. איך האָב
געחלומט וועגן דעם מיין גאַנץ לעבן. איך בעט איך אַז איר זאָלט מיר
העלפן צו ליקווידירן די נחלה. איך וויל נאָר בלויז מיין געלט וואָס איך
האָב אַריינגעלייגט אין דעם הויז. איר ווייסט עס אַזוי גוט ווי איך. איך
בעט איך דעריבער איר זאָלט איבערגעבן דאָס הויז צו אַן אַגענט צו פאַר-
קויפן. איך האָב אַ גוטן פריינד אין ישראל וואָס וויל עס טון פאַר מיר, נאָר
איך וויל דאָס טון נאָר דורך איך. איר ווייסט ווי איך האָב געחלומט און
געבענקט זיך צו באַזעצן אין ישראל און מיט וואָס פאַר אַ מסירת-נפש
ומסירת-הממון איך האָב עס געטון. איך קאָן עס ליידער נישט אויספירן.
איך גלויב, אַז אייערע חברים אין דער מועצה און דער גאַנצער ישוב וועט
דאָס פאַרשטיין, אַז איך מוז זיין דאָרט וווּ עס איז מיין ווייב וואָס אין איר
קראַנקייט זאָרגט פאַר איר מיין טאָכטער. איך דערוואַרט פון איך אַ באַל-
דיקע תשובה.
מיט די הערצלעכסטע גרוסן פאַר אייער משפחה און פאַר איך.

אייער שלום אַש

פ. ס. איך בעט אייך איר זאלט אזוי גוט זיין באַלד אַפּשטעלן די פאַרבריי-
טונגען פאַר אונדזער קומען, און איך בעט אייך מחילה וואָס איך האָב אייך
אַזוי פּיל מטריח געווען. עס איז נישט מיין שולד. איר קאַנט זיך פאַרשטעלן
וואָס איך פּיל.

211

[לאַנדאָן] 22.8.56

ליבער פּריינד דוד בן-ארי,
איך לאָז אייך וויסן, אַז איך קאַן נישט קומען אויף די ימים-טובים קיין
ישראל. איך ברענג מיין פּרוי קיין ניצע. מיר פאַרן אָפּ היינט, דאַנערשטיק,
דעם 22סטן אויגוסט. אונדזער אַדרעס וועט זיין Hotel Continental, Nice
A.M. איך ווייס נאָך לחלוטין נישט אויב איך וועל קאַנען קומען קיין ישראל
באַלד. איך קאַן נישט פאַרלאָזן מיין פּרוי. ערשט ווען מיין פּרוי וועט בעסער
ווערן וועל איך קאַנען עפעס באַשטימען. יעצט מוז איך זען אַלצדינג צו
טון צו שטעלן זי אויף די פּיס.
איך באַדויער זייער וואָס איך וועל נישט זיין מיט אייך. איך שיק אייך אין
נאַמען פון מיין פּרוי און מיין משפּחה אונדזערע האַרציקסטע ווינטשן פאַר
אַ גוט, געזונט ניי יאָר.
לשנה טובה תכתבו ותחתמו.

מיט די בעסטע גרוסן
איינער שלום אַש

212

[ניצע] 19 סעפטעמבער 1956

לכבוד ידידי החביב העוסק בצרכי רבים בצדק ובאמת,
למר היושב-ראש ר' דוד בן-ארי,
איך דאַנק אייך פון גאַנצן האַרצן פאַר איינער בריוול. מיר זענען שוין דאָ

אין ניצע דריי וואָכן. איך האָב געהאַט זייער וויכטיקס צו אַרבעטן, און דערווייל זיך געבאָדן אין ים. מיין פרוי און איך פילן זיך גאָט צו דאַנקען פיל בעסער נאָך דעם שרעקלעכן ווינטער אין לאַנדאָן. אַלזאָ, מיר קומען קיין ישראל מיט גאָטס הילף קומענדיקן חודש, אין אַקטאָבער, מיר מיינען אַרום דעם 15טן אַקטאָבער. מיר מוזן וואַרטן ביז אונדזערע זאַכן וועלן אַנקומען פון לאַנדאָן. מיר ברענגען מיט מיט זיך דאָס נויטיקע — דערנאָך וועלן מיר ווינטער זען. אין אַ פאַר טעג אַרום וועל איך אײַך שרײַבן ווען די זאַכן וועלן אַרויסגעשיקט ווערן פון לאַנדאָן און וואָס פאַר אַ זאַכן, און איך רעכן זיי צו שיקן דירעקט קיין בת־ים אויף דעם אַדרעס פון שלום אַש.

עס אַמזירט מיך און מאַכט מיך נייגעריק צו וויסן ווער זענען עס די וואָס זענען אַזוי פאַראינטערעסירט געוואָרן צו וויסן אויב שלום אַש קומט יאָ צוריק קיין אַרץ־ישראל, אַדער נישט. ווער זענען עס מיינע „ידידים“, וואָס איר שרײַבט מיר, אַז זיי הערן נישט אויף צו זאָרגן דעריבער וואָס איך האָב בדעה צו טון? וואָס ווילן זיי, אַנגרייטן פאַר מיר אַ קבלת־פנים מיט תרעומות, שקרים און בלבולים, אַדער אַראַפברענגען אַן אַנדערן מקטרג קעגן שלום אַש? אַראַפצוברענגען אים קיין בת־ים אויפצורייצן די באַ־פעלקערונג קעגן מיר, ווי זיי האָבן עס געטאָן פאַרגאַנגענעם יאָר? איך וויל אײַך לאָזן וויסן די גאַנצע מניעה פון מיין קומען קיין אַרץ־ישראל ביז איצט. איך קאָן מיין שטעטל, גאָט צו דאַנקען, אַליין באַשטיין, נאָר די אַנפאַלן אויף מיר האָבן אַ ווירקונג אויף מיין סכּוּם געזונט. דאָס איז פאַר־שטענדלעך. נאָר ווי זיי ווירקן אויף מיר אַזוי מוז איך מודה זײַן, ווירקן זיי אויף מיין פרויס קראַנקייט; רויבט אַוועק פון אונדז די שלוה און די מנוחה וואָס איז מיר נייטיק פאַר מיין שעפּערישער אַרבעט. דעם פאַרגאַנגענעם ווינטער האָב איך די פעדער נישט געקאַנט נעמען אין דער האַנט אַרײַן. דאָס זעט זיך אויס איז די פּוּנה פון אַלע וואָס פאַלן אַן אויף מיר. אויב אַזוי, פאַר וואָס און צו וואָס זאָל איך קומען קיין ישראל? זיי ווייסן דער־פון און זיי ווילן מיר שטערן אין מיין אַרבעט. איך פאַרזיכער אײַך, אַז איך בין גרייט פאַר אַרץ־ישראל אַלצדינג אויסצושטיין און אויסצוטראַגן נישט נאָר זייערע זידלערייען — דעם „קול יעקב“, נאָר אַפילו די „ידי עשו“, וואָס זיי האָבן שוין טאַקע אַרויסגעוויזן. — נאָר מיין איינציקער צוועק איז אַנצונעמען זיך מיט באַגריסטערונג און נאָך די זכיה האָבן אַנצושרײַבן אַ ספר וועגן דעם נייעם לעבן אין ישראל. ווען איך קאָן עס נישט טון אין ישראל, קאָן איך עס אפשר בעסער טון אין גלות ניצע, אַדער גלות לאָגן־דאָן (אויף אַלע ייִדן געזאָגט געוואָרן). אויב אַזוי, אפשר איז אַ יושר איך זאָל נישט קומען קיין ישראל? וואָס מיינט איר? מיר בלייבן דאָ אין ניצע ביז דעם 5טן אַקטאָבער, אַבער איך בעט אײַך שרײַבט מיר באַלד. יעדנ־

פאלס שיקן מיר אַרויס די זאכן און קומען פאַר געוויס, ווען גאָט וועט וועלן, פאַרשטייט זיך, אַרום דעם 15טן. איך בעט אייך זייער, אַזוי ווי איר האָט שוין אַזוי פיל אויסגעהאַלטן פון מיר, זאָלט איר האָבן נאָך אַ ביסל געדולד מיט מיר, דערפאַר וועט איינער מצווה אַרונטערצוברענגען נאָך אַ ייד קיין ארץ-ישראל זיין גרעסער. איך בעט אייך, אַז איר זאָלט באַזאָרגן אַ טעלעפאָן צו אונדזער קומען און זען אַז דאָס הויז זאָל ווערן אויסגעפּוצט און דער עיקר איינער פרוי זאָל אַזוי גוט זיין און רעדן מיט שררהן. איך שרייב איר באַזונדער.

מיט די האַרציקסטע גרוסן פאַר איינער משפּחה און אייך איינער שלום אַש

213

[Continental Hotel, Nice] 26 סעפטעמבער 1956

לכבוד ידידי מר דוד בן-ארי נ"י,

איך האָב געקויפט בילעטן, מיר פאַרן אַרויס דעם (עלפטן) 11טן אַקטאָבער פון דאַנען קיין מילאַנאָ און פון מילאַנאָ נעמען מיר דעם לופט-פלאַן 918 T.W.A. וואָס פליט אַרויס אַרום 11 אַזייגער בייטאַג פון מילאַנאָ דעם 16טן אַקטאָבער און מיר קומען אָן קיין לוד 9.10 p. m. די ק.ל.מ. האָט נישט מער קיין פלי בייטאַג, דערפאַר האָבן מיר עס געמוזט וועקסלען. אַלזאָ, אין אַ מזלדיקער שעה. אונדזערע זאכן גייען אָפּ פון לאַנדאָן אַרום דעם 1טן אָדער 2טן אַקטאָבער. מיר ברענגען מיט אונדז מיט אַלע מכשירים פאַרן הויז: מעבל, ביכער, בילדער א.א.וו. איך האָב געשריבן צו שררהן אַ בריוו און זי געבעטן, אַז זי זאָל פאַרטיק מאַכן דאָס הויז אַז מיר זאָלן קאַנען פון לוד גלייך אַרײַנפאַרן קיין בת-ים (איך האָב פּיינט אָפּצושטייגן אין אַ האַטעל).

מיר וועלן דאַרפן האָבן אַ פרידזשידער אויף אַ צוויי-דריי וואָכן ביז אונדזערע זאכן וועלן אָנקומען. אפשר וואָלט מעגלעך געווען, אַז דער עלעק-טריק-מאַגאַזין בײַ וועלכן מיר האָבן געקויפט די קיר פאַרגאַנגענעם יאָר זאָל אונדז אויסבאַרגן אַ פרידזשידער אויף אַפּצאַלן אַזוי ווי ער האָט עס געטון פאַראַיאָרן.

מיין פרוי בעט אייך זייער איר זאָלט אַזוי פּרײַנדלעך זיין אונדז צו באַזאָרגן אַ טעלעפּאָן אין הויז איידער מיר קומען אָן. איר האָט דאָך די פּולמאַכט

פון מיר אונטערצושרייבן אן אפליקאציע און איר קאנט באצאלן דעם אפ-
צאל פון דעם פאָנד, וואָס איר האָב אין באַנק לאומי. אויך בעטן מיר אייך
זייער, אַז איר זאָלט זיין אַזוי פּרענדלעך אַפרופן די לײַט וואָס שפּריצן
אויס דאָס הויז מיט סם קעגן פּליגן. ווי איר האָט עס געטון פאַראַיאָרן אין
אײַער הויז. און אפשר וואָלט אויך געווען אַ מעגלעכקייט אַז דער קבלן
אַדער מיין סטאַלער וואָס האָט געמאַכט די שענק זאָל פאַרלויפיק אַרײַן-
שטעלן די נויטווענדיקע „סקרימס“ אין די קליינע פענצטערלעך, אין מיין
פּרויס שלאַפּצימער ווי אויך אין מיין אַרבּעטצימער און אין דער קיר. איר
וועל זיי מפּיר טובה זיין ווען זיי וועלן דאָס טון פאַר מיר. איר וואָלט אַליין
געשריבן צום קבלן, נאָר ליידער האָב איר נישט מיט מיר זיין אַדרעס. מיין
פּרוי און איר שרעקן זיך זייער פאַר דער פּלאַג פון פּליגן, פון וועלכע מיר
האָבן געליטן דאָס לעצטע יאָר.

איר האָב בדעה, ווען איר וועל קומען, גלייך שטעלן זיך בויען אַ פאַר-
מאַכטן „פאַרטש“ בײַ דער זײַט פון ים — אַרום דער אויסגעפּלאַסטערטער
פּלאַטפּאַרמע. איר בעט אייך אויך צו רעדן מיטן אַרכיטעקט ער זאָל צו-
גרייטן אַ קליינע צייכענונג און אַ פּלאַן.

דאָ אין ניצע האָב איר זיך געבאָדן יעדן טאָג זײַט אַ גאַנצן חודש. דאָס
באָדן זיך אין ים און די זון האָבן מיר זייער גוט געטון. איר האָף צו גאָט
אַז איר וועל נאָך האָבן די געלעגנהייט אַ פאַר מאָל זיך צו באָדן אין בת-
ים איידער די רעגנס הייבן זיך אָן. איר וועל אייך זייער דאַנקבאַר זיין ווען
איר וועט מיר שרייבן דאָ אַהער קיין ניצאַ איידער מיר פאַרלאָזן.
אײַער מיטטיילונג אַז אײַער זון און טאָכטער זאָלן לעבן וואַרטן אויף אונ-
דזער קומען און נעמען זיך אָן פאַר מיר אין דער שול — דאָס האָט גע-
שטאַרקט מיין מאַראַל. זאָל גאָט זיי געבן פּיל הצלחה.

מיט די האַרציקסטע גרוסן צו אײַער פּרוי און קינדער און אייך
אײַער שלום אַש

214

CONTINENTAL HOTEL
NICE

מיין ליבער פּרײַנד ר' דוד בן-ארי,
אַזוי ווי איר האָב אייך טעלעגראַפּירט פאַרן מיר אַרויס דעם 25סטן נאָ-
וועמבער פון מאַרסיי מיט דער שיף „ירושלים“ קיין ישראל. מיין פּרוי פּילט

228

זיך בעסער. און מיר האָבן באַשטימט צו מאַכן אַנשטרענגונגען מיט אַלע אונדזערע כּוחות און צו מאַכן די ריזע באַלד. מיר קומען אָן קיין חיפה דעם 1טן דעצעמבער און מיר וועלן וואַרשיינלעך פאַרבלענבן אַ פאַר טעג אין חיפה אין אַ פענסיאָן. יעדנפאַלס דאַנקען גאָט וועלן מיר אָפּפאַרן דעם 25סטן נאָוועמבער און מיר וועלן זיך באַלד זען.

מיט די הערצלעכסטע גרוסן
אינער שלום אַש

פ. ס. איך האָף, דער קאַנטראַקטאָר וועט זיין געדולדיק ביז איך וועל קומען
קיין ישראל, מיט אים זיך אָפּרעכענען און אים באַצאָלן.

215

מלון דן — DAN HOTEL
רח' הירקון 99, תל-אביב

לאביה חביבה¹,
הנני מביע לך את תודתי העמוקה בעד הברכה שאת מברכת אותי לבואי
לגור בבת-ים. ואני מאושר מאוד להיות סמוך לביתך ולראות אותך בכל
יום ויום.

בברכה ובהצלחה
שלום אַש

216

CONTINENTAL HOTEL
NICE

8 אַקטאָבער 1956

לכבוד ידידי היקר מר דוד בן-ארי וזוגתו היקרה!
עוד יום ואנחנו נוסעים למילנו ומשם ביום 16 אַקט. אנו עולים לישראל
במזל וברכה.

229

די זאכן מיינע זענען געפאקט און גייען אָפּ דעם 15 אָקט. פון לאַנדאָן. מיר האָפּן אַז עס וועט נעמען צוויי וואָכן ווי עס האָבן אונדז פאַרזיכערט די עקספעדיטאָרן און מיר וועלן באַקומען די זאַכן. אָבער ביז דאָן וויל איך זיין אין הויז. אַזוי ווי איך האָב אייך שוין געשריבן וואָלטן מיר ביידע נישט געוואָלט אַרײַנפאַרן אין אַ האַטעל, נאָר גלייך פאַרפאַרן אין אונדזער הויז. איך האָב געשריבן צו שרה * און זי געבעטן אַז זי זאָל פרי אַרײַג-קומען אין הויז און אַלץ פאַרבײטן פאַר אונדזער קומען. זי קאָן אַפּרופּן דעם טישלער מר גורפינקעל און ער וועט קומען און איר העלפּן אויפֿ-הענגען די פאַרהאַנגען אויף די פענצטער. איך האָב געשריבן באַזונדער דעם טאַפּיצירער, וואָס האָט אויסגעהאַנגען אונדזער דירה. מײַן ווייב זאָגט מיר, אַז מען דאַרף נישט ווײַל די פּוירהאַנגען הענגען שוין דאַרט. איך בעט אייך זייער אַז איר זאָלט זײַן אַזוי פּרײַנדלעך און אונדז באַזאַרגן אַן אייזקאַסטן, אַדער אַ פּרײַדזשידער — דינגען אויף אַ פאַר וואָכן ביז אונדזערע זאַכן וועלן אַנקומען.

מײַן פּרוי בעט מיך איבערצוגעבן אירע האַרציקסטע גרוסן אײַער פּרוי און אײַערע קינדער און אייך און דאָס טו איך אויך און ווינטשן און מיר האָפּן אַז אײַער פּרוי איז שוין בבריאות שלמה. קושט אײַערע קינדער און גריסט גאַנץ בת-ים.

אײַער שלום אַש

פ. ס. איך האָב אַרויסגעשיקט מײַן שווער געפּעק פון מאַרסיי קיין בת-ים דירעקט. מיט דער פּאַסט וועט אַנקומען אויף מײַן אַדרעס דער אַוועקגע-שריבענער בריוו מיט דער קוויטירונג פון די זאַכן. איך בעט אייך איר זאָלט אַזוי פּרײַנדלעך זײַן לאַזן וויסן אויף דער פּאַסט אין בת-ים אַז זיי זאָלן אייך איבערגעבן מײַן פּאַסט, אַדער האַלטן זי ביז איך וועל קומען — ש.א.

---

* די הויזפּרוי, וואָס האָט באַדינט די אַשט מיט אַ יאָר צוריק.

EDEN HOTEL — ROMA

49, Via Ludovisi

לידידי היקר מר בן-ארי,
 ליידער האָבן מיר געמוזט איבערבלייבן אין רוים. מיין פרויס הוסט איז
 נישט בעסער געוואָרן און דער דאָקטער האָט אונדז געראַטן איבערצו-
 בלייבן אַ וואָך ביז דער הוסט וועט פאַרשווינדן. מיין פרוי ליגט אין בעט.
 מיר האָפן אָבער אין אַ טאָג אָדער צוויי וועט זי זיך בעסער פילן און מיר
 וועלן אום דאַנערשטיק אָפּפאַרן קיין לאַנדאָן.
 מיין פרוי און איך זענען אַוועקגעפאַרן פון ישראל מיט פולע הערצער מיט
 ליבע און איבערגעגעבנקייט צום ישוב — צו אַלע מענטשן אין ישראל
 וועלכע בויען דאָס לאַנד, און צום לאַנד. מיר זענען גליקלעך וואָס מיר
 האָבן געהאַט דאָס גליק צו באַגעגענען זיך מיט אייך און מיט אייער פרוי,
 און צו געווינען נייע פריינד. ניין, נישט קיין נייע פריינד, נאָר עס דאַכט
 זיך אונדז אַז אייער פרוי און איר זענען אונדז אַלטע פריינד וואָס מיר
 קענען שוין לענגס. מיט אייער פריינדלעכקייט צו אונדז און אייער האַר-
 ציקער מענטשלעכקייט האָט איר אין אונדז געווינען גאַר גאַנץ נאָענטע
 משפּחהדיקע מענטשן.
 אַזוי ווי מיר זענען פאַרליבט אין ישראל זענען מיר אויך פאַרליבט אין דעם
 נייעם ווינקל וואָס מיר האָבן געמאַכט אונדזער היים אין בת-ים. גלויבט
 מיר, מיר בענקען שוין צוריקצוקומען.
 איך בעט אייך נישט צו פאַרגעסן אין אונדז — שרייבט אונדז באַלד אויף
 דעם אַדרעס פון אונדזער טאַכטער אין לאַנדאָן:

Mrs R. Shaffer
 18, Loudoun Road
 LONDON N. W. 8

גריסט און קושט אייער ליבע טאַכטער און זון.

מיט האַרציקע גרוסן
 אייער שלום אַש

שלום אַש צו זײַן פרוי

ניו-יאָרק, 1956

מיין טייערע, הייליקע מאַדזשע-לעבן,
 מיין איינציקע ליבע טאַכטער,
 אַלזאָ איך בין אָנגעקומען. ווי אַזוי — ווייס איך נישט. דאָס פּלײַען פון לידע
 נאָך רוים איז געווען נישט שלעכט, געווען זייער מיד. גערוט אַ שעה און
 פון פינף ביז אַכט קיין אַמסטערדאַם. אַ לײַכט און גוט פּלײַען.
 אין אַמסטערדאַם האָבן מיך אָפּגעוואַרט זשורנאַליסטן, גענומען פּאָטאַ-
 גראַפיעס און אינטערוויען, געשיקט אַ גרוס צו — — — דורך די צײַטונג-
 גען. צען אַ זייגער בין איך איינגעשטיגן אין דעם שענסטן און באַקוועמסטן
 עראַפּלאַן, וואָס איך האָב געזען, פון ק.ל.מ., דאָס פּלײַען קיין ניו-יאָרק
 נעמט 14 שעה, דירעקט אָן אָפּשטעל. געשלאַפּן מיט איבערייסענישן, דאָך
 געשלאַפּן זעקס-זיבן שעה. אַרום זעקס אין דער פּרי אָנגעקומען קיין ניו-
 יאָרק.

יעדער באַאַמטער, סײַ די האַלענדישע, סײַ די אַמעריקאַנער האָבן מיך באַ-
 האַנדלט מיט רעספּעקט און ליבע, אַפילו די קאַלירטע טרעגערס האָבן מיך
 האַרציק באַגריסט, אָפּגערעדט פון די אינספּעקטאָרן און אימיגראַציע-
 באַאַמטע. אַלע האָבן זיך געפּרייט מיט מיר. אַלע האָבן געפּרעגט, צי איך
 בין שוין צוריקגעקומען קיין ניו-יאָרק צו בלײַבן.

אין ניו-יאָרק איז פּאַר אַ פּאַר טעג אַראַפּגעפּאַלן אַ שניי, אַבער ווען איך
 בין אָנגעקומען האָט די זון געשײַנט און עס האָט מיר זייער געפּעלן. איך
 האָב זיך געפּרייט מיט ניו-יאָרק. איך האָב געפּילט, אַז ניו-יאָרק איז אַ
 היים, אַמעריקע געוויס.

געטראַפּן בײַם האַטעל יאָן¹, ער זעט אויס גוט און גייט פיל בעסער אָנגע-
 טאָן. מיר זענען אַרויפּגעפּאַרן צו משה² אין זײַן ביוראָ. מיר האָבן גע-
 געסן צוזאַמען פּרישטיק, דערציילט זיי פון אונדזער הויז אין ישראל. משה
 האָט זיך זייער געפּרייט וואָס איך בין געקומען צו דער בר-מצווה. מײַקל³
 וואַרט נאָר אויס אויף מיר. ער האַלט זיך אין איין איינחוזין די הפּטרה און
 האָט „טרעמע“ ווי אַן אַקטיאָר פּאַר דער ערשטער אויפּפירונג.
 מאַרגן, שבת, גייען מיר אין שול אַרײַן. די שול איז אַן אַרטאָדאָקסישע,
 זיי ווייסן אַז איך קום.

דער עמפּאַנג איז אין אַ פּריוואַטן רעסטאָראַן, 56 מענטשן, פיל קינדער
 וועלכע וועלן געבן אַ קאַנצערט.

צוליב פראַנסיס⁴ קראַנקייט וועלן מיר נישט זײַן צוזאַמען ביים סדר, משה מיט מינקל גייען צו פראַנסיס משפּחה. יאָג, סילוויאַ⁵ און איר, וווּ אַנדערש. גוט וואָס דער האַטעל האַט מיר געגעבן אַ גוטן, שיינעם צימער. איר בין אַוועקגעפאַלן און אינגעשלאָפן, געשלאָפן ביז צוויי אַזייגער. פיר אַזייגער קומט משה אַפּנעמען דאָס טליתל פאַר מינקל. די לופט איז ערלעך, עס איז הינט זייער שיין, שניי געפינט זיך נאָך אין די גאַסן, נאָר די זון לעקט עס אויס און טריקנט עס אויס. איר קוש דיך און ליב דיך זייער.

דיין שלום

219

ניו־יאָרק, 1956

מיין טייערע, איינציקע מאַדזשע־לעבן, אַלזאָ, די בר־מצווה איז שוין אַדורכגעגאַנגען, און די פריידענקענדיקע פראַנסיס¹ האַט דווקא געוואַלט, אַז מינקל² זאָל האָבן די בר־מצווה אין אַ זייער רעליגיעז־פרומער שול. די בר־מצווה איז געווען אין אַ קליינער, אַלטער שול אין גריניטש־ווילעדזש. שבת אין דער פרי איז אַראָפּגעפאַלן אַ שרעקלעכער שניי. געווען אַ שטורעם. מינקל האַט געלייענט די הפטרה זייער שיין. דער רבי, זייער אַ רעליגיעזער און אַרטאָדאָקסישער, האַט גע־האַלטן אַ רעדע. ער האַט דערמאָנט, אַז איר בין געקומען ספעציעל צו פליען פון ישראל. איר האָב געלאָזט מאַכן אַ מי־שברך, אַ בענטשן פאַר דיר, און אַ תפילה פאַר דיין געזונט.

ערשט שפעטער איז געווען די אויפנאַמע אין אַ רעסטאָראַן. אַלע קינדער פון זיין קלאַס, יידן און קריסטן, יינגלעך און מיידלעך, האָבן געטאַנצט און זיך זייער געפרייט מיט מינקל. מינקל אין אַ טלית און אין אַ קאַפל האַט געטאַנצט מיט אַ קאַטויליש שיקסעלע. עס איז געווען דער ריכטיקער גייסט פון אַמעריקע.

איר האָב געמוזט קומען, נאָר דאָס פליען איז געווען אַ ביסל צו פיל פאַר מיר. איר פיל זיך מיד, שוואַך, און קוים וואָס איר האַלט זיך אויף די פיס. צוויי טעג איז געווען קאַלט, הינט איז שיין און וואַרעם. אַלע זאַגן, אַז דער ווינטער איז שוין פאַרבײַ.

אַלזאָ, איר ווייס, איר קאָן נישט מער זײַן אַליין, איר שלאָף נישט ביינאַכט,

איר נעם שלאָף-פּילן, און אויפן צווייטן טאָג פּיל איר זיך שוואַך און „שייקי“; איר וויל און איר מוז פאַרן קיין לאַנדאָן. אין לאַנדאָן איז דאָס וועטער זייער שיין, און איר האָב דאָס געפּיל, אַז אַזוי ווי איר וועל אַרײַנ-קומען אין שטוב, וועל איר זיך פּילן בעסער. איר קאָן נישט מער זײַן אַליין אָן דיר. אַז דו קאָנסט, קום ווי אַמשנעלסטן. היינט צום סדר וועל איר זײַן מיט יאָן אין זײַן היים, איר וועל אַפּריכטן דעם סדר נאָר פאַר יאָן, זײַן ווייב און מוטער. משה מיט מינקל גייען צו פּראַנסיס משפּחה. פּראַנסיס פּילט זיך פּיל, פּיל בעסער. זי איז געווען אין דער שול און בײַ דעם עמפּאַנג, זי האָט אויסגעזען זייער שיין. מינקל איז זייער אַ פּײַנער בחור. איר קאָן נישט מער שרײַבן, איר בענק נאָך דיר, איר קאָן נישט זײַן אָן דיר, איר בײַן צוגעבונדן צו דיין נשמה אויף אייביק. איר קוש דיך.

דיין שלום

מיין ליב קינד,

דו ביזט איצט מיין איינציקע האַפענונג, נעם מיט קיין לאַנדאָן אַלץ וואָס דו קענסט, ראַטעווע די מאַמע און קום באַלד צוריק, איר קוש דיך.

דיין פּאַטער

אין דער לופט פון ישראל, 1956

מיין איינציקע געליבטסטע מאַדושע-לעבן, איר זיך אין עראַפּלאַן, איר קוק אַרויס צום ים און וואָס מער איר דער-ווייטער זיך פון דיר, אַלץ נענטער קום איר צו דיר אין מיין געדאַנק. איר פּיל שוין ווי אַ גרויסער עול איז אַראַפּגעפּאַלן פון מינע פּלייצעס. איר ווייס נישט פאַר וואָס? פאַר וואָס פּיל איר אין ארץ-ישראל ווי אַ לאַסט וואָלט געלעגן אויף מיר? צי איז דאָס די לאַנדשאַפּט? צי די מענטשן? עס איז געווען אַ גרויס אומגליק וואָס מיר זענען אַרײַנגעפּאַלן אין בת-ים. בת-ים וואָלט געווען זייער וויכטיק פאַר מיר מיט צוואַנציק

יאָר צוריק, עס וואָלט מיר געגעבן אַ רעאַליסטישן בליק אויף ישׂראל. איך וואָלט געלערנט פון טאַג-טעגלעכן לעבן, פון די צרות און שוועריקייטן, פון ווירקלעכן פּיאַנערן-לעבן — היינט בין איך צו אַלט דאָס אַלץ אויפֿ-צונעמען. איך קאָן נישט מלחמה האַלטן מיט פּליגן, מיט ווינטן, מיט קעלט, מיט פרומע ייִדן. איך וויל מנוחה, מנוחה און איך באַדאַרף, ווי דו, עס זאָל ווער אויפפאַסן אויף מיר.

איך רו אויף דער ריזע, איך טראַכט פיל פון דער אַרבעט, וואָס איך וויל טון, און דאָס העלפט מיר זייער פיל צוריק צו געווינען מיין גלייכגעוויכט. יעדנפאַלס איז גוט וואָס מיר וועלן פאַרברענגען דעם זומער בייִ רותן¹. איך וועל זיך פילן פרייער און געפינען די באַגייסטערונג אַנצוהייבן צו אַרבעטן. דאָס איבעריקע וועלן מיר שפּעטער זען. רותקע-לעבן, פאַס אויף אויף די צוויי ביכער. איך קוש דיר, מיין זיסע מאַדזשע-לעבן.

דיין שלום

221

צו דער משפּחה פון דוד בן-ארי

[לאַנדאָן] 6.7.57

לידידינו הנאמנים משפּחת בן-ארי בבתי-ים, מיר זענען דאָך גאָט צו דאַנקען אַנגעקומען קיין לאַנדאָן. מיר האָבן גע- האָט אַ שווערע און שלעכטע ריזע. אַלע אונדזערע שוואַים זאָלן אַוועק- פאַרן פונעם וואַרעמען ארץ-ישׂראל צו דעם קאַלטן לאַנדאָן — דערפאַר האָט אונדז גאָט געשטראַפט. וואָס האָט אונדז געפעלט אין ארץ? געבאָדן זיך יעדן טאַג, געזעסן אויף אונדזער „פאַרטש“ און געפרייט זיך מיט די קינדערלעך, וואָס מאַכן לעבעדיק אונדזער געסל. קודם פל אַז מען פאַרט אַפּ פון ארץ קיין לאַנדאָן זאָל מען נישט פאַרן מיט דער האַלענדישער ליניע בייִטאַג, וואָרום מען מוז טריפה ווערן. איך האָב נישט געוויסט, און נישט געחלומט וועגן דעם, אַז מיר מוזן זיך אַפּשטעלן אין מינכען און דאַרט עסן מיטאַג. דאָס עסן אויף דער לופטשיף איז טריפה-דייטש, גע- פעפערט אַז מען זאָל מוזן טרינקען אַ סך ביר. אַנשטאַט אַ בעפּשטיק ווי עס איז געשריבן אין דער מעני פון דער שייף האָט מען אונדז דערלאַנגט

דייטשן מינכענער גולאש. מען האָט אונדז אָוועקגעזעצט ערשטע קלאַס ביי דער [אָן אָפּגעמעקט וואָרט] ווי מען האָט גאַרנישט געזען נאָר די פּליגלען פֿון דער מאַשין. אַז מען פּאַרט שוין יאָ מיט דער האַלענדישער ליניע מוז מען אַנזאָגן אַלע פּריינד אַז זיי זאָלן נישט אַרונטערקומען קיין לוד און נישט אָוועקנעמען די פּאַר מינוטן וואָס דער אַרעמער „יורד“ האָט צייט אויף אַכטונג צו געבן אויף זײַן באַגאַזש. זיי זענען אָנגעקומען צוויי מינוטן פּאַר דער אָפּרייזע און געוואָרט אויף אונדז — גוטע פּריינד פֿון אַלע ווינקעלעך פֿון תּל-אביב. יעדער איינער האָט געוואָלט האָבן אַ שטיקל פֿון אונדז, און מיר האָבן נישט געהאַט קיין צייט אַרומצוקוקן זיך, צי מיר האָבן דעם גאַנצן באַגאַזש. הכלל, מיר זענען אָפּגעפּאַרן אין די שטעקשיך און מיר האָבן אָוועקגעלאָזט אַלע אַנדערע שייך, סײַ מיין ווייבס און סײַ מיינע אין אַ בלויען נייווי-זאַק. צי מיר ווייסן נישט, צי מיר האָבן דעם זאַק פּאַרלוירן אויפֿן וועג — אין מינכען וווּ מיר האָבן געמוזט אָפּשטייגן? אַדער, ווי מיין ווייב זאָגט, אַז מיר האָבן פּשוט דעם בלויען זאַק מיט די שייך פּאַרגעסן אין דער היים. איך בעט אייך זײַן אַזוי פּריינדלעך אַריבער-צוגיין און צו זען צי דער זאַק מיט די שייך ליגט אויף אַ שטול אין גרויסן קאַרידאָר ביי דעם איינגאַנג צו דעם בית-הפּסא. ווען איר געפינט אים דאָרט בעט איך אייך אַזוי גוט צו זײַן אַנצוקלינגען צו מלמד¹ ער זאָל מיר גלייך אַרויסשיקן דורך לופּט דעם זאַק מיט די שייך, וואָרום מיר גייען אַרום באַרוועס. [סוף פעלט]

פ. ס. איך בעט אייך אַזוי פּריינדלעך צו זײַן וויסן לאָזן הער פּאַנער², מיין איבערשרייבער, אַז איך האָב היינט אַרויסגעשיקט דורך לופּט-פּאַסט די ערשטע 7 קאָפיטלעך פֿונעם צווייטן טייל, אַדער צו וויסן לאָזן דער פּאַסט אַז דער איינגעשריבענער פּאַקעט מיט דעם מאַנוסקריפט איז פּאַר מר פּאַנער, רחוב ווייצמאַן 2.

בריוו
פון
מאַטל אַש

פאריז, [?] 192

טייערער שלום,

איך פריי זיך זייער, וואָס דיין פינגער איז בעסער, און איבערהויפט אַז דו פילסט דיר בעסער און ביזט נישט מער אַזוי פעסימיסטיש געשטימט ווי איידער דו ביזט אַוועקגעפאַרן.

דאָ איז פאַר די לעצטע צוויי וואָכן קאַלט און עס רעגנט יעדן טאָג. נעכטן האָט געגאַסן, היינט איז אַ ביסל שענער, נאָר ביטער קאַלט. די נעכט זענען זייער קילע.

ווען איז דיין קור צו ענדע? ווען נעמסטו דיין לעצטע באַד? איך וואָלט געוואָלט [ערגעץ] וווּ פאַרן וווּ עס איז וואַרעם, אפשר גאָר אין זיד-פראַנקרייך, אין סענט-טראַפעז. מאַדאָם פיליכאַווסקי¹ איז געפאַרן אַהין, זי האָט געדונגען אַ קליין הייזל און האָט מיר פאַרגעלייגט אויך צו דינגען אַזאַ הייזל. איך האָב נישט געווסט וואָס צו ענטפערן, ווייל איך ווייס נישט וואָס דו וועסט טון און ווי דאָס וועטער וועט זיין אַז דו וועסט צוריק קומען. אַנדערש וואָלט איך מיט פאַרגעניגן געוואָלט [ערגעץ] וווּ פאַרן וווּ עס איז וואַרעם, אַבער נישט אין קיין האַטעל, עס זאַל קאַסטן ביליקער. איך קאָן אויך מער נישט עסן דאָס פענסיאָן-עסן.

איך האָב אַלץ מורא פאַר דעם קלימאָט דאָ אַז דו וועסט אַהיימקומען. עס איז שוין צייט, אַז מיר זאָלן זיך נישט שפילן אין סענטימענטן. אַז דו פילסט [זיך] איצט אַהיים צו קומען איז נאַטירלעך, אַבער ווי וועסטו זיך פילן דאָ ביים שלעכטן וועטער? אויפשטיין אין דער פרי, אַז זון, אַדער רעגנדיק, וועסטו ווידער ווערן פאַרצווייפלט און טרויעריק. און מיר איז שוין גענוג טרויעריק ווען דאָס וועטער איז שלעכט. מוז איך נאָך אויסהערן דיין קרעכצן און אַכצן.

יעדעס מאָל, אַז דו פאַרסט אַוועק, בענקסטו זייער אַהיים און דענקסט, אַז אַלץ וועט זיך ענדערן. אַבער מענטשן און אויך קלימאָט ענדערן זיך נישט.

און איך פיל זיך נישט גוט, און געוויס, אַז איך פיל זיך נישט גוט, בין איך נישט זייער אָנגענעם (פשייעמנע) און דו האָסט קיין געדולד נישט, און איך לײַד.

איך ווייס, אַז אַלץ איז מײַן שולד. איך פיל זיך אָבער נישט גוט און איך קאָן מיר נישט העלפן. איך פיל זיך פאַסקודנע און פאַר וואָס זאָלסטו לײַדן פון מיר? און עס העלפט מיר אויך נישט אַז דו פילסט זיך שלעכט. איך בין גליקלעך ווען דו פילסט דיך גוט און דו קרעכסט נישט.

דו מוזסט זײַן זייער פאַרזיכטיק, זיך פּרעגן וואָס איז בעסער פאַר דיר, עסטרייך צי טשעכאַסלאָוואַקיע, ווײַל אַז עס איז דיר גוט, איז מיר שוין דערמיט אַ האַלבע הילף, און אַז דיר איז שלעכט, מוז איך צוויי מאָל זאָרגן.

זע זאָלסט ווידער נישט לײַדן אויף שמערצן און נערוועזע דעפרעסיע. לײַג אַוועק אַלע סענטימענטן און ליבענישן. קלער אויסצונוצן דעם זומער גע-זונט צו ווערן, ווײַל אַז דו וועסט געזונט זײַן, וועל איך שוין אויך אויסגע-היילט ווערן.

איך האָף, אַז מײַן בריוו וועט דיך נישט אַרויסנעמען פון דער רוֹיקייט. איך האָב געדענקט, אַז דו דאַרפסט זיך עס גוט איבערלייגן וווּ ס'איז בעסער פאַר דיר. פאַר מיר ווייס איך אַליין נישט וואָס איז גוט.

דיינע מיט מײַן נשמה
מאַטל

מײַן איינציקער, טייערער,

הײַנט איז מיטוואָך, און דעם בריוו פון נתן¹ האָב איך שוין דריי טעג און איך ווייס אַליין נישט פאַר וואָס איך שיק אים נישט צו דיר. דער בריוו איז נישט זייער אָנגענעם.

עס איז שוין נאָטירלעך צו שפּעט דיר צו ראַטן נישט צו שיקן נתנען, אָבער בעסער צו שיקן עפעס געלט, ער זאָל זיך קויפן וואַרעמע זאַכן. און אַז דו האָסט לוסט נאָך פאַריז צוצופאַרן, וואָלט געווען אפשר גוט. דו וואָלסט אים געזען און זײַן סביבה, ווײַל אַז ער זאָל קומען נאָך בערלין איז צוועק-לאָז, אַ שאַד געלט, און פאַר דעם געלט וואָלט ער געקאָנט אַ צײַט איבער-

לעבן. מען מוז זיך אפהיטן מיט אלע מעגלעכקייטן צו זיין מיט אים סענ-טימענטאל. איך דענק, אז שרייבן צו אים, און נאך סענטימענטאלע בריוו, איז זייער נישט קלוג. דאָס רעכענען זיך און נישט שרייבן צו אים, קומט מיר אָן זייער שווער, נאָר פאַר זיין גוטס וועגן, מוז ער זאָרגן אַליין פאַר זיך. שיקן אים פון צייט צו צייט עפעס געלט, אויב דו האָסט, אויף אַנטון, אויף וועש, אויף שיר, איז עפעס אַנדערש. אָבער ער איז אַ שלעכטער יונג, און אַז עס איז ווער אָן עגאַניסט אין אונדזער משפּחה, איז ער דער גע-פערלעכסטער. ער איז אָן עגאַניסט צו אַ צווייטן, אָבער נישט צו זיך.

נאָר אַז דו האָסט שוין דעפעשירט און ער קומט, איז פאַרפאַלן. אַז דו זאָלסט פאַרן נאָך פאַריוו, וואָלט געווען בעסער, כאַטש איך בין אייפער-זיכטיק.

איך בין אַזוי פאַרליבט, אַז איך האָב מורא פאַר דיר, איך וויל אויך נישט זיין אַליין, איך בענק...

דיינע בריוו זענען אַזעלכע שיינע, גוטע, רוזקע, מיט אַזויפיל הומאָר. פאַר וואָס שרייבסטו נישט עפטער, איך בעט דיר.

די שול-אַרגאַניזאַציע פאַרנעמט מיר צו פיל צייט און געזונט און איך וועל זען פון דער קומענדיקער וואָך זיך אַפּצוזאָגן. שוין צוויי מאל געקאַלעקט * געלט פאַר זיי, איינמאל דעם לעצטן אָונט פון קלאָראַ יונג² און נעכטן אין קאַמינסקיס [טעאַטער] ביי זשיטלאָווסקיס³ פאַרלעזונג.

איך בין געווען ביי די פּרילוצקיס, זיי האָבן שיינע בילדער, מעבל. אַז דו וועסט טרעפּן זאַק⁴ אַדער שאַגאַל⁵, זאָלסטו אומבאַדינג ברענגען פון זיי בילדער, עס איז אַזוי פּוסט ביי אונדז.

דעם אַפעלבויים⁶ אייל-בילד „דער יאַרמאַרק“, וואָס דו האָסט געזען, איז זייער שיינ, איך האָב די בילדער געהייסן אַהיימשיקן.

באַשטעלט דייַן פּאַליצע פאַר ביכער, באַשטעלט אויך קוילן. נאָר דיר ראַטן וואָס צו טון, דאָ בלייבן, אַדער ווין, בערלין, ווייס איך אַליין נישט. ווי איז מיט וווינונגען?

קלעצקין איז יעצט אַריינגעקומען, ער גייט מאַכן אַ גרויסן פאַרלאַג און ער וויל דייַנע ביכער גלייך אַרויסגעבן. זיי זשע מיר געזונט און שטאַרק.

איך בענק שרעקלעך, נאָר איך קאָן נישט זאָגן, איך האַלט מיר איין, דו ביזט גליקלעך און איך גליקלעכער, וואָס איך האָב דיר.

דיין מאַטל

* געזאַמלט.

קודאָוואַ, 1925

מיין געליבטסטער,

איך האָב זיך ווירקלעך אזוי שלעכט געפילט, אַז איך האָב נישט געקאָנט שרייבן קיין בריוו צו דיר, איך האָב נישט געקאָנט נעמען די פען אין האַנט אַרײַן.

איך בין אַהערגעקומען זייער מיד און שוואַך, איך בין פאַרפאַרן אין קור-האַטעל. דער דאָקטער האָט געפונען, אַז איך האָב זייער אַ שוואַך האַרץ, און [ער האָט] געהאַלטן, אַז איך זאָל בעסער בלייבן אין האַטעל וווּ איך בין, ווייל אין דעם האַטעל זענען דאָ בעדער אויף יעדן שטאַק און עס איז אזוי וויכטיק נישט צו לויפן ווייט נאָך דעם באַדן זיך, נאָר גלייך אין בעט. איך מוז אויך עסן ווייניק פלייש, נאָר פיש און גרינסן. דאָס אַלץ וועל איך אין פענסיאָן נישט האָבן. אין אַ גוטן פענסיאָן אַ גוט צימער וועט מיר ביליקער נישט קאָסטן. איך צאָל אַ טאַג 12 מאַרק, אומגעפער אזוי פיל ווי ביי געניע אין אַטוואַצק.

אין אַנהייב האָב איך נאָך געהאַפט, אַז דו וועסט קומען פון בערלין, דער האַטעל וואָלט דיר געפעלן. נאָר פאַר דיר איז בעסער וואָס ביזט נישט געקומען. דער פלאַץ און די געגנט זייער שיין, נאָר קיין קאַלט וואַסער צום באַדן זיך, קיין מענטש וואָס שפילט טעניס. אויך רות האָט נישט מיט וועמען צו שפילן זיך, בלויז אַלטע, אוראַלטע מענטשן, אַן אויסגעשפראַ-כענער פלאַץ פאַר האַרץ-ליינדניקע. פאַר מיר איז דאָ זייער גוט, דער דאָקטער זאָגט, אַז איך וועל דאָ קומען צו זיך, גאָט זאָל געבן.

עס איז מיר אַ ביסל אַ שאַד רות,¹ ווייל העלפן מיר קאָן זי נישט, און זיצן מיט אַלטע ווייבער און מענער איז אויך נישט קיין פאַרגעניגן. ווען דו וואָלט פון ברעסלוי מיטגעפאַרן, וואָלטו זי גענומען מיט זיך.

דער דאָקטער צו וועלכן ד"ר לעווין² האָט מיך עמפּפּלעט איז מער נישטאַ, נאָר אויף זײַן פלאַץ איז דאָ אַ ד"ר קאָן פון ברעסלוי. ער איז אַ האַרץ-ספעציאַליסט און אויך זײַן פרוי איז אַ דאָקטער. געוויס, אַז זיי האָבן גע-הערט ווער איך בין, האָבן זיי זייער פריינדלעך גערעדט מיט מיר, געוויזן מיר דײַנע ביכער פון פישערס³ פאַרלאַג, געווען זייער אַנטציקט, אזוי ווי אַלע דײַטשע רופאים. עס איז זייער אַנגענעם, אָבער צו געלט קומט עס נישט... פאַר די ערשטע צען טעג האָט ער גערעכנט 60 מאַרק, איך האָף אַז ווייטער וועט עס ביליקער זײַן.

דאָס טווענדזן און בייסן איז אין גאַנצן פאַרביני, עפעס ווי אַ נס. אַזוי ווי מען פאַרט אַרויס פון פּוילן, בייסט נישט מער. איך האָב דיר אַזוי פיל וועגן ביזנעס געדרייט אַ קאַפּ, איך בין אַזוי פאַר-לירן אין דעם קור-עסק אַז איך פאַרגעס אַז איך בין אַ מענטש, וועלכער פילט און בענקט און ליבט נאָך וועמען.

איך קוש דיר
דיין מאַטל

225

ניצע, 1931

טייערער שלומשי,
איך פריי זיך אַזוי שרעקלעך מיט דיין קאַרטע און פאַטאַגראַפיע און אַז דו שפילסט גאַלף און גייסט רייטן. דו קענסט דיר גאַרנישט פאַרשטעלן ווי גליקלעך איך בין פון דעם. דו ביזט שוין געווען אַזוי אומגליקלעך, דו האָסט געמיינט, אַז די וועלט גייט אונטער. האָב איך דיר אַלעמאַל געזאָגט, אַז דו זאַלסט נישט זאַרגן. איך פיל זיך בעסער דערפאַר וואָס דו פילסט זיך בעסער.
זיי מיר געזונט און שטאַרק, און ספעציעל פאַר דיר אַליין.

דיין מאַדזיע

226

[1931]

טייערער,
געקריגן דיין בריוול און טעלעגראַמע. איידער איך האָב געקריגן דיין טעלעגראַמע, האָב איך זיך געפילט קאַמיש, אַזוי ווי אַ קינד וואָס וויל זיין גוט און פרום און קאָן נישט. איך האָב געפילט אַז עפעס פעלט מיר און

243

בין געוועזן טרויעריק. יעצט בין איך גליקלעך, איך האָב אַ גאַנצע נאַכט געחלומט פון דיר און געבענקט. איך דאַנק דיר און וואָרט אויף דיר.

דיין אין גאַנצן
מאַטל

227

ניצע, 4 נאָוועמבער 1933

טייערער שלום,

נאָר וואָס דערהאַלטן דיין טעלעגראַם, אַ דאַנק אַ האַרציקן דערפאַר. איך האָף צו קריגן פון דיר און פון די קינדער אַ בריוול. שרייבט עפּטער, איך וואָרט אויף אַ וואָרט.

איך פריי זיך וואָס דו פילסט דיך גוט און אַז דאָס וועטער איז גוט דאָרט. אַז דו פילסט דיך גוט, בלייב ווי לאַנג דו קאַנסט.

פון די קינדער אין אַמעריקע קיין וואָרט נישט. איך פאַרשטיי נישט פאַר וואָס זיי האָבן נישט געענטפערט אויף מינע לעצטע בריוו.

איך האָב נעכטן געקריגן זעקס ביכער פון „פאַטנאַם“¹ דורך גאַלאַנץ² פון ענגלאַנד. איך האָף, אַז דו האַסט שוין וווּ געזען אַן עקזעמפלאַר פון דער אַמעריקאַנער אויסגאַבע. מיר געפעלט זייער די „פאַטנאַם“ אויסגאַבע. דאָס פאַפיר איז ליכטיק און געדרוקט מיט גרויסע בוכשטאַבן (געוואָלט שרייבן אותיות). דער איינבונד און די הילע זייער אימפרעסיוו, געמאַכט מיט גוטן געשמאַק. זאָל איך צושיקן אַן עקזעמפלאַר צו דיר?

איך וואָלט געוואָלט שיקן די קינדער קיין אַמעריקע יעדן אַ בוך, נאָר איך וויל וואָרטן, דו זאָלסט שיקן פון לאַנדאָן מיט דיין צושריפט פאַר יעדן. עס וועט זיין מער אויפגעלעגט ביי זיי.

קיין געלט איז פון פינקעלשטיין³ נישט געקומען. פון דער אַדמיניסטראַציע פון „היינט“⁴ איז געקומען אַ רעכענונג, און ווי אַלע מאָל שיקן זיי אַרויס אין אַ פאַר טעג אַרום דעם טאַטן⁵ נישט מער ווי 50 זלאַטעס. איך שרייב זיי היינט, זיי זאָלן אים שיקן 100 זלאַטעס.

איך שיק דיר וואָלדעקס⁶ בריוו. זיי מיר געזונט און שטאַרק, און פאַרגעס נישט צו שרייבן צו מיר. איך קוש דיך און האַלדו דיך.

דיין מאַטל

ניצע, 12טן נאוועמבער 1933

מיין טייערער שלומשי,

די אויסשניטן זענען ווונדערבאר. ליטעראריש איז דאָס בוך אַ קאַלאַסאַלער דערפאַלג, און אַזוי ווי עס איז פאַר ענגלאַנד נישט קיין גרויסער פּרייז, דאַרף עס זיך פאַרקויפן מער, זאָל מען האָפּן.

קאַנסטו נישט קריגן אַ ביסל געלט בײַ גאַלאַנץ¹ אַז דו זאָלסט דיר און רות² קאַנען עפעס קויפן? און וווּ איז „פאַטנאַמס“³ טאַנטיעמע? מוז דען אַלץ גיין דורך בראַדליי?⁴ דאָס איז אַלץ טרויעריק. זע אַפּצומאַכן מיט גאַלאַנץ, אַז יעדעס מאָל, ווען ער שיקט געלט דורך בראַדליי, זאָל ער דיר שיקן אַ דופּליקאַט אַזוי אַז דו זאָלסט בראַדליי קאַנען קאַנטראַלירן.

בעט אויך גאַלאַנץ, צי ער קאַן נישט דיר פאַרבינדן מיט „פאַטנאַם“, אַז „פאַטנאַם“ זאָל האָבן אונדזער דירעקטן אַדרעס און אַז מיר זאָלן וויסן אַלץ וואָס קומט פאַר אין אַמעריקע מיט דעם בוך. דו מוזסט שרייבן אַ בריוו „פאַטנאַם“ פון לאַנדאָן און שטעלן זיך מיט אים אין פאַרבינדונג דירעקט. דו דאַרפסט דאָך קריגן אַ פּראָצענט פון יעדן פאַרקויפטן בוך, און אַז ער האָט אַפּגעדרוקט 7.500 און גאַלאַנץ 8.000, קומט דאָך דיר אַזוי-פיל און אַזויפיל פּראָצענט. ווייסטו וויפיל פּראָצענט זיי צאָלן דיר? דו מוזסט דאָס אַלץ אין לאַנדאָן זיך דערוויסן. דו האָסט געאַרבעט די לעצטע יאָרן אויף דעם אַלעם אַזוי שווער אַז דו קאַנסט עס נישט יעצט פאַרנאַכ-לעסיקן. ווען דו ביזט אין דער היים און אַרבעטסט, פאַרשטיי איך, אַז דיין אַרבעט איז וויכטיקער ווי דאָס געלט. אָבער יעצט, אַז דו ביזט אין לאַנדאָן און שווייז זיך אָנגעשטרענגט, זע אַלץ צו ברענגען אין אַרדענונג אַז דו זאָלסט נאָך דעם „תהילים י״ד“ נישט דאַרפן ווידער אַזוי שנעל און שווער אַרבעטן. אויב נישט יעצט, ווען עס איז אַלץ אין אַזאַ געהויבענער שטי-מונג, וועסטו מער קיין געלעגנהייט נישט האָבן.

יעצט וועגן דער אידעע וועגן שטאַקהאַלם. ערענפרייז⁵ וויל מיר זאָלן קומען. איך דענק אַז קיין שטאַקהאַלם דאַרפסטו נישט פאַרן. דאָס פאַרן קיין שטאַקהאַלם וועט נישט האָבן קיין טעם יעצט. דאָס מוזסטו נאָך אַפּ-וואַרטן. נאָר אַז איך לעז די קריטיקער און זע, אַז זיי פאַרשטייען יאָ דיין בוך, אַז זיי האָבן עס ליב, אַפילו די וואָס טאַדלען עס, דענק איך, אַז עס איז יאָ רײַף, אַז דו קאַנסט קריגן דעם נאָבל-פּרייז. איך שרייב דאָס נישט דערפאַר, ווייל דו ביזט מיין מאַן, נאָר גאַנץ אַביעקטיוו, אַלגעמיין. אַז בונין⁶ האָט יעצט געקריגן (איך ווייס נישט פאַרוואָס, נאָר איך האָב זיך געפּרייט), און איך ווייס אויך דיין מיינונג וועגן בונין. און איבערהויפט

האָט מיך געפרייט וואָס אַן אַרעמער עמיגראַנט אָן אַ לאַנד האָט עס געקריגן.

ווייל צו געבן אַ פרייז און געלט אַלטע, רייכע מענטשן ווי סינקלער⁷, האָט מיך זייער קאַלט געלאָזט. נאָר יעצט, נאָך בונינען, און נאָך דער אויפנאַמע פון דער ענגלישער און אַמעריקאַנער קריטיק, איז אַבסאָלוט רייף דער נאָבל-פרייז אויך פאַר דיר.

אַזוי ווי איך שטעל זיך פאַר יעצט, דאַרף קיין רעגירונג, קיין אַקאַדעמיע, נישט פאַרשלאָגן. עס איז גענוג אַ פאַר גוטע פריינד — גאַלאַנץ, זשאַל-נאָי⁸ און אַ פריינד אַ שריפטשטעלער און ערענפרייז. און אפשר אויך די יוון-אַ דערצו, פון דער יודישער זייט. איך דענק, אַז אַן איינפאַכער בריוו פון יוון-אַ און פון גאַלאַנץ און פון זשאַלנאָי אויפן ריכטיקן אַדרעס איז זייער וויכטיק, און וואָס שנעלער אַלץ בעסער, ווייל עס נעמט יאָרן רייף צו ווערן. וועגן בונין און גאַרקוי⁹ רעדט מען שוין זייער לאַנג. עס מוז קומען אַ ליידיק יאָר, ווען די רעגירונגען זענען פאַרנומען מיט אַנדערע זאַכן. איך ווייס נישט, אפשר דורך דעם סעקרעטאַר פון „פען“ אַדער אַן אַנדערער פריינד, וואָס זאָל וואַרפן די אידעע גאַלאַנצן.

און דווקא יעצט נאָך בונינען, וועט גאַלאַנץ פאַרשטיין, אַז עס איז מעגלעך. ווען איך וואָלט נישט געווען דיין ווייב און איך וואָלט געהאַט מער געזונט און קרעפטן, וואָלט איך עס געקאַנט דורכפירן, אַפילו מיט קליינע מיטלען. דערפאַר דענק איך אַז דו מוזסט, דו דאַרפסט זיך איינמאַל יעצט אַנטערענ-גען און זיך באַפריינדן מיט גאַלאַנץ. איך האָף, אַז זשאַלנאָי וועט מיט-העלפן, נאָר ער איז נישט אַזוי וויכטיק ווי גאַלאַנץ אין ענגלאַנד. און עס איז דאָך אויך וויכטיק אין גאַלאַנצס אינטערעס, ער וועט דאָך שטאַלץ זיין מיט אַזאַ זאַך, ספּעציעל יעצט, ווען ער זאָגט, אַז דאָס בוך געפעלט אים אַזוי שרעקלעך. ער קריגט אויך פיל קאַמפלימענטן פאַר דער אויס-גאַבע און פאַר די איבערזעצער¹⁰.

איך דענק, אַז דו מוזסט בלייבן ביז דעם 28סטן און זיין ביי גאַלאַנץ אויף דער אויפנאַמע. מען האָט מיר אין לאַנדאָן דערציילט, אַז אויף די אויפ-נאַמעס איז גאַנץ לאַנדאָן און די גאַנצע וועלט וואָס [געפינט זיך] איז אין לאַנדאָן, דאָרט פאַרטראָטן. דו קאַנסט נישט אַוועקמאַכן אַזאַ געלעגנהייט, צו זיין נאָך צוויי וואָכן אין לאַנדאָן איז קיין אַפּקומעניש נישט.

איך וועל זיך נאָר פרייען וואָס דו ביזט מיט רות און אַז זי האָט עפעס אויך פון דיר. די לעצטע יאָרן ביזטו אַזוי פאַרנומען אַז דו האָסט גאַר קיין צייט נישט געהאַט צו ענטפערן אַ קינד און אַפילו מיר. איך שיק דיר מאָרגן די „פאַרווערטס“-קאַפיטלעך.

דו דאַרפסט און מוזסט זיין מער מיט מענטשן און זיך צוגעווינען צו זיין אַליין, אַז מיר. איך אַרבעט אויף זיך אויך צו קאַנען זיין אַליין. און עס

איז בעסער פאַר אונדז ביידע און פאַר אונדזערע נערוון אין די איבער-
גאַנגט-יאָרן צו זײַן אַליין. איך קוש דײַך הערצלעך און ליב דײַך זייער
שטאַרק.

דײַן מאַטל

229

לאַנדאָן, 1934

טייערער שלום,

מזל טוב דיר! רות¹ איז ווירקלעך אַ העלדין, דו זאָלסט זען ווי זי האָט
זיך באַהערשט. איז נישט ווונדערבאַר ווי זי האָט געוואָרט אויף מיין
קומען?

אַנגעקומען מיטוואָך אָוונט, האָט זי אַליין מיך דערוואָרט אויף דער באַן.
זי האָט שוין אויסגעזען צו זײַן אין די הויכע חדשים, נאָר דאָס פנים קליין
און קינדיש. אין דער היים האָט זי נישט איין מינוט גערוט: אפשר דאָרף
איך דאָס און אפשר פעלט מיר עפעס. זי איז געווען רירנדיק צופרידן און
גליקלעך. מיט אַזוי פיל פרייד און גליק האָט זי די אַלע בלומען אַראַנזשירט,
און מיט די מאַנדאַרינען האָט זי זיך געפרייט ווי אַ קליין קינד.

נעכטן אַ גאַנצן טאָג האָט זי זייער שיין אויסגעזען און נאַטירלעך. מיר
האַבן געזאָלט אַרויסגיין צוזאַמען אויף אָוונט-ברויט און אַזוי שמועסנדיק
גיט זי אַ זאָג: עס הייבט זיך אָן. איך האָב גלייך פאַרשטאַנען, אַז דאָס איז
עס. די נערס איז גראַד נישט געווען אין שטוב. געוואָרט אַ ביסל און אַפּ-
גערופן דעם דאָקטער. ווען דער דאָקטער איז געקומען, האָט רות שוין
געפילט שטאַרקע ווייען. ער האָט אַנגעקלונגען אין נערסינג-האַז, און
דאָרט האָט רות צוויי באַנאַכט מיט מזל געהאַט אַ מיידעלע². זיי האָבן
געוואָלט האָבן אַ מיידעלע.

רעדזי³ קומט יעצט צו פאַרן. אַלץ איז געגאַנגען אַזוי שנעל, אַז ער האָט
אַפילו די טעלעגראַמע נישט באַקומען אין צײַט.

דער דאָקטער איז אַ פּײַנער מאַן, ער האָט מיר געגעבן אין אָוונט אַ
מעדיצין און איך בין אַ פאַר שעה געשלאָפן.

איך קוש דײַך

מאַטל

247

לאַנדאָן, 1934

טייערער,

רות איז שוין ווונדערבאַר, זי האַלט זיך אַזוי ווי זי וואָלט גאַרנישט געווען
אַ שטאַטיש מיידל, נאָר פון דאָרף, אַזוי נאַטירלעך און שנעל צו האַבן דאָס
ערשטע קינד, און נישט אַ ביסעלע היץ. גאָט זיי דאַנק!

דאָס קינד זעט אויס שוין היינט זייער באַחנעוודיק, אין גאַנצן ווי רות האָט
אויסגעזען, ווען זי איז געבוירן געוואָרן. עס איז גוט זי צו אַבסערווירן ווי
זי האַלט זיך ווי אַ מאַמעלע און זי איז שרעקלעך גליקלעך, און 'אויך
רעדזי שטראַלט פאַר גליק. עס איז ווונדערבאַר ווי זיי ליבן זיך.

איך מוז דיר שרייבן וועגן די בלומען און פרוכט, דו זאָלסט נישט זיין אַזוי
מוראדיק. דער מאַן פון די קאַסטעמס פרעגט מיך, וואָס איך האָב אין די
קיישלעך. בלומען, זאָג איך, 7.000 נעלקן און נאָך פעלד-בלומען. ער
לייגט מיטן קרייז אַ צייכן אויפן קיישל און פרעגט, וואָס איז אין דעם
צווייטן? מאַנדאַרינען, 150 מאַנדאַרינען, זאָג איך. ער לייגט ווידער אַ
צייכן. און ווען איך וויל אים געבן מיניע שליסלען אויפצופענען די זאַכן,
פרעגט ער מיך, ווי לאַנג איך בלייב אין ענגלאַנד. פון פיר ביז זעקס וואָכן,
ענטפער איך. ער צייכנט אַלע מיניע זאַכן און גייט אַוועק. ער האָט אַפילו
נישט אַ קוק געטון אויף די זאַכן. ווען ער וואָלט לענגער געבליבן, וואָלט
איך אים אַרומגענומען. האָב איך אויסגעשריגן :

You are the best customs I know.

און זיי זענען געווען צופרידן און געשמייכלט גוטמוטיק.
איך קוש דיך און ליב דיך זייער שטאַרק.

מאַטל

פאַריז, [?] 193

טייערער שלומשי,

עס איז זייער טרויעריק, וואָס דו פילסט זיך נישט גוט. דאָס וועטער איז
שלעכט און צו דעם — אַ שלעכטע שטימונג.

דאָ איז נאָך זייער וואַרעם. עס האָט שטאַרק גערעגנט, געדונערט און גע-
שטורעמט, אָבער עס האַלט נישט לאַנג, די זון קומט דאָך באַלד אַרויס און
עס ווערט שוין.

איך האָב דיר, דאָכט זיך, געשריבן אַז עס איז אַנגעקומען נתנס¹ נײַ בוך
מיט אַ גאַנץ גוטער קריטיק אין „ניו-יאָרק העראַלד“. און אין „פּאַר-
ווערטס“ האָט ראָגאַף² דאָס בוך זייער געלויבט. איך האָב עס געלייענט,
נישט אין גאַנצן, אָבער כמעט אַדורכגעלייענט, ווייל אַ פּאַר קאַפיטלעך
האָב איך געלייענט פּרײַער שוין. אויף מיר מאַכט דאָס בוך אַ שווערן
אינדרוק. דאָס בוך איז דאָס טרויעריקסטע, האַפענונגסלאָזע, דערדריקנ-
דיקסטע וואָס איך האָב געלעזן. די מענטשן זענען אומנאַרמאַלע, משוגענע,
פאַרדאַרבענע און שרעקלעכע. אַז אַן אייראַפּעער זאָל דאָס לייענען, וועט
ער האָבן אַ שיינעם באַגריף וועגן אַמעריקע! עס איז נישטאָ קיין האַפּע-
נונג, קיין זונענשטראַל אין דעם גאַנצן בוך. עס ווערט זייער טרויעריק פּאַר
נתנען, אַז ער מוטשעט זיך אַזוי און מאַכט זיך אַזוי אומגליקלעך, שטרענגט
זיך אַן אומגליקלעך צו זײַן. ער דערמאַנט מיר מאַדאַם מוטערמילך, אַ
שיינע, געזונטע פּרוי, און זי מאַלט נאָר קריפּלס, קאַליקעס, סוכאַטיקעס.
אויך זי האָט בײַ מענטשן נישט געזען קיין שיינס. איך באַדויער נתנען
זייער. אַז דו ווילסט אים שרײַבן, קאַנסטו רות דיקטירן אין ענגליש.
ראַזענבערג³ האָט געשריבן, אַז ער קומט דירעקט קיין פּאַריז. האַסטו אים
געשריבן, אַז זײַן פּלאַץ אין „דזשוײַנט“ איז שוין פּאַרנומען פּאַר וולאַ-
דעקס⁴ ברודער? וואָס וועט ראַזענבערג טון אין פּאַריז אַן אַ שטעלע?
און אפשר קומט ער נאָך מיט זײַן מיידל. דו מוזסט אים באַלד שרײַבן, ער
איז נאָך אין וואַרשע, ער זאָל מוצאי יום-כיפור אַרויספּאַרן.
שרײַב מער און זײַ נישט טרויעריק. קוש די קינדער, איך פּרײַ זיך וואָס זײ
פּילן זיך גוט.

זײַן מיט לײַב און לעבן
מאַטל

טײַערער, איינציקער,
אַ דאַנק אַ האַרציקן פּאַר דער נעכטיקער טעלעגראַמע אַז דו פּילסט דײַך
גוט און אַז דער עמפּאַנג איז געווען גוט. איך האָב שוין אַזויפּיל פּאַרדרוס

געהאט פון דיין ערשטן בריוו פון ניו-יאָרק. איך האָב שוין באַדויערט וואָס איך האָב דיר געלאָזט אין גאַנצן פאַרן. און צו דעם איז דאָרטן דאָס וועטער אַזוי שרעקלעך, קאַלט, שניי און שטורעמס. איך ציטער ווען איך לייען וועגן דעם אַלעם אין די צייטונגען.

איך האָב געלייענט אין „פאַרווערטס“ וועגן דער וואַשינגטאָנער קאַנפּע-רענץ און אַז דו האָסט געהאַט דערפאַלג און אויך אַז די גאַנצע קאַנפּע-רענץ איז געווען אַ געלונגענע. שוין לאַנג ווי די אַלע מענטשן זענען זיך נישט צוזאַמענגעקומען, צונויפגערעדט. איך פריי זיך זייער וואָס דו האָסט דערצו מיטגעהאַלפן. עס האָט געמוזט זיין אינטערעסאַנט די אַלע מענטשן צו טרעפן. איך האָף אַזוי יעדנפאַלס!

איך האָב געהערט, אַז סטעפּאַן צווייג¹ קומט באַלד צוריק. וואָס איז דער מער מיט אים? זיין פרוי און טאָכטער זענען געווען בײַ מיר, דאָ, און איך האָלט, אַז זי איז אַ זייער פּינע, אינטעליגענטע פרוי. די קינדער פּינן ביז גאָר און זי איז אויך אַ פּינע שריפטשטעלערין. דאָס בוך איז אינטערע-סאַנט און די פּערזאָן וואָס האָט עס געשריבן איז ווירקלעך זייער פּינ, און אַ דיכטעריין, זייער סובטעל. זי האָלט זיך באַשיידן און איך פריי זיך באמת וואָס איך האָב זי אויסגעפונען. ווי האָט ער זיך געהאַלטן אויפן וועג און אין אַמעריקע? גענוג מיט זיי.

גלייך נאָך דיין אַוועקפאַרן האָב איך געמוזט גיין אין בעט אַרײַן אויף צען טעג, מיט מיין אַלטער צרה, מיין אַלטע קרענק. דאָס האָט מיך שרעקלעך אַפּגעשוואַכט, און עס איז קאַלט, און ווען עס איז קאַלט, קאָן איך זיך קיין עצה נישט געבן.

איך האָב צום סוף זיך געראַטעוועט, איך בין אויף פיר טעג געגאַנגען אין אַסטאָריאַ-האַטעל און זיך אויסגעוואַרעמט. געוויס, ווען איך וואָלט גע-פילט אַז איך קאָן זיך דערלויבן, וואָלט איך לענגער דאָרט געבליבן, אָבער אַז איך דערמאָן זיך אַז מיר זענען איבעראַל שולדיק געלט, גאַרנישט איז באַצאַלט, און פון וואַנען געלט צו נעמען איז קיין אויסזיכט, קאָן איך זיך אַזאַ לוקסוס נישט דערלויבן.

אַזוי ווי איך זע, האָסטו רעכט געהאַט אַז פון אַמעריקע וועסטו נישט קאַנען קיין עקסטראַ געלט פאַרדינען, נאָר גאָט צו דאַנקען דערפאַר און מיר זאָלן נאָר געזונט זיין און ווידער זיין צוזאַמען!

איך האָב געהאַט אויך צרות מיט ראַזענבערגן². דעם טאָג ווען ער האָט שוין דעצידירט אַוועקצופאַרן, האָט ער געקריגן היץ מיט אַ שווערע גריפע און איז געלעגן דאָ אין הויז בײַ אונדז אין בעט אַכט טעג, גוט קראַנק. היינט פאַרט ער שוין אָפּ, איך האָף אַזוי, אַז ער פאַרט. איך גלייב שוין נישט מער.

אַזוי ווי דו זעסט, איז צופיל נחת האָב איך די דריי וואָכן נאָך דיין אַוועק-

פּאַרן נישט געהאַט. איך האָף, אַז היינט מאָנטיק וועט זײַן אַ מזלדיקער טאָג און אַלץ וועט שוין גוט זײַן. האָפּנטלעך אויך בײַ דיר. זײַ נישט בײַז און אומגליקלעך וואָס איך שרײַב נישט. דו ווייסט דאָך ווי שרעקלעך שווער עס איז מיר און ווי שווער עס קומט מיר אָן דאָס שרײַבן. עס איז מיר פשוט אַ שאַנדע צו שרײַבן דאָס, ווייל ווי קאַן עס זײַן איך זאָל נישט קאַנען שרײַבן אַ פּאַר ווערטער, וויסנדיק וואָס דאָס מײנט פּאַר דיר? איין גאַט ווייס וואָס פּאַר אַ שרעקלעכע קראַנקייט דאָס איז פּאַר מיר. האָסטו געזען נתנס³ פּרוי? זאָג זײ, אַז זײ זענען נאַראַנים אויב זײ מײנען אַז מיר זענען קעגן איר. נתן האָט אַלעמאַל ליב צו קאַמפּליצירן זײַן לעבן. ער רעדט זיך אײַן, אַז מיר זענען עפעס קעגן זײַנע וועגן. האָט ער אויס-געטראַכט, אַז מיר זענען קעגן זײַן ווייב. איך געדענק אַז מיר זענען געווען זײער פּײַן צו איר, און ספּעציעל יעצט, ווען זי איז גוט צו נתנען און נתן האָט זי ליב און זי נתנען, זאָלן מיר זײַן קעגן? ער האָט עס אַליין אויס-געטראַכט. אַז מיר שרײַבן נישט איז אַן עוולה, אָבער ער דאַרף אונדז שוין קענען. שרײַבט ער דען צו אונדז אַ מאָל? און עס איז אַ שאַנדע אַז נתן זאָל זיך שפּילן אין ברוגז זײַן. דאָס איז אַ פּוילישע מידה, נישט קײן עכט אַמעריקאַנישע, אַ ספּאַרט דאַרף ער זײַן. שרײַב וועגן די קינדער, גריס זײ הערצלעך, איך קוש דיר.

דיין מאַטל

233

ניצע, 11.2.1935

מײַן טײַערער, איינציקער, עס איז ווירקלעך ווונדערבאַר אַז אין דער זעלבער צײַט ווי דו האָסט גע-הערט טאָסקאַניניס¹ קאַנצערט, האָב איך געהערט אַ קאַנצערט — אַ פעסטיוואַל וואַגנער² — מיט דזשאַרדזש דזאַרדזשעסקו, אַ רומענישער קאַנדוקטאָר [דיריגענט] מיט דעם אַרקעסטער פון מאַנטע קאַרלאַ. דער קאַנצערט איז געווען געטלעך. איך האָב זיך דערפּרישט, און איך ווייס אַליין נישט וואָס איז געווען שענער — „געטערדעמערונג“, אָדער די אידיילע „טריסטאַן און איזאַלדאַ“ — אַלץ איז געווען ווונדערבאַר. איך בין געוועזן וואַכן אין בעט. איך האָב זיך גאַרנישט געקאַנט דער-וואַרעמען — נישט מײַן גוף, נישט מײַן נשמה. איין חולאַת זיך געטשעפעט

צו מיר נאך דער אנדערער, און צום סוף די גריפע. נאך דער גריפע, דער מאגן, איך האב געמיינט, אז איך גיי שוין אונטער. מיט אמאל, מיטאגצייט, האב איך באמערקט אין דער צייטונג א וואגנער-קאנצערט אין „מעדי-טעראניע“. איך בין געגאנגען מיט דושאנען³, און כאטש די מוזיק איז געוועזן טרויעריק, אומבארמהעריציק שטארק, האט עס מיר א שטיק שטיין פון הארצן אראפגענומען און מיך געשטארקט. דורך דער צייט פון קאנצערט האב איך דאס ערשטע מאל פארשטאנען, פאר וואס היטלער האט געקאנט קומען צו אזא מאכט. עס איז מיר דורך א געדאנק, אז היטלער האט געדארפט קומען, געמוזט קומען. די מענטשן זענען שוין אזוי מיאוס, אן שיינקייט, אן גוטסקייט, אן איידלקייט, אן ליבע אז זיי האבן דעם טייוול ארויסגעפאדערט, ארויסגערופן. און מיט רעכט האב איך געקלערט, ער וועט זיי אלעמען גוט טון, ער איז ווירקלעך א שליח פון טייוול, און אפשר גאר פון גאט. גאט האט געזען, אז ער האט שוין קיין מאכט, אז מען הערט אים שוין נישט, האט ער א שרעקלעכע בייטש געשיקט.

די טרערן האבן מיר דאס געמיט לייכטער געמאכט און איך האב זיך געפילט ווי נאך א תפילה זאגן. איך בין געווארן סענטימענטאל.

איך ווייס, מיין טייערער, וואס עס מיינט נישט צו שרייבן, אבער איך בין א מאדנער מענטש, אז איך האב פארדרוס און שטערונגען קאן איך נישט שרייבן.

דיינע בריוו, און ספעציעל דיינע שרעקלעכע פאטאגראפיעס אין „פאר-ווערטס“, האבן מיך זייער טרויעריק געמאכט, ספעציעל די פאטאגראפיע מיט קאהאנען⁴ אין זיין אפיס. ער זעט אויס ווי ער וואלט די גאנצע וועלט אין דער ערד געהאט, אבי ער איז „אב. קאהאן“. און דו נעמסט אלץ אזוי ערנסט, און דו נעמסט דיר אלץ אזוי צום הארצן. און אז עס איז דיר נישט גוט, זעט מען דיר באלד אויף דער נאז. געוויס האב איך מיטגעפילט מיט דיר און איבערגעקלערט ווי שווער דאס איז דיר געוועזן. מען נעמט אבער נישט אזוי שווער אין לעבן, מען מאכט זיך לייכטער, מיט א שפאס, א וויץ, א ביסעלע הומאר. נאך דערצו, אז דו דארפט דארטן נישט בלייבן ווי אנדערע קנעכט. דו קאנסט דיר דערלויבן פרייער צו אטעמען!

איך האב געזען אין דעם „פארווערטס“, אז דו וועסט האבן אן אפשייד-אונט אין טעאטער. איך האף צו גאט, אז דו זאלסט קאנען עפעס האבן מיטצוברענגען, ווייל איך זע נישט אז אן 2.000 דאלאר זאלסטו קאנען אויסקומען מיט די נאענטסטע חובות. אט איז געקומען א בריוול פון ברענער⁵ וועגן די 1.000 פראנק, וואס דו ביזט אים שולדיק. איך האב אים געשריבן, אז ער זאל נאר האבן א ביסל געדולד, א פאר וואכן; אז איך וועל דיר וועגן דעם שרייבן, און אז איך ווייס, אז דו האסט די זאך אויף

דיין געוויסן; און אז דו האָסט נישט פאַרגעסן און בײַ דער ערשטער מעגלעכקײט [וועסטו אים] צוריקגעבן. איצט קומט דער גאַראַנצן, ביימער, מעניוער און קליינע רעכענונגען אָן אַ שיעור.

לאַנגע ⁶ פון האַלאַנד האָט געשיקט אַ טשעק, איך האָב געקריגן אַרום 100 דאָלאַר דערפאַר. און אויך וואַרשע האָט דרײַ מאָל געשיקט צו 500 פראַנק אַזוי אַז איך שטופ זיך דורך. געוויס, ווען דו קאַנסט ברענגען אַ 30.000 פראַנק (2.000 דאָלאַר) וואָלט מען זיך אין דעם גאַרטן געראַטעוועט און דעם ברענער אָפגעגעבן דעם חוב. ער האָט אונדז זייער פּײַן באַהאַנדלט, גאָט זאָל געבן אַז מיר זאָלן אים צו רעכטער צײַט אָפגעבן.

די אַלע געלט-זאַרגן מאַכן מיך שרעקלעך טרויעריק, וויסנדיק ווי שווער עס איז פאַר דיר דאָס אַלץ אויסצואַרבעטן. איך ווייס ווירקלעך נישט, צי די פערמע איז געווען פראַקטיש און אַ ריכטיקע זאַך אָדער אַ פאַנטאַזיע. איך האָף, אַז עס וועט זיך פאַרווירקלעכן: אַ פאַנטאַזיע איז עס אַ שיינע!

עס איז דאָ אויך זייער קאָלט, געוויס נישט אַזוי קאָלט ווי אין אַמעריקע, דאָרט איז אַלץ שטאַרק און גרויס, נאָר רעלאַטיוו איז געווען אַ האַרטער ווינטער און זייער פיל פאַרקילונגען און גריפעס. היינט איז ווונדער שײַן, קאָלט, זייער קאָלט, אָבער זוניק. אַלע אַרבעטן אויפן פעלד.

הײַנט געקריגן אַ בריוול, אַז די 200 אַראַנזש- און ציטירן-ביימער קומען מאַרגן צו אונדז, דער גערטנער און דזשאָן גרייטן דעם באַדן דערצו.

איך פריי זיך זייער, וואָס דו האָסט כאַטש די קינדער געהאַלפן. דו דאַרפסט זײַן גליקלעך וואָס דו האָסט אַנשטענדיקע קינדער און אַז דו קאַנסט זיי העלפן, זיי זאָלן זיך אַרויפאַרבעטן און אַז זיי זאָלן נישט וועגעטירן און בלייבן שטיין אויף איין פלאַץ. הלואי זאָלן זיי אונדז נישט דאַרפן, אָבער אַז זיי דאַרפן אונדז און מיר קאַנען זיי אַ ביסל העלפן, דאַרפן מיר זײַן צופרידן.

איך פריי זיך שרעקלעך וואָס דו קומסט באַלד אַהיים, דו נעמסט דעם „רעקס“ דעם 27סטן פעברואַר.

גריס און קוש די קינדער, זאָלן זיי שרייבן.

איך קוש דיר און האַלדו דיר און וועל גליקלעך זײַן דיר שוין דאָ צו זען.

דיינע מיט לייב און לעבן
מאַטל

ניצע, 1935

מיין טייערער, איינציקער, א דאנק א הארציקן פאר דינע בריוו פון פראהא. איך האב דיך געשריבן א פאר מאל אויף דעם אדרעס פון פרוי פאליאק. איך דענק דו האסט שוין דערהאלטן. איך שרייב דיר יעצט אויפן אדרעס פון מעטראפאל, הלוואי זאלסטו עס דערהאלטן.

איך האב געקריגן 300 דאלאר פון גאלאנץ¹ נאך לאנגן ווארטן. 1.400 פראנק פון „הינט“².

הינט געקריגן פון קולטור-ליגע³ 300 זלאטעס און זעקס פונט פון „די צייט“⁴ אין לאנדאן, אזוי אז מיר גיבן זיך אן עצה, כאטש דזשאן⁵ האט גרויסע צאלונגען. עס וועט זיין א.ק., דו זארג נישט וועגן אונדז.

איך האף דו וועסט קומען מונטער און גליקלעך וואס דו האסט אזא ווינ-דערבאר פובליקום און דו זעסט פאר וועמען דו ארבעטסט. איך גלויב עס איז פאר דיר זייער גוט די ריזע.

נעם נישט אלץ אזוי טראגיש. דו וועסט זען, מיר וועלן זיך אפרוען און זיין גליקלעך אויף אונדזער ריזע צוזאמען. איך פריי זיך שוין שרעקלעך אויף דער ריזע נאך ארץ-ישראל.

איך ליב דיך שטארק.

דינע מיט ליב און לעבן
מאטל

ניצע, 1935

ליבער, איינציקער, איך טעלעגראפיר דיר אז איך וועל קומען קיין זאלצבורג. דערווייל האב איך דיר געשיקט א טעלעגראמע פון ווארשע, אז דו זאלסט קומען קיין לוצערן. דו קאנסט אבער זיין אין ביידע פלעצער. דער ציוניסטישער קאנ-גרעס הייבט זיך אן דעם 20סטן און די „אייזשענסי“¹ נאך דעם קאנגרעס, דאכט זיך אין אנהייב סעפטעמבער.

דזשאָן² זאָגט, אַז ער דענקט נישט, ער קאָן אַוועקפאַרן פון הויז, וויל די ביימער דאַרפן האָבן פיל אַרבעט און אויפמערקזאַמקייט. דערווייל איז דער אויטאָמאָביל קראַנק, ער וויל אין גאַנצן נישט גיין. מסתמא וועט מען אים פאַרריכטן און ער וועט יאָ גיין, נאָר ריזיקירן צו מאַכן מיט אים אַ לאַנגן וועג, טאָר מען נישט.

אַ דאַנק דיר פאַר דינע שיינע קאַרטלעך. עס פרייט מיך זייער וואָס דו פילסט דיר אין אַ גוטער שטימונג. דאָס איז דאָס וויכטיקסטע. איך פיל זיך נישט אַזוי פויגלדיק, נאָר עס גייט נאָך. עס זענען דאָ מאַמענטן ווען איך פיל זיך גוט און מאַמענטן ווען איך בין נישט מיט אַלעמען. דאָס זענען די נערוון, דאָס אַלץ.

שריב מיר באַלד, איך בעט דיר, ווי דו פילסט דיר.

דיין מיט האַרץ און ליב און לעבן
מאַטל

236

1935

טייערער, איינציקער,

היינט אין דער פרי האָב איך זיך ווירקלעך דערפרייט, ווען איך האָב גע-לייענט, אַז ווייזמאַן¹ איז פרעזידענט און סאַקאַלאָו² ערן-פרעזידענט. איך האָב געהאַט דאָס געפיל, אַז דו שטייסט הינטער דעם. איך ווייס, עס איז געווען דיין מיינונג אַז עס איז בעסער פאַר דער זאַך. יעצט קריג איך דיין קאַרטל און איך זע, אַז עס איז אַזוי.

עס פרייט מיך זייער וואָס די סאַקאַלאָווס פילן, אַז דו ביזט זיי אַ פריינד; אַז דו האָסט עס געקאַנט דורכפירן און בלייבן גוטע פריינד, איז אַ גרויסע זאַך. עס איז ווירקלעך נישטאָ קיין זאַך אין וועלכער דו זאַלסט גלייבן, דו זאַלסט נישט קאָנען דורכפירן. דו ביזט ווירקלעך געניאַל און אַ ווונדער-מאַכער.

איך פיל זיך אין אַלגעמיין בעסער, דאָס האַרץ שלאָגט רעגלמעסיקער, נאָר איך בין נאָך זייער שוואַך. אַז איך לעב רויק און טו גאַרנישט, אַזוי ווי אַ פויגל אין וואַלד (אַזוי זאָגט מען), פיל איך זיך פיין און זע אויס גוט.

אין פענסיאָן איז נישטאָ קיין סך מענטשן, נישט צו רוישיק, דאָס עסן איז

255

גאַנץ גוט. דער דאָקטער איז דאָ געווען און האָט מיר געגעבן אַ רעזשים,
דאַכט זיך, אַז איך קום אויף אַ דרך, אויף אַ וועג!
ווען דענקסטו צו קומען אַהיים? דאָ איז נאָך זייער הייס.
וואָס הייסט אַז דו ביזט שולדיק זיי 12.000 שילינג? האָט ד"ר שמיץ³ אַזוי
פיל געלט גענומען? דו מוזסט זיין זייער פאַרזיכטיק, מאַך נישט צו שנעל.
איך קוש דיך האַרציק און בין גליקלעך וואָס איך האָב דיך שטאַרק ליב.

מאַטל

237

ניצע, 1935

טייערער, האַרציקער, געליבטער,
אַ דאַנק דיר אַ האַרציקן פאַר דינע בריוולעך, דו דערהאַלטסט מיך ביים
לעבן מיט דינע גוטע ווערטער.
איך האָב זיך נישט גוט געפילט די גאַנצע וואָך. הינט פיל איך זיך זייער
גוט, הלוואי אויף לאַנגע טעג און יאָרן.
דאָ האָט זיך דאָס וועטער אַ ביסל געענדערט, די נעכט זענען נישט אַזוי
הייס, בייטאָג איז זייער הייס. עס איז נאָר אַ שאַד וואָס איך קאָן זיך נישט
באַדן, דער דאָקטער האָט מיר פאַרבאָטן, און צופיל אין דער זון קאָן איך
אויך נישט מער, אָבער וואַרעמקייט מוז איך האָבן און אין די בערג איז
צו קאַלט.

עס איז געקומען אַ רעכענונג און אַ לאַנגער בריוו פון וואָסער¹ פון דער
קולטור-ליגע², געוויס קומט זיי נאָך געלט. עס איז אַ לאַנגער בריוו און
אַ קורצער חשבון. זאָל איך דיר אים שיקן?
פון „הינט“³ איז געקומען אַ רעכענונג און 712 פראַנק.
פון די פראַנצויזישע שריפטשטעלער איז געקומען 2.700 פראַנק. עס איז
דיר געקומען 3.000 פראַנק, אָבער זיי האָבן פאַרהאַלטן 300 פראַנק פאַר
שטייערן.

זעקס פונט איז געקומען פון „די צייט“⁴. איך האָב זיי נישט אויסגע-
טוישט, ווייל איך ווייס נישט, צי דאָרף דאָס נישט רות יעצט, און מען דאָרף
נישט בלייבן אָן אַ גראַשן.

איך שיק דיר רותס פאטאגראפיע. איך פריי זיך וואָס זי זעט אויס אַזוי גליקלעך.

איך קוש דיר מיט מיין גאַנצן האַרצן, איך האָב דיר שרעקלעך ליב און בין גליקלעך וואָס דו ליבסט מיך אויך.

דיין מאַטל⁴

שלום טייערער,

איך האָב דיר היינט געשריבן, אַז איך קום קיין זאַלצבורג, איך פאַר דורך באַדגאַסטיין און איך וועל דיר דאָרט טרעפן. איך האָב געמיינט, אַז עס וואָלט בעסער געווען צו פאַרן קיין ווין און זען דעם ד"ר סטריזאָווער¹, דעם זעלבן, וואָס האָט מיך געשיקט קיין באַדגאַסטיין. אָבער די לעצטע טעג האָב איך געהאַט זייער קאַמישע שמערצן און די פיס האָבן מיר וויי געטון. איך האָב זיך באַקלאַגט פאַר וואַלקען², און ער האָט מיר געזאָגט, אַז ער האָט געזען זיין דאָקטער און ער האָט זייער גוט געראַטן, ער איז אַ גוטער דאָקטער. איך האָב דעצידירט, איידער איך פאַר אַוועק, צו זען דעם דאָקטער. איך קום טאַקע יעצט פון דאָקטער, ער האָט מיך אונטער-זוכט צוויי שעה, ער מאַכט אַ זייער גוטן איינדרוק, זייער אינטעליגענט און זייער געבילדעט. ער איז אַ רוסישער ייד, וווינט שוין 15 יאָר אין ניצע. ער האָט מיר פאַרבאַטן צו פאַרן קיין זאַלצבורג, איבערהויפט נישט צו זען אַ סך מענטשן. וואָס איך באַדאַרף איז אַבסאָלוטע רו. איך דאַרף זיין אין אַ רעגולערן און וואַרעמען קלימאַט, נישט העכער ווי 400 מעטער. אַזוי ווי איך פיל זיך לעצטנס זייער מיד און איך ווייס נישט די אורזאַך, און אַזוי ווי איך האָב מורא פאַר דעם ווינטער, מוז איך פאַלגן דעם דאָקטער. דאָס איז דאָס איינציקע וואָס איך מוז טון, ווייל קראַנק זיין איז שרעקלעך.

איך ווייס, אַז עס וועט דיר זייער טרויעריק מאַכן וואָס איך שרייב דיר. גלייב מיר, עס איז מיר זייער שווער יעצט אַליין אַזוי ווייט צו פאַרן, אָבער איך ווייס, אַז דו וועסט מיך ראַטן דאָס זעלבע. נעם דיר נישט צום האַרצן, מיר וועלן זיך זען אַז איך וועל צוריקקומען, אין 3-4 וואַכן. איך וויל געזונט ווערן אום קאַנען מיט דיר אומגעשטערט פאַרן קיין פאַלעסטינע.

אזוי ווי איך פיל זיך יעצט, וואָלט איך נישט געקאָנט די רייזע מיטמאָכן.
זיי מיר געזונט און שטאַרק און זע געזונט צו ווערן. פאַר מיר זיי רויק.

דיינע מיט ליב און לעבן
מאַטל

239

טון סעפטעמבער 1935

מיין טייערער געליבטער,
אזוי ווי דו זעסט, בין איך אין סען פּאַל, אָנגעקומען קיין ניצע אין אַ היץ,
די וואַרעמסטע טעג. דזשאַן¹ האָט באַשטימט, אַז מיר פּאַרן ביידע קיין
לוצערן.
דאָ איז שטיל, כאַטש אַ סך מענטשן און זייער פריילעך, אָבער דאָך סימ-
פּאַטיש. אַ ביסל פּליגן און מיקן, אָבער נישט שרעקלעך — סימפּאַטישע
פּליגן ביז יעצט.
געקומען דיינע „ביבל-געשיכטען“ פון אַמעריקע. דזשאַן זאָגט, אַ פּראַכט-
פּולע, שיינע אויסגאַבע און זייער גוט איבערגעזעצט.
דערווייל פיל איך זיך גוט און רויק, און האָף נאָר אַז דו זאָרגסט נישט.
איך בעט דיר, טומל זיך נישט, נעם אַלץ פּילאָזאָפּיש, און דאָס גרויסע
טומלען לאָז איבער פאַר די פּראַפעסיאָנעלע טומלער. דו האָסט אַנדערע
זאַכן צו טון, און דייַן אַרבעט איז זייער וויכטיק, שאַנעווע דיינע נערוון.
געדענק, אַז שוין לאַנג, לאַנג זענען דיינע נערוון נישט געווען אזוי רויק.
און עס וואָלט געווען אַ פאַרברעכן, אַפילו פאַר דער יידישער זאַך אַז דו
זאָלסט זיי ווידער צעטרייסלען. גאָט, מיר קאָנען נישט ענדערן די וועלט
און זי בעסער מאַכן.

איך בין זייער גליקלעך מיט דייַן ליבע
דייַן מאַטל

מינן טייערער געליבטסטער, דו מוזסט איין מאָל פאַר אַלע מאָל מיר פאַראיבל נישט נעמען וואָס איך שרייב נישט. אַז איך פאַר אַוועק פון הויז בין איך אַזוי מיד, אַזוי טויט, פיזיש און גייסטיק, אַז איך האָב קיין געדאַנק נישט, קיין ווילן נישט, גאַר נישט אינטערעסירט מיך. עס נעמט מיר תמיד אַ וואָך, צוויי ביז איך קום צו זיך.

דער פּלאַץ דאָ איז נישט קיין עלעגאַנטער. די געסט מיינסטנס פון אַסט-פרייסן, פון דער פּוילישער גרענעץ, קיין אויסלענדער נישטאָ. קאַנסטו זיך פאַרשטעלן די פּנימער, די שיינקייטן. די סימפּאַטישע אין אונדזער האַטעל [זענען] אַ פאַר אַלטע לייט, פּינע אַלטע לייט. מוזיק איז דאָ, נאָר ס'איז נישטאָ מיט וועמען צו טאַנצן. מילא, איך האָב נאָך ביז היינט קיין חשק נישט געהאַט צו טאַנצן.

די אַרעמע רות¹ איז נעבעך דאָ זייער אַריינגעפּאַלן, אפילו נישטאָ קיין פאַרטנערין צו שפּילן טעניס, נישט מיט וועמען קיין לאַנגן שפּאַציר צו מאַכן. די ערשטע וואָך האָט זי פיל שפּאַצירט מיט אַ מיידל פון בערלין, יעצט איז די אַוועק. ווען דו וואַלט געווען, וואַלט געוויס געווען אינטע-רעסאַנט און לעבעדיק. די אויספּלוגן זענען ווונדערבאַרע, בערג און טאַלן, און אַ פּערד וואַלטו געוויס געקריגן. און דו וואַלט אויך אַ וואַסערפּאַל געפונען וווּ זיך צו באַדן.

איך האָב צופּעליק קענען געלערנט נאָמבערגס² דאָקטער, ד"ר פּרידע-בערג, אַ העכסט אינטעליגענטער, פּינער, עלטערער הער, קען דיך פון לייענען זייער גוט, האָט גרויס פאַרשטענדעניש פאַר אונדזער אַ מענטש, אַליין אַ קינסטלערישע נשמה. קענען געלערנט האָב איך אים גאַר דורך אונדזער רות. ער עסט אין אונדזער האַטעל און ער האָט זיך צופּעליק באַקענט מיט רות, נישט וויסנדיק ווער זי איז. ער זאַל זיין אַ גרויסער ספּע-ציאַליסט פון האַרץ-קראַנקייטן, אַ גרויסער אויטאָריטעט. דאָס איז דער דאָקטער וואָס נאָמבערג האָט וועגן אים דערציילט, אַז ער האָט אַ גוט אין דער שווייץ, און אַז ער האָט זייער פיל מיט אים פאַרברענגט.

פאַר דיר וואַלט דאָ גאַרנישט שלעכט געווען, איך וואַלט דאָך נישט גע-וואַלט אַז דו זאַלט אַזאָ ווייטן וועג מאַכן, און עס איז אויך אַ סך געלט און אַנשטרענגונג.

מיר זענען נאָענט צו דער טשעכאָסלאַוואַקישער גרענעץ. אַז מען גייט

שפאצירן הינטערן הויז איז שוין די גרענעץ. אויך עסטרייך איז זייער נאָענט.

און יעצט הייב איך אָן צו פילן זיך בעסער, איך בענק שרעקלעך נאָך דיר, איך טרוים, איך חלום אָז דו קומסט. איך גיי אויף דער גאָס און אָט דאָכט זיך מיר אָז איך זע דיין הוט, דיין פנים, דיין געשטאַלט, און דאָס האַרץ קלאַפט. איך בענק שוין שרעקלעך, דאָס הייסט, אָז איך פיל זיך שוין בעסער, אָז דו פעלסט מיר, ווי מיין צווייטע העלפט, די גייסטיקע העלפט, די אַנרעגנדיקע. אָן דיר בין איך אַזוי ווי טויט.

שרייב מיר ווען דו פאַרסט קיין שפּאַניע און ווען דו רעכנסט צו זיין צוריק.

איך קוש דיר און האַלדז דיר און דערוואַרט שוין יעדע מינוט צו זיין מיט דיר צוזאַמען.

דיין מאַטל

דאָס געלט גייט ווי וואַסער, איך האָב נאָך 20 מאַרק.

241

ניצע, מיטוואַך דעם 29סטן יאַנואַר, 1936

מיין טייערער, איינציקער,

איך ווייס גאַרנישט ווי דיר צו דאַנקען פאַר דיין בריוו וואָס [איך האָב] נאָר וואָס געקריגן. איך ליג נאָך אין בעט. אין דרויסן איז אַ שרעקלעך וועטער, עס רעגנט, עס גיסט, עס פאַרעט און אַ ווינט וויינט — אַ שרעק. איך ליג אין די וואַרעמע טיכער איינגעוויקלט ווי אַ קליין קינד און קריג [לייען] דינע טייערע, ווונדערבאַרע ציילן. גאָט, קאָן עס אַ מענטש גליק־לעכער זיין? ...

און דאָך האָב איך אַזוי פיל פאַרדרוס, אַזוי פיל ספּקות, אפשר טו איך שלעכט וואָס איך היט זיך אָפּ און פאַר נישט מיט מיט דיר. אין געדאַנק בין איך איצט מיט דיר, נאָר איין זאָך האָט מיר גאָט (די נאַטור) נישט געגעבן — קרעפטן, אויסדויער, די געשווינדקייט זיך צו באַוועגן, צו דעצידירן.

אמתדיק באַזאָרגט בין איך וואָס איך בין נישט מיט דיר. איך האָב אַ קאָמישע נאַטור, איך דאַרף נישט קיין דערפאַלג, קיין מענטשן, [פּדי] גליקלעך צו זיין. אָז איך דענק וועגן דיר און בין גילקלעך מיט דיר, וואָס

דארף איך נאך ? דו ביזט עפעס אנדערש. דיך דארפן מענטשן. דו גיט
מוט, האפענונג, צוטרוי צו זיך אליין. עס וואלט געווען אומרעכט פון אונדז
אז מיר זאלן זיך באהאלטן פון מענטשן פאר זיך אליין. איך קאן זיי גאר-
נישט געבן, אבער דו ביזט געבוירן צו געבן. גאט האט דיך באשאנקען
מיט אזויפיל ערהאבענעס, גוטס און גלויבן, און דו קאנסט דאס אזוי ווייניג
דערבאר איבערגעבן און דערמיט העלפן אנדערע. און די מענטשן היינט
דארפן דאס פאר זייער עקזיסטענץ. און ספעציעל יידן דארפן דיך. זיי
ווייסן נאך נישט אלע דאס, אבער פארוואליע, פאמעלעך וועלן זיי קומען
אלע צו דיר און ארויפקוקן צו דיר ווי צו עפעס ווינדערלעכס, ווי צו דער
זון, וואס זיי האבן נישט געזען און וואס אנטפלעקט זיך פאר זייערע אויגן
און מאכט זיי פילן, אז זיי זענען אויך עפעס, אז זיי זאלן נישט פאלן
ביי זיך.
איך קאן נישט מער שרייבן, איך וואלט דיך געוואלט ארומנעמען און דיך
טיף קושן.

דיין מיט ליב און לעבן
מאטל

ניצע, 7טן פעברואר 1936

שלום טייערער, איינציקער,
שוין א פאר טעג רעגנט [נישט] מער, עס איז זוניק אבער שרעקלעך קאלט.
עס איז גוט פאר די ביימער אין גארטן, נאר צו קאלט פאר מיר. איך בין
א ביסל מיד די לעצטע טעג, מארגן וועל איך זיך אוודאי פילן בעסער,
איך ענדער זיך שרעקלעך שנעל.
דו מוזסט נישט דענקען וועגן דעם אז איך שרייב נישט גענוג, ווי שלעכט
און פויל איך בין, דאס מאכט מיר אומגליקלעך.
דו ביזט אזא גוטער, ערלעכער מענטש און דו קאנסט אזוי שיין און ערלעך
ליב האבן אז מען קאן עס פילן אפילו פון דער ווייטנס. איך קאן גארנישט
ארויסווייזן מיינע געפילן, און אז איך זאג שוין דאס א מאל ארויס, מייז
איך אז דו פילסט עס נישט. דו ביזט אן אמתער, ווינדערבארער מענטש,
און אז דו האסט ליב, קענסטו עס אזוי ווינדערבאר ארויסזאגן ! און איך

פיל זיך קליין און נישטיק, און [בין] דיך נישט ווערט ווען איך קאן עס
 דיר נישט ווייזן אפילו מיט א בריוו יעדן טאָג.
 עס איז שרעקלעך צו קלערן, אַ מענטש זאָל נישט קאָנען האָבן קיין קרעפטן
 צו שרייבן, דאָס איז דאָך נישט צו פאַרשטיין.
 נחמיה פינקעלשטיין¹ פרעגט ווידער אָן וועגן די איבערזעצונגען. צי
 האָסטו אַלעקן² געגעבן די רעכט? אַלעקס אַדרעס איז אין דאַנציג, 14
 ריקערוועג. איך האָב פינקעלשטיין געשריבן, אַז דו ביזט היינט אַפּגעפּאַרן
 קיין פּראָג. און דאָס טעלעגראַפירן האָט דאָך נישט קיין זין. ערנסטע גע-
 שעפטן קאָן מען זייער פּיין מאַכן דורך שרייבן.
 איך בין זייער טרויעריק וואָס איך דאַרף נאָך אַזוי לאַנג וואַרטן דיך צו זען.
 ווען, מיינסטו, וועסטו זיין צוריק פון אַמסטערדאַם? זי מיר געזונט און
 שטאַרק.

דיינע מיט לייב און לעבן
 מאַטל

243

ניצע, 1936

מיין איינציקער שלומשי,
 איך האָב שוין ווידער אַ פאַר טעג נישט געשריבן. עס קומען טעג, ווען איך
 בין ווי אַן געפיל און אָן שכל (סייכל). מיין מוח באַוועגט זיך נישט, און
 אַז עס מאַכט זיך אַ טאָג אַ זוניקער, אַ טרוקענער, בין איך אַ פאַר שעה
 נאַרמאַל. היינט איז ווידער אַ שיינער טאָג, דריי טעג רעגן און איין טאָג
 שיין, און איידער מען קוקט זיך אַרום, רעגנט ווידער. איך מיינ, אַז אין
 דער גרויסער שטאָט באַמערקט מען עס נישט אַזוי בולט.
 דזשאָן¹ האָט דיר געשיקט נתנס² בריוו און זיין ענטפער צו נתנען. איך
 האָב אָנגעשריבן אַ זייער לאַנגן בריוו צו נתנען. דזשאָן האָט דעם בריוו
 געלייענט און ער איז געווען זייער צופרידן. צווישן אַנדערעס האָב איך
 אים געשריבן, אַז אין לעבן קאָן מען איבערהויפט נישט ווילן און נישט
 איבערמאַכן. דער באַראַקטער פון מענטשן בלייבט דער זעלבער און יעדער
 מענטש איז אַנדערש. דאָס וואָס ער ווייס און פילט זיך אַזוי ווייניק ייִדיש,

262

איז אויך זײַן שולד. איך האָב אים געגעבן אַ בנישפּיל פון מיין משפּחה. איך בין אַלע מאָל געווען רעליגיעז, ספּעציעל פאַר מיין חתונה, און זייער ייִדיש געשטימט. דאַקעגן באַשע ³ האָט קיין מאָל נישט געוואָלט לערנען ייִדיש. געוויס, ווען איך וואָלט איצט געווען געהאַט קליינע קינדער, וואָלט איך זיי אַנדערש דערצויגן, מער אַלס פשוטע יודן, נישט קיין ראַפינירטע דזשענטעללייט. שוין רות ⁴ איז מער נאַטירלעך ייִדיש, ווייל זי איז געווען מיט אונדז אַלע מאָל.

איך האָב אים אַנגעשריבן אַ לאַנגע מגילה און אַזוי ווי איך האָב דעם בריוו אַנגעשריבן אין איין זײַץ, רעכן איך, אַז איך האָב געשריבן צו דער זאַך.

עס וואָלט גוט געווען אַז מיין פּאָטער זאָל אויך קומען צו אונדז אין דער צײַט, אויך רות מיטן קינד, כאַטש איין מאָל זײַן צוזאַמען, אין זומער קאָן מען עס פיל ליכטער מאַכן. איך דענק, עס וואָלט ווערט געוועזן די מי און דאָס געלט. דער טאַטע איז שוין מער נישט יונג. עס וואָלט געוועזן אַ גוטע זאַך פאַר די קינדער און פאַר אונדז, אַז דער טאַטע זאָל אַ מאָל זײַן בײַ אונדז. נאָר ווער ווייסט, צי ער וואָלט געקומען, ער איז אַזוי איינ-געשפּאַרט...

וואָס דענקסטו וועגן נתנס בריוו און ווי צו רעאַגירן ?

מיר האָבן נעכטן געשיקט צו דעלפינער ⁵ און צו ראַטבוים ⁶ מאַנדאַרינען. איך קוש דיר און האַלדז דיר און בענק שרעקלעך נאָך דיר.

מאַטל

מיין טײַערער, איינציקער,

נאָר וואָס געקריגן דיין טעלעגראַמע אַז דו ביזט אויפן זעמערינג, זידבאַן-האַטעל. עס קאָסט אַ סך, עס איז אַבער ווערט אַ מיליאָן צו וויסן כאַטש וווּ דו ביזט.

דאָ איז נעכטן, זונטיק, געוועזן דער טרויעריקסטער רעגן, און קאַלט ווי נאָך קיין מאָל נישט אויף דער ריווערע.

עס איז געקומען פון גאַלאַנץ ¹ אַ בריוו, אין וועלכן ער בעט סטעפּאַן

צווייגן ² אַנצושרייבן אַ פּאַר ווערטער פאַר די אַגענטן, וואָס פאַרן אַרום
 צו טובסקרייבן * דאָס בוך. עס קאָן פּיל העלפּן, שרייבט גאַלאַנץ.
 דזשאָן ³ האָט צווייגן געוויזן דאָס בריוול און ער שרייבט מיט פאַרגעניגן
 גאַלאַנצן דאָס נויטיקע.
 דער אַוונט פאַר מענדעלע ⁴ איז געוועזן זייער פּיין, און דיין אַרטיקל האָט
 זייער אויסגענומען.
 שרייב באַלד.

דיין מאַטל

245

פּאַריז, 1939

טייערער שלום,

היינט איז געווען אַ שרעקלעך וועטער, עס האָט גערעגנט, עס איז געווען
 זייער נעפלדיק — אַן אמת פאַריזער וועטער. מיר זענען צופרידן וואָס דו
 ביזט אין אַ מילדערן קלימאַט, כאַטש עס רעגנט אפשר דאָרט ביי דיר אויך,
 דאָך איז אַן אונטערשייד.

מענדעלסאָן ¹ איז געווען דאָ היינט אין דער פּרי. ער האָט נישט געוואוסט,
 אַז דו ביזט אַוועקגעפאַרן. מענדעלסאָן זאָגט, אַז מען דאַרף גוט אַרגאַני-
 זירן די הילף פאַר קינסטלער, ווייל עס קאָנען אַרויסקומען אומאַנגענעם-
 לעכקייטן. ווער וועט קאָנטראַלירן דעם „היינט“ ², און ווער וועט צעטיילן
 די געלטער? ער זאָגט, אַז מען דאַרף אין אַנפאַנג געבן נאָר פאַר דירחס
 צו באַצאָלן און אויב עס וועט זיין מער, שטיצן אין אַלגעמיין.
 איך האָב פּראָבירט אַפּצורופן פינקעלשטיין ³ אַדער האַלפּערן ⁴. זענען זיי
 נישט געווען.

עס זענען געקומען ביכער פון פאַרלאַג זשאַלני ⁵ צו לייענען.
 היינט איז געקומען אַ פּיינע מיטליעריקע פּראַנצויזקע, אַ דינסט, זי איז
 יעצט אַן אַ שטעלע און מען האָט זי געשיקט צו אונדז. זי האָט אַזוי פּיין
 אויסגעזען, אַז עס איז מיר אַ שאַד געווען איר אַפּצוזאָגן. איך ווייס אַבער
 נישט, צי איך וועל זי צונעמען — זי אויסהאַלטן וועט זיין צו פּיל געלט.

* צו מאַכן אַבאַנענטן.

שרײַב מיר באַלד ווי דו פילסט דיר, וואָס פאַר אַ וועטער דו האָסט היינט
און יעדן טאָג. דאָ גיסט יעצט שרעקלעך, און עס איז אומהיימלעך צו הערן
ווי דער רעגן קלאַפט אין די פענצטער, און אַ נעפל אַז מען זעט קוים אַן
אייל פון דער ווייטנס.

איך קוש דיר און האַלדז דיר און ליב דיר מיט מיין גאַנצן האַרצן.

דיין מאַטל

246

סטעמפּאָרד, 1943

מיין טייערער שלום,

איך דענק, אַז דו דאַרפסט זיין צופרידן וואָס דו ביזט געפאַרן אין צייט,
איידער דו האָסט געקראָגן אַ צוזאַמענברוך. איך קאָן דיר נאָר זאָגן, אַז דו
האָסט שוין אַזוי אויסגעזען אַז איך האָב געמיינט אַז מען וועט דיר דאַרפן
נעמען אין שפיטאַל. יעדע קלייניקייט וואָס דו האָסט געגעסן, האָט דיר
פאַרשאַדט, ביזט נישט געשלאַפן מער נאָרמאַל. די נערוון צעשרויפט ביז
גאָר. איך האָב מורא געהאַט עס זאָל עפעס נישט געשען קיין אומגליק
מיט דיר. אַז איך פלעג נישט הערן פון דיר אַ שעה צייט, אָדער דיר פאַר-
לירן פון די אויגן, האָב איך מורא געהאַט אַז עפעס איז מיט דיר געשען.
דאָס בריוול פאַר די שרייבערס איז זייער גוט, רוזק און לאַגיש. איך שיק
עס איבער צו זיי.

זיי מיר געזונט און שטאַרק און פיל זיך אַזוי גוט ווייטער ווי איך פיל דאָס
פון בריוו.

איך קוש דיר מיט מיין נשמה
מאַטל

מ'נין ט'יערער שלומשי,

איך האָב נאָר וואָס געקריגן דיין טעלעגראַם פון ניסע [ניצע]. איך האָב נישט געהאַט קיין בריוול ווען דו ביזט געווען אין איטאַליע. דו האָסט אַוודאי קיין צייט געהאַט. איך האָב אויך ווייניק געשריבן. עס נעמט אַזוי-פיל פּוּחות פון מיר אַוועק דאַס שרייבן. נישט אמת אַז איך שאַנעווע זיך אַזוי, נאָר איך קאָן זיך נישט צוזאַמעננעמען צו שרייבן. אַז איך ליג אין בעט און שלאָף נישט, שרייב איך צו דיר אַ סך, און אַז איך שטיי אויף, פיל איך זיך אַזוי מיד אַז איך ווייס נישט וואָס איך שרייב און וואָס איך טו. איך האָף אַז דו קאַנסט מיר שוין און דו האָסט גענוג געדולד פאַר מיר. נעכטן בין איך געווען מיט די דאַבר'נס¹, זיי פרייען זיך פון דער פּינער ערנסטער קריטיק. כאַטש זיי קאַנען נישט פאַרנעמען קיין רעליגיעזיטעט און מיראַקלס, דאָך די פאַעטישקייט און שיינקייט פון דעם בוך האָט זיי שטאַרק גערירט.

שבת בין איך געווען מיט די האַניגבוים² און ד"ר מוקדוני³. ער קומט דאָרט זעלטן. מיר האָבן גאַרנישט דערמאַנט וועגן דיין בוך. אַלע האָבן זיך געפרייט מיט מיר און אויסגעפרעגט ווי דו פילסט זיך. געוויס פרייט זיך אַממייסטן מרס. קאַניגהאַם⁴, זי איז אין זיבנטן הימל. זי גרייט צו אַן עסיי וועגן „מערי“, זי האָט אויך אַ סך איינלאַדונגען צו רעדן.

דער „העראַלד“ האָט נעכטן געהאַט אַ גאַנץ פּינע קריטיק. זייער געלויבט די מניסטערשאַפט פון בוך. די „מ'אָמ'י ניוס“, אַ קאַטוילישער פּיפּער*, איז געווען זייער שוין און דעליקאַט, נישט אַנגערירט די רעליגיעזיטעט, נאָר די פאַעטישע זייט.

איך קוש דיר און האַלדז דיר און ליב דיר
מאַטל

---

* צייטונג.

מיאָמִי, יוני 1949

מיין טייערער שלום,

איך ווייס נישט, צי איך קאָן בעסער שרייבן דיר ענגליש אָדער ייִדיש. איך האָב גערעדט מיט דיר זונטיק, און איך האָב געוואָלט באַלד צו דיר שרייבן, נאָר מרס. דאַנטאָו¹ האָט אָנגעקלונגען, צי איך וויל גיין זיך באַדן, און עס איז געווען אַ זייער שיינער פאַרמיטאָג. איך האָב זיך געלאָזט צורעדן. איך ווייס, אַז דו ווילסט איך זאָל זיך אָפטער באַדן. דאָס באַדן איז געווען שטורמיש, אָבער זייער גוט און אָפּפרישנדיק.

אַהיימפאַרנדיק איז אָנגעקומען פּלוצלינג אַ שטורעם און עס האָט גערעגנט אַ גאַנצן נאַכמיטאָג. איך האָב געקריגן קאָפּ־שמערצן און בין שוין געלעגן דעם גאַנצן טאָג אין בעט.

נעכטן מאָנטיק איז געווען אַ זייער שווערער טאָג פאַר מיר. דאָס וועטער איז געוועזן שלעכט, רעגנדיק, און איך בין געוואָרן זייער מיד. און אַז איך בין מיד, בין איך זייער טרויעריק אַזוי אַז איך האָב נישט געקאָנט נעמען די פעדער אין האַנט אַריין.

הינט איז ווירקלעך אַ פּראַכטפולער טאָג, עס איז זייער וואַרעם, אַפילו הייס, פון צייט צו צייט אַ ווינטל, אַ זייער פיין ווינטל, פיל, פיל בעסער, און איך קאָן שרייבן.

געוויס בענק איך נאָך דיר, נאָר איך מוז בלייבן פון צייט צו צייט אַליין, מוז מאַכן אַ פּויזע, קאָן נישט צופיל מיטמאַכן. איך בין מיד אין מיין קאָפּ, איך בין מיד אין מיין האַרץ, און קיינער קאָן מיר נישט העלפן נאָר דו אַליין.

איך האָף, דו וועסט קאָנען אויסהאַלטן און פאַרן קיין סאַראַטאָגאַ אויף דרייַ וואַכן. איך ווייס, עס וועט דיר טון גוט און אויך מיר דאָ.

איך האָף, אַז דו ביזט צופרידן פון דער איבערזעצונג. האַסטו געזען שטיינ־בערגן דעם איבערזעצער? וואָס פאַר אַן איינדרוק מאַכט ער? און איבער־הויפט, צי ביזטו צופרידן פון דעם בוך ווי עס גייט און ווי עס איז?

ווי ווינסטו, ווי עסטו, ווי שלאָפסטו? וואָס טוסטו אין די אָוונטן? צום לענגסטן זענען די אָוונטן. שרייב מיר באַלד.

איך האָף, דו קאָנסט לייענען מינע העראַגליפּן. עס איז מיר זייער שווער קלאַר צו שרייבן.

זיי מיר געוונט, געקושט און געהאַלדזט
דיין מאַטל, מאַדזשע

איך קאן אליין נישט איבערלייענען וואָס איך האָב געשריבן. איך האָף אַז
דו קאָנסט עס יאָ! שרייב באַלד.

249

מײַאָמײ, 1949

טײַערער שלום,

איך בעט דיר, קויף נישט קיין אַפּאַרטמענט, קויף נישט קיין הויז, האַלט
דאָס געלט אין פּראַנקן און קומענדיקן יאָר וועלן מיר ביידע פּאַרן קיין
פּראַנקרייך און דעצידירן צוזאַמען. קויף גאַרנישט, איך בעט דיר. וואָרט
יעדנפּאַלס אויף רות¹.

איך דענק אויך, אַז דו זאָלסט פּאַרקויפּן אונדזער פּלאַץ, זאָלסט אַבסאָלוט
פּאַרקויפּן, אַבער נישט אין איילעניש. אַז דער אַגענט וועט זען אַז דו יאָגסט
זיך, וועט מען ביז דיר צונעמען פּאַר גאַרנישט, אַזוי ווי אין קאַליפּאָרניע.
וואָרט מיט דעם פּאַרקויפּן אויך ביז רות וועט קומען און קויף גאַרנישט
פּרייזער.

איך האַלט אַז דו זאָלסט רות קויפּן אַ פּאַר קליידלעך, אַ זייער שיינע
בלוזקע, אַ שיינעם הוט און אַ פּאַר גוטע שיר. זי גייט אַרויס אין לאַנדאָן
מיט איר מאַן און זי דאַרף שייַן און גוט אויסזען. דו קויפּסט איר צירונג
און זי און מרים² דאַרפן קליידלעך. מיין נומער בלוזקע איז 38 און רותס
— 36. איך האָב אַלע מאָל ליב אַ ברייטע בלוזקע, נישט צו ענג. וואָרט
אפּשר אויף רות מיט קויפּן ווייבערישע זאַכן.

איך דאַרף אונטערוועש, מיניטקעס, האַנט-געמאַכטע. דאָ איז נישט צו קריגן
האַנט-געמאַכטע אונטערוועש. פון אַ הויז פּאַרקויפּן בין איך אַריבער צו
מיניטקעס. אַבער דאָס ביזטו שולדיק, דיין שטימונג האָט זיך מיר אַנגע-
שטעקט.

איך פּריי זיך זייער וואָס ניצע געפעלט דיר און אַז דאָרט וועסטו קאָנען
אַרבעטן.

וואָרט מיט אַלעם ביז רות וועט קומען און איבערלייג זיך. איך האַלט, אַז
פּאַרקויפּן זאָלסטו איידער דו פּאַרסט אַוועק, אַבער וואָרט ביז רות קומט,
יאָג דיר נישט.

איך קוש דיר און ליב דיר
דיין מאַטל

מיאָמני, 1949

טייערער שלומשי,

איך פיל זיך שולדיק וואָס דו האָסט נישט געהאַט קיין בריוויל פון מיר. דו ווייסט דאָך ווי שווער עס איז מיר צו שרייבן, איך בין אַ ביסל צעמישט געוואָרן נאָך דיין ווילדן בריוויל, אָבער איך האָב עס נישט גענומען ערנסט, איך האָב באַלד זיך געסטאַרעט צו פאַרגעסן.

איך דענק דו זאָלסט שטיין אזוי לאַנג ווי דו קאָנסט און זען אַרייננעמען איינדרוקן וויפל דו קאָנסט.

איך בין דאָ אין האַטעל. עס איז נישט שלעכט. נישט אויפֿרעגנדיק. איך מוז האָבן אַ פאַר מאַנאַט רון. דו ווייסט דאָך, איך בין אויך אַדורכגעגאַנגן גען גיהנום ווען דו ביזט געווען אומגליקלעך און נערוועז. דו הייבסט יעצט אָן צו קומען צו זיך, דעריבער זיי אזוי לאַנג ווי דו קאָנסט און קום נישט צו פֿרי, כאַטש איך דענק נישט אַז עס וועט זיין אַ גרויסע קעגנערשאַפט. איך לייען נישט קיין ייִדישע צייטונגען. זייט דו ביזט אַוועקגעפאַרן האָב איך קיין ייִדישע צייטונג נישט געזען. איך בין אויך נישט פֿון די וואָס רעגן זיך אויף פֿון קריטיק, הלוואי אויף דיר געזאָגט. זאָרג וועגן מיר, זאָרג אַז דו זאָלסט זיין רויק, און בלייבן אזוי לאַנג אַז דו זאָלסט עפעס האָבן פֿון דיין רייזע. האָסט גענוג לאַנג געוואַרט אויף דעם. איך קוש דיר און ליב דיר זייער און זייער.

דיין מאַטל

מיאָמני, 1949

מיין טייערער שלומשי,

נעכטן געקריגן דיין טעלעגראַם אין איטאַליעניש. איך האָב געלאַכט ביז טרערן, איך האָב זיך זייער געפֿרייט און געוויינט פֿון פֿרייד. דאָס מאַכט מיר פֿילן גוט, און אפשר וועל איך ווערן געזונט און שטאַרק אַז דו וועסט צוריקקומען זאָל איך זיין שטאַרק פֿאַר דיר. איך שרייב דיר ווידער אין איטאַליעניש, ווייל איך וואַרט אַלע מאָל ביז צו דער לעצטער מינוט.

פון איטאליע האָב איך נישט געהאַט קיין בריוו פון דיר, נאָר די צוויי טעלעגראַמעס. זעט אויס אַז דו האָסט גוט פאַרבראַכט אין מילאַנאָ. איך פריי זיך זייער.

דו האָסט אַוודאי געקריגן פון מיס ווילקערסאָן¹ די „רעוויז ליעטערייטשער“; עס איז דאָרט געווען אַ זייער גוטע רעצענזיע. נעכטן האָב איך געזען מרס. קאַניגהאַם², זי איז באַגניטערט מיטן בוך³, אַזוי ווי אַלע וואָס האָבן עס געלעזן.

איך קוש דיר און בענק נאָך דיר מאַטל

252

מײַאָמײ, 1949

טייערער שלום-לעבן,

איך האָב נאָר וואָס געקריגן דיין בריוו פון ניצע וואָס איך האָב אַזוי אויס-געקוקט און מיט נייגעריקייט געוואַרט. עס פרייט מיך זייער וואָס דער גאַרטן איז נישט פאַרלאָזן ווי מיר האָבן געדענקט.

דו האָסט דאָס נישט געפילט אַז דו ווילסט בלייבן אין אייראָפּע, ווייל זייער אָפט, אַז דו ביזט נישט צופרידן מיט מײַאָמײ, זאָסטו אַז דו ווילסט צוריק נאָך אייראָפּע. זענען די מענטשן דאָרט מער אינטערעסאַנט? איז דאָס לעבן דאָרט לייכטער? קריגט מען דאָרט אַלץ וואָס מען באַדאַרף? ווי איז מיט באַדינונג, מיט דינסטן? איך דענק, אַז נאָך אַזוי לאַנג — — — אין אַמעריקע, וועסטו שוין נישט קאַנען לעבן אין אייראָפּע.

איך וואָלט אָבער אַזוי געוואָלט אַז רות זאָל זיך איבערציען אַהער. אפשר וואָלט מרים¹ אַהער געקומען און געווען מיט אונדז און געגאַנגען אין סקול אין מײַאָמײ. עס איז אַזוי טרויעריק וואָס קיין קינד איז נישט אין דער זעלבער שטאָט, און ווירקלעך וואָלט איך געוואָלט האָבן רות, איר מאַן און קינד נאָענט בײַ זיך.

איך ליעען יעצט „מערי“. עס איז ווונדערלעך שיין איבערזעצט. ווירקלעך פאַעטיש, צערטלעך און ווייך. ביז יעצט ווי איך לעז איז עס וועגן אַ מוטער מיט אַ קינד. דערפאַר איז עס צערטלעך. איך בין יעצט אין טעמפל וווּ ישוע¹ פּרעגט קשיות בײַ דעם רבין און עס איז ווירקלעך און זייער קלוג געמאַכט. דאָס בוך איז שיין, אָבער דו ווייסט דאָך אַז איך בין אַ סקעפּטי-

270

קערין און ווונדער רירן מיך נישט. דו גלויבסט אזוי הייליק אין דעם וואָס דו שרייבסט און וואָס דו ווילסט מיט דעם בוך דערגרייכן. עס זענען דאָ ערלעכע קאָפיטלעך און דאָס, וואָס דו האָסט געוואָלט און גלויבסט, קומט אַרויס גוט און פאַרשטענדלעך, אָבער מען מוז זיין רעליגיעז געשטימט כדי מיטצוגיין מיט דיר אין גאַנצן. איך האָף, אַז דו וועסט האָבן אַ גוטע קריטיק. די קריטיקער זענען אזוי סאַפיסטיקייטעט און אַטראַפירט דורך די סמאָרט אַלעקס [?] אַז עס וועט זיין אַ ווונדער אַז זיי וועלן דיר פאַרשטיין. לאַמיר האָפֿן פאַרן בעסטן. איך בין געלעגן צוויי טעג אין בעט און גע-לייענט דאָס בוך. איך האָף היינט בינאַכט עס צו ענדיקן. דו ווייסט דאָך ווי פּאַוואָליע איך לייען, פּמעט יעדעס בלעטל צוויי מאַל. איך דאַנק דיר האַרציק פאַר דיין בריוו, איך וועל זיך סטאַרען צו שרייבן.

איך קוש דיר האַרציק
דיין מאַטל

253

מיאַמי, דעם 2טן סעפטעמבער, 1949

טייערער שלום,
איך האָף אַז דו פילסט זיך אַלרײַט אין פאַריז, דערווייל האָב איך גאַרנישט געהערט פון דיר. איך בין געשפּאַנט צו וויסן ווי דו האָסט אָנגעטראַפֿן פאַריז. צי דו וועסט זען שאַגאַל¹ און יעפּרויין². ווער איז יעצט אין פאַריז וואָס מיר קענען נאָענט? מסתּמא קיסלינג³ און אַנדערע מאַלער.
איך האָב דיר נישט טעלעגראַפירט קיין פאַריז, ווייל איך האָב נישט ווירק-לעך וואָס צו טעלעגראַפירן.

איך בין ווידער געווען צוויי טעג אין בעט. דער הוראַקאַן איז געווען מילד, אָבער דאָך מיך נערוועז געמאַכט; און אַז דער הוראַקאַן גייט פאַרביי, איז אזוי פּיל צו רייניקן אין גאַרטן! אַלץ ליגט אויף דער ערד. און יעצט שרייבן די צייטונגען, אַז עס קומט ווידער אַ הוראַקאַן, אפשר וועט ער פאַרביי. דער האַטעל איז נישט שלעכט, נאָר דאָך ווערט לאַנגווייליק, ספּעציעל אין די אָונטן, איז די לאַנגע אָונטן.

און איך שלאָף לעצטנס נישט גוט, זייער קורץ, און בין פּסדר מייד. שרייב מיר באַלד ווי פאַרברענגסטו אין פאַריז.

271

איך האָב געהאַט אַ לאַנגן בריוו פון רות⁴ און מרים⁵. זיי זאָגן, אַז דו האָסט פֿיין אויסגעזען און גוט פאַרבראַכט אונטער די אומשטענדן. איך קוש דיר און האַלדז דיר און בענק נאָר דיר.

דיין מאַדזיע

254

מיאַמי, זונטיק, דעם 30סטן מערץ, 1952

טייערער שלום-לעבן,
איך לייג אָפּ דאָס שרייבן פון טאָג צו טאָג אום מיר קלאַרער צו מאַכן וואָס צו שרייבן און קלאַרער מאַכן די סיטואַציע.
אַזוי ווי איך האָב דיר געשריבן, דענק איך אַז דו זאָלסט מיט אַלע פּוּחות זען צו בלייבן אין ניצע ביז דו פילסט אַז דיין אַקסל איז אַלרײַט. דאָס זאָל זײַן דאָס וויכטיקסטע איצט אין דעם מאַמענט.
וועגן ישׂראל זאָרג נישט. אַז דו וועסט פילן דו דאַרפסט פאַרן — פאַר, און אַז דו וועסט נישט פילן צו פאַרן — פאַר נישט. עס איז נישט קיין מוז.
דו דאַרפסט אַליין אָפּמאַכן בײַ דיר. דו האָסט אַן אינסטינקט וואָס דו אַליין האָסט עס, און עס איז זייער אָפט דער ריכטיקער. אפשר דערפאַר וויל עס האָט זיך אָנגעהויבן קאַמפּליצירט, וועט זיך ענדיקן בשלום. די צײַט פּרעסט נישט, זאָגט מען, און גאָט וועט געבן, וועסטו זיך גוט פילן און דו וועסט דעצידירן פאַרן בעסטן.
דו האָנסט דיר פאַרשטעלן ווי איך וואָלט געוואָלט זײַן איצט מיט דיר, אום דיר צו העלפן, איך פיל זיך הילפלאַז פון דער ווינטנס. דערפאַר דאַרפסטו זיך שטאַרק און נישט פילן זיך אַזוי איינזאַם. עס איז נאָר אַ פאַר וואָכן און מיר וועלן מיט גאָטס הילף זײַן צוזאַמען.
רות¹ איז מיר אַ גרויסע הילף, זי איז קלוג און גוט און האָט אונדז זייער ליב. דיר ליבט זי זייער שטאַרק און פילט זיך הילפלאַז וואָס זי קאָן נישט זײַן מיט מיר. זי איז אַ מלאך פון הימל וואָס גאָט האָט אונדז צוגעשיקט אין אונדזערע אַלטע טעג. איך ליב דיר זייער שטאַרק און קלער ווי דיר צו העלפן.

דיינע מיט ליב און לעבן
מאַטל

272

בארביזאן-פלאזא-האטעל

ניו-יארק, 1952

טייערער שלום-לעבן,

הינט איז געקומען דיין טעלעגראם, אז דו פארסט קיין ישראל — מזל טוב! איך בין דא אין דעם האטעל, עס איז ביליקער. די פענצטער גייען ארויס אויף צענטראל פארק, א ווונדערבארער אויסבליק און גוטע לופט. דו וועסט אנקומען קיין ישראל דעם זעלבן טאג וואס מיר וועלן אפפארן קיין ענגלאנד. א שאד וואס איך אדער רות¹ איז נישט מיט דיר, דיר אפ-צוהיטן פון עסן וואס דו דארפסט נישט. היט זיך און עס זייער פארזיכטיק. טעלעגראפיר דיין אדרעס און זיי רויק, רעג זיך נישט אוף און זיי פילאזא-זאפיש. נעם אויף זייער רויק אלץ וואס דו זעסט און הערסט, דו קאנסט נישט ראטעווען די וועלט. דו קאנסט היטן זיך אליין, און אלץ ארום וועט שוין גיין זיין גאנג. איך דענק, אז דו האסט געהאט א גוטן, רויקן און אינטערעסאנטן וועג.

איך קוש דיר און בענק נאך דיר
דיין מאטל

[אויפן וועג קיין לאַנדאָן]

„קווין עליזאבעט“, 28סטן אפריל, 1952

טייערער שלום,

הינט איז מאַנטיק, מאַרגן פרי קומען מיר אָן קיין ענגלאַנד. רעדזוי¹ און מרים² וועלן אונדז אַפּוואַרטן מיט אַ קאַר. אַ שאַד וואָס דו וועסט נישט זיין. איך בענק שוין זייער און באַדויער וואָס איך בין נישט מיט דיר אין ישראל. איך בין שוין אַזוי נייגעריק ווי עס געפעלט דיר ישראל. דאָס איז דער איינציקער פּלאַץ וווּ איך וואָלט געוואָלט וווינען, אַז איך זאָל זיך רירן פון פּלאַרידע. געוויס איז גוט ענגלאַנד פאַרן זומער, נאָר אַז ענדערן, איז נאָר פאַר

ישראל. ווי געפעלט דיר ירושלים? צו ווינען דאָרט ווינטער? איז דען נישטאָ קיין רוזקער פלאַץ אין ישראל וווּ מען קאָן זײַן אָפּגעזונדערט פון פּאַליטיק און דאָך האָבן מיט וועמען זיך אַדורכצורעדן? עס מוזן דאָך זײַן דאָרט אינטערעסאַנטערע מענטשן ווי אין מיאַמי, אויך רוזקער און היימי-שער! איך וואָלט געוועזן גליקלעך, ווען דו געפינסט אַ פּלאַץ דאָרט פאַר אונדז.

האַסט געזען פּאַליאַק³, געזען ד"ר לונץ⁴? גיב זיי אַפּ גרוסן פון מיר. איך פיל זיך בעסער, איך האָב זיך אָפּגערוט.

ניו-יאָרק איז אוממעגלעך, דאָס וועטער איז געווען הייסער ווי אין מיאַמי, דעמפ און אַן לופט. און די מענטשן מאַכן אַ טרויעריקן איינדרוק. מיר איז געווען זייער טרויעריק אין ניו-יאָרק.

מאָרגן וועל איך זען די קינדער, אַבער דו וועסט פעלן. איך האָף צו הערן פון דיר מאָרגן. שרייב אַלץ, אַלץ, פון יעדער שעה, פון יעדער מינוט, איך בין אַזוי נייגעריק.

איך קוש דיר און ליב דיר
דיין מאַטל

257

לאַנדאָן, 1955

טייערער שלומשי,

נאָר וואָס געקריגן דיין בריוו מיט די פּאַטאַגראַפיעס פון דעם הויז אין ישראל. עס איז קליין, אַבער גאַנץ שיין, נאָר איך ווייס נישט, פאַרוואָס איך האָב נאָך נישט קיין באַציונג דערצו. עס איז אַוודאי [דערפאַר ווייל] איך האָב נישט קיין קרעפטן, קיין פּוחות. ווען איך וואָלט געווען שטאַר-קער וואָלט איך געוועזן גליקלעך. אַז עס קומט צו דענקען קאַנקרעט, קאָן איך מיר נישט פאַרשטעלן אַז איך וועל קאַנען עס דורכפירן. אַז מען וועט דעצידירן צו פאַרן ענדע נאָוועמבער, וועלן מיר איינשטיין אין אַ האַטעל אַדער פענסיאָן און דאָן דעצידירן און זען, צי איך האָב גענוג פּוחות.

מיר זענע געווען אייניקע טעג אין אַ דאָרף גלייך בניס ים. דאָס הויז אַן אמתער קאַסעל, אַלץ אַלט, זייער אַלט. דער פּלאַץ איז זייער אַ רוזקער, די לופט איז זייער גוט, כאַטש ווינטיק.

אין לאַנדאָן איז דאָס וועטער נישט שלעכט, נאָר די נעכט און מאָרגנס קיל.

מיר איז אלע מאָל שווער צוצוגעוויינען זיך צו ענדערן אַ פּלאַץ. איך
געוויין זיך דאָ צו.
שרייב מיר ווידער באַלד, זאַרג נישט, איך פיל זיך בעסער.

איך קוש דיר און האַלדו דיר
דיין מאַדזיע

258

לאַנדאָן, 1955

טייערער שלומשי,
איך האָב דיר נעכטן שנעל צוגעשיקט דאָס ערשטע אַרטיקל פון „דזשיש
קראַניקל“. האָסט עס אַוודאי דערהאַלטן.
עס איז ווירקלעך נישטאָ וואָס צו שרייבן. גוט וועטער, שלעכט וועטער,
מיינסטנס שלעכט פאַר מיר. נעכטן איז דווקא געווען שיינ און איך בין
געגאַנגען מיט פרוי יערי¹ פון ירושלים אין די טייט-גאַלערי. מיר האָבן
געזען די גאַגען² - אויסשטעלונג. דאָס איז געווען אַן אמתע איבערלעבונג.
איך האָב זיך קיין מאָל נישט פאַרגעשטעלט, אַז גאַגען איז אַזא גרויסער
קינסטלער. גראַנדיעז, עפעס אַזעלכעס האָב איך זיך נישט געקאַנט פאַר-
שטעלן. די אויסשטעלונג בלייבט ביז דעם 26סטן אַקטאָבער אַזוי אַז דו
וועסט נאָך זי קאַנען זען ווען דו וועסט אַהערקומען.
איך האָב זיך זייער שטאַרק געפרייט צו הערן, אַז דו פילסט דיר גוט און
אַז דו האָסט עפעס וויכטיקעס אויפגעטון. אַ דאַנק דיר פון מיין גאַנצן
האַרצן פאַר דינע ליבע ווערטער. איך פיל זיך זייער איינזאַם ווען דו
פאַרסט אַוועק. נאָר גאָט אַליין קאַן וויסן ווי מיד איך בין און אַז איך קאַן
נישט ריזן מער. יעצט איז פיל ערגער, איך קאַן זיך גאַרנישט פאַרשטעלן
אין אַמעריקע!
עס האָט מיך זייער געפרייט וואָס די קינדער פילן זיך גוט, דאָס אַליין איז
ווערט געווען דיין פאַרן.
איך פריי זיך אַזוי אַז דו קומסט באַלד צוריק. זאַלטט צוריקומען אין אַ
מזלדיקער שעה. איך בענק זייער און ליב דיר זייער.

דיין מאַטל

הערות

בריוו 1

- 1 אב. (אברהם) קאהאן — געב. אין ווילנע 1860, געשט. אין ניו-יאָרק 1951. ערשטער רעדאקטאָר פון „פאַרווערטס“, מחבר פון דעם ראָמאַן „דער אויפשטיג און פאַל פון דייוויד לעוויןסקי“.
- 2 „פאַרווערטס“ — טאַגצײַטונג. געגרינדעט אין ניו-יאָרק אין 1897.

בריוו 2

- 1 שמואל-יעקב יאַצקאָן — געב. אין וואַבאַלנעק, קאַוונער ליטע, 1874, געשט. אין וואַרשע 1936. פון די גרינדער און רעדאקטאָר פון „הײַנט“, וואַרשע 1908, און „פאַריזער הײַנט“, פאַריז 1926. פריער גרינדער — צוזאַמען מיט נח פינקעלשטיין — פון „אידישעס טאַגעבלאַט“ (1906).
- 2 נח פינקעלשטיין — געב. אין בריסק 1871, געשט. אין ניו-יאָרק 1946. גרינדער און מיטאייגנטימער — צוזאַמען מיט ש. י. יאַצקאָן — פון „הײַנט“.
- 3 אברהם גאַלדבערג — געב. אין בריסק 1881, געשט. אין וואַרשע 1933. מיטאַרבעטער און אַ געוויסע צײַט אויך רעדאקטאָר פון „הײַנט“.
- 4 מנחם באַריישאָ — ברודער פון אברהם גאַלדבערג, געב. אין בריסק 1888, געשט. אין ניו-יאָרק 1949. דיכטער, מחבר פון דער פּאַעמע „דער גייער“.

בריוו 3

- 1 מאַדזשע, מאַטילדאַ, מאַטל — בלימע-מאַטל, פרוי פון שלום אַש, פון דער היים שפירא.

בריוו 4

- 1 דער טאַטע — פרוי מאַטילדאַ אַש פּאַטער — מ. מ. שפירא, פוילישער שרייבער און פאַרלעגער.
- 2 נתן — זון פון שלום און מאַטילדאַ אַש. מחבר פון דעם בוך „22טער אויגוסט“.
- 3 י. ל. פּרץ — געב. אין זאַמאַשטש 1852, געשט. אין וואַרשע 1915. ייִדישער קלאַסיִ-קער, גײַסטיקער פּאַטער פון דער ייִדישער ליטעראַטור, „פּאַלקסטימלעכע געשיכטן“, „חסידיש“ א.א.
- 4 ב. א. קלעצקין — פאַרלעגער אין ווילנע, אַרויסגעבער פון „די יודישע וועלט“. פון די יונו-אַ-גרינדער.

בריוו 6

- 1 אחד העם (אַשר־צבי גינצבערג) — געב. אין סקווירע, קעווער גובערניע, 1856, געשט. אין תל־אביב 1927. רעדאקטאָר פון „השלוח“ (1896), טרוימער ארץ-ישראל זאַל זײַן דער גײַסטיקער צענטער פון ייִדישן פּאַלק. וואַרפט אָפּ פּאַליטישן ציוניזם.

- 2 ד"ר יעקב פהר-ברנשטיין — געב. אין קישיניעוו 1859, געשט. דאָרט 1929. ציוניס-טישער פאָליטיקער.
- 3 קאַרמאַן — נישט אידענטיפיצירט.

בריוו 7

- 1 „דער פריינד“ — ערשטע יידישע טעגלעכע צייטונג אין דער רוסישער אימפעריע, פעטערבורג 1903. איר ערשטער רעדאַקטאָר איז געווען שאול גינצבורג (1857—1910).
- 2 הערש-דוד נאָמבערג — געבוירן אין אַמשינאָוו, וואַרשעווער קרייז, 1876, געשט. אין אַטוואַצק, נעבן וואַרשע, 1927. שריפטשטעלער און פובליציסט. אָנגעהויבן שרייבן העברעיִש אין „הצפה“ און „הבקר“. זײַט 1910 כמעט אויסשליסלעך אין ייִדיש. אַ סך בײַגעשטיייערט צו דער צײַטונג „דער פריינד“. מיטגעאַרבעט אין „הײַנט“. זײַט 1915 אין „מאַמענט“.

בריוו 8

- 1 י. ל. פּרץ — זע באַמ. צו בריוו 4 (3).

בריוו 9

- 1 מאַקס רײנהאַרדט (גאַלדמאַן) — געב. אין באַדען, נעבן ווין, 1873, געשט. אין די פאַראייניקטע שטאַטן 1943. טעאַטער-פּראָדוצענט און רעזשיסער אין בערלין. אויפֿ-געפירט „גאַט פון נקמה“ פון שלום אַש.
- 2 קלעצקין — זע באַמ. צו בריוו 4 (4).

בריוו 12

- 1 ערב דער טשערנאָוויצער קאָנפּערענץ סוף זומער 1908.
- 2 ד"ר לעאָן רײך — געב. 1879 אין דראָהאַביטש, גאַליציע, געשט. 1929 אין לעמבערג. רעדאַקטאָר פון „וואַסכאַד“, אַרגאַן פון די גאַליציאַנער ציוניסטן. פירער פונעם גאַלי-צישן יודנטום אין פּוילן.

בריוו 13

- 1 פּרײַליך — ייִדישער מאָלער אין בערלין.

בריוו 14

- 1 דוד פינסקי — געב. אין מאָהילעוו אויפן דניעפּער 1872, געשט. אין חיפה 1959. ייִדישער ראָמאַניסט און דראַמאַטורג: „יאַנקל דער שמיד“, „דער אוצר“, „דער אייביקער ייד“ א.א.וו.
- 2 סאַמועל פּישער — געב. אין ליפּטאַ, סלאָוואַקאַי, 1859, פאַרלעגער אין בערלין, אַרויסגעבער פון די ביכער אין דײַטשער איבערזעצונג פון די וויכטיקסטע אייראַ-פּעזשע שרײַבערס און אַריגינעלע דײַטשע ביכער.
- 3 פּרײַליך — זע באַמ. צו בריוו 13 (1).
- 4 נתן — זע באַמ. צו בריוו 4 (2).

בריוו 15

- 1 אַבראַם רײזן — געב. אין קײַנאַנאָוו, מינסקער קרייז, 1876, געשט. אין ניו-יאָרק 1953. פּאַעט, גענומען פּירנדיקן אַנטייל אין דער טשערנאָוויצער קאָנפּערענץ סוף

- 1908, באטייליקט זיך אין דער יידישער פרעסע אין ווארשע, קראָקע, ניו-יאָרק.
 2 טייטל — אומבאקאנט.

בריוו 17

- 1 ד"ר היים זשיטלאָווסקי — געב. אין אושאָטי, וויטעבסקער גוב, 1865, געשט. אין די פאראייניקטע שטאַטן 1943. דענקער און שרייבער, אָנהענגער פון גלות-נאַציאָנאַל-ליזם און יידישזים, אַ צייט זיך דערנענטערט צו טעריטאָריאַליזם און קאָמוניזם.
 2 אב. קאהאַן — זע באַמ. צו בריוו 1 (1).
 3 באָריס טאָמאַשעווסקי — געב. אין אוקראַינע 1868, געשט. אין די פאראייניקטע שטאַטן 1939. פּיאַנער פון יידישן טעאַטער אין אַמעריקע.
 4 אסתר — פון מאַטל אַשט משפּחה.

בריוו 18

- 1 אַברהם רייזין — זע באַמ. צום בריוו 15 (1).
 2 הערש-דוד נאָמבערג — זע באַמ. צום בריוו 7 (2).
 3 „פּריינד“ — זע באַמ. צום בריוו 7 (1).
 5 קאהאַנס בוך — זע באַמ. צום בריוו 1 (1).
 6 ליעסינס פּאַעזיע — אַברהם ליעסין (פּסעוודאָנים פון אַברהם וואַלט) — געב. אין מינסק, ווייטרוסלאַנד, 1872, געשט. אין ניו-יאָרק 1938. דיכטער און פּובליציסט, מיט-גרינדער פון „בונד“. מיטאַרבעטער אין „פּאַרווערטס“, זייט 1913 רעדאַקטאָר פון „די צוקונפּט“, ניו-יאָרק. ליעסין האָט געפּאָדערט פון „בונד“ אַ פּאַזיטיווע שטעלונג צום יידישן נאַציאָנאַליזם.
 7 דינעזאָן יעקב — געב. אין ניי-זאָגער, קאָונער קרייז, 1856, געשט. אין וואַרשע 1919, יידישער קלאַסיקער, אינטימער פּריינד פון י. ל. פּרץ, מחבר פון אַ גרויסע צאָל ווערק.
 8 שימין — בנימין שימין — געב. 1880, געשט. 1942, יידישער פּאַרלעגער אין וואַרשע.

בריוו 20

- 1 לעאָפּאָלד פּיליכאָווסקי — מאַלער געבוירן אין פּוילן. געלעבט אין מינכען, פּאַריז און אין לאַנדאָן.

בריוו 21

- 1 שימין — בנימין שימין — זע באַמ. צום בריוו 18 (8).

בריוו 22

- 1 „פּאַרווערטס“ — זע באַמ. צום בריוו 1 (2).
 2 נתן — זון פון מאַטל און שלום אַש.

בריוו 23

- 1 טאָמאַשעווסקי — זע באַמ. צום בריוו 17 (3).
 2 גאַרדין — יעקב הלוי גאַרדין — געב. אין מירגאָראַד, פּאָלשאַווער גוב, 1853, געשט. אין די פאראייניקטע שטאַטן 1909. פון די פּאַרביקסטע געשטאַלטן צווישן יידישע שרייבערס. פּיאַנער פון דער ערנסטער דראַמע אין אַמעריקאַנער יידישן טעאַטער. אַנגעשריבן אַ גרויסע צאָל דראַמעס און אַדאַפּטאַציעס.

- 3 ליבין — ז. ליבין (פסעו. פון ישראל-זלמן האַראַוויץ) — געב. אין האַרק, מאַהליע-ווער גוב, 1872, געשט. אין די פאַראייניקטע שטאַטן 1955. ייִדישער נאַוועליסט און דראַמאַטורג, מיטגעאַרבעט אין „פאַרווערטס“.
- 4 קאַברין לעאַן — געב. אין וויטעבסק 1872, געשט. אין די פאַראייניקטע שטאַטן 1946. פון די פּיאַנערן פון דער ייִדישער ליטעראַטור אין אַמעריקע. דערפּאָלגרייכער דראַ-מאַטורג.
- 5 ליפּציץ — קעני ליפּציץ — אַקטריסע, די גרעסטע טראַגיקערין אין אַמעריקאַנער ייִדישן טעאַטער.
- 6 קאַהאַן — אב. קאַהאַן — זע באַמ. צום בריוו 1 (1).
- 7 אַברעם גאַלדבערג — זע באַמ. צום בריוו 2 (3).
- 8 נתן — מאַטל און שלום אַשס זון, זע באַמ. צום בריוו 4 (2).
- 9 יאַנעק — יוחנן — מאַטל און שלום אַשס זון.
- 10 משה — מאַטל און שלום אַשס זון.

בריוו 24

- 1 טאַמאַשעווסקי — זע באַמ. צום בריוו 17 (3).

בריוו 25

- 1 „פּריינד“ — זע באַמ. צום בריוו 7 (1).
- 2 נאַמבערג — זע באַמ. צום בריוו 7 (2).
- 3 רייזין — זע באַמ. צום בריוו 15 (1).
- 4 יאַנעק — יוחנן אַש — זון פון מאַטילדאַ און שלום.
- 5 דינעזאַן — זע באַמ. צום בריוו 18 (7).
- 6 „פאַרווערטס“ — זע באַמ. צום בריוו 1 (2).

בריוו 27

- 1 דינעזאַן — זע באַמ. צום בריוו 18 (7).

בריוו 28

- 1 דינעזאַן — זע באַמ. צום בריוו 18 (7).

בריוו 29

- 1 יאַנעק — יוחנן, זון פון מאַטל און שלום אַש.
- 2 נאַמבערג — זע באַמ. צום בריוו 7 (2).

בריוו 30

- 1 נאַמבערג — זע באַמ. צום בריוו 7 (2).
- 2 רייזין — זע באַמ. צום בריוו 15 (1).
- 3 פּרץ — זע באַמ. צום בריוו 4 (3).
- 4 „דער פּריינד“ — זע באַמ. צום בריוו 7 (1).
- 5 „פאַרווערטס“ — זע באַמ. צום בריוו 1 (2).

בריוו 31

- 1 רות — טאַכטער פון מאַטילדאַ און שלום אַש.
- 2 יאַנעק — יוחנן, זון פון מאַטילדאַ און שלום אַש.

- 4 נתן — נתן אש — זע באַמ. צום בריוו 4 (2).
3 משה — זון פון מאַטילדאָ און שלום אַש.

בריוו 33

- 1 פּרוג, שמעון שמואל — געב. אין אַ ייִדישער קאַלאָניע אין כערסאָנער פּראָווינץ 1860, געשט. אין אָדעס 1916. שרייבער הויפּזאַבלעך אין רוסיש. אייניקע פון זײַנע ייִדישע לידער זענען געוואָרן פּאַלקסלידער („זאַמד און שטערן“, „האַט רחמנות“ א״א).
2 באַנדרייעו — רוסישער שווישפּילער און רעזשיסער.
3 דימאָו, אָסיפּ (פּסעוּ. פון יוסף פּערעלמאַן) — געב. אין ביאַליסטאָק 1878, געשט. אין די פאַראייניקטע שטאַטן 1959. ייִדישער און רוסישער דראַמאַטורג, הומאַריסט און פּובליציסט. ייִדיש זיך אויסגעלערנט ערשט אין די צוואַנציקער יאָרן. איינער פון די וויכטיקסטע פאַרשטייערס פון דער נײַער ייִדישער דראַמע. געשריבן פאַר און אויפֿ-געפירט אויך אין דעם אַנגלאַ-אַמעריקאַנער טעאַטער. מיטגעאַרבעט אין ניו-יאָרקער „דער טאַג“.
4 רייזין, אַברעם — זע באַמ. צום בריוו 15 (1).

בריוו 34

- 1 דימאָו — זע באַמ. צום בריוו 33 (3).
2 פּרוג — זע באַמ. צום בריוו 33 (1).

בריוו 35

- 1 יעקב־יהושע — ברודער פון שלום אַש.

בריוו 36

- 1 ווייסענבערג, יצחק מאיר — געב. אין זשעלעכאָו 1881, געשט. אין וואַרשע 1938. מיטצײַטלעך פון שלום אַש, ראַמאַניסט, געשאַפן אַ ליטעראַרישע שולע. מחבר פון „אַ שטעטל“, „דור באַ ודור הולך“ א״א.

בריוו 37

- 1 „הײַנט“ — טעגלעכע ייִדישע צײַטונג אין וואַרשע, געגרינדעט אין 1908. זע באַמ. צום בריוו 2 (1, 2, 3).

בריוו 38

- 1 קלעצקין — זע באַמ. צום בריוו 4 (4).
2 „מערי“ — ראַמאַן פון שלום אַש.

בריוו 39

- 1 העלע סאַקאַלאָו — אַ טאַכטער פון נחום סאַקאַלאָו.
2 רותקע — טאַכטער פון מאַטל און שלום אַש.

בריוו 40

- 1 קלעצקין — זע באַמ. צום בריוו 4 (4).
2 באַשע — שוועסטער פון מאַטילדאָ אַש.

בריוו 41

- 1 באשע — שוועסטער פון מאטילדאָ אַש.
- 2 קלעצקין — זע באַמ. צום בריוו 4 (4).

בריוו 43

- 1 קלעצקין — זע באַמ. צום בריוו 4 (4).

בריוו 44

- 1 נתן — זון פון שלום אַש, זע באַמ. צום בריוו 4 (2).
- 2 משה — זון פון מאַטל און שלום אַש.
- 3 יוחנן — זון פון מאַטילדאָ און שלום אַש.
- 4 אייניציקע טאָכטער פון מאַטילדאָ און שלום אַש — רות.

בריוו 45

- 1 „פריינד“ — זע באַמ. צום בריוו 7 (1).
- 2 קלעצקין — זע באַמ. צום בריוו 4 (4).
- 3 „צענטראַל“ — גרויסער ייִדישער ביכער-פאַרלאַג אין וואַרשע.

בריוו 46

- 1 יאַצקאָן — זע באַמ. צום בריוו 2 (1).
- 2 „צענטראַל“ — זע באַמ. צום בריוו 45 (3).
- 3 פינקעלשטיין — זע באַמ. צום בריוו 2 (2).
- 4 דיגעזאָן — זע באַמ. צום בריוו 18 (7).

בריוו 48

- 1 דיגעזאָן — זע באַמ. צום בריוו 18 (7).
- 2 נתן — זון פון שלום אַש. זע באַמ. צום בריוו 4 (2).

בריוו 49

- 1 קלעצקין — זע באַמ. צום בריוו 4 (4).
- 2 נתן — זון פון שלום אַש. זע באַמ. צום בריוו 4 (2).

בריוו 50

- 1 קלעצקין — זע באַמ. צום בריוו 4 (4).
- 2 „מערי“ — ראָמאַן פון שלום אַש.
- 3 נתן — זון פון שלום אַש. זע באַמ. צום בריוו 4 (2).
- 4 סאַקאַלאָו — געמיינט די משפּחה פון נחום סאַקאַלאָו (1859—1936), פּיאַנער פון דער העברעיִשער פּובליציסטיק, רעדאַקטאָר פון „הצפּירה“. פּאַרויצער פון דער ציוניסטישער וועלט-אַרגאַניזאַציע.

בריוו 51

- 1 קלעצקין — זע באַמ. צום בריוו 4 (4).
- 2 „היינט“ — זע באַמ. צו די בריוו 2 און 37.

בריוו 52

- 1 קאהאנע — נישט אידענטיפיצירט.
- 2 האלענדער — נישט אידענטיפיצירט.
- 3 קלעצקין — זע באַמ. צום בריוו 4 (4).
- 4 דינעזאָן — זע באַמ. צום בריוו 18 (7).

בריוו 53

- 1 קלעצקין — זע באַמ. צום בריוו 4 (4).

בריוו 54

- 1 קלעצקין — זע באַמ. צום בריוו 4 (4).
- 2 יאַצקאָן — זע באַמ. צום בריוו 2 (1).
- 3 „היינט“ — זע באַמ. צו די בריוו 2 און 37.
- 4 „פריינד“ — זע באַמ. צום בריוו 7 (1).
- 5 דער טאַטע — געמיינט מאַטל אַשס פּאַטער, שפּירא.
- 6 נתן — זון פון מאַטל און שלום אַש. זע באַמ. צום בריוו 4 (2).

בריוו 55

- 1 באַשע — שוועסטער פון מאַטילדאַ אַש.
- 2 ד"ר טיאָמקין, זאב וולאַדימיר — (1861—1927), פון די ביל"ו־שעפּער, געב. אין ליטאַוועטגראַד און געשט. אין פאַריז. צוזאַמען מיט וולאַדימיר זשאַבאַטינסקי גע-שאַפן די רעוויזיאָניסטישע באַוועגונג.
- 3 ד"ר קאהאַן — נישט אידענטיפיצירט.
- 4 דער טאַטע — דער פּאַטער פון מאַטילדאַ אַש, שפּירא.
- 5 נתן — זון פון מאַטל און שלום אַש. זע באַמ. צום בריוו 4 (2).
- 6 דינעזאָן — זע באַמ. צום בריוו 18 (7).

בריוו 56

- 1 ביים טאַטן — ביים פּאַטער פון מאַטילדאַ אַש, שפּירא.
- 2 נתן — זון פון מאַטל און שלום אַש. זע באַמ. צום בריוו 4 (2).
- 3 בערנשטיין — שלום אַשס איבערזעצער.
- 4 „מערי“ — ראַמאַן פון שלום אַש.
- 5 „פריינד“ — זע באַמ. צום בריוו 7 (1).

בריוו 57

- 1 פישער — זע באַמ. צום בריוו 14 (2).
- 2 בערנשטיין — שלום אַשס איבערזעצער.
- 3 באַשע — שוועסטער פון מאַטילדאַ אַש.

בריוו 58

- 1 נתן — זון פון מאַטל און שלום אַש.
- 2 ביים טאַטן — ביים פּאַטער פון מאַטילדאַ אַש, שפּירא.
- 3 „באַזשע נאַראַדזעניע“ — וויינאַכט אויף פּויליש.

בריוו 59

- 1 קלעצקין — זע באַמ. צום בריוו 4 (4).
- 2 באַשע — שוועסטער פון מאַטילדאַ אַש.
- 3 דעם טאַטן — פאַטער פון מאַטילדאַ אַש, שפּירא.

בריוו 61

- 1 קלעצקין — זע באַמ. צום בריוו 4 (4).
- 2 באַשע — שוועסטער פון מאַטילדאַ אַש.

בריוו 62

- 1 בערנשטיין — איבערזעצער פון שלום אַש.
- 2 נתן — זון פון מאַטילדאַ און שלום אַש. זע באַמ. צום בריוו 4 (2).
- 3 באַשע — שוועסטער פון מאַטילדאַ אַש.
- 4 קלעצקין — זע באַמ. צום בריוו 4 (4).

בריוו 65

- 1 נתן — זון פון מאַטילדאַ און שלום אַש.

בריוו 67

- 1 בערנשטיין — איבערזעצער פון שלום אַש.
- 2 גרוזענבערג, אַסקאַר אַסיפּאָוויטש — געב. אין יעקאַטערינאָסלאָו 1866, געשט. אין ניצע 1940. אַדוואָקאַט, פּראַקטיצירט אין פעטערבורג אַרויסטרעטנדיק ווי אַ פּאַרטיי-דיקער אין פּאָליטישע פּראָצעסן. פּאַרטיידיקער אויפן בייליס-פּראָצעס אין 1913.
- 3 קלעצקין — זע באַמ. צום בריוו 4 (4).

בריוו 68

- 1 קאַמיסאַזשעווסקי — רוסישער טעאַטער-אונטערנעמער.
- 2 אַנדרייעוו — רוסישער שווישפּילער און רעזשיסער.

בריוו 69

- 1 צעטלין — נישט אידענטיפּיצירט.
- 2 מאַדזשע שוואַרץ — מערי שוואַרץ, פּרוי פון דעם דיכטער י. י. שוואַרץ.
- 3 ריעפּין, ייליאַ יעפּימאַוויטש — (1844—1930), רוסישער מאַלער. פּראָפּעסאָר אין דער פעטערבורגער אַקאַדעמיע.
- 4 דוד ראָזענבערג — נישט אידענטיפּיצירט.

בריוו 70

- 1 פּאַלאַק — גביר און מעצענאַט אין פעטערבורג.
- 2 קלעצקין — זע באַמ. צום בריוו 4 (4).
- 3 באַשע — שוועסטער פון מאַטילדאַ אַש.

בריוו 71

- 1 גרוזענבערג — זע באַמ. צום בריוו 67 (2).
- 2 קלעצקין — זע באַמ. צום בריוו 4 (4).

- 3 יאָסינסקי — נישט אידענטיפיצירט.
 4 לעוויטאָן — איזאָק איליטש (1861—1906), רוסישער מאָלער, מייסטער אין לאַנד-שאַפֿט-מאָלערייַ.

בריוו 72

- 1 פּאָלאַק — גביר און מעצענאַט אין פעטערבורג.
 2 פּינמאַן — נישט אידענטיפיצירט.
 3 ייק"א — יידישע קאָלאָניזאַציע-געזעלשאַפֿט, געגרינדעט דורך באַראָן מאָריס הירש (1831—1896).
 4 ראָטשילד — נישט באַוווסט וועלכער פון דער פּאַמיליע.
 5 „היינט“ — זע באַמ, צום בריוו 2 און 37.

בריוו 73

- 1 נתן — זון פון מאַטילדאָ און שלום אָש.
 2 קעניג — לעאַ קעניג, געלעבט אין ענגלאַנד, נאָך דער אַנטשטייונג פון מדינת ישׂראל זיך באַזעצט אין חיפה, ווי ער איז געשטאַרבן.

בריוו 74

- 1 קלעצקין — זע באַמ, צום בריוו 4 (4).
 2 נתן — זון פון מאַטילדאָ און שלום אָש.

בריוו 75

- 1 עוגעניאַ — פּאָפּולערער יידישער פענסיאָנאַט אין אַטוואַצק, נעבן וואַרשע.

בריוו 77

- 1 עוגעניאַ — זע באַמ, צום בריוו 75.
 2 גורעוויטש — פּאָפּולערער יידישער פענסיאָנאַט אין אַטוואַצק, נעבן וואַרשע.
 3 טונקעלער — יוסף טונקעל, באַרימטער יידישער הומאַריסט, מיטגעאַרבעט אין דער טאַגצײַטונג „מאַמענט“. אין דער צווייטער וועלט-מלחמה געלאַנדעט אין די פּאַר-אייניקטע שטאַטן און דאָרט געשטאַרבן אָן עלנטער.
 4 קלאַראַ סעגאַלאַוויטש — יידישע אַקטריסע אין פּוילן. זי איז געווען די פּרוי פון דעם ראַמאַניסט און דיכטער ז. סעגאַלאַוויטש, שפּעטער די פּרוי פון דעם פּעדאַגאָג און בונדישן פירער שלמה מענדעלסאָן. אומגעקומען אין וואַרשעווער געטאָ.

בריוו 78

- 1 „צענטראַל“ — גרויסער יידישער ביכער-פאַרלאַג אין וואַרשע.
 2 באַשע — שוועסטער פון מאַטילדאָ אָש.

בריוו 80

- 1 בערנשטיין — איבערזעצער פון שלום אָש.

בריוו 81

- 1 דאַבנאַוואַ — איבערזעצערין פון שלום אָש.
 2 „פּריינד“ — זע באַמ, צום בריוו 7 (1).

- 3 „מעריי” — ראָמאַן פון שלום אַש.
- 4 מאַרק אַרנשטיין — פּוילישער און ייִדישער פּובליציסט, שפּעטער געשריבן אויך ייִדישע דראַמעס. געמאַכט אַן אייגענע איבערזעצונג פון אַנ־סקיס „דיבוק” און אים אויפגעפירט אויף דער פּוילישער בינע.
- 5 באַשע— שוועסטער פון מאַטילדאַ אַש.
- 6 ריינהאַרדט — זע באַמ. צום בריוו 9 (1).

בריוו 83

- 1 ריינהאַרדט — זע באַמ. צום בריוו 9 (1).
- 2 דימאַן — זע באַמ. צום בריוו 33 (3).
- 3 „די יודישע וועלט”, צייטשריפט אַרויסגעגעבן פון ב. קלעצקין אין ווילנע.
- 4 קלעצקין — זע באַמ. צום בריוו 4 (4).

בריוו 84

- 1 שלום עליכם (פּסעוו. פון שלום ראַבינאָוויטש) — געב. אין פּיעראַסלאָו 1858, געשט. אין ניו־יאָרק 1916. ייִדישער קלאַסיקער, שפּעער פון „טוביה דער מילכיקער”, „מנחם מענדל”, „מאַטל פייסי דעם חונס” א”א — פּראָטאַטיפּן פון דער ייִדישער נשמה.
- 2 קאַטאַזשינסקי — נישט אידענטיפּיצירט.

בריוו 85

- 1 א.ב. קאַהאַן — זע באַמ. צום בריוו 1 (1).
- 2 „פּאַרווערטס” — זע באַמ. צום בריוו 1 (2).
- 3 שימין — זע באַמ. צום בריוו 18 (8).
- 4 ס’האַנדלט זיך וועגן דער מוטער פון שלום אַש.

בריוו 86

- 1 די מאַמע — מוטער פון שלום אַש.
- 2 נתן — זון פון מאַטל און שלום אַש.

בריוו 87

- 1 „פּריינד” — זע באַמ. צום בריוו 7 (1).
- 2 „פּאַרווערטס” — זע באַמ. צום בריוו 1 (2).
- 3 נאַמבערג — זע באַמ. צום בריוו 7 (2).
- 4 ווייטער, א. (פּסעוו. פון אייזיק־מאיר דעווענישסקי) — געב. אין בעניאַקאַן, ווילנער קרייז 1878/9, געשט. (אומגעבראַכט דורך דער פּוילישער אַרמיי נאַכן פּאַרנעמען ווילנע) אין 1919. ייִדישער בעלעטריסט און פּובליציסט, געשריבן אין ייִדיש, העברעיִש און רוסיש.

בריוו 88

- 1 דינעזאַן — זע באַמ. צום בריוו 18 (7).
- 2 פּישער — זע באַמ. צום בריוו 14 (2).
- 3 לידסקי, יעקב — געב. אין סלאָנים 1868, געשט. אין ווילנע 1921. גרינדער פונעם ביכער־פּאַרלאַג „פּראָגרעס” און „יודיש”.

- 4 ריזון — זע באַמ. צום בריוו 15 (1).
 5 נאַמבערג — זע באַמ. צום בריוו 7 (2).

בריוו 89

- 1 „פאַרווערטס“ — זע באַמ. צום בריוו 1 (2).
 2 „פריינד“ — זע באַמ. צום בריוו 7 (1).
 3 נאַמבערג — זע באַמ. צום בריוו 7 (2).

בריוו 91

- 1 „פאַרווערטס“ — זע באַמ. צום בריוו 1 (2).
 2 טאַמאַשעווסקי, באַריס — זע באַמ. צום בריוו 17 (3).
 3 פּיליכאַווסקי, לעאַפּאַלד — זע באַמ. צום בריוו 20 (1).

בריוו 92

- 1 אַדלער, יעקב (דזשייקאַב) — געב. אין אַדעס 1855, געשט. אין ניו־יאָרק 1926.
 ייִדישער טעאַטער־פּראָדוצענט אין ניו־יאָרק, געשאפן די טעאַטער־פּאַמיליע אַדלער.

בריוו 93

- 1 טאַמאַשעווסקי — זע באַמ. צום בריוו 17 (3).

בריוו 94

- 1 „פאַרווערטס“ — זע באַמ. צום בריוו 1 (2).
 2 רות — טאַכטער פון מאַטילדאַ און שלום אַש.

בריוו 95

- 1 אַדלער — זע באַמ. צום בריוו 92 (1).
 2 שאַר — נישט אידענטיפיצירט.

בריוו 96

- 1 רות — טאַכטער פון מאַטילדאַ און שלום אַש.
 2 „פאַרווערטס“ — זע באַמ. צום בריוו 1 (2).

בריוו 97

- 1 ד"ר מאַנגעס, יהודה לייב (לעאַז) — געב. אין סאַן פּראַנציסקאַ אין 1877, געשט. אין ירושלים 1948. ראַביי, פּרעזידענט פון דעם העבר. אוניווערסיטעט אין ירושלים, פּרזער גאַווערנער — אין די יאָרן 1925—1935, 1935—1948. ליבעראַל. פון די זיילן פון „ברית שלום“ פאַר אַ פאַרשטענדיקונג צווישן ייִדן און אַראַבער. קעמפּער פאַר אַ ייִדיש־קאַטעדראַע אויפן העבר. אוניווערסיטעט.
 2 ד"ר ווייכסל — קונסט־הענדלער (?)
 3 „מתנות“ — אַנטיקן־געשעפט פון פּרוי מאַטילדאַ אַש אין ניו־יאָרק.
 4 סאַלאַמאַז — באַקאַנטער אין יענער צייט אינטערנאַציאָנאַלער קונסט־הענדלער.
 5 שוואַרץ — נישט אידענטיפיצירט. מעגלעך מאַריס שוואַרץ, דער שפּעטערדיקער שוישילער און טעאַטער־אונטערנעמער.

בריוו 98

- 1 „פאָרווערטס“ — זע באַמ. צום בריוו 1 (2).
- 2 פּרץ — זע באַמ. צום בריוו 4 (3).

בריוו 99

- 1 נתן אש — דער עלטסטער זון פון מאַטילדא און שלום אַש, האָט דעמאָלט געלערנט אין אַ קאַלעדזש אין סיראַקוז, ניו-יאָרק.
- 2 גינזבורג, איסר, ד"ר — (1872—1947), דאָקטאָר מעדיצין, יידישער שרייבער און געלערנטער, מיטאַרבעטער אין „פאָרווערטס“. אַרויסגעגעבן וויכטיקע ווערק: „דער הלמוד — זײַן אַנטשטייאונג און אַנטוויקלונג“, „די אַנטשטייאונג פון קריסטנטום“, „יידישע דענקער און פּאָעטן אין מיטלאַטער“, „מיימאַנידעס“ א.א.
- 3 משה — מאַטילדא און שלום אַשס זון.
- 4 „פאָרווערטס“ — זע באַמ. צום בריוו 1 (2).

בריוו 100

- 1 קרעטשמער — נישט אידענטיפיצירט.
- 2 סטאַוסקי — נישט אידענטיפיצירט.
- 3 ראָטשטיין — נישט אידענטיפיצירט.

בריוו 103

- 1 נתן, רות, יאַנעק (יוחנן) און משה — די קינדער פון מאַטילדא און שלום אַש.

בריוו 104

- 1 „פאָרווערטס“ — זע באַמ. צום בריוו 1 (2).

בריוו 106

- 1 רעדז און מרים — מאַן און טאָכטער פון רות, שלום און מאַטל אַשס טאָכטער.

בריוו 107

- 1 ד"ר וויצמאַן, היים — ציוניסטישער מנהיג, וויסנשאַפטלער און וטער פרעזידענט פון מדינת ישראל (מאַטילע 1874 — רחובות 1952).
- 2 אחד העם — זע באַמ. צום בריוו 6 (1).
- 3 ביאַליק, חיים-נחמן — דיכטער, העברעיִשער קלאַסיקער, געב. אין ראַדי, בײַ זשיטאַ-מיר, 1873, געשט. אין ווין 1934.
- 4 שמריהו לעווין — ציוניסטישער מנהיג, געווען מיטגליד אין דער דומע (1906), יאָרן געלעבט אין די פאַראייניקטע שטאַטן (געב. אין סוויסלאַץ, רוסלאַנד, 1867 — געשט. אין חיפה 1939).
- 5 דוד בן־גוריון (1886—1973) — פּועל־ציון־מנהיג, פּראָקלאַמירט די אַנטשטייונג פון מדינת ישראל, געווען איר ערשטער פּרעמיער־און זיכער־הייט־מיניסטער (געב. אין פּלוינסק, געשט. אין ישראל).
- 6 רותקע — טאָכטער פון מאַטל און שלום אַש.

בריוו 108

- 1 רותקע — טאָכטער פון מאַטל און שלום אַש.

- 2 לאנג, ה. — געב. אין שקוד, ליטע, אין 1904, אויסגעוואַנדערט קיין אַמעריקע, געווען מיטאַרבעטער אין „די צוקונפט“, רעדאַקציע-מיטגליד פון „פאַרווערטס“.
- 3 „פאַרווערטס“ — זע באַמ. צום בריוו 1 (2).

בריוו 109

- 1 סעמיועל, מאָריס (משה) — שריפטטעלער, איבערזעצער פון שלום אַש אויף ענגליש.
- 2 11 קאַפּיטלעך — פון דעם בוך „דער מאַן פון נצרת“.
- 3 רותקע — טאַכטער פון מאַטל און שלום אַש.
- 4 מרים — טאַכטער פון רות און רעדז, טאַכטער און איידעם פון מאַטל און שלום אַש.
- 5 יאַן — יוחנן אַש, זון פון מאַטל און שלום.

בריוו 110

- 1 משה — זון פון מאַטל און שלום אַש.
- 2 טראָפער — דזשוינט-דירעקטאָר פון אַמעריקע.
- 3 דזשאָן — יוחנן, זון פון מאַטל און שלום אַש.
- 4 אַלעק — פרוי מאַטל אַשס ברודער.
- 5 אב. קאַהאַן — זע באַמ. צום בריוו 1 (1).
- 6 העלד, אַדאַלף — לאַנגיאַריקער אַרבעטער-טוער און מיטגליד אין אַ גאַנצער ריי ייִדישע געזעלשאַפטן אין אַמעריקע. געווען מענעדזשער פון „פאַרווערטס“.
- 7 מילטאָן — פאַרלעגער אין ניו-יאָרק.

בריוו 111

- 1 קאַהאַן, אב. — זע באַמ. צום בריוו 1 (1).

בריוו 112

- 1 פערלמאַן — איבערשרייבער פון ש. אַשס מאַנוסקריפטן אין ניו-יאָרק.
- 2 קאַראַל — פרוי פון נתן אַש.

בריוו 114

- 1 משהס קינד — אייניקל פון מאַטילדאַ און שלום אַש.

בריוו 115

- 1 קאַרנעגיי האַל — באַרימטער טעאַטער- און קאַנצערטן-זאַל אין מאַנהעטן, ניו-יאָרק
- 2 רות — טאַכטער פון מאַטל און שלום אַש.

בריוו 116

- 1 ראָזענבערג, שלמה — אַליין אַ ראַמאַניסט, איבערזעצער אויף ייִדיש, ליטעראַרישער סעקרעטאַר פון שלום אַש פאַר פיל יאָרן אין פאַריז, מיטאַרבעטער פון „טאַג-מאַרגן-זשורנאַל“ אין ניו-יאָרק.
- 2 און 3 שפּיראַ, אייזמאַן — נישט אידיענטיפּיצירט.

בריוו 117

- 1 יאַן — יוחנן, מאַטל און שלום אַשס זון.
- 2 רות — מאַטל און שלום אַשס טאַכטער.

- 3 מרים — אייניקל פון מאטל און שלום אש, טאכטער פון רות.
- 4 פרוי ראָוויטש — נישט אידענטיפיצירט.
- 5 לילאָ — שוועגערין פון שלום אש.
- 6 ראַבינאָוויטש, אַסקאַר קורט (1902—1969) — געב. אין בערן, פינאַנסיסט, געלעבט אין ענגלאַנד, שפּעטער אין ניו־יאָרק.

בריוו 118

- 1 רות — טאכטער פון מאטל און שלום אש.
- 2 רעדזש — דער מאן פון רות.
- 3 לילאָ — שוועגערין פון שלום אש.
- 4 ראַבינאָוויטש — זע באַמ. צום בריוו 117 (6).
- 5 דזשאָן — יאן, יוחנן, זון פון מאטל און שלום אש.
- 6 „פאַטנאַם“ — ביכער־פאַרלאַג אין ניו־יאָרק.
- 7 יאן — יוחנן, זון פון מאטל און שלום אש.
- 8 אַלעק — פרוי מאטל אשס ברודער.

בריוו 125

- 1 קרעמען, פנחס — פאַרזער ייִדישער מאַלער, געבוירן אין זאַבלאָדאָק (נעבן ווילנע) אין 1890.
- 2 שאַגאַל, מאָרק — געבוירן אין וויטעבסק, רוסלאַנד, אין יאָר 1887.

בריוו 126

- 1 רות — מאטל און אשס טאכטער.
- 2 מרים — רותס טאכטער.
- 3 פּרעגער — פּריינד פון שלום אש אין ניצע.

בריוו 127

- 1 ד"ר פּרידמאַן — שלום אשס דאָקטער אין ניצע.
- 2 רותקע — מאטל און שלום אשס טאכטער.
- 3 האַבער, טוביה — שטאַמט פון לאַדזש, געקומען קיין פאַריז אין 1927, מאַלער, אויך זיין ברודער, אהרן האַבער, איז געווען אַ מאַלער, ער האָט זיך אַ נאָמען געגעבן בעראָז, פּדי זיך צו אונטערשיידן פון זיין ברודער. נישט פעסטגעשטעלט וועלכן פון די צוויי ברידער שלום אש מיינט אין זיין בריוו.

בריוו 129

- 1 שפּינאַזאַ, ברוך — פּילאָזאָף (1632—1677); „עטיק“, „טעאָלאָגיש־פּאָליטישער און פּאָליטישער טראַקטאַט“.
- 2 פּלאַבער, גוסטאַוו — פּראַנציזישער ראַמאַניסט (1821—1880); „מאַדאַם באַוואַרי“, „סאַלאַמבאַ“.
- 3 זאַלאַ, עמיל — פּראַנציזישער שריפטשטעלער (1840—1902), אין זיין קאַמף פאַר דרייפּוס האָט ער אַנגעשריבן זיין באַרימטן „זש'אַקוז“ — „איך באַשולדיק“.
- 4 פּרץ, י. ל. — זע באַמ. צום בריוו 4 (3).
- 5 ביאַליק, היים־נחמן — דיכטער, העברעיִשער קלאַסיקער, געב. אין ראַדי, בני זשיטאָ־מיר, 1873, געשט. אין ווין 1934.

- 6 נרקיס, מרדכי (פאטאש) — ברודער פון דער יידישער דיכטערין רקודה פאטאש, דירעקטאָר פונעם בצלאל-מוזיי אין ירושלים, פאָרשער פון יידישע אַנטיקן.
- 7 בריינער — נישט אידענטיפיצירט.
- 8 סעטיל ראָט — יידישער היסטאָריקער (1899—1970) אין לאַנדאָן.

בריוו 130

- 1 רותקע — טאָכטער פון מאַטל און שלום אַש.
- 2 לעאָנאַרדאָ דאָ ווינשטי — פילזייטיקער קונסט-מייסטער, אַסטראָנאָם און דערפֿינדער, אַלזײטיקער איטאַליענישער זשעני (1452—1519).
- 3 מרים — טאָכטער פון רות, אייניקל פון מאַטל און שלום אַש.
- 4 זײַר פֿרידמאַן — דאָקטער פון שלום אַש אין ניצע.

בריוו 131

- 1 אַלמאַ מאַהלער — די פֿרוי פון פֿראַנץ ווערפל, דיכטער און דראַמאַטורג (1945—1890), געוועזענע פֿרוי פון גוסטאָו מאַהלער דעם עסטרייכישן קאָמפּאָזיטאָר.
- 2 פֿרעגער — פֿריינד פון שלום אַש אין ניצע.

בריוו 132

- 1 יאַרבלום, מאַרק — פון די שעפער פון דער פועלי-ציון-באַוועגונג אין פּוילן, זייט 1907 געלעבט אין פאַריז, געווען רעדאַקטאָר פון „דאָס וואָרט“ אין פאַריז, פאַרשטייער פון דעם אַרבעטנדיקן ארץ-ישראל אין פאַריז.
- 2 בן-גוריון, דוד — זע באַמ. צום בריוו 107 (5).

בריוו 133

- 1 יאַרבלום — זע באַמ. צום בריוו 132 (1).
- 2 אַלטער פּאַליאַק — מיכאל פּאַליאַק און זײַן ברודער סאוועלי, געשטאַמט פון רוסלאַנד, געלעבט אין פאַריז, געווען אַמאַל פאַרבונדן מיט רוטענבערגס עלעקטרי-ציטעט-אונטערנעמונג אין ארץ-ישראל, זענען אויך געווען אייגנטימערס פון פּראַכט-שיפן קיין א״י. אַלטע גוטע פֿריינד פון דער משפּחה אַש.

בריוו 134

- 1 רות — טאָכטער פון מאַטל און שלום אַש.
- 2 רעדזש — רותס מאַן.

בריוו 136

- 1 יעקב עפשטיין — יידישער סקולפּטאָר, געבוירן אין ניו-יאָרק (1880—1959), איינער פון די גרעסטע סקולפּטאָרן אין 20סטן יאָרהונדערט. באַערט מיטן טיטל סער אין ענגלאַנד.
- 2 ריינהאַרט — זע באַמ. צום בריוו 9 (1).
- 3 רות — מאַטל און שלום אַשס טאָכטער.
- 4 מרים — רותס טאָכטער.
- 5 משה עובד-גוד — יידישער אַנטיקן-הענדלער אין לאַנדאָן, באַהעם, אויסגעקאַכט מיט דער יידישער שרייבער- און קינסטלער-וועלט.
- 6 פּנחס עפשטיין — אַ קרוב פון שלום אַש.

בריוו 139

- 1 מר. באַלטש, ערל — רעדאקטאָר פון „פּאַטנאַם“־פּאַרלאַג אין ניו־יאָרק.
- 2 „פּאַטנאַמס“ — פּאַרלאַג אין ניו־יאָרק.
- 3 גאַלאַנץ — פּאַרלעגער אין לאַנדאָן.
- 4 נתן — עלטסטער זון פון מאַטל און שלום אַש. זע באַמ. צום בריוו 4 (2), געמיינט דאָס בוך „22טער אויגוסט“, די נאַכט ווען עס זענען אומגעבראַכט געוואָרן סאַקאָ און וואַנצעטי.

בריוו 140

- 1 ווילקענסאָן — פּרוי מאַרי ווילקערסאָן, סעקרעטאַרין פון דעם פּאַרלעגער מ. מינטאָן אין ניו־יאָרק.
- 2 מינטאָן, מ. — אייגנטימער פּונעם פּאַרלאַג „פּאַטנאַם“ אין ניו־יאָרק, וואָס האָט אַרויסגעגעבן די ווערק פון שלום אַש אין ענגליש.

בריוו 141

- 1 באַלטש — זע באַמ. צום בריוו 139 (1).
- 2 סעמועל — זע באַמ. צום בריוו 109 (1).
- 3 שוואַרצס פּאַמיליע — די פּאַמיליע פון דעם דיכטער י. י. שוואַרץ, מחבר פון דער פּאַעמע „קענטאַקיי“.
- 4 ש. ניגער — יידישער קריטיקער און פּובליציסט (פּסעוו. פון שמואל טשאַרני) 1955—1883: „די צווישפּראַכיקייט פון אונדזער ליטעראַטור“, „יידישע שרייבער אין סאַַ־וועט־רוסלאַנד“, „בלעטער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור“, „מענדעלע“, „שלום אַש“, „קריטיק און קריטיקער“ א״א.
- 5 לאָוב — שלום אַשס פּאַרלעגער אין יידיש אין ניו־יאָרק.
- 6 סיימאָנס — שלמה סיימאָן, יידישער שרייבער אין ניו־יאָרק, מיטגעאַרבעט אין „טאַג“, „ציײַט“, „דאָס אידישע פּאַלק“ א״א.
- 7 עווינסעס — אייגנטלעך פּאַמיליע עוואַנס, שכנים פון דער משפּחה אַש אין סטאַמ־פּאַרד.
- 8 יונטע פּערלמאַן — דער מאַן פּערלמאַן איז געווען שלום אַשס פּריינד אין סטאַמ־פּאַרד. זײַן זון איז געהרגעט געוואָרן אין דער מלחמה אין דער אַמעריקאַנער אַרמיי.
- 9 האַראַס — באַקאַנטער פון דער משפּחה אַש.

בריוו 142

- 1 פּאַטנאַם — פּאַרלאַג אין ניו־יאָרק.
- 2 באַלטש, ערל — רעדאקטאָר פון פּאַטנאַם־פּאַרלאַג, אין ניו־יאָרק.
- 3 „פּאַרווערטס“ — זע באַמ. צום בריוו 1 (2).
- 4 לאָוב — שלום אַשס פּאַרלעגער אין יידיש אין ניו־יאָרק.
- 5 יהודהס — נישט אידענטיפיצירט.

בריוו 143

- 1 יאַן — יוחנן, זון פון מאַטל און שלום אַש.

בריוו 144

- 1 באַלטש, ערל — רעדאקטאָר פון פּאַטנאַם־פּאַרלאַג אין ניו־יאָרק.

2 מיוערס, — וו. עדווין מיוער, איבערזעצער פון „תהלים-ייד“ אויף ענגליש, אין ענגלאַנד.

בריוו 145

- 1 יארבלום — זע באַמ. צום בריוו 132 (1).
- 2 בן-גוריון — זע באַמ. צום בריוו 107 (5).
- 3 „משה“ — פון די לעצטע מאַנומענטאַלע ביכער פון שלום אַש.
- 4 ריקאָ — זון פון יעפרויקין אין פאַריז.

בריוו 146

- 1 שאַגאַל, מאַרק — זע באַמ. צום בריוו 125 (2).
- 2 רות — טאַכטער פון מאַטל און שלום אַש.
- 3 אידעטשקאָ — די טאַכטער פון מאַרק שאַגאַל.
- 4 יארבלום — זע באַמ. צום בריוו 132 (1).
- 5 ד״ר פרידמאַן — דאַקטער פון שלום אַש אין ניצע.
- 6 ד״ר דאַברין — דאַקטער פון די אַשס אין מיאַמי ביטש

בריוו 148

- 1 הערמאַן וווק — אַמעריקאַנער ייִדישער שרײַבער, מחבר פון „The Cain Mutiny“.
- 2 קאַלמאַן לעווי — פאַרלעגער אין פאַריז.

בריוו 149

- 1 דאַסטאַיעווסקי, פּעדאַר מיכאַילאָוויטש (1821—1881) — רוסישער שריפטשטעלער: „פאַרברעכן און שטראַף“, „די ברידער קאַראַמאַזאָוו“, „די דעמאַנען“ א״אַ.
- 2 „אונדזער וואָרט“ — טאַגצײַטונג אין פאַריז, דעמאַלט אונטער דער רעדאַקציע פון מאַרק יאַרבלום.

בריוו 150

- 1 רותקע — טאַכטער פון מאַטל און שלום אַש.
- 2 מרים — טאַכטער פון רות, אייניקל פון די אַשס.
- 3 יארבלום — זע באַמ. צום בריוו 132 (1).

בריוו 151

- 1 ד״ר פרידמאַן — דאַקטער פון שלום אַש אין ניצע.
- 2 מיניקל — זון פון משה און פראַנסיס אַש.
- 3 שאַגאַל — זע באַמ. צום בריוו 125 (2).

בריוו 152

- 1 ד״ר דאַנטע לאַטעס (1876—1965) — שריפטשטעלער, זשורנאַליסט און פּעדאַגאָג. פאַרשפּרייטער פון ציוניזם אין איטאַליע. ער האָט איבערגעזעצט ווערק פון אחד העם, פּינסקער, ביאַליק א״אַ און אויך אַ ראַמאַן פון שלום אַש.
- 2 סוצעווער, אַברהם — דיכטער, רעדאַקטאָר פון „די גאַלדענע קײט“, אין ישראָל.
- 3 פּרעגער — פּריינד פון שלום אַש אין ניצע.

בריוו 153

- 1 פרעגער — פריינד פון שלום אש אין ניצע.

בריוו 154

- 1 רעג — איידעם פון מאטל און שלום אש, רותס מאן.
- 2 מרים — טאכטער פון רות און רעג, אייניקל פון מאטל און שלום אש.
- 1 רות — טאכטער פון מאטל און שלום אש.

בריוו 155

- 2 ד"ר לונץ — הויז־דאקטער פון דער פאמיליע אש אין פאריז.
- 3 נרקיס — זע באַמ. צום בריוו 129 (6).
- 4 מאַלער וואַרשאַווסקי — נישט געלונגען צו געפינען פּרטיס.
- 5 יאַרבלום — זע באַמ. צום בריוו 132 (1).
- 6 שאַגאַל — זע באַמ. צום בריוו 125 (2).

בריוו 158

- 1 טוצקעווער — זע באַמ. צום בריוו 152 (2).
- 2 שפּרינצאַק, יוסף — אַרבעטער־טוער אין אַרץ־ישׂראל (1885—1959), פון די פּירער פון „הפּועל הצעיר“, מפא"י, הסתדרות. ערשטער פּאַרזיצער פון דער פּנסת.
- 3 ווייצמאַן, חיים — זע באַמ. צום בריוו 107 (1).
- 4 רותקע — טאכטער פון מאטל און שלום אש.

בריוו 159

- 1 ווייצמאַן, חיים — זע באַמ. צום בריוו 107 (1).
- 2 בן־גוריון — זע באַמ. צום בריוו 107 (5).

בריוו 162

- 1 משה — זון פון מאטל און שלום אש.
- 2 מיסיס דאָברין — פרוי פון דעם הויז־דאקטער פון די אשס אין מיאמי ביטש.
- 3 מינטאָן — פאַרלעגער.
- 4 פערלמאַן — זע באַמ. צום בריוו 112 (1).
- 5 חיים ליבערמאַן — מיטאַרבעטער אין „פאַרווערטס“, עסייאַסט און זשורנאַליסט, מחבר פון „ווען די וועלט האָט געברענט“. הויפּט־אַנפירער פון דער קאַמפּאַניע קעגן שלום אש.

בריוו 163

- 1 ד"ר רעזניק — מעדיצינער אין סטאַמפּאַרד, פאַראייניקטע שטאַטן.
- 2 ד"ר פּרידמאַן — דאָקטער פון שלום אש אין ניצע.
- 3 אסתר — שוועסטער פון שלום אש.

בריוו 164

- 1 יאַן — יוחנן, זון פון מאטל און שלום אש.
- 2 משה — זון פון מאטל און שלום אש.
- 3 נתן — עלטסטער זון פון שלום אש.

- 4 דאָברין — די פאָמיליע פונעם ד"ר דאָברין, הויז־דאָקטער פון די אַשס אין מיאַמי ביטש.
- 5 פרוי ווינגשטיין — „הרסה"־טוערין אין מיאַמי ביטש.
- 6 מערי שוואַרץ — קרובה פון דעם דיכטער י. י. שוואַרץ.

בריוו 165

- 1 ד"ר דאָברין — הויז־דאָקטער פון די אַשס אין מיאַמי ביטש.

בריוו 166

- 1 קאַראָל — פרוי פון נתן אַש.
- 2 פראַנסיס — פרוי פון משה אַש.
- 3 מינקל — דער זון פון משה און פראַנסיס אַש.
- 4 פאָל מוני — ייִדישער שוישפילער אין די פאַראייניקטע שטאַטן. אַנגעהויבן אַלס ייִדישער אַקטיאָר; פילם־שוישפילער, קאָמיקער־שוישפילער.

בריוו 168

- 1 רותקען — רות, די טאָכטער פון מאַטל און שלום אַש.

בריוו 171

- 1 מיקעלאַנדזשעלאָ — (1475—1564), גרעסטער איטאַליענישער קינסטלער אין רענע־סאַנט.

בריוו 172

- 1 אוטרילאָ, מאַריס — (1883—1955), פראַנצייזישער לאַנדשאַפט־מייַסטער.

בריוו 173

- 1 דוד בן־ארי — אין יענער צייַט ראש־העיר פון בת־ים, איבערגעגעבענער פרייַנד און פאַררער פון שלום אַש. דוד בן־ארי איז געבוירן אין 1909 אין שערפץ, פוילן געשט. 1978. עולה געווען און זיך באַזעצט אין בת־ים אין יאָר 1933.
- 2 ציקער — שלום אַשס פאַרטרעטער אין ישראל.

בריוו 175

- 1 בן־ארי — זע באַמ. צום בריוו 173 (1).
- 2 ביל — מאַן פון מרים, שלום אַשס אייניקל, טאָכטער פון רות.

בריוו 177

- 1 אילת, אליהו — ערשטער ישראל־אַמבאַסאַדאָר אין לאַנדאָן.

בריוו 182

- 1 רות — טאָכטער פון שלום אַש.
- 2 ציקער — זע באַמ. צום בריוו 173 (2).
- 3 בן־ארי — זע באַמ. צום בריוו 173 (1).

בריוו 186

- 1 „פאטנאם“ — פארלאג אין ניו-יאָרק.
- 2 מינטאָן — פארלעגער אין ניו-יאָרק.
- 3 ד״ר קייסער — דירעקטאָר פון דעם ייִדישן מוזיי אין ניו-יאָרק.

בריוו 187

- 1 „פאטנאם“ — פארלאג אין ניו-יאָרק.
- 2 פערלמאָן — זע באַמ. צום בריוו 112 (1).
- 3 פאָלינג — ליטעראַטור-קריטיקער.
- 4 פאַרקער — פאַרשטייער פון דער ליטעראַרישער בײַלאַגע פון „טיימס“.
- 5 אַלעק — פרוי מאַטל אַשס ברודער.
- 6 לאַלאַ — שוועגערין פון שלום אַש.
- 7 פאָל מוני — זע באַמ. צום בריוו 166 (4).
- 8 הערמאַן שירמאַן — מענעדזשער פון פאָל מוני.
- 9 מינטאַנס זון — איבערגענומען דעם ביכער-פאַרלאַג נאָך זײַן פאַרשטאַרבענעם פאַטער.
- 10 סילוויאַ שוואַרץ — טאַכטער פון דעם דיכטער י. י. שוואַרץ, מחבר פון דער פאַעמע „קענטאַקי“.
- 11 מרים — אייניקל פון מאַטל און שלום אַש, רותס טאַכטער.

בריוו 188

- 1 זון פון דוד בן-ארי.

בריוו 189

- 1 נחום גאַלדמאַן — געוועזענער פרעזידענט פון דער ציוניסטישער וועלט-אַרגאַניזאַציע, שעפער און לאַנגיאַריקער פרעזידענט פון דעם ייִדישן וועלט-קאָנגרעס, פאַליטי-קער און דיפלאַמאַט.

בריוו 190

- 1 בן-דוד — אַגענט פון שלום אַש אין ישראל.

בריוו 191

- 1 ד. ציקער — פריינד פון שלום אַש אין ישראל.

בריוו 192

- 1 בן-דוד — אַגענט פון שלום אַש אין ישראל.

בריוו 193

- 1 לעוואַנטין — פון די דירעקטאָרן פון באַנק לאומי אין תל-אביב.

בריוו 195

- 1 פּץ, שמואל — פארלעגער פונעם ביכער-פארלאַג „קרני“.
- 2 בן-דוד — אַגענט פון שלום אַש אין ישראל.
- 3 ד. ציקער — פריינד פון שלום אַש אין ישראל.

בריוו 198

- 1 בן-דוד — אגענט פון שלום אש אין ישראל.

בריוו 199

- 1 ד. ציקער — פריינד פון שלום אש אין ישראל.
2 שמואל פץ — פארלעגער פונעם ביכער-פארלאג „קרני“.

בריוו 201

- 1 „פארווערטס“ — זע באַמ. צום בריוו 1 (2).
2 חיים ליבערמאַן — זע באַמ. צום בריוו 162 (5).

בריוו 204

- 1 אַסקאַר ראַבינאָוויטש — זע באַמ. צום בריוו 117 (6).

בריוו 205

- 1 מאיר ווייסגאַלד — קרוב פון דוד בן-ארי, זע באַמ. צום בריוו 173 (1).
2 אַסקאַר ראַבינאָוויטש — זע באַמ. צום בריוו 117 (6).

בריוו 206

- 1 מאיר ווייסגאַלד — בויער פון דעם ווייצמאַן-אינסטיטוט אין רחובות, פאַרטרוינגס-מאַן פון חיים ווייצמאַן אין די פאַראייניקטע שטאַטן און שפּעטער אין רחובות.
2 שמואל פץ — פארלעגער פונעם ביכער-פארלאג „קרני“ אין תל-אביב.
3 חיימקע — זון פון דוד בן-ארי.

בריוו 209

- 1 רות — טאכטער פון מאטל און שלום אש.

בריוו 215

- 1 אביה — טאכטער פון דוד בן-ארי.

בריוו 218

- 1 יאן — יודנן, זון פון מאטל און שלום אש.
2 משה — זון פון מאטל און שלום אש.
3 מינקל — זון פון משה און פראַנסיס אש.
4 סילוויאַ — פרוי פון יודנן אש.

בריוו 219

- 1 פראַנסיס — פרוי פון משה אש.
2 מינקל — זון פון משה און פראַנסיס אש.

בריוו 220

- 1 רות — טאכטער פון מאטל און שלום אש.

בריוו 221

- 1 מלמד — נישט אידענטיפיצירט.

2 פאנער, יצחק — יידישער שרייבער, זיך באטייליקט מיט סקיצן אין אַ גאַנצער ריי יידישע טאַגצייטונגען און צייטשריפטן אין רומעניע פאַר דער צווייטער וועלט-מלחמה, שפעטער אין ישראל און אין אַלע לענדער וווּ עס זענען דערשינען צייט-שריפטן. ער איז געווען דער איבערשרייבער פון שלום אַשס מאַגוסקריפטן אין ישראל. במשך פון יאָרן געווען טעכנישער סעקרעטאַר פון דעם יידישן שרייבער-פאַראייז אין ישראל. געשטאַרבן אין טיפּן עלטער אין ישראל 1979.

בריוו 222

1 מאַדאַם פּיליכאַווסקי — זע באַמ. צום בריוו 20 (1).

בריוו 223

- 1 נתן אַש — זע באַמ. צום בריוו 4 (2).
- 2 קלאַראַ יונג — יידישע אַקטריסע.
- 3 זשיטלאַווסקי, חיים — זע באַמ. צום בריוו 17 (1).
- 4 זאַק, אייזשען (1884—1926) — יידישער מאַלער, געבוירן געוואָרן אין רוסלאַנד, צו 16 יאָר אַוועק קיין פאַריז וווּ ער האָט געלערנט אין דער נאַציאָנאַלער קונסט-שולע. געווען אונטער דער השפּעה פון פּאַל סעזאַן.
- 5 שאַגאַל, מאַרק — זע באַמ. צום בריוו 125 (2).
- 6 אַפעלבאַום — יידישער מאַלער אין וואַרשע פאַר דער צווייטער וועלט-מלחמה.

בריוו 224

- 1 רות — מאַטל און שלום אַשס טאַכטער.
- 2 ד"ר לעווין, גרשון — מעדיצין-דאָקטער, ליטעראַריש דעביזירט אין י. ל. פרצעס „יידישע ביבליאָטעק“, שפעטער זיך באטייליקט אין אַ גאַנצער ריי צייטשריפטן און טאַגצייטונגען, אויך אין די העברעישע „הצפירה“ און „הצופה“. אין וואַרשעווער „היינט“ געדרוקט מער ווי 100 דערציילונגען, נאָוועלן און פעליעטאַנען.

בריוו 227

- 1 „פּאַטנאַם“ — ביכער-פאַרלאַג אין ניו-יאָרק.
- 2 גאַלאַנץ — ביכער-פאַרלעגער אין לאַנדאָן.
- 3 פינקעלשטיין, נח — זע באַמ. צום בריוו 2 (2).
- 4 „היינט“ — זע באַמ. צום בריוו 37 (1).
- 5 דעם טאַטן — שפּיראַ, מאַטל אַשס פּאַטער.
- 6 וואַלדעק, ב. (פּסעוואַ). פון ברוך-נחמן טשאַרני (1886—1938) — אַ ברודער פון דעם קריטיקער שמואל ניגער און פון דעם דיכטער דניאל טשאַרני. גערופן „דער יידישער לאַסאַל“, מיטגליד פון ניו-יאָרקער שטאַטראַט, שטענדיקער מיטאַרבעטער אין „די צוקונפט“, סיטי-עדיטאָר און שפעטער געשעפט-פאַרוואַלטער פון „פאַרווערטס“, פירער פון יידישן אַרבעטער-רינג אין די פאַראייניקטע שטאַטן.

בריוו 228

- 1 גאַלאַנץ — פאַרלעגער אין לאַנדאָן.
- 2 רות — טאַכטער פון מאַטל און שלום אַש.
- 3 „פּאַטנאַם“ — ביכער-פאַרלאַג אין ניו-יאָרק.
- 4 בראַדלי — אַגענט פון שלום אַש.

- 5 ערנפרייז, מרדכי — געב. אין לעמבערג. אָנגעהויבן שרײַבן אין ייִדיש, שפּעטער אַרײַ- בער צו העברעיש מיט פּיל סימפּאָטיע צו דער ייִדישער ליטעראַטור. צוזאַמען מיט טעאָדאָר הערצל זײַך באַטייליקט אין די צוגרייטונגען צו דעם ערשטן ציוניסטישן קאָנגרעס (1897) אין באַזעל.
- 6 בונין, איוואן (1870—1953) — רוסישער דיכטער, געלעבט אין פאַריז, אין 1933 באַקומען נאַבעל-פּרייז פאַר ליטעראַטור.
- 7 סינקלער, אַפּטאָן — אַמעריקאַנער ראַמאַניסט: „פּעטראָלעום“, „באַסטאַן“, „דער זומפּ“ א״א.
- 8 זשאַלאַני — ביכער-פאַרלעגער אין ווין.
- 9 גאַרקי, מאַסקים (פּיעשקאָוו) — (1868—1936), רוסישער ראַמאַניסט און דראַמאַ- טורג.
- 10 וויללאַ און ערווין מיואי — איבערגעזעצט אַשן אין ענגליש.

בריוו 229

- 1 רות — טאַכטער פון מאַטל און שלום אַש, מוטער פון דעם —
- 2 מיידעלע — אַ נאָמען געגעבן מרים.
- 3 רעדזי — רותס מאַן און מרימס פּאָטער.

בריוו 231

- 1 נתן אַש — זון פון מאַטל און שלום.
- 2 ראַגאַף, הלל — אין עלטער פון צען יאָר געקומען מיט זײַנע עלטערן קיין אַמעריקע. זײַט 1906 געהערט צו דער רעדאַקציע פון „פאַרווערטס“, נאָכן טויט פון אב. קאַהאַן געוואָרן שעף-רעדאַקטאָר ביז ער האָט פּענסיאָנירט אין 1962. געווען פּאָליטיש- געזעלשאַפּטלעכער אינטערפּרעטאַטאָר און קאַמענטאַטאָר, ליטעראַטור־קריטיקער, פאַרעפּנטלעכט אַ רײַ ביכער.
- 3 ראַזענבערג, שלמה — איבערשרײַבער פון שלום אַשס מאָנוסקריפּטן אין ייִדיש און זײַן סעקרעטאַר.
- 4 וואַדעקס ברודער (דניאל טשאַרני?).

בריוו 232

- 1 סטעפּאַן צווייג (1887—1968) — דײַטשער נאָוועליסט און דראַמאַטורג. אַ צײַט געווען רעדאַקטאָר פון דער ציוניסטישער „ייִדישער רונדשאַו“, אין די מלחמה־יאָרן געווען אין פּאַלעסטינע, וווּ ער איז געווען פאַראיינזאַמט. אין 1948 צוריקגעקערט קיין מזרח־בערלין.

בריוו 233

- 1 טאַסקאַני, אַרטוראַ (1867—1957) — איטאַליענישער קאַמפּאָזיטאָר און דיריגענט.
- 2 וואַגנער, ריכאַרד (1831—1883) — דײַטשער קאַמפּאָזיטאָר — שעפּער פון אַפּערעס און מוזיק־דראַמעס.
- 3 דזשאָן — יוחנן אַש, זון פון מאַטל און שלום.
- 4 אב. קאַהאַן — זע באַמ. צום בריוו 1 (1).
- 5 ברענער — נישט אידענטיפּיצירט.
- 6 לאַנגע פון האַלאַנד — אַלערט דע לאַנגע, פאַרלעגער אין אַמסטערדאַם, אַרויסגע- געבן די ווערק פון שלום אַש אין דײַטש אין די יאָרן 1937—1934.

בריוו 234

- 1 גאלאנץ — פארלעגער אין לאַנדאָן.
- 2 „הײַנט“ — זע באַמ. צום בריוו 37 (1).
- 3 קולטור־ליגע — גרויסער פּאַרלאַג פון ייִדישע ביכער אין וואַרשע, געהערט צום „בונד“.
- 4 דזשאַן — יוחנן אַש, זון פון מאַטל און שלום.

בריוו 235

- 1 „איידזשענסי“ — ייִדישע אַגענטור — הסוכנות היהודית לארץ־ישראל.
- 2 דזשאַן — יוחנן אַש, זון פון מאַטל און שלום.

בריוו 236

- 1 ווייצמאַן, חיים — זע באַמ. צום בריוו 107 (1).
- 2 נחום סאַקאַלאָו — זע באַמ. צום בריוו 50 (4).
- 3 ד״ר שמיץ — איבערזעצער פון שלום אַש אויף דײַטש, אין ווין. אומגעקומען אין דער היטלער־תּקופה.

בריוו 237

- 1 וואַסער, חיים — דירעקטאָר פונעם ייִדישן ביכער־פּאַרלאַג „קולטור־ליגע“ אין וואַרשע, פון די פירערס פון די אַזוי גערופענע „צווייער“ אין „בונד“ אין פאַר־מלחמהדיקן פּוילן. געשטאַרבן אין די פאַראייניקטע שטאַטן.
- 2 קולטור־ליגע — גרויסער פּאַרלאַג פון ייִדישע ביכער אין וואַרשע, געהערט צום „בונד“.
- 3 „הײַנט“ — זע באַמ. צום בריוו 37 (1).
- 4 „די צײַט“ — טאַגצײַטונג אין לאַנדאָן.

בריוו 238

- 1 סטריזאַווער, ד״ר — נישט אידענטיפיצירט.
- 2 וואַלק, אַברהם — אַדוואַקאַט אין פעטראַגראַד. ווי אַ רוסישער עמיגראַנט האָט ער געלעבט אין ניצע. געווען אַ פּריינד פון דער פּאַמיליע אַש. אומגעבראַכט פון די דײַטשן.

בריוו 239

- 1 דזשאַן — יוחנן אַש, זון פון מאַטל און שלום.

בריוו 240

- 1 רות — טאַכטער פון מאַטל און שלום אַש.
- 2 נאַמבערג, דוד — זע באַמ. צום בריוו 7 (2).

בריוו 242

- 1 נחמיה פינקעלשטיין (1890—1943) — פון די טיכטיקסטע געזעלשאַפטלעכע עסקנים אין וואַרשע, צוזאַמען מיט זײַן ברודער נח (בריוו 2 (2)) פון די גרונטלייגערס פון „הײַנט“ (בריוו 37).
- 2 אַלעק — ברודער פון מאַטל אַש.

בריוו 243

- 1 דזשאָן — יוהנן אַש, זון פון מאַטל און שלום.
- 2 נתן אַש — זון פון מאַטל און שלום.
- 3 באַשע — מאַטל אַשס שוועסטער.
- 4 רות — טאַכטער פון מאַטל און שלום אַש.
- 5 דעלפינער — נישט אידענטיפיצירט.
- 6 ראָטבוים — נישט אידענטיפיצירט.

בריוו 244

- 1 גאַלאַנץ — פאַרלעגער אין לאַנדאָן.
- 2 סטעפאַן צווייג — זע באַמ. צום בריוו 230 (1).
- 3 דזשאָן — יוהנן אַש, זון פון מאַטל און שלום.
- 4 מענדעלע מוכר ספרים (אַבראַמאָוויטש, שלום־יעקב) — (1863—1917), דער זיידע פון דער מאַדערנער ייִדישער ליטעראַטור.

בריוו 245

- 1 מענדעלעסאָן, מאיר — (ברודער פון דעם ליטעראַטור־קריטיקער, פּובליציסט און פּעדאַגאָג שלמה מענדעלסאָן), וויסנשאַפטלער אין כעמיע, באַגרייטערטער פּריינד פון דער ייִדישער ליטעראַטור און אירע שפּעטערס, געלעבט און געאַרבעט אין פאַריז. אין 1939 אָועק אין די פאַראייניקטע שטאַטן. געשטאַרבן אין ניו־יאָרק.
- 2 „היינט“ אין פאַריז — „פאַריזער היינט“ אָנגעהויבן דערשיינען 23סטן יאַנואַר 1926. איר ערשטער רעדאַקטאָר איז געווען וולאַדימיר גראַסמאַן. „פאַריזער היינט“ איז געווען כּמעט אַ קאַפּיע פון דעם „היינט“ אין וואַרשע.
- 3 פּינקעלשטיין, נח — זע באַמ. צום בריוו 2 (2).
- 4 האַלפּעריז — נישט אידענטיפיצירט.
- 5 זשאַלאַני — פאַרלאַג אין ווין.

בריוו 247

- 1 דאַבריינס — משפּחה פון ד״ר דאַברין, דאַקטער פון די אַשס אין מיאַמי ביטש.
- 2 האַניגבלום — נישט אידענטיפיצירט.
- 3 ד״ר מוקדוני, א. (פּסעווע. פון אלכסנדר קאַפּעל) — פּובליציסט, טעאַטער־ און ליטע־ראַטור־קריטיקער. זײַן ליטעראַרישע טעטיקייט אָנגעהויבן אין 1906 אין „הצופּה“, געדרוקט דערציילונגען אין אַ גאַנצע ריי ייִדישע צײַטשריפּטן, אַ געוויסע צײַט גע־לעבט אין דײַטשלאַנד, געדרוקט אין ניו־יאָרקער „טאַג“, מיטגעאַרבעט אין „מאַרגן־זשורנאַל“. אין בוכפאַרעם: „ערציילונגען און סקיצן“, „ערנסט און שפּאַס“.
- 4 קאַניגהאַם — אַמעריקאַנער זשורנאַליסטין.

בריוו 248

- 1 מרס. דאַנטאָו — נישט אידענטיפיצירט.

בריוו 249

- 1 רות — טאַכטער פון מאַטל און שלום אַש.
- 2 מרים — טאַכטער פון רות.

בריוו 251

- 1 מיט ווילקערסאָן — נישט אידענטיפיצירט.
- 2 מרט. קאַניגהאַם — אַמעריקאַנער זשורנאַליסטין.
- 3 דאָס בוך „מערי“.

בריוו 252

- 1 ישוע הנוצרי — כריסטוס.

בריוו 253

- 1 שאַגאַל, מאַרק — זע באַמ. צום בריוו 125 (2).
- 2 יעפּרויקין — געזעלשאַפטלעכער עסקן אין פאַריז.
- 3 קיסלינג, משה, מאַיס, — געב. אין קראַקע 1891, געשט. אין סאַנאַרי, פּראַנקרייך 1954, פון די בעסטע און פריידיקסטע מאַלער אין פאַריז.

בריוו 254

- 1 רות — טאַכטער פון מאַטל און שלום אַש.

בריוו 256

- 1 רעדזי — מאַן פון רות אַש.
- 2 מרים — טאַכטער פון רעדזי און רות.
- 3 פאַליאַק — זע באַמ. צום בריוו 133.
- 4 ד"ר לונץ — הויז־דאָקטער פון דער פאַמיליע אַש אין פאַריז.

בריוו 258

- 1 פרוי יערי — נישט אידענטיפיצירט.
- 2 גאַגען, פאַל (1848—1903) — פּראַנציזישער מאַלער, באַנייער פון סימבאָליזם.